

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

На правах рукопису

ПІСНА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 343.214

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ
ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ
ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник
Марін Олександр Костянтинович,
кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	11
1.1 Стан дослідження кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність у спеціальній літературі	11
1.2 Практика застосування закону про кримінальну відповідальність у структурі кримінально-правового регулювання	19
1.3 Практика застосування закону про кримінальну відповідальність у системі джерел кримінального права	37
Висновки до першого розділу	63
РОЗДІЛ 2 ПОНЯТТЯ, ФОРМИ ТА ФУНКЦІЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	65
2.1 Поняття практики застосування закону про кримінальну відповідальність	65
2.2 Форми практики застосування закону про кримінальну відповідальність	88
2.3 Функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність	99
Висновки до другого розділу	106
РОЗДІЛ 3 ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	110
3.1 Функція забезпечення законності та її реалізація через узагальнення практики застосування закону про кримінальну відповідальність	110
3.2 Функція заповнення прогалин та її реалізація безпосередньо практикою та через звернення до законотворчого органу	122

3.3	Оціночна функція практики застосування закону про кримінальну відповідальність.....	137
3.4	Інтерпретаційна функція та її реалізація суб'єктами практики застосування закону про кримінальну відповідальність	153
3.5	Емпірична та дидактична функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність	166
	Висновки до третього розділу	181
	ВИСНОВКИ	185
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195
	ДОДАТКИ	237

ВСТУП

Актуальність теми. Реальний вплив права на суспільні відносини здійснюється через застосування щодо них тих нормативних положень, які містяться у правових нормах. Найбільш важлива у цьому якість застосування нормативних положень, адекватність і своєчасність використання можливостей правового регулювання нормами певної галузі права, за результативністю чого й можна зробити висновки про ефективність правового регулювання, успішність чи недостатність певних правових заходів у частині виконання ними своїх завдань і функцій. Такий погляд на кримінальне право як динамічне явище, що найкраще проявляє свої регулятивні та охоронні можливості завдяки застосуванню кримінально-правових норм, відкриває порівняно новий предмет для наукових досліджень – практику застосування закону про кримінальну відповідальність.

Значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність переоцінити складно, адже саме у ній проявляється реальний каральний вплив кримінальної репресії – найбільш суворий захід державного примусу у правовій системі України. Незважаючи на це, практика застосування закону про кримінальну відповідальність до сих пір не була предметом самостійних комплексних наукових досліджень. Окрім того, чинні Кримінальний процесуальний кодекс України та Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» руйнують моністичне уявлення про джерела кримінального права та встановлюють достатні правові підвалини для визнання джерелами кримінального права практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

Окремі аспекти кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність вирішені у роботах таких українських і зарубіжних учених, як П. П. Андрушко, О. І. Бойко, О. М. Бібік,

А. Е. Жалінський, Ю. С. Жаріков, О. В. Капліна, А. В. Мадьярова, А. В. Наумов, В. О. Навроцький, К. В. Ображиєв, М. І. Панов, О. І. Рарог, Г. Т. Ткешеліадзе, М. І. Хавронюк, В. Г. Яворська та ін. Розробки цих та інших науковців стали теоретичною основою для висновків, зроблених у дисертації.

Водночас стверджувати, що проблема кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність у науці кримінального права вирішена, на жаль, немає підстав. Це й обумовило актуальність і вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно із планом наукової діяльності кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Навчально-наукового інституту права, економіки та психології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах теми «Проблеми реформування правової системи України» (номер державної реєстрації 0112U007492), а також пов'язана із реалізацією Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є встановлення та розкриття кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

Для досягнення мети виокремлено такі *задачі*:

- висвітлити стан дослідження практики застосування закону про кримінальну відповідальність у спеціальній літературі;
- встановити місце практики застосування закону про кримінальну відповідальність у структурі кримінально-правового регулювання;
- з'ясувати місце практики застосування закону про кримінальну відповідальність у системі джерел кримінального права;
- розкрити поняття практики застосування закону про кримінальну відповідальність;
- визначити форми практики застосування закону про кримінальну відповідальність;

– розкрити функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність як прояву її кримінально-правового значення.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі застосування закону про кримінальну відповідальність.

Предмет дослідження – кримінально-правове значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

Емпіричну базу дослідження становлять дані, отримані в результаті аналізу: всіх узагальнень судової практики, здійснених вищими судовими інстанціями України за час дії КК України; 106 авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право; 63 законів України про внесення змін і доповнень до КК України; анкетування 180 працівників правозастосовних органів і адвокатів західних областей України.

Методи дослідження обрано з огляду на особливості його об'єкта та предмета. Під час здійснення дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. За допомогою системно-структурного методу з'ясовано місце практики застосування закону про кримінальну відповідальність у структурі кримінально-правового регулювання та системі джерел кримінального права України (підрозділи 1.2, 1.3); за допомогою аналізу та синтезу досліджено поняття та зміст практики застосування закону про кримінальну відповідальність – сформульовано дефініцію цього поняття та визначено його зміст (підрозділ 2.1), виокремлено функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність (підрозділ 2.3), проаналізовано постанови пленумів вищих судових інстанцій та узагальнення судової практики щодо застосування КК України 2001 року (підрозділи 3.2, 3.4); застосування догматичного методу дало змогу проаналізувати внесені упродовж 2008–2012 рр. зміни до КК України на предмет урахування у них потреб практики застосування закону про кримінальну відповідальність (підрозділ 3.1); соціологічний метод застосовано задля вивчення та опрацювання матеріалів кримінальних справ, авторефератів

дисертацій, узагальнень судової практики, а також під час проведення анкетування працівників правозастосовних органів та опрацювання отриманих результатів (підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.5).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація – перше в Україні комплексне дослідження кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність. Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи викладена у таких положеннях:

уперше:

– визначено місце практики застосування закону про кримінальну відповідальність у структурі кримінально-правового регулювання. Стверджується, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність у механізмі кримінально-правового регулювання виконує подвійну роль: 1) є об'єктом кримінально-правового регулювання та 2) є його засобом;

– визначено зміст практики застосування закону про кримінальну відповідальність через поєднання двох складових: 1) це діяльність уповноважених органів держави із безпосереднього застосування закону про кримінальну відповідальність та 2) специфічний результат цієї діяльності – правоположення, які полягають у розробленні певних конкретизуючих правил застосування такого закону. Динаміка практики застосування закону про кримінальну відповідальність є об'єктом кримінально-правового регулювання, а її статика – засобом. На основі цього запропоновано таке визначення поняття досліджуваного явища: це діяльність уповноважених на те органів держави із реалізації приписів КК України (частина об'єкта кримінально-правового регулювання) та розроблення правоположень на підставі розкриття й конкретизації змісту кримінально-правових норм, які здатні впливати на подальше застосування КК України (засіб кримінально-правового регулювання), та результати такої діяльності;

– констатовано, що з огляду на роль, яку виконує практика застосування закону про кримінальну відповідальність у структурі кримінально-правового

регулювання, що є її змістом, практика має такі своєрідні форми: 1) правозастосовного рішення у тій частині практики, яка виконує роль об'єкта кримінально-правового регулювання; 2) сконструйованих правоположень як інструментальний прояв практики застосування закону про кримінальну відповідальність;

– виокремлено та розкрито функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність, через виконання яких цей правовий феномен проявляє своє кримінально-правове значення. Такими функціями у дисертації зазначено: забезпечення законності; заповнення прогалин; оціночну; інтерпретаційну; емпіричну та дидактичну;

удосконалено:

– розуміння форм практики застосування закону про кримінальну відповідальність як об'єктивованого втілення, якого набувають певні аспекти правозастосовної діяльності, пов'язані із конкретизацією правових норм у процесі їх застосування. Стверджено, що відсутність належної форми практики застосування закону про кримінальну відповідальність є перешкодою на шляху остаточного визнання її джерелом кримінального права;

– розуміння ролі та значення постанов пленумів вищих судових інстанцій у кримінальному праві України, здійснено аналіз змісту їх положень;

дістали подальший розвиток:

– положення про місце практики застосування закону про кримінальну відповідальність у системі джерел кримінального права. Констатовано, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність: 1) належить до джерел права і у широкому, і у вузькому розуміннях, оскільки є причиною та відображає закономірності правотворення, водночас – способом закріплення та існування норм права; 2) виступає фактичним джерелом кримінального права, оскільки містить кримінально-правові норми або їх елементи, які регулюють кримінально-правові відносини та належать до правової системи держави; 3) існує у певні формі, яка, звичайно, недосконала, потребує комплексного вирішення, більшої відкритості та доступності для сприйняття представниками

правозастосовних органів; 4) фактично застосовується як джерело кримінального права. Практика застосування закону про кримінальну відповідальність стане повноцінним джерелом кримінального права тоді, коли набуде визначеної форми;

– положення про роль саме практики застосування закону про кримінальну відповідальність у визначенні змісту оціночних ознак у кримінальному праві.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертації можуть бути застосовані:

– у науково-дослідній діяльності – під час подальшого дослідження кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність і в цілому, і конкретних нормативних положень;

– у законодавчій діяльності – для урахування потреб практики застосування закону про кримінальну відповідальність під час внесення змін і доповнень до чинного КК України і поточної діяльності, і під час чергового реформування кримінального законодавства;

– у правозастосовній діяльності органів правозастосування та адвокатів, судів усіх інстанцій, а також для підготовки узагальнень практики застосування закону про кримінальну відповідальність будь-якого відомчого та інстанційного рівнів;

– у навчальному процесі – під час складання навчальних програм і викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Загальна частина», «Кримінальне право України. Особлива частина», спецкурсів «Проблеми кримінально-правової кваліфікації», «Проблеми призначення покарань» тощо, а також у процесі підготовки підручників, навчальних посібників, іншої навчальної літератури, яка використовується під час викладання на юридичних факультетах вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження отримали апробацію у виступах автора на 8 міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях, а саме: «Проблеми державотворення і

захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2010 р., 2011 р., 2012 р.); II Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції, присвячені пам'яті професора В. П. Колмакова (м. Одеса, 2011 р.); «Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань» (м. Львів, 2011 р.), «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 2012 р.), «Уголовное право: стратегия развития в XXI веке» (г. Москва, 2012 г.), «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 2012 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 14 наукових праць, із них: 6 статей у фахових наукових виданнях (зокрема в одному зарубіжному) та 8 інших публікацій, статей та тез доповідей за результатами наукових і науково-практичних заходів.

Структура дисертації обумовлена специфікою предмета дослідження та його логікою, відображає його мету та задачі. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 340 сторінок, із яких основний текст – 194 сторінки, список використаних джерел (318 найменувань) розміщений на 42 сторінках, 3 додатки викладено на 104 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

1.1 Стан дослідження кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність у спеціальній літературі

Будь-яке наукове дослідження повинно розпочинатися з аналізу попередніх наукових розробок, які можуть лягти в основу висновків, результатів і пропозицій, зроблених у дисертації. Аналізуючи стан дослідження проблеми кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність, першою тезою буде те, що спеціальні розробки означеної у назві дисертації проблематики у науці кримінального права відсутні. Водночас стверджувати про те, що проблеми практики застосування кримінального законодавства взагалі не привертали увагу дослідників кримінально-правових питань, немає підстав.

15 травня 2009 року під егідою Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України проведено наукову конференцію «Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю», у якій взяли участь провідні спеціалісти у сфері кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права та кримінального процесу [279]. Незважаючи на те, що у задекларованій назві наукового заходу є позиція «...забезпечення якості правозастосовчої діяльності...», у виданому збірнику відсутні тези доповідей учасників, які б присвячувалися безпосередньо проблемам практики застосування кримінального закону. Крім того, у головній доповіді конференції

професора В. І. Борисова «Дослідження Інститутом вивчення проблем злочинності АПрН України якості законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю» автор зазначив, що і в Інституті вивчення проблем злочинності АПрН України розпочато фундаментальне дослідження, яке за назвою повністю збігається із зазначеною конференцією, а отже, також містить «практичну складову». Визначаючи напрями цього дослідження, їх предмет і зміст, «практична складова» знову «випадає» з уваги дослідників [20, с. 14–18].

Про потребу вивчення практики застосування закону про кримінальну відповідальність зазначають й інші вчені. Так, А. Е. Жалінський зауважив, що серед основних проблем розвитку теорії кримінального права на сучасному етапі спеціалісти виокремлюють дефіцит виконання та інфляцію кримінального права; перетворення його у лозунгове, у кращому разі – символічне право, вибірковість його застосування, підрив національної довіри до кримінального права, перерозподіл влади від законодавчої та судової до виконавчої, зростання витрат та уповільнення демографічних процесів, криміналізація суспільства та ін. [58, с. 7–8]. Як бачимо, найбільша кількість проблем пов'язана із практикою застосування закону про кримінальну відповідальність.

М. І. Панов у своїй методологічній роботі слушно зазначив, що фундаментальні дослідження у кримінальному праві одночасно мають бути пов'язані із їх прикладною спрямованістю. Відомо, що важливим завданням науки і теорії кримінального права є розроблення проблем удосконалення чинного кримінального законодавства і практики його застосування [148, с. 27]. Проблеми ж удосконалення практики застосування кримінального законодавства, як видається, неможливо розв'язати та належно висвітлити без з'ясування кримінально-правового значення цього явища. Проте автор не акцентує на цьому, зазначаючи, що це завдання безпосередньо впливає з об'єктивних закономірностей розвитку соціально-правової реальності, яка повинна оптимально та своєчасно відображатися у кримінальному законодавстві як у порівняно стабільній і водночас такій, що динамічно розвивається,

нормативно-правовій системі. Своєю чергою, правозастосовна практика повинна ґрунтуватися на кримінальному законодавстві, повною мірою відповідати йому і здійснюватися на загальноправових принципах верховенства права, законності, справедливості, гуманізму, демократизму та на спеціальних принципах кримінального права. Отже, прикладний характер досліджень цієї науки завжди свідчить про її практичну спрямованість. Але ці дослідження мають здійснюватися в єдності із фундаментальними, використовуючи отримані результати останніх і ґрунтуючись на них, спираючись на широку емпіричну базу в галузі законотворчої діяльності та практики застосування кримінального права. Лише за таких обставин ці дослідження та їх результати набувають рис усебічної наукової обґрунтованості та їх оптимальної практичної (прагматичної) спрямованості [148, с. 27].

Російські вчені, оцінюючи перспективи розвитку науки кримінального права, зауважують: з огляду на те, що кримінальне право становить систему правових норм, яка сформована і функціонує у суспільстві, можна окреслити три основні напрями його вивчення. По-перше, кримінальне право можна аналізувати з позиції його внутрішніх, насамперед системних, властивостей: співвідношення використовуваних понять, повноти та несуперечності їх системи, способів побудови виразів на їх основі і т. д. У цьому випадку кримінальне право як сукупність представлених у тексті закону правових норм розглядається відірвано від середовища, яке породило його та зазнає його впливу. Методологічною засадою таких досліджень є логіка, математика, семіотика та лінгвістика. По-друге, кримінальне право може обговорюватися у зіставленні із чинниками, які його зумовлюють, визначають його конкретний зміст і форму. До цієї предметної галузі належать і співвідношення кримінально-правових понять із конкретними явищами реальної дійсності (або навпаки, втілення реальних явищ у поняття), й соціальна потреба у кримінально-правових інститутах, і телеологічна (зокрема кримінально-політична) їх обумовленість, і відповідність інструментів, які надаються кримінальним правом, і запитам соціуму, і об'єктивним законам його функціонування. Такі дослідження

вимагають застосування здебільшого соціологічних методів з опорою на ту чи іншу філософську інтерпретацію дійсності. Нарешті, по-третє, кримінальне право може фіксуватися у його власному реальному бутті: який механізм реалізації кримінально-правових норм і наскільки воно забезпечене діючими соціальними інститутами, як у дійсності впливає застосування кримінального права на суспільство у цілому та окрему особистість, які побічні ефекти у цьому спостерігаються. Ця робота також передбачає використання насамперед емпіричних методів і забезпечує зворотній зв'язок для корекції не стільки самого кримінального права, скільки механізму його реалізації і власне кримінальної політики. Третя предметна галузь сьогодні найменш розроблена [81, с. 22–23]. Складно заперечити тезу М. В. Кірюшкіна. Навпаки, є всі підстави погодитися із його оцінкою стану наукових досліджень у кримінальному праві: буття кримінального права, його життя, реалізація, використання у протидії злочинності належить до найменш досліджених у теорії кримінального права проблем. Окрім того, є всі підстави стверджувати, що наука кримінального права немає розробленого наукового апарату у цій сфері. Відповіді на запитання: що таке практика застосування закону про кримінальну відповідальність? Які її функції? Яке кримінально-правове значення вона має? Яка її природа? – теорія кримінального права не дає.

На нашу думку, абсолютно обґрунтовано практика застосування закону про кримінальну відповідальність дедалі частіше розглядається як складова кримінального права. Так, у вступі до монографії «Кримінальне право в очікуванні змін: теоретико-інструментальний аналіз» професор А. Е. Жалінський зазначив, що чинне кримінальне право розглядається у книзі як певна єдність системи правових норм, практики їх реалізації, кримінально-правової теорії та системи підготовки юристів, передання професійного досвіду [58, с. 3].

Висновок про неабияке значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність очевидний і з твердження О. І. Бойка про моніторинг законодавства як оцінку його якості як продукту людської діяльності. Але така оцінка буде найбільш точною, зауважує автор, якщо

перевіряти досконалість закону не апріорно, а під час правозастосовної діяльності, яка має свої завдання, ритми й особливості. Відтак проблема моніторингу розділяється на оцінку досконалості закону (1) й практики його застосування (2). Отже, очікується здатність науки розробити теорію правотворчості (умов і правил створення досконалого закону) й теорію ефективності (критеріїв і показників результативності застосування насамперед обраних державою правових засобів). Без сумніву, науковий успіх переважно залежить від показників практики, а особливо – від вищого судового органу країни; на цьому Олімпі правосуддя якість закону оцінюється максимально точно, концентруються приклади грамотного тлумачення нормативного тексту, подаються сигнали парламенту (законодавча ініціатива) щодо недосконалості КК [19, с. 213–214].

Немає достатньо обґрунтованих відповідей й на більш конкретні питання, пов'язані із практикою застосування закону про кримінальну відповідальність. Так, аналізуючи проблемні ситуації у науці кримінального права Російської Федерації, професор В. Ф. Цепелев виокремив фундаментальні та прикладні проблеми, які потребують наукового розроблення. Серед фундаментальних проблем подальшого розвитку теорії кримінального права учений вирізняв дослідження питання щодо можливості віднесення до джерел кримінального права судової практики й, зокрема, постанов Пленуму Верховного Суду і ухвал вищих судових інстанцій РФ і суб'єктів Федерації [308, с. 101]. Про важливість указаної проблеми свідчить те, що у спеціальній літературі ця проблематика окреслюється побічно, як вирішена проблема. Професор А. Е. Жалінський, зокрема, зазначив, що кримінальне право як система норм, зафіксованих у тексті закону або в *прецедентах* (курсив мій – Н. П.) справді старіє, губить ефективність [58, с. 19]. Отож, прецедент як специфічний вияв практики застосування закону про кримінальну відповідальність безапеляційно визнається джерелом кримінального права.

Окремі питання значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність, очевидно, порушувалися та розв'язувалися під час вирішення

інших проблем кримінального права: поняття та системи джерел кримінального права; поняття та значення оціночних ознак; змісту та меж судової дискреції; практики застосування окремих кримінально-правових норм. Детально охарактеризуємо відповідні наукові положення в інших структурних частинах дисертації. Проте, вже на цьому етапі є всі підстави стверджувати, що фундаментальних праць, які би розглядали базові, загальні проблеми кримінально-правового значення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність, немає.

Серед робіт, які становлять теоретичну основу дисертації, виокремимо такі. Про зростання кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність свідчить поява інноваційного коментаря до Кримінального кодексу України (Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України / упорядник і автор передмови М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 550 с.). За суттю це перша спроба розподілити наявний на час видання узагальнений практичний матеріал за розділами і статтями чинного закону про кримінальну відповідальність. В анотації до видання зазначено, що, на відміну від науково-практичних коментарів, у цій книзі положення Кримінального кодексу України піддані не доктринальному, а судовому тлумаченню, яке здійснювалося у постановах Пленуму Верховного Суду України, рішеннях судової палати у кримінальних справах і військової судової колегії Верховного Суду України, прийнятих після набрання чинності новим Кримінальним кодексом, а також в узагальненнях судової практики, здійснених Верховним Судом України [301, с. 2].

У російській кримінально-правовій науці недавно з'явилося спеціалізоване монографічне дослідження юридичної природи роз'яснень Пленуму Верховного Суду Російської Федерації, спрямоване на те, щоб подолати «традиційну недооцінку їх самостійного науково-практичного статусу» [114, с. 15]. А. В. Мадьярова у своїй праці порівнює акти тлумачення Верховного Суду Російської Федерації з так званою «судовою практикою». Ці правові феномени учена окреслює нерівноцінними: якщо практика утворюється

на основі казусів, то правороз'яснення процесуально віддалено від «індивідуального правосуддя». Роз'яснення не є правозастосуванням або судовою практикою, вони похідні від класичного правосуддя, становлять засіб інформування судів про створені «зверху» норми. Акти тлумачення Верховного Суду Російської Федерації не можуть вважатися формою судової практики, оскільки його Пленум формує власну позицію, а не фіксує чийсь, зважає й на думки інших відомств (прокуратура, Мін'юст) або вчених, не посилається в обґрунтуванні на конкретні рішення нижчих судів із юридичних справ. Крім того, механізм видання роз'яснень саме правотворчий, а не правозастосовний. Судова ж практика виконує роль емпіричної бази. На відміну від судової практики, роз'яснення можуть ґрунтуватися на думці меншості суддів, узагалі не відображати її (у випадку термінового тлумачення законодавчої новели) або встановлювати новий варіант розуміння закону, невідомий судовій практиці або навіть протилежний їй. А. В. Мадьярова вважає, що за спробами віднести роз'яснення Верховного Суду до судової практики або обґрунтувати їх прецедентний характер, насамперед простежується прагнення визнати важливу роль у вітчизняній правовій системі судової нормотворчості взагалі та легалізувати нормовстановлювальну діяльність Верховного Суду зокрема, знайти його роз'ясненням нішу в системі джерел права. На думку ж дослідниці, керівні роз'яснення мають самостійну природу і не є однією з форм судової практики, але становлять вторинне джерело кримінального права [114, с. 71–77].

Доволі значна увага дослідників приділяється узагальненням існуючої судової практики вищих судових інстанцій, інкорпорації постанов пленумів таких судів, найбільш характерних рішень та ухвал із конкретних кримінальних справ. Так, російська юридична наука збагатилася працею А. В. Наумова «Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарий судебной практики и доктринальное толкование» та збірником авторства професора Г. А. Єсакова «Судебная практика по уголовным делам» [138; 57].

Українська кримінально-правова наука відзначилася своєрідною та унікальною систематизацією понад 25 000 вироків у кримінальних справах,

оформлених у Судово-практичний коментар Кримінального кодексу України [278]. Зауважимо, що ці масштабні наукові розвідки, предметом яких, без сумніву, стала практика застосування закону про кримінальну відповідальність, не містять теоретичні положення, які б стосувалися значення цієї практики для кримінального права, її місця серед кримінально-правових інститутів, функцій, які би вона виконувала.

Натомість саме у цьому аспекті важливу роль у становленні власне розуміння практики застосування закону про кримінальну відповідальність виконали роботи Г. Т. Ткешеліадзе «Судебная практика и уголовный закон» (1975) та «Судебная практика в советской правовой системе» (1975) за редакцією С. Братуся.

У цих роботах відображено ставлення авторів до визначення поняття судової практики як загальноправового та поняття теорії кримінального права, його змісту та ін.

Також, зазначимо про певну обмеженість здійснених досліджень. Йдеться про те, що предметом наведених робіт стала судова практика, а, як відомо, закон про кримінальну відповідальність застосовується не лише судами. Крім того, з моменту виходу у світ цих праць минуло майже сорок років, а соціальне середовище застосування закону про кримінальну відповідальність істотно змінилося.

Окремі аспекти кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність визначено у роботах професора В. О. Навроцького, який, зокрема, зазначав, що, аби забезпечити верховенство права, правозастосовна практика в правовій державі повинна складатися не хаотично, а бути спрямованою. Використання її положень у сфері кримінально-правової кваліфікації та визначення правових наслідків діяння повинні регулюватися певними правилами, які, на думку вченого, такі:

– жодне рішення, яке ухвалюється під час вирішення конкретних справ, не повинно суперечити закону, узагальнювальні практичні рекомендації мають відповідати чинному законодавству;

- практика вищих інстанцій є орієнтиром для органів нижчого рівня;
- правозастосовні органи «зв'язані» власними рішеннями – в аналогічних ситуаціях вони повинні ухвалювати однотипні рішення;
- існує зворотній зв'язок між правозастосовною практикою і правотворчістю, практика виконує конструктивну роль у вдосконаленні та оновленні законодавства – виявлені під час застосування правових норм їх недоліки, прогалини повинні усуватися законодавцем;
- пріоритет мають положення практики, належно санкціонованої та опублікованої [132, с. 121–122].

Підсумовуючи, зазначимо, що представники науки кримінального права на сучасному етапі розвитку її теорії усвідомлюють важливість розгляду практики застосування закону про кримінальну відповідальність, включають її у предмет перспективних досліджень, аналізують її як предмет систематизації та узагальнення, вирішують окремі питання її правового значення (як джерела кримінального права тощо), використовують як емпіричний та ілюстративний матеріал досліджень кримінально-правових проблем, адресат рекомендацій, які висловлюються у висновках наукових розвідок та ін. Водночас теза, висунута нами на початку підрозділу, повністю підтвердилася. Представники науки кримінального права в Україні комплексні дослідження кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність не здійснювали.

1.2 Практика застосування закону про кримінальну відповідальність у структурі кримінально-правового регулювання

Видається необхідним розпочати розкриття кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність зі з'ясування правової природи цього феномена. Перше питання, яке постає із

реалізацією цього завдання, – з'ясування місця практики у структурі кримінально-правового регулювання. У спеціальній літературі справедливо висловлено твердження про те, що є нагальна потреба у новій концепції ефективності законодавства. Складно не погодитися із тим, що ця концепція повинна ґрунтуватися на ідеї інструментальної функції закону. Адже закон – це не більш ніж інструмент (хороший або поганий) у руках тих людей, які його застосовують (або повинні застосовувати). Відповідно до цієї концепції можна зробити такі висновки: 1) закон працює лише *тоді*, коли його застосовують люди; 2) закон працює лише *так*, як його застосовують люди [99, с. 43]. Йдеться про те, що саме практика застосування будь-якого законодавства, й кримінальне не є у цьому винятком, визначає якість правового регулювання (регламентації чи охорони) тих чи інших суспільних відносин.

Як зазначалося у попередньому підрозділі дисертації, теорія кримінального права у більшості своїх джерел обминає увагою такий важливий правовий феномен, як практика застосування закону про кримінальну відповідальність. Зауважимо, що потреба у визнанні практики застосування закону предметом самостійного наукового дослідження назріла давно. Це пов'язано з такими чинниками: а) під час застосування виявляються недоліки кримінально-правових норм – прогалини у кримінально-правовій регламентації суспільних відносин, випадки колізії та конкуренції норм. Тому під час застосування норм закону про кримінальну відповідальність на практиці виробляються критерії встановлення змісту оціночних понять, правила кваліфікації злочинів; уточнюються співвідношення між окремими нормами – коло типових випадків, які охоплюються тією чи іншою нормою; з'ясовується зміст певних понять, які містяться у нормах; б) практика виявляє недоліки закону: труднощі у застосуванні норми, поширеність помилок, що усуваються вищими інстанціями, необхідність вдаватися до роз'яснень із приводу застосування норм засвідчує неналежну якість чинного законодавства; в) наведені явища можуть бути зумовлені станом практики – неналежною фаховою підготовкою дізнавачів, слідчих, прокурорів, суддів. Практика

певною мірою компенсує недоліки закону. Водночас вона має ґрунтуватися на кримінально-правових нормах і не виходити за їхні межі [131, с. 14].

Наведені положення перегукуються із позиціями науковців щодо ролі та значення судової практики (саме судової, оскільки практика застосування закону про кримінальну відповідальність іншими суб'єктами правозастосування взагалі не становила предмет самостійного дослідження, навіть побіжно) для правової системи держави. Так, С. Братусь зазначив, що у правовій системі судова практика є порівняно самостійним об'єктивним явищем. І, як кожне об'єктивне явище, вона має свої, тільки їй притаманні, зміст і форми. Саме ця обставина дає можливість юридичній науці вивчати судову практику, використовувати її для розроблення пропозицій для удосконалення законодавства, про укріплення правопорядку та законності. Своєю чергою, саме ці властивості судової практики дають змогу судовим відповідним органам узагальнювати та систематизувати її, керувати судовою практикою [276, с. 8]. Автор у цьому випадку підкреслив об'єктивність існування у правовій системі цього феномена – судової практики. Якщо явище має самостійну форму та зміст – його існування не повинне породжувати сумніви. Питання в іншому: яке значення має це явище для правової системи держави, де його місце у цій системі.

Для його вирішення наведемо тезу вчених про те, що судова практика неабияк впливає на розвиток правової системи. Цей вплив відчутний і у кримінальному праві. Не дискутуючи з приводу визначення цього поняття на окресленому етапі дослідження, зауважимо, що видається доволі обґрунтованим розгляд судової практики у вигляді судової діяльності щодо застосування правових норм, пов'язаної із розробленням правоположень на підставі розкриття смислу і змісту застосовуваних норм, і результати цієї діяльності [270, с. 92–97]. Роль аналізованого правового явища насправді багатоманітна. Стосовно порушеного у цьому підрозділі дисертації питання зазначимо характерні риси судової практики, на які звертається увага у науці:

- 1) судова практика – це практика прецедентів, яка формується за

загальновизнаними принципами культури прецедентного права; 2) у результаті судової практики деталізуються і конкретизуються закони, а також виробляються правоположення. Отже, очевидно, що судова практика тісно пов'язана з процесом визначення змісту правових норм, правотворчістю [16, с. 158–159].

Розкриваючи кримінально-правову природу досліджуваного феномена, видається необхідним насамперед з'ясувати місце практики застосування закону про кримінальну відповідальність у механізмі кримінально-правового регулювання.

Питанням юридичної природи правового регулювання приділяли належну увагу теоретики права. Так, зокрема, професор П. М. Рабінович зазначив, що юридичне (правове) регулювання – це здійснюваний державою за посередництвом усіх юридичних засобів владно-регулятивний вплив на суспільні відносини з метою їх закріплення, упорядкування, охорони і розвитку [248, с. 195]. Подібне визначення наводить і професор О. Ф. Скакун, доповнюючи суб'єкт правового регулювання громадянським суспільством [266, с. 251].

Правове регулювання здійснюється за допомогою відповідного механізму, під яким у теорії права розуміють систему всіх юридичних засобів, за посередництвом яких держава здійснює вплив на суспільні відносини [248, с. 199]. До складу такого механізму включають обов'язкові та факультативні елементи. Обов'язковими елементами правового регулювання теоретики права вважають: 1) юридичні норми; 2) нормативно-юридичні акти; 3) юридичні факти; 4) юридичні відносини; 5) акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків; 6) правосвідомість; 7) законність. Факультативними: 1) інтерпретаційно-юридичні акти; 2) акти застосування юридичних норм [248, с. 199–200]. Зберігаючи наведені елементи механізму правового регулювання, більш точно визначення цього поняття, як видається, запропоновано О. Ф. Скакун, яка аргументувала, що механізм правового регулювання – процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних

відносин, здійснюваний за допомогою системи правових засобів і форм з метою задоволення публічних і приватних інтересів, забезпечення правопорядку («належне» у праві стає «сущим», тобто норми права перетворюються на правомірну поведінку суб'єктів права) [266, с. 265]. Задля розвитку такого підходу, зауважимо, що механізм правового регулювання має свій склад і структуру. За твердженням авторів підручника з теорії держави і права під редакцією професора М. В. Цвіка, склад механізму правового регулювання утворюють правосвідомість, принципи права, юридичні норми, інтерпретаційні та індивідуальні правові акти, правові відносини, заходи юридичного примусу та юридичної відповідальності, а також деякі інші правові явища, які залучаються для реалізації цілей правового регулювання і можуть бути охарактеризовані під цим кутом зору як *засоби* його здійснення [66, с. 220].

За твердженням російського професора Б. В. Яцеленка, сутність правового, зокрема кримінально-правового регулювання, полягає у здійсненні за допомогою правових засобів нормативно-організуючого впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони та подальшого розвитку [317, с. 33]. Однак слід пам'ятати, що, розглядаючи кримінально-правовий аспект упорядкування суспільних відносин, необхідно зважати на те, що кримінальне законодавство має основною функцією не регулювання суспільних відносин, а їх охорону, з метою встановлення соціальної справедливості та недопущення або мінімізації відповідних негативних проявів у подальшому. Здійснюється ж розглядуваний вид правового регулювання і за допомогою формулювання в конкретних статтях Кримінального кодексу деліктів і встановлення відповідних покарань за їх вчинення, й забезпеченням правильної реалізації положень кримінального законодавства [61, с. 32].

Іншими словами, у понятті кримінально-правового регулювання можна виокремити дві важливі складові: а) кримінально-правову регламентацію суспільних відносин та охорону існуючих правовідносин; б) реалізацію норм кримінального законодавства у формі їх застосування.

У галузі кримінально-правової науки безпосередньо проблеми механізму правового регулювання вивчали: В. С. Прохоров, М. М. Кропачев та А. М. Тарбагаєв [102; 103; 245]. У своїх роботах наведені вчені дотримувалися того, що механізм кримінально-правового регулювання – це система правових засобів, тобто різних правових явищ, що задіяні в охороні та упорядкуванні суспільних відносин і покликані забезпечити їх нормальне функціонування.

Відтак є всі підстави стверджувати, що у структурі механізму кримінально-правового регулювання можна вирізнити такі елементи: а) правовідносини, на упорядкування яких спрямоване кримінально-правове регулювання; б) засоби, з допомогою яких здійснюється таке упорядкування.

Поняття кримінально-правових відносин як предмета кримінального права в цілому та кримінально-правового регулювання зокрема належить, напевне, до найбільш дискусійних проблем у теорії кримінального права. Водночас навряд чи буде помилковим твердження про те, що кримінально-правові відносини – це впорядковані нормами кримінального закону та такі, що реалізуються у кримінально-процесуальній та кримінально-виконавчій формах, суспільні відносини між державою в особі правозастосовних органів та особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння [61, с. 45]. Безпосередня ж реалізація кримінально-правових відносин, яка здійснюється уповноваженими на те суб'єктами постійно, є практикою застосування закону про кримінальну відповідальність.

У розглядуваному аспекті практику застосування закону про кримінальну відповідальність із відповідною умовністю можна поділити на такі основні підвиди: 1) практика кваліфікації злочинів і 2) практика призначення покарання. Очевидно, що наведений поділ – умовний, такий, що не охоплює усі випадки застосування закону про кримінальну відповідальність (питання звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, визначення обставин, які виключають злочинність діяння, тощо), проте, задля досягнення мети цієї частини дисертації, видається достатньо повним. Практика кримінально-правової кваліфікації (регулювання відбувається

шляхом установлення ознак складу злочину, щодо яких відбувається кримінально-правова оцінка посягання) та практика призначення покарання (регулювання здійснюється шляхом визначення міри відповідальності за вчинене діяння, загальних засад призначення покарання та ін.). Отже, практика застосування закону про кримінальну відповідальність є предметом кримінально-правового регулювання, об'єктною частиною його механізму, адже, встановлюючи у кримінально-правових нормах ознаки складу злочину, засоби диференціації кримінальної відповідальності (кваліфіковані, особливо кваліфіковані склади, спеціальні норми); регулюючи правила вибору видів покарань і визначення розміру покарань, що призначається винній особі за вчинений нею злочин, законодавець визначає межу та інтенсивність кримінально караного, межу криміналізації та пеналізації в Україні, відтак спрямовує практику у потрібне русло, регулює її.

Крім того, часто вчені відносять практику застосування закону про кримінальну відповідальність до змісту кримінального права у цілому. Так, А. Е. Жалінський зазначав, що і влада, яка використовує кримінальне право, і його адресати, якими є потенційні потерпілі та правопорушники, прагнуть зрозуміти, що відбувається з кримінальним правом, чи стає воно більш жорстким, чи розширюється коло заборон, *як змінюються позиції судів, які застосовують кримінальний закон* (курсив мій – Н. П.); вони хочуть з'ясувати те, що ми могли би визначити як тенденції розвитку кримінального права. Це пов'язано і з виявленням співвідношення цілей, які декларуються, й реальних тенденцій кримінального права, його загальних положень, наприклад, що встановлюють цілі кримінального закону, й юридико-правових засобів, що формують види покарання та санкції за конкретні злочини, тобто суперечності (протиріччя) кримінального закону [58, с. 66–67]. Аналізуючи це твердження, із упевненістю можна констатувати, що його автор – професор А. Е. Жалінський – відносить позицію судів, які застосовують кримінальний закон, іншими словами – судову практику, до змісту поняття кримінального права. Такий же висновок підтверджується й іншою тезою ученого про те, що

кримінальне право – як законодавство і практика застосування, так і уявлення про нього – лише у найбільш загальному вигляді відображають об'єктивні процеси соціального розвитку [58, с. 69].

Цікавим у аспекті визначення практики як об'єкта кримінально-правового регулювання є позиція Ю. В. Бауліна, який запропонував поняття та структуру кримінально-правової системи. Дослідник акцентував, що зазвичай поняття «кримінально-правова система» вживається у порівняльному правознавстві, у якому на кримінально-правовій карті світу виокремлюють кілька типів кримінально-правових систем, а саме: романо-германський (західноєвропейський, континентальний), англо-американський, мусульманський, соціалістичний та постсоціалістичний. В основу дослідження кримінально-правових систем покладено матеріальне кримінальне право. Водночас зауважено, що дослідження сучасних кримінально-правових систем не може бути обмежено аналізом нормативних положень позитивного права. Необхідний широкий системний підхід, який охоплює аналіз трьох складових кримінального права як системи: а) кримінально-правової доктрини, що відображає правову культуру та правову політику країни чи регіону; б) кримінально-правових норм, що встановлені офіційними органами держави; в) *правозастосовної практики, спрямованої на реалізацію принципів, цілей і завдань кримінального права* (курсив мій – Н. П.). Національна кримінально-правова система становить взаємопов'язаний механізм функціонування її елементів, до яких, на наш погляд, належать такі: доктрина кримінального права, кримінально-правова політика, кримінальне право як галузь права, кримінальне законодавство (законодавство про кримінальну відповідальність), кримінальне право як навчальна дисципліна, *застосування кримінально-правових норм* (курсив мій – Н. П.), кримінально-правова правосвідомість (культура) населення та осіб, на яких поширюється дія кримінально-правових норм, а також правозастосувачів, міжнародне кримінальне право. Зазначені елементи кримінально-правової системи України відображають таке явище суспільної діяльності, як кримінально-правова реальність [13, с. 63]. Відтак

практика застосування закону про кримінальну відповідальність становить частину так званої кримінально-правової реальності – об'єкта кримінально-правового регулювання.

Практика застосування закону про кримінальну відповідальність посідає своє місце й у структурі кримінально-правової політики. Так, П. П. Андрушко зазначав, що, на наш погляд, можна говорити про три форми виразу (аспекти) кримінально-правової політики – доктринальну, законотворчу (законодавчу) і правозастосовну (правореалізаційну) [6, с. 542]. П. Л. Фріс 2005 року зауважував, що кримінально-правова політика як одна з чотирьох елементів політики у сфері боротьби зі злочинністю формулює основні завдання, принципи, напрями та цілі кримінально-правової дії на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в нормах кримінального права, практиці їх застосування, актах тлумачення кримінально-правових норм і Постановах Пленуму Верховного Суду України (складові кримінально-правової політики). Учений виділяє шість рівнів кримінально-правової політики України: доктринальний, програмний, законодавчий, науковий, правовиконавчий та правозастосувальний. Правозастосувальний рівень пов'язаний зі сферою застосування кримінально-правових норм та інститутів правоохоронними та судовими органами. Саме цей рівень кримінально-правової політики перебуває «на поверхні», оскільки найчастіше аналізується і фахівцями, і представниками засобів масової інформації [300, с. 13–16].

Отже, практика застосування закону про кримінальну відповідальність у аспекті визначення її як об'єкта кримінально-правового регулювання виявляється як:

1) безпосередній об'єкт впливу норм кримінального права, які визначають: а) підставу кримінальної відповідальності – питання кримінально-правової кваліфікації; б) призначення покарання;

2) частина кримінально-правової реальності, життя, соціального буття кримінального права;

3) частина, рівень кримінально-правової політики держави.

Висловимо і свою позицію щодо інструментальної частини механізму кримінально-правового регулювання, а точніше, спробуємо визначити місце практики застосування закону про кримінальну відповідальність у системі його засобів.

З приводу правових засобів регулювання у спеціальній літературі вказується, що вони можуть поділятися на основні (необхідні) та додаткові (факультативні). До перших належать: норма права, правовідносини та акти реалізації прав і обов'язків й застосування права. До додаткових елементів входять: нормативно-правові акти; акти тлумачення права; юридичний факт або фактичний склад із таким вирішальним фактом, як організаційно-виконавський правозастосовний акт; правосвідомість, юридична техніка, охоронювальний правозастосовний акт; режим законності [61].

Як бачимо, серед основних засобів (інструментів) кримінально-правового регулювання названа практика правозастосування. Видається, що це не випадково. Засіб кримінально-правового регулювання спрощено можна визначити як «інструмент», застосування якого здатне вплинути на об'єкт регулювання – правовідносини. Відомо, що життя завжди багатше від закону, в ньому повсякчас трапляються випадки, які не охоплено правовими нормами, або, навпаки, дві чи більше норми тією чи іншою мірою можуть бути застосовані щодо однієї ситуації.

Звичайно, на кримінальне право та його реалізацію впливають чимало різних чинників: організація законодавчих і правоохоронних органів, ресурсне забезпечення, стан процедур і технологій і т. д. Це справді інструменти соціальної діяльності, але в основі їх використання – думка, ставлення людей до об'єкта, тобто свідомість, яка, можливо, визначаючись буттям, у цій галузі доволі значуще впливає на такий елемент буття, як законодавча та правозастосовна практика [58, с. 32].

Право за своєю природою створюється людьми, значною мірою професіоналами, реалізується ними в інтересах тієї чи іншої групи людей. Зрозуміло, воно уявляється окремій особі як дещо зовнішнє, регулятор, на який

потрібно зважати. Але все ж таки право, правова система, правова практика – це продукти перетворювальної, творчої діяльності людини. Значною мірою це стосується професійної юридичної діяльності, коли особи, які виконують функції, пов'язані із професією юриста, навіть у системі континентального права визначають зміст права та його реалії як соціального регулятора в діапазоні від права як блага до окремих законів, які можуть стати злом.

Ніхто не заперечує, що право створюється і реалізується людьми, які відрізняються між собою та мають свої особливості, цілі, інтереси, а не абсолютним розумом чи навіть залізним поступом революції, чимось зовнішнім, надлюдським. Але повторюємо: і на практиці, і у сфері суспільної свідомості часто, висловлюючись обережно, право оцінюється як щось задане, самореалізоване.

Щоправда, навіть сприйняте у нашій теорії широке застосування поняття держави чи народу для позначення творця права годиться тільки на перший погляд, оскільки і держава, і народ, навіть в ідеалі, не єдині, їх внутрішня суперечність відображається і на праві, і на правовій практиці. Зрозуміло, посилення суб'єктивного начала потребує аналізу його змісту та виявлення пов'язаних із цим проблем. Це означає, що, з одного боку, необхідно більшою мірою аналізувати й, можливо, корегувати особистісні якості юриста, які впливають на його професійну діяльність, а з іншого – орієнтувати цю діяльність на урахування цінностей, інтересів, позицій, функцій, здатностей особи під час вирішення правових завдань [58, с. 144–145].

У цьому аспекті важливим видається визначення інструментальної характеристики практики застосування закону про кримінальну відповідальність через поняття «правовий підхід» або «правова позиція», які у теорії кримінального права не становили предмет детального наукового аналізу. Адже кримінальне право як соціальний інструмент не може існувати поза діяльністю соціальних суб'єктів. Воно створюється і реалізується людьми [59, с. 18].

Основна мета вивчення правових підходів (правовий підхід – форма вияву правозастосовної практики – вставка моя – Н. П.) полягає у розумінні стану і

процесів професійної діяльності юриста. Згодом їх аналіз дає змогу з'ясувати, наскільки легітимне право в очах діючих юристів, яка ефективність правового регулювання, чим і як визначається правова практика, що дає можливість прогнозувати її розвиток, у можливих межах – управляти нею [58, с. 149].

Предметно *правовий підхід* (курсив мій – Н. П.) виявляється у поведінці юриста, у рішеннях, які він ухвалює. Досвід, людська практика доводять, що кожен юрист, усвідомлено або не роздумуючи про це, формує певне ставлення до своєї професії, праці, яке може поширюватися на предмет праці та інші різні професійні складові. Це зовнішньо виражається в стилі поведінки, схильності до заняття певним видом праці, орієнтації на рішення певного характеру. Правовий підхід виявляється назовні – у схильності до певної праці юриста, у виборі робіт, наскільки це можливо. Його зміст впливає на процес підготовки до праці та готовність до праці. Кожен юрист, керівники, колеги, суспільство в цілому повинні розуміти, як формується особистість юриста у сфері праці, й намагатися оптимізувати цей процес.

Є різні за змістом правові підходи юристів. Множинність правових підходів, незбігання між ними визначаються об'єктивними та суб'єктивними чинниками: службовим становищем, спеціальністю, відкритими або прихованими політичними переконаннями, професійною підготовкою, характером, здатностями і т. д. Так, щодо судової діяльності Н. В. Кузнецова виокремлює та характеризує п'ять стилів поведінки суддів: 1) авторитарний; 2) демонстративний; 3) лідерський; 4) конструктивний; 5) ригідний, орієнтований на суворе дотримання пунктуальності [106, с. 131]. Зрозуміло, що ці стилі відображають правові підходи суддів.

Насамперед слід визнати, що це поняття, відображаючи явище, яке реально існує на соціальному та індивідуальному рівнях, розширює предмет правової науки та забезпечує отримання додаткової, причому корисної, правової інформації. Поняття «правовий підхід» дає змогу глибше усвідомити механізми, які впливають на тенденції і стан слідчої та судової практики, на якість слідчо-судових матеріалів, зміст і манеру виступів у судах і т. д. Ці

явища на рівні великих чисел відображають стійкі правові підходи окремих юристів. Реалії правового підходу можна простежити, аналізуючи стійкість правових рішень і дій однієї особи упродовж її професійної кар'єри. Якщо погодитися з цим, то відомості про правові підходи потребують узагальнення та оцінки. Особливості правового підходу в цілому та його розвиток найбільш інтенсивно впливають на результати роботи в тій галузі, де широкі межі угляду юриста та високий ступінь невизначеності завдань, які стоять перед юристом [58, с. 149–151]. Так, у сфері застосування закону про кримінальну відповідальність «правовий підхід» може бути та реально використовується як прояв практики у різних аспектах і формах. У спірних випадках правозастосування людина звертається до досвіду, використовує надбання інших суб'єктів правозастосування, які вже успішно вирішували той чи інший неурегульований законом випадок. Це практично завжди трапляється за потреби визначення змісту оціночних ознак складу злочину, використання правил кваліфікації злочинів, інших питань кримінально-правової оцінки посягання; цим же методом активно користуються суб'єкти правозастосування й під час конкретизації меж судового угляду, врахування обставин, які пом'якшують покарання під час його призначення тощо. За даними здійсненого нами анкетування, 92% респондентів використовували у своїй роботі результати слідчої та судової практики. Джерелами одержання знань про практику застосування закону про кримінальну відповідальність опитані фахівці назвали (у порядку зростання відсотків опитаних): 1) узагальнення слідчої практики, здійснене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою України, Службою безпеки України) – 18%; 2) думка більш досвідчених колег по роботі – 24%; 3) Єдиний державний реєстр судових рішень – 39%; 4) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій – 56%; 5) постанови пленумів вищих судових інстанцій – 69% респондентів. Отже, правові підходи, які формуються під час застосування закону про кримінальну відповідальність, реалізуються у практичній діяльності фахівців-правознавців і виявляються у правових підходах правозастосовних

відомств, більш досвідчених колег по роботі, судів України, вищих судових інстанцій – в узагальненнях і постановках пленумів.

За твердженням В. О. Навроцького, у кримінальному праві практику розуміють як позицію, що формується упродовж більш чи менш тривалого часу, відзначається стабільністю і якої в типових ситуаціях дотримується переважна кількість працівників правозастосовних органів [131, с. 16].

Крім того, як обґрунтовує В. О. Навроцький, положення практики застосування закону про кримінальну відповідальність діють у формі і неписаних, і формалізованих приписів. У першій формі – це положення, які передаються із уст в уста, від старших і більш досвідчених працівників – до початківців, поширюються серед колег одного рівня. У другій формі практика виявляється як постанови Пленуму Верховного Суду України з тих чи інших категорій кримінальних справ; узагальнення практики застосування закону стосовно певних категорій злочинів; листи, роз'яснення, відповіді на запитання, методичні вказівки щодо розгляду окремих категорій справ тощо.

Чим це обумовлено? Для чого і чому реалізуються правові підходи у сфері застосування положень закону про кримінальну відповідальність. Видається, це явище зумовлено об'єктивними чинниками.

Правові норми в історичному розвитку пройшли великий шлях. На зорі людської історії вони мали переважно казуальний характер. Відповідно до розвитку суспільства та суспільної свідомості норми права отримували дедалі загальніший, абстрактний характер. Однак діалектика цього розвитку така, що за зростанням ступеня узагальнення та загальнообов'язковості правових норм дедалі ускладненим у низці випадків ставало точне і правильне їх застосування. Іншими словами, абстрактний характер правових норм демонструє силу, глибину та соціальну цінність нормативного способу керівництва суспільством, оскільки саме у можливості охоплення загальним та обов'язковим правилом поведінки полягає регулятивна функція права, водночас ця ж властивість норм призводить до необхідності розроблення більш детальних положень, які уможливають правильну реалізацію цієї функції. Окрім того, тлумачення – це

необхідна передумова акта застосування закону, а конкретизація – необхідний компонент цього застосування [276, с. 18–19]. Також не можна заперечити, що між діючими правовими нормами та новими явищами соціального життя може виникати розрив. Однак, це не дає підстави, аби стверджувати, що правові норми не можуть бути регуляторами соціального життя. Адже законодавець, формулюючи правові норми, узагальнює вимоги суспільної практики, враховує і можливість появи нових фактів, і існування у реальній дійсності явищ, які наділені особливими, індивідуальними властивостями. Тому основне завдання законодавця – так сформулювати правові норми, виразити їх у такій узагальненій формі, щоб ця багатоманітність життєвих відношень могла уміщатися у абстрактну, загальну формулу закону [282, с. 11].

Охарактеризований об'єктивний стан у правовому регулюванні у галузі кримінального права дає змогу зробити такий висновок. Закон через загальний характер лише у поєднанні зі сформованими під час з'ясування змісту закону та конкретизованими на його основі правилами в процесі його застосування судами виконує свою службову роль – регулює охоплювані ним суспільні відносини. В цьому – основна роль судової практики у правовій системі [276, с. 25].

Правоположення, які виражаються в процесі конкретизації норм права у судовій правозастосовній діяльності, наділені відомим ступенем нормативності, тобто узагальненості та обов'язковості. Але вони не мають усіх необхідних елементів норми права. Найперше у правоположень відсутній механізм, який забезпечує їх безумовну реалізацію, немає санкції. Якби у правовій системі діяло правило, відповідно до якого невідповідність рішення або вироку керівному роз'ясненню Пленуму Верховного Суду була б безумовною підставою для відміни такого рішення чи вироку, то тоді, безумовно, можна було б вважати, що правоположення, які містяться в керівних роз'ясненнях, є нормами права [276, с. 25–26].

Підкреслимо, що правоположення, які конкретизують закон, вироблені судовою практикою, мають особливості, які відрізняють їх від підзаконних

норм, що конкретизують закон (правил, інструкцій, наказів), котрі видаються компетентними органами державного управління. По-перше, конкретизуючи закон, правоположення, які містяться в рішеннях судових інстанцій, і, на відміну від нормативного змісту вказаних нормативних актів, приймаються на підставі розгляду судових справ, обов'язкові для судів і всіх осіб, чиї права і обов'язки підтверджуються або встановлюються в судових рішеннях. Крім того, відомі наслідки, пов'язані із законною силою цих рішень. По-друге, підзаконні відомчі акти можуть містити норми, не передбачені законом, а доповнювати його, якщо право на видання таких норм делеговано законом. На відміну від оціночних критеріїв, які уповноважують суд на широкий угляд у межах таких критеріїв, закон уповноважує орган державного управління на створення норм, які регулюють певне коло суспільних відносин, не обов'язково підпорядковуючи таку нормотворчість якому-небудь оціночному критерію. По-третє, дотримання правоположень, які приймаються Пленумом Верховного Суду або стверджених у зв'язку із юрисдикційною діяльністю інших судових інстанцій (розглядається цими інстанціями як з'ясування змісту закону), захищається або шляхом відміни вищою інстанцією рішення, в якому ігноруються чи неправильно застосовуються правоположення, або, за наявності достатніх доказів, шляхом виправлення рішення безпосередньо цією інстанцією. Порухення відомчих нормативних актів, за загальним правилом, тягне за собою застосування санкцій, передбачених у актах або інших нормах, до яких ці акти відсилають [276, с. 26–27].

Незважаючи на те, що закон не наділяє роз'яснення Верховного Суду обов'язковою силою, їх значення для одноманітного розуміння кримінального закону та формування стабільної судової практики доволі важливе. Суди загальної юрисдикції постійно звертаються не тільки до роз'яснень кримінального закону, які містяться в постановах Пленуму Верховного Суду про судову практику з окремих категорій кримінальних справ і про застосування інститутів Загальної частини кримінального права, але й до рішень Судових колегій Верховного Суду з конкретних кримінальних справ, у яких утілюється

правова позиція цього судового органу. Порівняна обов'язковість рекомендацій Верховного Суду для нижчих судів обумовлена високою кваліфікацією суддів, заслуженим авторитетом Верховного Суду, а також правильністю та глибиною наукової аргументації роз'яснень, що надаються [250, с. 5–6].

Крім того, необхідність визнання судового прецеденту логічно виникає з потреби встановити нормативний зв'язок абстрактної «букви» кримінального закону і конкретного кримінально-правового відношення. Норма закону не може містити всі ознаки, які характерні для кожного конкретного злочинного діяння. Слід також зважати на негативний аспект абстрактності складу злочину, який полягає у тому, що закон передбачає кримінальну відповідальність тільки за наявності певної сукупності ознак, не враховуючи множинність інших обставин, зокрема тих, які характеризують особу обвинуваченого, потерпілого. Тому й за грамотної редакції закону можливе виникнення суперечностей між абстрактною вимогою норми і конкретними особливостями життєвої ситуації. У теорії кримінального права виокремлюють такі способи формулювання кримінально-правових приписів, як казуїстичний та абстрактний [249, с. 99]. У обох є недоліки та переваги: казуїстичний спосіб мінімізує можливість прояву суб'єктивізму в діяльності правозастосовних органів, а абстрактний – застосування норм права до випадків, які ними не охоплюються [136, с. 21–22]. Подолання недоліку абстрактного способу формулювання кримінально-правових норм можливе за допомогою визнання судового прецеденту, який обумовлений абстрактністю законодавчих положень, багатоманітністю життєвих ситуацій, колізіями між законами, оціночним характером окремих понять, що використовуються у законі, і т. д. Нормі кримінального закону притаманні певні недоліки, зокрема неконкретність, невизначеність, абстрактність та ін., які не завжди можуть бути виправлені законодавцем. У зв'язку із цим слід визнати наявність потреби у казуальному прецедентному способі регулювання кримінально-правових відносин, який може забезпечити максимально можливу наближеність кримінально-правових норм до умов реального суспільного життя [16, с. 171–172].

Судову діяльність можна розглядати як засіб, який за умови збереження стабільності законодавства відкриває шлях до його застосування з урахуванням особливостей конкретної життєвої ситуації. Отже, необхідність судової практики як правової реальності насамперед обумовлена високою нормативністю правових норм і необхідністю конкретизувати загальні вимоги закону стосовно окремих випадків, що виникли на цій підставі [282, с. 12–13].

Так, наприклад, кримінальне право долає насильницьку чи іншу злочинність насильницьким шляхом (способом). Уникнути цього неможливо, проте така ситуація зобов'язує суспільство та державу постійно перевіряти, чи не є кримінально-правове насильство – і фізичне, і психічне – надмірним за інтенсивністю та метою застосування. Для цього необхідно тематизувати, тобто зробити предметом обговорення, обсяг кримінально-правового насильства, його структуру, необхідність, здатність бути перенесеним конкретним адресатом і суспільством у цілому, наслідки [58, с. 17]. Зробити ж це видається можливим лише шляхом дослідження практики застосування закону та її соціальних наслідків. Так, у розмові із суддями загальних судів чуємо неадекватність визначення у законі заходів кримінально-правового впливу на осіб, які здійснюють торгівлю людьми. Як наслідок, судді шукають можливість «законним» способом зменшити обсяг та інтенсивність кримінально-правового насильства щодо таких осіб, зокрема, використовуючи умовне засудження та призначення покарання нижче від найнижчої межі.

У науці висловлена цікава думка про те, що у механізмі правового регулювання матеріальні та процесуальні норми виступають як єдине ціле – спосіб правового впливу, становлячи дві підсистеми єдиної системи юридичних норм, а зв'язок і взаємозв'язок кримінального та кримінально-процесуального права виявляється у єдиних цілях, принципах законності, узгодженому використанні та єдності низки категорій, понять, термінів, найважливіше місце серед яких посідає кримінальна відповідальність. Водночас під процесом передбачається розуміти динамічну частину правового регулювання – **застосування права**. Правозастосовна діяльність становить

самостійний компонент у цьому механізмі, який має загальний предмет – матеріальні правові відносини, а процесуальне право – загальний об'єкт регулювання, який виражається у комплексі суспільних відносин із приводу застосування норм права [23, с. 77–81].

Отож, маємо парадоксальну ситуацію, коли практика застосування закону про кримінальну відповідальність, будучи частиною об'єкта кримінально-правового регулювання, одночасно може виступати та фактично виступає його засобом (інструментом).

1.3 Практика застосування закону про кримінальну відповідальність у системі джерел кримінального права

Наступним кроком у з'ясуванні правової природи практики застосування закону про кримінальну відповідальність є встановлення її місця у системі джерел кримінального права або його відсутність. Іншими словами, чи містить практика застосування закону про кримінальну відповідальність кримінально-правові положення або норми, які застосовуються під час регулювання охоронюваних кримінальним правом суспільних відносин, і чи наділена відповідна практика іншими ознаками джерел кримінального права. Незважаючи на неабияку спірність цього питання, частково ми ствердно відповіли на нього у попередньому підрозділі дисертації. Однак з'ясування порушеного у цій частині наукової роботи питання про місце практики застосування закону про кримінальну відповідальність у системі джерел кримінального права є необхідною умовою розкриття кримінально-правового значення цього правового феномена.

Питання щодо поняття, системи та характеристики окремих джерел кримінального права останнім часом стає дедалі актуальнішим. Аналіз тексту Кримінального кодексу України дає підстави для висновку про те, що

кримінальний закон проголошує себе єдиним джерелом кримінального права. Ч. 1 ст. 3 КК України зазначає, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загально визнаних принципах і нормах кримінального права. Важливим також для висвітлення означеного питання є положення ч. 3 ст. 3 КК України про те, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом.

Також у справедливості висновку про КК України як єдине джерело кримінального права (моністичний підхід) сумніваються багато вчених, та й, напевне, він суперечить правовій дійсності. Так, О. М. Бібік зазначив, що у кримінальному праві тривалий час панувала точка зору про те, що єдиним джерелом кримінального права був винятково Кримінальний кодекс. У результаті основним об'єктом дослідження став КК, його структура. Водночас у поле зору не потрапили інші джерела, які містять велику кількість норм кримінального права. Попри те, є підстави вважати, що КК – основне, але не єдине джерело кримінального права [16, с. 4]. На відсутності підстав підтримувати монізм у вченні про джерела кримінального права акцентують практично всі дослідники цієї проблеми: В. О. Навроцький, М. І. Хавронюк, А. В. Мадьярова, К. А. Волков, К. В. Ображиев, О. І. Бойко та ін. У цьому аспекті справедливим є твердження вчених про те, що сьогодні наука кримінального права змінюється. Можна відзначити інноваційний і в цілому позитивний характер таких змін. Так, по-новому осмислено такі засадничі положення кримінального права, як *злочин*, *склад злочину*, *значення судової практики як джерела кримінального права* (курсив мій – Н. П.), поняття «покарання», «кримінальна відповідальність юридичних осіб» і т. д. [73, с. 104].

Певний дисбаланс у чітку ієрархію аргументів прихильників моністичної концепції джерел кримінального права вносять положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року та Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року про те, що у сфері застосування кримінального законодавства обов'язкові не лише положення КК України.

Необхідно зазначити, що розгляд практики Європейського суду з прав людини сягає за межі предмета цієї дисертації, адже: а) питання не може бути розглянуто побічно, а потребує пильної уваги з боку самостійного дослідження; б) предметом нашої уваги є практика застосування закону про кримінальну відповідальність, а не Міжнародної конвенції з прав людини. І хоча суди України дедалі частіше обирають основою своїх рішень практику Європейського суду з прав людини, ми умисно оминаємо увагою це питання.

Питання про визнання того чи іншого правового явища джерелом права, або специфічної галузі права, може бути вирішено тільки після з'ясування загального поняття джерела права. Вивченню проблеми джерел права приділяли увагу відомі філософи та теоретики права дореволюційного періоду, зокрема: М. Коркунов, І. Михайловський, В. Соловйов, М. Чижов та ін. У своїх дослідженнях ці вчені зробили перші спроби виділити окремі джерела права та розмежувати джерела позитивного права та природного права. У радянський та пострадянський періоди значний внесок у дослідження правової категорії «джерело права» зробили такі науковці, як С. Алексєєв, І. Воронкова, В. Зорькін, С. Зівс, П. Лукін, М. Мінасян, Г. Новицький, О. Скакун, О. Шебанов та ін. У монографіях провідних фахівців теорії права та філософії права – О. Зайчука, Л. Корчевни, М. Марченка, В. Марчука, Н. Оніщенко, Л. Петрової, П. Рабіновича, С. Сливки та ін. – здійснено аналіз питань, пов'язаних із визначенням поняття «джерело права», його сутнісних ознак і системи джерел права. У численних наукових публікаціях В. Гайворонського, М. Гранта, А. Козловського, С. Комарова, О. Константія, Л. Корчевни, В. Костюка, Б. Малишева, С. Місевича, Г. Муромцева, І. Овчаренко, О. Первомайського, Л. Петрової, С. Резніченко, С. Сливки, М. Томашевської, В. Рудковського, Р. Тополевського, Н. Чубохи, С. Шевчука та ін. розглядаються окремі джерела права, визначається динаміка їх розвитку, підстава класифікації на види. Однак, незважаючи на пильну увагу вчених до означеної проблеми, не досягнуто єдності думки з таких важливих питань, як визначення онтологічної сутності

окресленої категорії, розроблення універсального підходу до її розуміння, поділ джерел права на види за різними категоріями [37, с. 13–14].

Детально не аналізуватимемо різні концепції та підходи щодо джерел права в цілому, не розглядатимемо інші, запропоновані наукою кримінального права, джерела, відмінні від КК України. Акцентуватимемо лише на практиці застосування закону про кримінальну відповідальність і позиціях учених щодо визнання її джерелом кримінального права. Насамперед обґрунтуємо цю позицію. На початку дослідження ми зазначили, що його предметом є практика будь-якого органу, який застосовує закон про кримінальну відповідальність, а не лише суду. Проте теорія кримінального права, якщо й вивчає правозастосовну практику, то лише так звану судову – практику, яка сформувалася у результаті професійної діяльності лише одного, хоча й найважливішого, органу правозастосування – суду. Саме тому огляд позицій науковців щодо значення практики у системі джерел кримінального права стосується цього виду практики застосування закону про кримінальну відповідальність. Питання, які стосуватимуться специфіки інших видів практики, виділених за суб'єктом її створення, будуть обумовлені у дисертації спеціально.

Декілька слів щодо історії використання практики застосування закону як джерела права. Згадаємо про те, що римське (романське) право у початкових формах мало саме прецедентний характер – воно становило «право суддів» – постанови преторів, інших посадових осіб, які вирішували конкретні життєві ситуації. Лише згодом, у результаті діяльності великих римських юристів, запрацювала думка, розум, розпочали вироблятися нормативні узагальнення, принципи, чіткі юридичні конструкції, затверджувалася адекватна юридична термінологія. У середині століття, в результаті праці глосаторів, які тлумачили положення римського права, вони утвердилися у правосвідомості юристів Нового часу і врешті-решт – у виді нормативних узагальнень утілились у законах [301, с. 22].

Для правильного розуміння значення судової практики у системі джерел права доцільно розглянути способи участі суддів у правотворчому процесі в

межах окремих правових систем країн континентальної Європи. Так, у правовій доктрині Франції обов'язкова сила судової практики офіційно не визнається. Водночас ст. 4 Цивільного кодексу зобов'язує суддю ухвалити рішення навіть у разі відсутності або неповноти закону. Цим законодавство відкриває суддям шлях до правотворчості у межах, які настільки невизначено окреслені, що з'являється широка можливість для суддівського розсуду. Залежно від того, наскільки суддя співвідносить свої рішення із законом, французька теорія права вирізняє інтерпретаційну, конструктивну і преторську судову практику. Інтерпретаційна обмежується застосуванням законодавчої або підзаконної правової норми, її уточненням, роз'ясненням, а також адаптацією до ситуації, що розглядається. З одного боку, – це «класична функція» судової діяльності. У верховенстві закону у такому разі не сумніваються, а місія суду зводиться до його застосування. З іншого, – в цьому випадку суд все ж таки наділений деякою мірою дискреційною владою, адже загальна норма не може передбачити всі деталі конкретної життєвої ситуації. Конструктивна судова практика спрямована на конкретизацію правової норми (наприклад, якщо норма права має загальний характер) або на її тлумачення (наприклад, якщо термін, що вживається, – є багатозначний), внаслідок чого формується нова правова норма. Судова практика також вважається конструктивною тоді, коли писаний текст відсутній і йдеться про заповнення прогалин у праві. У такому разі суддя створює право, яке згодом застосовує. Преторську судову практику іменують за аналогією з римськими правовими інститутами. Сутність її полягає у тому, що, за загальним правилом, суддя не може діяти всупереч закону або не визнавати його положення. З іншого боку, на практиці трапляються випадки, коли рішення, ухвалене суддею, настільки відхиляється від писаного права, що майже суперечить йому. Якщо застосовувати римську преторську термінологію, то може йтися, що суддя діє не «*praeter legem*» (у межах закону), а «*contra legem*» (проти закону). Водночас є певні межі такої «сміливої діяльності». По-перше, рішення «*contra legem*» виключається, коли закон чіткий та зрозумілий і не дає підстав для

недотримання його норм; по-друге, якщо судова практика не здійснюється у межах законодавчих приписів, законодавець завжди має змогу скасувати її шляхом видання спеціального нормативно-правового акта [29, с. 53–63]. За загальним правилом, вважається, що норма права, створена судовою практикою, застосовується на розсуд судді. У деяких сферах може визнаватися обов'язок судді дотримуватися єдиної лінії, встановленої судовою практикою. У Німеччині, як і у Франції, право формально вважається законодавчим. Згідно з Основним законом Федеративної Республіки Німеччина (ст. 20), «законодавство зв'язане законодавчим устроєм, а виконавча влада і правосуддя – законом і правом». У контексті історичної традиції рішенням суддів завжди відводилося важливе місце. Концепція судової практики у Федеративній Республіці Німеччина дещо специфічна: правило, підтверджене постійною судовою практикою, вважається нормою, звичаєм і як таке повинно застосовуватися судами. Відтак виникає різниця, невідома французькій правовій доктрині, між прецедентом, який виникає з окремого рішення, і тим, що ґрунтується на низці рішень. Крім того, обов'язковий авторитет у Німеччині надається рішенням Федерального Конституційного суду [262, с. 54]. В Італії завдяки діяльності Касаційного суду судова практика отримала фактичний авторитет, принаймні, допоміжного юридичного джерела. Законодавство допускає розгляд справ за аналогією або на підставі загальних принципів права. Згідно зі ст. 384 Цивільно-процесуального кодексу Італії суди, що по-новому розглядають справу після того, як попереднє рішення переглянуто касаційною інстанцією, повинні керуватися принципами, встановленими касаційним судом. Останній визначає основні тенденції вирішення однотипних категорій справ шляхом виведення так званих «максим», які публікуються у «максимаріях» – виданнях Касаційного суду. Хоча касаційна судова практика в цілому немає зобов'язувального характеру, однак становить безумовну фактичну та юридичну цінність. Крім Касаційного суду, значний внесок у формування італійського права робить Конституційний суд шляхом тлумачення Конституції. У Швейцарії кантональні суди зв'язані

рішеннями Федерального суду, якими визнана неконституційність кантонального закону. В Португалії авторитетом прецеденту наділені рішення пленуму Верховного Суду, за умови, що вони надруковані в офіційному виданні. Правотворча роль судової практики офіційно визнана у Іспанії, де існує поняття «*doctrina legal*» (йдеться про судову практику, що ґрунтується на низці рішень Верховного Суду). Оскарження судових рішень допускається у разі, якщо у них порушено «*doctrina legal*» [43, с. 96–104; 275, с. 138–139]. Отже, історії права відомі факти використання практики застосування законів як джерел права, відтак у цьому є достатньо позитивний досвід.

У контексті питання про роль роз'яснень донедавна Пленуму Верховного Суду України, а відтепер Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ для судової практики, варто проаналізувати зарубіжний досвід. У Данії значущу роль виконують судові прецеденти; виразнішою їх роль є в країнах англосаксонської правової сім'ї [65]. Правотворча роль судової практики офіційно визнається також в Іспанії, де ця практика, заснована на низці рішень Верховного суду Іспанії, формує так звану загальну правову доктрину. Її порушення згідно з законом є однією з найважливіших підстав для оскарження судових рішень до Верховного суду. До країн, де офіційно визнають прецедент джерелом права, належить і Швейцарія [154, с. 95].

Проте цими країнами питання про роль судових прецедентів не обмежується. У цьому контексті Л. Корчевна, з посиланням на праці західних правників (Р. Давида, К. Жоффре-Спінози, Ж.-Л. Бержеля, Г. Бермана та ін.), нагадує, що європейська правова традиція загалом ніколи не змішувала право і закон (за винятком кодифікації і законодавчого позитивізму XIX століття, який нині подоланий) і не стверджувала, що вивчення одного лише закону дозволяє дізнатися, що таке право; адже воно не міститься винятково у законодавчих нормах. І в теорії, і на практиці панує думка, що абсолютний суверенітет закону в країнах романо-германської правової сім'ї є фікцією, і що поряд із ним існують інші джерела права, а закон має сенс лише у єдності з ними. На

континенті поступове послаблення віри у закон; у ньому дедалі частіше вбачають тільки вираження загальних принципів, які надають великий простір для тлумачення, внаслідок чого постійна судова практика виразніше стає самостійним джерелом права. Отже, сьогодні відмінність між тією чи іншою правовою сім'єю полягає у тому, яке саме з правових джерел переважає над іншим; такого ж юридичного устрою, який надав би перевагу виключно одному з джерел права і нехтував іншими, не існує [98, с. 19–22].

О. О. Маліновський також стверджує, що аналіз зарубіжної та російської судової практики достатньо переконливо свідчить про значну роль прецедентів у правовому регулюванні і називає прецедент «доопрацюванням» судом законодавчої роботи парламенту [115, с. 43, 47].

У сучасній кримінально-правовій літературі щодо практики застосування закону про кримінальну відповідальність як джерела кримінального права висловлювалися різні думки та позиції. Концептуально їх можна поділити на дві групи: ті, які містять аргументи на користь визнання практики джерелом кримінального права, та ті, які заперечують таке значення цього правового феномена. Тому не дарма відомий теоретик права С. С. Алексєєв зазначив, що у загальній теорії права немає єдності думок із питання про те, чи входять до джерел права рішення вищих судових органів. Окреслена проблема актуальна і тому, що акти вказаних органів державної влади фактично використовуються як нормативні документи, не відрізняються за ознаками і функціями від інших джерел права [4, с. 314–315].

Основна дискусія у теорії кримінального права триває щодо такого специфічного акта органів судової влади, як постанови Пленуму Верховного Суду. З огляду на наявність у правовій системі України, крім Верховного, ще й Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ – постанов пленумів вищих судових інстанцій. Так, наприклад, О. М. Бібік згрупував погляди вчених на правове значення цього акта, зазначивши, що чимало авторів вважають, що постанови Пленуму Верховного Суду не є джерелом права, зокрема кримінального, оскільки: 1) відкидають

правотворчі функції за Верховним Судом; 2) вказують на відсутність у керівних роз'ясненнях норм права; 3) апелюють до того, що Верховний Суд не розглядає себе як правотворчий орган; 4) вважають, що відповідні акти містять тільки інтерпретаційні норми (норми про норми, норми-роз'яснення) про застосування юридичних норм; 5) вважають такі акти не загальнообов'язковими, а рекомендаційними, оскільки ця загальнообов'язковість не передбачена законом; б) вважають, що загальнообов'язковість окреслених актів не відповідає би зафіксованому у Конституції принципу незалежності суддів [16, с. 140]. Є й інша точка зору на розглядувану проблему, згідно з якою постанови Пленуму Верховного Суду є джерелами кримінального права, оскільки вони: 1) обов'язкові для судів; 2) формують нові норми кримінального права, розширювально та обмежувально тлумачать такі норми; 3) конкретизують, уточнюють і доповнюють зміст кримінального закону; 4) є нормативними правовими актами, наділені всіма ознаками правової норми, зокрема мають загальнообов'язкову силу відповідно до ст. 56 Закону Російської Федерації «Про судоустрій», яка іменує роз'яснення Верховного Суду керівними; 5) використовуються у судовій практиці [16, с. 140].

Г. Т. Ткешеліадзе також висловлюється за визнання окремих керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду джерелами кримінального права та висуває такі аргументи: 1) конституційні положення про підпорядкування судді тільки закону не виключають можливість судової правотворчості підзаконного характеру; 2) керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду є нормативними актами через свою загальнообов'язковість, неперсоніфікованість; 3) конкретизація загальних норм закону в положеннях керівних роз'яснень є процесом правотворчості, спрямованим на поглиблення загального змісту норми права «на підставі внесення нових елементів у правове регулювання відповідних суспільних відносин», що мають підзаконний характер [282, с. 31–35].

Якщо відволіктися від деталей, то сутність дискусії стосовно можливості визнання рішень вищих судових інстанцій формальними джерелами права у найбільш загальному вигляді зводиться до такого. Прибічники цієї ідеї доводять,

що рішення вищих судових інстанцій мають не тільки інтерпретаційний характер, але й встановлюють нові правові приписи [63]. Їх опоненти, навпаки, вважають, що суд тільки тлумачить, роз'яснює існуючі правові норми і не може створювати нові нормативні приписи і норми права, мотивуючи свою позицію тим, що судова правотворчість, по-перше, суперечить принципу розподілу влади, а по-друге, вона не сумісна з принципом законності [140]. Аналогічні висновки «за» і «проти» віднесення судових рішень до формальних джерел права наводять і фахівці-галузевики, зокрема криміналісти. Видається, що основною причиною такого принципового розходження в оцінці змісту рішень вищих судових інстанцій є відсутність необхідної зрозумілості стосовно співвідношення та критеріїв розмежування нормотворчості та офіційного тлумачення (роз'яснення) правових норм.

У результаті одні й ті ж положення, вироблені судом, розцінюються деякими вченими як нормативні (із наслідками, які з цього виникають), а іншими – як виключно інтерпретаційні [145, с. 130]. На думку К. В. Ображиева, що стосується рішень Верховного Суду у конкретних справах, то ідея про можливість їх визнання юридичними джерелами кримінального права, яка активно обговорюється в юридичній літературі, не має серйозних перспектив. Звичайно, було би неправильно відкидати, що офіційно опубліковані рішення Верховного Суду у конкретних справах, а точніше – правові позиції, які містяться в їх мотивувальній частині, виступають взірцем розуміння та застосування кримінально-правових норм і, як правило, враховуються нижчими судами під час здійснення правосуддя. Не заперечуючи важливе значення казуальних рішень Верховного Суду для розуміння та застосування кримінального закону, можна стверджувати, що зазначені обставини не можуть слугувати достатньо вагомими доказами необхідності їх визнання джерелами кримінального права. Під час вирішення цього доволі непростого питання необхідно зважити на низку інших чинників, які свідчать не на користь висловленої точки зору. Насамперед викликає сумнів загальнообов'язковість одиничного рішення Верховного Суду Російської Федерації з конкретної

кримінальної справи. Якщо для визнання обов'язковості постанов Пленуму Верховного Суду є нормативна підстава (ст. 56 Закону «Про судоустрій РРСФР»), то для висновку про обов'язковість казуальних рішень Верховного Суду для судів нижчих інстанцій немає жодних формально-юридичних підстав. Вони сприймаються як взірець розуміння та застосування кримінального закону через свою переконливість, але юридичного обов'язку дотримуватися правової позиції, вираженої в рішенні Верховного Суду у конкретній справі, у судів нижчих інстанцій та інших правозастосовувачів немає. Що ж стосується впливу рішень Верховного Суду у конкретних справах на судову практику, то вона, як правило, змінюється під впливом низки рішень вищої судової інстанції (що, до слова, характерно для більшості країн, які належать до романо-германської правової сім'ї). Іншими словами, нижчі суди в більшості випадків орієнтуються на практику, а не на одиничне рішення у конкретній справі [145, с. 185–186]. Здійснений нами огляд наукових думок із питання про юридичну природу та значення роз'яснювальної діяльності Пленумів судів вищих інстанцій засвідчив, що доктрина відрізняється істотною різноманітністю поглядів практично у всіх істотних аспектах проблеми: акти тлумачення вищої судової інстанції – джерело кримінального права або ні, рядовий чи видатний фрагмент судової практики, прецедент чи ні, наділені ознакою обов'язковості чи мають рекомендаційний характер, подібні до конкретизації чи ні, становлять сферу тлумачення чи ні, слугують формою судової практики чи належать до правотворчості, відповідають принципу законності чи суперечать йому, девальвують ідею незалежності суддів і підпорядкування їх тільки закону або ні. Зауважимо, що інтерпретаційна діяльність донедавна Верховного Суду, а згодом Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ виборола «право на життя» з суто практичних міркувань, тому безцінна.

Усе свідчить про те, що ми маємо справу з унікальним явищем, яке навіть отримало специфічне позначення («правоположення»), а в людському середовищі звичайно іменується творінням і передбачає для свого існування набір незвичайних причин та умов [19, с. 243].

Наведемо аргументи, висловлені з цих питань, які дадуть змогу сформуванню уявлення про переважну у теорії кримінального права позицію щодо них.

Постанови Пленуму Верховного Суду є комплексними актами, які становлять своєрідний симбіоз узагальнення судової практики, тлумачення, нормотворчості та рекомендацій організаційно-методичного характеру, які сьогодні неможливо віднести до визначеної правової категорії [157, с. 14]. Ці ж міркування стосуються і правової системи України, у якій до 2011 року монополістами у згаданій сфері були постанови Пленуму Верховного Суду України, а згодом – Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Це обумовлюється тим, що юристам відомо: по-перше, що для застосування права недостатньо упевнитися в існуванні тієї чи іншої юридичної норми, а необхідно ще й встановити її точний зміст; по-друге, що закони бувають неточними, незрозумілими, неповними і суперечливими, а суди, застосовуючи закони, не можуть відмовитися від вирішення справ на основі недоліків законів; по-третє, що відмінність у розумінні законів призводить до різних наслідків їх застосування, а це порушує принципи єдності правового порядку і рівності для усіх його застосувань. Тому суди повинні мати закріплене законом право не лише з'ясувати справжню сутність нечітких законів, а й заповнювати прогалини в законах і усувати суперечності у них [62, с. 61–62]. Задля розвитку цієї концепції, здається, й прийняті положення нового Кримінального процесуального кодексу України про те, що, обираючи під час ухвалення вироку норму закону України про кримінальну відповідальність, яка підлягатиме застосуванню до суспільно небезпечних діянь, суд зобов'язаний ураховувати висновки Верховного Суду України, викладені у його ухвалах, у випадках, передбачених ч. 2 ст. 455 і ч. 2 ст. 456 цього Кодексу (ч. 6 ст. 368 КПК України).

У цьому не можна не підтримати думку М. І. Хавронюка, який вважає, що невизнання судової практики джерелом кримінального права у вітчизняній

доктрині ґрунтується на помилковому уявленні, нібито визнання її таким джерелом буде прирівняно до застосування аналогії у кримінальному законі. Кримінальний закон не лише встановлює кримінальну відповідальність за порушення тих чи інших норм, а й містить чимало інших приписів, застосування яких за аналогією абсолютно не суперечить принципу «немає відповідальності без вказівки на це у законі». Крім того, і у випадку заперечення застосування закону за аналогією під час установаження, вибору чи посилення міри покарання зазвичай виникають з ідеалу, тобто з того, що законодавець чітко визначив і злочин, і покарання. Але що робити, коли закон незрозумілий чи суперечливий? Правильне запитання. Тим паче, що вчений наводить приклади, вирішення яких винятково на підставі чинного закону неможливе. Наприклад, що робити з тим, що ч. 3 ст. 176, ч. 3 ст. 177 і ч. 3 ст. 229 КК України пом'якшують відповідальність за передбачені цими статтями злочини у разі вчинення їх службовими особами стосовно підлеглих? І з тим, що необережне вбивство двох або більше осіб (ч. 2 ст. 119 КК України) карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років, а якщо воно поєднане з необережним знищенням чужого майна – лише до 3 років (ст. 196 КК України)? Таких прикладів, зазначає дослідник, безліч. І що, за таких умов суди повинні лише тлумачити закон, залишивши законодавцю монополію на створення Права? [301, с. 22–23].

Узагальнюючи наявні спеціальні дослідження у галузі кримінального права, аргументи на користь визнання практики застосування закону про кримінальну відповідальність джерелом кримінального права можна назвати такі висловлені у літературі позиції:

– в аспекті джерел практики застосування закону про кримінальну відповідальність можна навести цікаве твердження: суди часто керуються не лишень текстом кримінально-правової заборони, а власним уявленням про його зміст [58, с. 71];

– за наявності диспозитивності у кримінально-правовому регулюванні, як засвідчують численні емпіричні дослідження, суди у більшості випадків не

бажають широко мотивувати свої вирокі, тобто, як правило, не роздумують над їх обґрунтуванням й ухвалюють рішення, орієнтуючись на практику, яка сформувалася, включаючи неписані, але жорсткі вимоги до них [58, с. 100];

– судді, намагаючись уникнути відміни вироків, частіше орієнтуються на практику вищих судів, оскільки у кримінально-правовій науці до сих пір немає узгодженості стосовно багатьох надзвичайно важливих проблем кримінального права й часто – надійного обґрунтування висловлюваних позицій [58, с. 109];

– не можна за допомогою завчасно встановлених вимог до форми права усунути потребу суспільства в інших джерелах права. Якщо є така потреба, то потрібно її враховувати та за можливості задовольняти. Показовий приклад – постанови Пленуму Верховного Суду. Невключення вказаних актів до джерел кримінального права не повністю обґрунтовується потребами суспільства, соціальної (суспільної) практики, зокрема правозастосовної, і може розглядатися як відрив теорії від практики [114, с. 14];

– судова практика наповнює кримінально-правову норму фактичним змістом, визначає її реальні контури. Оскільки кримінальне законодавство не здатне забезпечити регулювання всіх конкретних відносин у відповідній сфері, прогалини, які виникають, заповнюються та корегуються судовою практикою через імпліцитний зміст тексту кримінально-правової норми [16, с. 65–66];

– роль джерел кримінального права найбільш рельєфно виявляється під час застосування оціночних кримінально-правових понять, зміст яких значною мірою визначається правосвідомістю юриста [104, с. 115]. Такі поняття створюють умови, за яких питання про злочинність (незлочинність) діяння вирішуватиметься особою, яка застосовує кримінально-правову норму [87, с. 3]. Крім того, наявність оціночних понять призводить до визначення обсягу кримінально-правової норми в судовій практиці, яка виробляє типові юридичні оцінки, уточнює зміст норми, що пов'язано із виникненням нормативної новизни [96, с. 214]. Тому слід погодитися із думкою Г. Т. Ткешеліадзе, що оціночні ознаки є різновидом бланкетних. Для наповнення їх змістом потрібно звернутися до інших некримінально-правових актів або критеріїв неправового

характеру (моральних, соціально-економічних, біологічних тощо) [282, с. 66]. Необхідно визнати, що оціночні поняття у відсутності встановлених у нормі кримінального права критеріїв застосовуються відповідно до критеріїв, що містяться у соціальних джерелах кримінального права [16, с. 73];

– необхідність у тлумаченні, очевидно, виникає внаслідок невизначеності у питанні про зміст правила поведінки, яке передбачив суб'єкт правотворчості. Насправді, не зовсім зрозуміло, що мав на увазі законодавець, коли вживав у кримінальному законі, наприклад, термін «особлива жорстокість», а також переважна кількість інших оціночних понять. Правозастосовувач змушений визначати зміст цих понять з метою встановлення наявності юридичного факту – порушення правил поведінки. Норма права, як стверджують вчені, в такому випадку наповнюється реальним змістом, формується реальна правова норма. Основну роль у цьому процесі виконує саме правозастосовувач. Даючи загальнообов'язкове тлумачення оціночних понять, Верховний Суд нормативно їх визначає, завершує ту діяльність, яку започаткував законодавець. Необхідність правотворчості у процесі тлумачення норми права виникає у випадку її невизначеності та незавершеності, за якої правозастосовувач не має чіткого уявлення про зміст такої норми. Кримінально-правова заборона – доволі абстрактна та нереалізована. В такому разі вищі судові інстанції беруть участь у процесі довизначення норми права, відтак здійснюючи процес правотворчості [16, с. 149].

Зважаючи на наведену систему аргументів, вважаємо за необхідне визнати те, що практика застосування законодавства про кримінальну відповідальність виконує роль джерела кримінального права.

Наступне для з'ясування питання – співвідношення практики застосування закону про кримінальну відповідальність у судовому її прояві із поняттям судового прецеденту – джерелом права у англосаксонській правовій сім'ї. З цього питання у літературі висловлено також різні позиції.

У країнах англосаксонської правової сім'ї під судовим прецедентом, зазвичай, розуміють рішення суду вищої інстанції, прийняте у конкретній

справі або під час здійснення тлумачення і є обов'язковим як для цього суду, так і для рівних чи нижчих судів за вирішення аналогічних справ у подальшому. Доктрина судового прецеденту обумовлює особливу роль суду у формуванні та розвитку права, адже у вирішенні справи суддя не тільки розв'язує спірну ситуацію, а й створює нові норми права загального характеру, тобто фактично виконує роль законодавця. З цього приводу, до слова, в англійській правовій доктрині існують доволі суперечливі концепції оцінки судової нормотворчості: «творча теорія» Остіна безпосередньо визнає суддівську правотворчість; згідно із «декларативною теорією» Блекстона, судді не створюють нове право, а лише декларують природно-правові норми. Це обумовлює неоднозначність взаємовідносин прецеденту з іншими джерелами права, зокрема із законом. Так, сфера дії прецедентів поширюється на тлумачення законодавства. У Англії традиційно вважається, що статут набуває реального буття лише тоді, коли він був застосований суддею. З іншого боку, статут може відмінити той чи інший прецедент. Характерною особливістю дії прецеденту в країнах англосаксонської правової сім'ї є його «наддержавний характер», тобто можливість за певних умов застосувати правову норму прецеденту, створеного не тільки національними судами, а й вищими судовими інстанціями інших держав, що входять у систему так званого «загального права» [275, с. 137–138].

Романо-германською правовою сім'єю з початку її становлення доктрина прецеденту не була сприйнята. У країнах континентальної Європи, які формували свої правові системи на підґрунті римського права (Франція, Німеччина, Італія, Іспанія та ін.), найважливішим джерелом права досі визнається закон. Судова практика діє в межах, установлених законодавцем. Відповідно до цього значення право, що створюється судовою практикою, обмежено. Зауважимо, що, на відміну від англосаксонської правової сім'ї, де застосовується поняття «прецедент», у країнах континентального права, під час характеристики явища, що розглядається, правознавці оперують іншим терміном – «судова практика». Останнє поняття тлумачиться у широкому і

вузьких значеннях. У першому – вона розглядається як синонім судової діяльності у цілому. В іншому, вужчому – під судовою практикою розуміють «правові положення», правила, визначення-дефініції, вказівки, розроблені під час судової діяльності і які наділені певною мірою узагальненості, загальновизнаності та (принаймні, деякі з них) обов'язковості [275, с. 138].

Отже, у країнах романо-германської правової сім'ї не сформована загальна концепція про роль і місце судової практики в системі джерел права. На відміну від англосаксонської правової сім'ї, створені судовою практикою правові норми не мають такого авторитету, яким наділені законодавчі. Крім того, вони не мають жорсткого характеру, тобто їх можна відкинути або змінити у зв'язку з розглядом нової справи. Отже, формально вважається, що діяльність судді не пов'язана із попередніми рішеннями; він навіть не може загально зіслатися на них для обґрунтування рішення, що ухвалюється. Водночас необхідність підтримувати одноманітність і стабільність у сфері правозастосування спонукає суддів романо-германської правової сім'ї враховувати положення попередньої судової практики. Це означає, що у більшості випадків вирішення будь-якої справи здійснюється у руслі судової практики, яка сформувалася, навіть якщо доктрина не визнає її як джерело права. При цьому загальнообов'язкового значення у країнах континентального права, як і в англосаксонській правовій сім'ї, набуває не вся судова практика, а лише та її частина, що, по-перше, створена внаслідок наявності прогалин у праві; по-друге, вироблена у результаті діяльності вищих судових інстанцій під час судового розгляду справи або шляхом тлумачення законодавчих актів; по-третє, містить норму права чи правовий принцип, які і становлять прецедент у вузькому значенні цього слова; може виводитися і з одного, і з серії одноманітних рішень, що ухвалювалися у аналогічних справах; була надрукована у періодичних судових звітах, збірках або довідниках із судової практики, тощо [275, с. 139–140].

У науці кримінального права зазначається і позиція, згідно з якою пов'язування питання про обов'язкову силу роз'яснень Пленуму Верховного

Суду з судовим прецедентом некоректне. Судовий прецедент – це судове рішення по суті конкретної справи, що є обов'язковим для інших судів під час розгляду аналогічних справ у подальшому. Що ж стосується роз'яснень із питань судової практики, які містяться в постановах Пленуму Верховного Суду, то вони мають загальний характер, абстраговані від конкретних кримінальних справ, тому не можуть розглядатися як судовий прецедент [250, с. 5].

У науці висловлюються такі аргументи на користь визнання судового прецеденту джерелом кримінального права: 1) неможливо забезпечити усебічне регулювання кримінальних правовідносин лише за допомогою закону, функцією судового прецеденту повинна стати його конкретизація; 2) судовий прецедент необхідний, щоб реалізувати такі функції: а) забезпечення одноманітного застосування кримінального закону; б) вирішення юридичних колізій; в) сприяння подоланню прогалин у кримінальному праві; г) реалізація норм «живого кримінального права» [28, с. 3, 6, 18].

Визнання судового прецеденту здебільшого означає визнання суспільних відносин, які фактично виникли. Простежується фактична обов'язковість рішень вищих судових інстанцій, яка обумовлена їх касаційними та наглядовими повноваженнями [16, с. 174].

З точки зору загальнообов'язковості можна констатувати, що рішення місцевих судів джерелами права бути не можуть, оскільки стосуються справ приватної значущості, які мають суто індивідуальний, а не нормативний характер, не призначені для багаторазовості застосування й обов'язкові лише для чітко окресленого кола осіб. Крім того, в одній категорії справ у судах першої інстанції можуть ухвалюватися взаємовиключні рішення, тому такі вироки можуть бути скасовані судом апеляційної чи касаційної інстанції. Ухвалюючи рішення у конкретній справі, суддя, пов'язаний із конкретними обставинами й особами, під час постановлення вироку керується нормами не лише права, а й моралі – милосердям, справедливістю, сумлінністю. У зв'язку із цим судові рішення, прийняті в одній кримінальній справі, можуть розглядатися як зразок для вирішення аналогічних справ іншими судами [71, с. 351].

Зробивши висновок, що судова практика може розглядатися як джерело права, необхідно відповісти на запитання, яким саме джерелом вона може бути.

Як убачається, судову практику треба розглядати як судовий прецедент, створюючи який, суд не має права допустити ухвалення таких рішень, які змінювали б закон або суперечили йому. У вітчизняній правовій системі прецедент – це субсидіарне джерело права. Ось чому, навіть ухвалюючи рішення, що містить нову норму, суд тільки заповнює прогалину в правовому регулюванні, орієнтує інші суди на однакове вирішення аналогічних справ або застосування розтлумачених норм, що виключає прийняття незаконних рішень. На відміну від нормативно-правового акта, судовий прецедент є одночасно й джерелом права, і правозастосовним актом [71, с. 352–353]. Покоління вітчизняних юристів зростали на стереотипі, згідно з яким у правовій системі, яка належить до романо-германської правової сім'ї, практика не виступає самостійним джерелом права, попередні судові рішення не повинні бути орієнтиром для вирішення інших справ чи, принаймні, не є загальнообов'язковими. Водночас упродовж десятків років існувала обов'язковість постанов Пленуму Верховного Суду, які приймалися на основі узагальнення правозастосовної практики і виражали насамперед її підходи до вирішення конкретних ситуацій, закріплювали ті ж прецеденти. Будь-яка кримінальна справа мала шанс дійти до вищого судового органу держави, який ухвалював остаточне рішення, з урахуванням підходів, закріплених у постановах пленуму, виражених у výroках із конкретних аналогічних справ [132, с. 116–117].

Можливість використання прецеденту ґрунтується на презумпції правильності правозастосовних рішень, які викладені у процесуальних документах, що набрали чинності. Немає логічних чи юридичних підстав не використовувати попереднє правильне рішення під час вирішення аналогічної нової справи. І, навпаки, відмова від використання прецеденту у кваліфікації може призвести до суперечливих рішень, відсутності єдиного підходу в оцінці подібних випадків. Врешті-решт, постулат, виражений у латинському вислові *veritas uno, error multiplex* (істина єдина, а помилкових суджень багато), є підставою для висновку, що правильним може бути тільки одне єдине правозастосовне рішення [132, с. 117].

Прецедент є специфічною частиною правозастосовної практики. Звичайно, під прецедентом розуміють рішення із конкретної справи, яке виступає зразком або підставою для всіх інших рішень у подібних випадках, відповідний процесуальний акт, у якому рішення закріплене. Однак, підкреслимо, що прецедент – це не вирок (ухвала, постанова) у цілому, а лише та його частина, яка містить *ratio desidendi* (вирішальний довід) – аргумент чи аргументи, які обґрунтовують ухвалене рішення, його раціональне зерно, принцип, на якому ґрунтується висновок із питань кваліфікації чи призначення покарання. Оскільки аргументи, які обґрунтовують прийняте рішення, у типових ситуаціях повторюються, то прецедент – це те, що ґрунтується не тільки і не стільки на поодиноких правозастосовних актах, скільки є узагальненням типових рішень [132, с. 120–121].

Розставити крапки над «і» у цьому допоможе з'ясування поняття та видів джерел права у кримінальному праві. Ці положення ґрунтуються на положеннях загальної теорії права, які в принципі визнані всіма або більшістю вчених і не обумовлюють жваві дискусії у праві.

Насамперед необхідно розрізнити поняття «право» та «закон», а отже, й поняття джерела права та джерела законодавства. Цей диференційований підхід дасть змогу припинити дискусії щодо визнання єдиним джерелом кримінального права КК України, оскільки це очевидно з тексту КК. У кримінальному законі зазначено саме про джерело кримінального законодавства, а не права. Крім того, необхідно навести та підтримати достатньо емоційну позицію М. І. Хавронюка, який зазначив, що в історії були приклади того, як закон навіть забороняли коментувати. Так, Юстиніан вважав, що коментування Дигестів є спробою оминати закон під видом його тлумачення. Це фактично призводило до ототожнення права із законом. Але право і закон (законодавство) – не одне і те ж. Монополія законодавчого органу на створення права, як і будь-яка монополія, не може бути суцільним позитивом: держава в особі її єдиного, часто надто заполітизованого, законодавчого органу не повинна нав'язувати суспільству свої уявлення про Право і Справедливість, гуманізм і

демократію. Інші джерела права також повинні впливати на суспільство, зокрема у необхідних випадках суперечити закону [301, с. 23].

Насамперед традиційно виокремлюють матеріальні та формальні джерела права, тобто поняття «джерело права» розглядається в двох аспектах: 1) у широкому розумінні – як причини та закономірності правотворення, генезису (походження) права; 2) у вузькому – як спосіб закріплення та існування норм права, джерело, з якого суб'єкт права їх пізнає.

Здійснений аналіз наукової літератури засвідчує, що в основному як джерело права розглядаються: 1) явище, з якого походять норми права, явища, які породжують такі норми; 2) явище, за допомогою якого пізнаються норми права; 3) явище, за допомогою та на підставі якого створюються норми права; 4) явище, яке виступає формою виразу норм права та містить їх [16, с. 7–9]. І якщо визнання практики застосування закону про кримінальну відповідальність як матеріального джерела права не викликає питань, то надання їй статусу джерела формального – підстава для дискусій.

Джерело права може визнаватися як таке неформально, тобто шляхом прямої вказівки на конкретну форму його виразу, а фактично, з огляду на практику державних органів, які видають чи застосовують відповідні норми права. У зв'язку із цим доцільно розглядати такий феномен, як фактичні джерела права, які визнаються в практиці державних органів. Відтак доволі обґрунтовано сьогодні розглядається питання про визнання як джерела права постанов Пленуму Верховного Суду, які фактично виконують функцію джерела права, будучи самостійними нормовстановлювальними правовими актами. У такому випадку фактичне визнання джерелом права має таке ж значення, що і його формальне санкціонування [16, с. 17–18].

У спеціальній літературі у зв'язку із наведеним указується, що можна розділити джерела права за способом їх визнання державою на такі види: 1) формальні, тобто які завчасно визначаються такими державою, де-юре визнаються нею, такі, які відповідають завчасно встановленій потрібній формі; 2) фактичні, тобто такі, які де-факто визнаються державою, використовуються

у практиці державних органів [16, с. 19–20]. Практика державних органів здатна істотно вплинути на правовий статус відповідних явищ. М. С. Гринберг зауважує: «Закон сам собою нічого не вартує, оскільки не може само реалізуватися поза дією владних структур, які його застосовують, а тим більше в умовах їх протидії, яка часто витікає у звуження меж кримінального та іншого законів» [35, с. 41]. У зв'язку із цим джерелами права слід визнавати те, що фактично містить норми права. Якщо держава формально не визнає явище джерелом права, але фактично забезпечує реалізацію норм, які в ньому містяться, таке явище все ж таки слід розглядати як джерело права. Цей висновок може бути застосований і у межах конкретної галузі права, зокрема у кримінальному праві.

Доказом віднесення певного явища до джерел права слугує в основному судова практика, оскільки суд – єдиний орган державної влади, який у спірних ситуаціях уповноважений визначити природу відповідного явища. Що обов'язково для суду, то обов'язково для всіх [16, с. 21]. Соціальні джерела права – це фактори, які впливають на виникнення правових норм, що визначають їх зміст і у момент створення (правотворчості), і у момент реалізації вказаних норм [16, с. 25].

З огляду на зроблені висновки підтримуємо висловлену у юридичній літературі позицію, що під джерелом норм кримінального права потрібно розуміти явище правової дійсності, яке обернене у визначену форму, визнане державою, містить кримінально-правові норми або їх елементи, які регулюють кримінально-правові відносини та входять до правової системи держави. До таких джерел, зокрема, належать:

– по-перше, це законодавство. В цю категорію джерел входить насамперед кримінальне законодавство, яке складається з нормативно-правових актів, що містять кримінально-правові норми, яке повинно розглядатися як основне, провідне, але не єдине джерело кримінального права. Крім того, саме кримінальне законодавство не може обмежуватися КК. До джерел кримінального права належать також акти інших галузей

законодавства, зокрема Конституція, окремі закони, рішення, ухвалені на референдумі, акти законодавства військового часу;

– по-друге, як джерела кримінального права слід розглядати джерела міжнародного права;

– по-третє, джерелами кримінального права слід визнавати рішення Конституційного Суду, Постанови Пленуму Верховного Суду [16, с. 44–45].

Відповідно до запропонованої нами класифікації джерел права за такою підставою, як спосіб їх визнання державою, джерела норм кримінального права можуть бути класифіковані за означеною підставою так: 1) формальні, до яких належить тільки КК, – єдиний акт, який відповідає вимогам до форми виразу норм кримінального права, викладеним у тексті КК; 2) фактичні, що охоплюють інші акти кримінального законодавства, акти інших галузей законодавства, рішення, ухвалені на референдумі, акти законодавства військового часу, джерела міжнародного права, рішення Конституційного Суду, постанови пленуму Верховного Суду [16, с. 45].

Ще одним розглядуваним соціальним джерелом кримінального права стане судова практика. Думка про те, що судова практика є соціальним джерелом кримінального права, висловлювалася Г. Т. Ткешеліадзе, який вважає, що її роль полягає у: 1) передачі законодавцю сигналів, які стосуються матеріальних потреб суспільства, вказують на неузгодженість і протиріччя між окремими правовими приписами; 2) сприяння редакційному удосконаленню норм права [282, с. 148–155].

Судова практика розглядається вченими як соціальне джерело кримінального права, оскільки сформульовані в його рамках правові позиції: 1) у цілому формують уявлення про ті чи інші норми кримінального права; 2) є матеріалом для формулювання нових кримінально-правових норм [16, с. 159]. Ці положення також не викликають зауважень. Повторимо, що найбільш дискусійне надання практиці застосування закону про кримінальному відповідальність статусу формального (юридичного) джерела права, під якими у теорії права розуміють акти уповноважених суб'єктів права, що є формою

вираження і закріплення правових норм і приписів, на основі яких виникають, змінюються чи припиняються правові відносини. Іншими словами, це зовнішні виявлення буття об'єктивно існуючих правових норм і принципів, які є мірою охоронюваного державою права [266, с. 208].

Відтак, важливою властивістю формальних (юридичних) джерел права є здатність визначати ступінь юридичної сили правових норм, які в них містяться. Щоправда, така залежність є не так очевидна, коли йдеться про правові акти, які фактично виконують функції формального джерела права, але офіційно не визнані в цій якості, – наприклад, про постанови Пленуму Верховного Суду. Справді, зважаючи на те, що постанови Пленуму Верховного Суду, попри визнану багатьма спеціалістами нормативність і фактичну обов'язковість, офіційно не вважаються формальними джерелами права, із визначенням ступеня юридичної сили зафіксованих у них нормативних приписів можуть виникнути проблеми. З іншого боку, не викликає сумніви те, що постанови Пленуму Верховного Суду мають підзаконний характер, а отже, їх юридична сила не повинна перевищувати юридичну силу закону. Залежність між видом формального джерела права та ступенем юридичної сили зберігається і у розглядуваному випадку [145, с. 19–20].

Одне із найбільш дискусійних питань теоретичного вчення про формальні джерела вітчизняного кримінального права – про можливість визнання такими судових рішень, яке, своєю чергою, виступає частиною більш загальної проблеми допустимості судової правотворчості у правовій системі [145, с. 129].

Іншими словами, проблемою є визнання факту наявності правових норм або близьких за характером правових явищ у відповідних актах практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

Вважаємо, що в основу розмежування інтерпретаційних і нормативних судових актів повинні бути покладені два взаємопов'язані критерії. Першим із них є юридична сила положень, які містяться у правовому акті. Атрибутивною ознакою нормативних актів є їх загальнообов'язковий характер, тоді як

інтерпретаційні акти можуть мати рекомендаційну силу та (або) індивідуальне значення. Відповідно, якщо судові рішення не має загальнообов'язкового характеру, то визнавати його нормативним не видається можливим. У цьому зв'язку під час вирішення питання про юридичну природу конкретного судового акту необхідно зважати на його зміст, оцінювати його на предмет нормативної новизни, яка виступає другим критерієм розмежування результатів інтерпретаційної та правотворчої діяльності судів. Установлення загальнообов'язкових правових положень, які не виводяться з існуючих законодавчих приписів, не може вважатися тлумаченням правових норм, а становить створення нових нормативних приписів, тобто правотворчу діяльність [145, с. 132–134].

Зміна місця і ролі судової влади у державі наполегливо вимагає переоцінки ролі судової практики й актів тлумачення, що виносяться судами. Тому останнім часом великого значення набувають питання, чи може суд мати правотворчі повноваження, чи може судова практика судів загальної юрисдикції бути джерелом права і до якого саме виду джерел права її слід віднести [71, с. 346].

У своїй статті О. В. Капліна зазначає, що акти, які приймаються органами судової влади, відповідають усім ознакам нормативності, які традиційно виокремлюються у теорії права: формальна визначеність, спеціально встановлена законом процедура ухвалення, публічність, ухвалення їх компетентним органом держави, загальнообов'язковість, наділення вищою юридичною силою, забезпечення державним примусом, неперсоніфікованість, ухвалення їх із метою регулювання типових повторюваних суспільних відносин, багаторазове їх подальше застосування. Автор наводить власні аргументи на користь свого висновку. У науковій розвідці зазначається, що судові акти можуть розглядатися як джерела права, але до них слід віднести тільки судові акти правозастосовного нормативного тлумачення, винесені Верховним Судом України, – постанови його Пленуму, а також опубліковану практику Верховного Суду України у конкретних справах [71, с. 347–352].

Сьогодні, в умовах здійснення правової реформи, постає проблема пошуку нових джерел права, які були б здатні враховувати швидку зміну суспільних відносин і повністю їх урегулювати. Правова доктрина є потенційною, надійною рушійною силою, яка здатна вдосконалити систему права, відтак виключити прогалини та колізії у праві. Джерела права, які охоплюються поняттям доктрини, фактично існують у вигляді наукових досліджень учених-правників, коментарів до чинного законодавства, *рішень у правозастосовній діяльності* (курсив мій – Н. П.) [74, с. 17].

Отже, практика застосування закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону) в аспекті виокремлення її значення як джерела кримінального права наділена такими властивостями:

1) належить до джерел права і у широкому, і у вузькому розуміннях, оскільки є причиною та відображає закономірності правотворення, водночас – способом закріплення та існування норм права;

2) виступає фактичним джерелом кримінального права, оскільки містить кримінально-правові норми або їх елементи, які регулюють кримінально-правові відносини та належать до правової системи держави;

3) існує у певній формі, яка, звичайно, недосконала та потребує комплексного вирішення, більшої відкритості та доступності для сприйняття представниками правозастосовних органів;

4) фактично застосовується як джерело кримінального права, виконує властиві тільки їй специфічні функції забезпечення законності; заповнення прогалин; оцінки якості закону; інтерпретації його змісту; емпіричну та дидактичну.

Практика застосування закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону) стане повноцінним джерелом кримінального права тоді, коли набуде визначеної форми. Йдеться про те, що джерело права – явище, з якого черпають знання про право. Джерела права стають такими лише за умови набуття певної форми – зовнішнього прояву, який дає змогу отримати відповідне знання. І якщо судова практика має таку форму, достатньо доступна

для правозастосовувачів, то так звана слідчо-прокурорська практика зовнішньої форми наразі немає, але, очевидно потребує, її.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи матеріал, викладений у першому розділі дисертації, зазначимо, що:

Представники науки кримінального права на сучасному етапі розвитку її теорії усвідомлюють важливість розгляду практики застосування закону про кримінальну відповідальність, включають її у предмет перспективних досліджень, аналізують її як предмет систематизації та узагальнення, вирішують окремі питання її правового значення (як джерела кримінального права тощо), використовують як емпіричний та ілюстративний матеріал досліджень кримінально-правових проблем, адресат рекомендацій, які висловлюються у висновках наукових розвідок, та ін. Водночас, теза, висунута нами на початку підрозділу, повністю підтвердилася. Представники науки кримінального права в Україні комплексні дослідження кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність не здійснювали.

Практика застосування закону про кримінальну відповідальність у аспекті об'єкта кримінально-правового регулювання виявляється як:

а) безпосередній об'єкт впливу норм кримінального права, які визначають: 1) підставу кримінальної відповідальності – питання кримінально-правової кваліфікації; 2) призначення покарання;

б) частина кримінально-правової реальності, життя, соціального буття кримінального права;

в) частина, рівень кримінально-правової політики держави.

Визначення інструментальної характеристики практики застосування закону про кримінальну відповідальність через поняття «правовий підхід» або

«правова позиція», які у теорії кримінального права не становили предмет детального наукового аналізу.

Практика застосування закону про кримінальну відповідальність, будучи частиною об'єкта кримінально-правового регулювання, одночасно може виступати та фактично виступає його засобом (інструментом).

Практика застосування закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону) в аспекті визначення її значення як джерела кримінального права наділена такими властивостями:

а) належить до джерел права і у широкому, і у вузькому розуміннях, оскільки є причиною та відображає закономірності правотворення, є способом закріплення та існування правоположень;

б) виступає фактичним джерелом кримінального права, оскільки містить кримінально-правові норми або їх елементи, які регулюють кримінально-правові відносини та належать до правової системи держави;

в) існує у певній формі, яка, звичайно, недосконала та потребує комплексного вирішення, більшої відкритості та доступності для сприйняття представниками правозастосовних органів;

г) фактично застосовується як джерело кримінального права, виконує властиві тільки їй специфічні функції забезпечення законності; заповнення прогалин; оцінки якості закону; інтерпретації його змісту; емпіричну та дидактичну.

Практика застосування закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону) стане повноцінним джерелом кримінального права тоді, коли набуде визначеної форми. Йдеться про те, що джерело права – явище, з якого черпають знання про право. Джерела права стають такими лише за умови набуття певної форми – зовнішнього прояву, який дає змогу отримати відповідне знання. І якщо судова практика має таку форму, достатньо доступна для правозастосовувачів, то так звана слідчо-прокурорська практика зовнішньої форми наразі немає, але, очевидно, її потребує.

РОЗДІЛ 2

ПОНЯТТЯ, ФОРМИ ТА ФУНКЦІЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

2.1 Поняття практики застосування закону про кримінальну відповідальність

Розкриваючи кримінально-правове значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність, не можна уникнути питання щодо поняття цього правового феномена.

Слово «практика» у сфері застосування закону про кримінальну відповідальність вживається доволі часто: і для позначення виду діяльності, і, як не дивно, для протиставлення реальності із науковим її описом у теорії кримінального права. Практика застосування закону про кримінальну відповідальність – явище об'єктивної дійсності, яке втілює у життя КК України, його реальний вплив на охоронювані суспільні відносини. Незважаючи на це, практика застосування кримінального закону – недостатньо досліджене явище. Зміст цього терміна, визначення цього поняття залишається питанням, яке потребує розкриття та вирішення. Складно заперечити тезу про те, що неможливо оперувати тим, зміст чого невизначений, адже поняття в науці розглядають як форму мислення, що відображає предмети та явища об'єктивного світу в їх суттєвих і специфічних ознаках, а також зв'язки і відношення між предметами та явищами [72, с. 53].

На підтвердження відсутності навіть уявлення про практику застосування закону про кримінальну відповідальність як самостійного правового поняття, що позначає відповідне явище, наведемо погляди працівників правоохоронних органів і судів України на те, як вони розуміють це поняття. У здійсненому нами анкетуванні було відкрите запитання: «Що Ви

розумієте під практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність (напишіть власне визначення)»)?

Серед працівників МВС України найбільш поширені були такі відповіді:

– повне та всебічне дослідження всіх обставин кримінального правопорушення та зібрання доказової бази з метою кримінального провадження;

– це практичний досвід установлення, до якого саме злочину входить те чи інше діяння, вчинене особою;

– використання набутого досвіду в практичних органах (МВС, Служба безпеки України, прокуратура, суд) у різних сферах законодавства;

– це використання норм кримінального права у діяльності міліції та різних служб і структур;

– застосування норм закону про кримінальну відповідальність у різних сферах права та повсякденному житті;

– це використання набутого досвіду правоохоронних органів у різних сферах законодавства;

– отримання покарання за вчинення злочину особою;

– застосування норм кримінального права щодо осіб, вина яких доведена у суді;

– це ухвалення об'єктивного рішення згідно з чинним законодавством стосовно осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення, або щодо яких триває судове слідство;

– власне застосування кримінальної відповідальності за вчинення злочину;

– використання набутого досвіду у притягненні до кримінальної відповідальності винних осіб на стадії досудового та судового слідства;

– діяльність суб'єкта кримінального процесу під впливом узагальнених способів використання кримінального законодавства.

Працівники судів України під практикою застосування закону про кримінальну відповідальність розуміють:

- реалізацію норм права, відшукування складності у застосуванні, оцінку ефективності, установлення прогалін у законодавстві;
- застосування заходів впливу щодо осіб, які вчинили кримінально карані діяння, та попередження вчинення злочинів;
- прийняття рішень відповідно до принципів верховенства права;
- сукупність певних засобів і прийомів, за допомогою яких регламентуються і охороняються суспільні відносини;
- те, що дає змогу з'ясувати та заповнити прогалини законодавства, труднощі у застосуванні правових норм, здатність нормативного матеріалу бути застосованим на практиці;
- практику застосування норм права у професійній діяльності;
- застосування на практиці узагальнень, постанов і використання їх у професійній діяльності;
- виконання закону слідчими органами, прокуратурою, судом і дотримання цього закону під час виконання своїх обов'язків;
- узагальнення слідчої та судової практики, які використовуються під час застосування кримінального закону;
- узагальнення слідчої, судової практики, а також практики діяльності органів прокуратури, які використовуються у застосуванні закону про кримінальну відповідальність;
- керування нею в роботі для вирішення прогалін у законодавстві і встановлення оціночних понять;
- дослідження правильності та однаковості застосування судами законодавства, визначення проблемних і спірних питань призначення покарань і т.д.;
- використання нормативно-правових актів та ін. тлумачення правових норм закону виконує важливу роль у практиці юриста;
- правила застосування кримінального законодавства у колізії та конкуренції правих норм;
- узагальнену, уніфіковану практику застосування законодавства правозастосовними суб'єктами, затверджену спільними з'їздами органів

самоврядування таких суб'єктів і державних органів, які застосовують законодавство про кримінальну відповідальність;

– використання результатів діяльності відповідних державних органів, які у своїй діяльності згідно з вимогами чинного законодавства під час вирішення аналогічних питань органами того ж рівня;

– усталений (загальновизнаний) спосіб, порядок застосування та/або виконання конкретних законодавчих норм про кримінальну відповідальність;

– вироблений досвід практичного застосування норм кримінального закону;

– узагальнений виклад застосування відповідних правових норм у конкретній правозастосовній ситуації;

– складову кримінального права;

– сукупність рішень судів судової системи України всіх інстанцій, постанови ПВСУ, рішення Конституційного Суду України, а також рішення Європейського суду з прав людини;

– сукупність знань, отриманих у процесі вивчення узагальнень слідчої, судової практики, постанов пленумів вищих судових інстанцій, які постановили законне обґрунтоване рішення.

Працівники органів прокуратури вважають, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність – це:

– діяльність щодо виявлення кримінального правопорушення, накопичення достатніх доказів для пред'явлення особі підозри у вчиненні злочину та притягнення її до відповідальності;

– використання практики в теорії;

– виконання норм законодавства про кримінальну відповідальність;

– використання теоретичних навиків у практичній діяльності;

– однакове застосування законодавства про кримінальну відповідальність в одній і тій же ситуації, за одних і тих же обставин;

– загальновизначені правила використання законодавства про кримінальну відповідальність, установлені законом та опрацьовані і визначені

як єдино справедливі органами судової влади, прокуратурою та іншими правоохоронними органами;

– система сформованих і зумовлених об'єктивними чинниками в роботі судових і правоохоронних органів усталених правил використання норм права у відповідних ситуаціях.

На думку адвокатів, практику застосування закону про кримінальну відповідальність слід визначати як:

- постанови пленуму вищих судових інстанцій;
- висновки та узагальнені положення щодо застосування норм законодавства України суб'єктами правозастосовної діяльності;
- аналіз тенденцій і суперечностей розвитку кримінального права.

Як бачимо, думки настільки різні, що однозначних тенденцій у розумінні практики застосування закону про кримінальну відповідальність самими ж практиками знайти складно. Поляризація позицій здійснюється від очевидних «відписок» – до інтуїтивного відчуття значення практики для правової системи держави.

Отже, саме поняття «практика застосування закону про кримінальну відповідальність» досі невизначене ні у теорії кримінального права, ні в розумінні практиків.

Відповідно до правил визначення будь-якого поняття, проаналізуємо його мовне, лінгвістичне значення. У сучасній українській мові слово «практика» означає: 1. У філософії – вся діяльність людей, спрямована на перетворення матеріального світу (на створення матеріальних і духовних благ, необхідних умов існування суспільства, втілення у життя ідей, планів, намірів); досвід. 2. Життя, дійсність як галузь застосування й перевірки достовірності певних настанов або висновків; реальність. 3. Здійснення, хід, проведення чогось (звичайно як втілення у життя ідей, планів, намірів і т. ін.) // Діяльність кого-, чого-небудь як набуття певних знань, навичок, досвіду і застосування їх у чомусь. // Набутий досвід, сукупність навичок, конкретних знань у певній галузі діяльності. 4. Застосування і закріплення теоретичних знань учнів,

студентів і т. ін. на виробництві. 5. Діяльність або коло діяльності лікаря чи юриста [142, с. 863].

Як бачимо, практично будь-яке значення слова «практика» може бути використане для позначення практики застосування закону про кримінальну відповідальність. Адже ознаками практики застосування закону про кримінальну відповідальність, які очевидні із значення слова «практика», є:

1) діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на перетворення матеріального світу – протидії злочинності;

2) дійсність застосування закону про кримінальну відповідальність й перевірка його ефективності;

3) саме застосування положень закону, їх реалізація, втілення ідей та намірів, закладених у законі про кримінальну відповідальність;

4) застосування та закріплення теоретичних знань колишніх студентів юристів, які обрали шлях протидії злочинності;

5) коло діяльності юриста тощо.

Відтак, якщо слово, що позначає певне явище, може адекватно використовуватися у своєму значенні, точно відобразити таке явище у загальноприйнятому розумінні, – воно може претендувати на статус терміна у науці.

Більшість учених у галузі кримінального права приділяли більше уваги так званій судовій практиці. Очевидно, що саме суд «ставить крапку» у кримінальному провадженні, здійснює кримінально-правову кваліфікацію вчиненого, у більшості випадків визначає міру покарання. Та не слід забувати, що чимала кількість кримінальних справ унаслідок застосування норм кримінального закону не доходить до судових стадій кримінального провадження. Реалізація кримінально-правової політики на правозастосовному рівні здійснюється шляхом застосування кримінально-правових норм. На правозастосовному рівні кримінально-правова політика виражається у прийнятті державно-владного рішення в окремому випадку та оформляється рішенням суду. Саме на досудовому слідстві здійснюється початковий етап

процедури застосування кримінально-правової норми: відмежовується злочинне від незлочинного, встановлюються фактичні обставини справи, здійснюється попередня кваліфікація злочинної поведінки [284, с. 615].

Виявлення найбільш типової підстави закриття кримінального провадження – відсутність у діянні складу кримінального правопорушення – також є результатом застосування кримінального закону. Адже не таємниця, що кримінальний закон застосовується у дві стадії: вирішення питання кримінально-правової кваліфікації діяння та призначення, у разі вчинення особою злочину, покарання або обрання інших кримінально-правових заходів впливу на винну особу. Саме тому, здається, практику слід розглядати саме у розширеному аспекті: не як судову, а як практику застосування закону про кримінальну відповідальність.

Для того, щоб визначити досліджуване поняття, видається необхідним йти шляхом не «від поняття до його змісту», а «від змісту явища до поняття про нього».

Так, для визначення змісту досліджуваного поняття доцільно розглянути розробки поняття «судова практика». Найбільш ґрунтовною, на наш погляд, є загальнотеоретична робота колективу авторів під керівництвом професора С. Братуся, у якій зазначено, що судова практика визначається як єдність: а) того виду судової діяльності із застосування правових норм, яка пов'язана із виробленням певних правоположень на підставі розкриття змісту норм, що застосовуються, а у необхідних випадках – їх конкретизації та деталізації, та б) результату цієї діяльності (положень).

Відтак очевидно, що судова практика – це одночасно й динаміка (вказаний вид судової діяльності під час здійснення правосуддя) й статика (результати цієї діяльності – правоположення). Обґрунтовуючи таке розуміння судової практики, автори дотримувалися положення, яке сформувалося й перевірено досвідом судової юрисдикційної діяльності: щозагальніший закон, то ширше коло відносин охоплює. Але для того, щоб виконати окреслене законодавцем завдання, закон повинен бути опосередкований іншими нормами, які також є загальними правилами, підпорядкованими закону, але більш деталізовані. Цього

вимагає природа закону як загального (абстрактного) правила, яке у процесі застосування повинно регулювати багатоманітні, конкретні, індивідуалізовані відносини. Лише в такому випадку закон у поєднанні із розробленими під час з'ясування змісту та конкретизованими на його основі правилами в процесі застосування судами виконує свою службову роль – регулює суспільні відносини, що ним охоплюються. В цьому основна роль судової практики в радянській правовій системі [22, с. 5].

Відомо, що практика, насамперед слідчо-судова, визначає дійсний зміст кримінального закону в процесі інтерпретації текстів [58, с. 186].

Підтвердженню цих висновків слугують і більш сучасні дослідження, адже складно спростувати проблему існування кримінального права як феномена, що відрізняється від кримінального законодавства, яке латентно пов'язано з проблематикою суддівського угляду та значення прецеденту як джерела кримінального права. На перший погляд, для кримінального права це наче неактуальна проблема. Вважають, що все кримінальне право міститься у кримінальному законі. Проте це, очевидно, не так. У КК немає визначення поняття «таємне» стосовно крадіжки. Немає в ньому й багатьох інших визначень. Крім того, власне подані у законі приписи також розуміються абсолютно по-різному судами у іншому контексті. Кримінально-правова кваліфікація злочинів часто ґрунтується на використанні локалізованих поза КК України юридико-технічних засобів. Це позначають як використання результатів тлумачення закону. Але вони настільки віддалені від закону, що фактично в основі кримінально-правових рішень лежить не власне закон, а щось інше. Однак із закону повинен бути вилучений зміст закону, а зміст закону перетворено у зміст права, оскільки вважається, що кримінальний закон повинен бути правовим [58, с. 131–132]. Отже, з'ясувати зміст поняття «практика застосування закону про кримінальну відповідальність» без з'ясування питань тлумачення такого закону неможливо.

Питання тлумачення закону в основному детально висвітлені в межах загальної теорії права. Висловлена думка (і вона небезпідставна), що

тлумачення кримінально-правових норм наділено специфічними особливостями. Насамперед слід з'ясувати, чи є тлумачення суто пізнавальним процесом, чи воно охоплює й правотворчі елементи. Така постановка питання пояснюється й тим, що слово «тлумачити» має декілька смислових значень: 1) давати чому-небудь пояснення, визначати зміст чого-небудь; 2) роз'яснити, змушувати зрозуміти що-небудь; 3) розмовляти, вести бесіду, обговорюючи чи роздумуючи. Перше значення відповідає вузькому розумінню тлумачення як винятково пізнавальної діяльності, друге – широкому, такому, що передбачає формулювання декількох інтерпретаційних позицій – точок зору на зміст норми – й вибір однієї з них. Така подвійність змісту спричинила й різні погляди на зміст поняття «тлумачення» [76, с. 130].

Тлумачення може бути виконане винятково «для власного вжитку». Тоді воно обмежується з'ясуванням змісту закону. Не обов'язково, щоби при цьому досягалися цілі професійного застосування закону (наприклад, студент вирішує казус і, звичайно, з'ясовує зміст норми). І, навпаки, тлумачення-роз'яснення від законодавця не вимагає попереднього з'ясування змісту закону. Але, як правило, за тлумаченням-з'ясуванням йде тлумачення-роз'яснення [76, с. 131].

Використовуючи термін «судове тлумачення», маємо на увазі два його різновиди.

По-перше, це тлумачення, яке міститься у постановах Пленуму Верховного Суду з різних категорій справ. У них роз'яснюються найбільш важливі поняття кримінального закону й надаються рекомендації з вирішення складних проблем кваліфікації злочинів і призначення покарання. Щоб підкреслити нормативний характер постанов Пленуму Верховного Суду, треба проаналізувати зміст постанов. Так, один із прийомів, який часто використовує у своїх постановах Верховний Суд під час роз'яснення змісту деяких оціночних ознак, – створення переліку типових варіантів великої чи значної шкоди, тяжких наслідків та ін. Це само собою свідчить про регулятивну недосконалість законодавства та перетворює тлумачення у моделювання бажаного чи переважного правового вирішення, але не у з'ясуванні змісту

норми. Таке тлумачення виконує нормотворчу функцію. Обмеживши можливі варіанти тяжких наслідків шляхом створення «закритого» переліку, Пленум відтак визначив підстави та межі кримінальної відповідальності, що є прерогативою законодавця. Ще одним, можливо, більш промовистим свідченням нормативного характеру, положенням, яке міститься у постановах Пленуму Верховного Суду, є трансформація позицій, які висловлюються ним із певних питань. Зрозуміло, що у кожному з цих документів сформульовано правило кваліфікації злочинів. Зміна цього правила якраз і свідчить про неможливість вивести його з кримінального закону за допомогою тлумачення.

Другий вид судового тлумачення – казуальне, яке наводиться у рішенні з конкретної справи. З огляду на те, що Верховний Суд не може оперативного реагувати на всі спірні питання, які виникають на практиці, й не у всіх із них можна отримати роз'яснення у відповідних постановах, судовий прецедент переважно заповнює відсутність останніх. Тому не можна погодитися із думкою А. В. Наумова, що буква кримінального закону наповнюється реальним змістом тільки через судові рішення у конкретних справах, й зміст кримінально-правової норми складається з набору найбільш відомих прецедентів із цих справ. І кожен новий прецедент розширює, або, навпаки, звужує уявлення правозастосовувача про зміст кримінально-правової норми. Без судового прецеденту будь-яка кримінально-правова норма мертва та достатньо абстрактна [137, с. 21]. І це справді так. Не таємниця, що з багатьох питань, зокрема оцінки змісту ознак складів конкретних злочинів, позиції спеціалістів можуть не збігатися. Отож, переоцінити значення судового тлумачення кримінально-правових норм для вирішення складних кваліфікаційних питань неможливо. Однак слід зазначити, що часто воно не відповідає поняттю «тлумачення» у власному розумінні цього слова і містить явні елементи правотворчості [76, с. 132–136]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 458 КПК України, висновки Верховного Суду України, викладені у його ухвалах, у випадках, передбачених у частині 2 статті 455 і у частині 2 статті 456 цього Кодексу, обов'язкові для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують

у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України. Виникає питання, чи не вказує наведене нормативне положення на нормативний характер відповідних «судових тлумачень»?

Крім того, зауважимо, що зміст тлумачення закону про кримінальну відповідальність як явища, яке нерозривно пов'язане із власне практикою його застосування, збігається із нашим уявленням про місце практики у системі кримінально-правового регулювання. Тлумачення-з'ясування, як необхідна передумова правильного застосування закону про кримінальну відповідальність, відповідає ролі практики як частини об'єкта правового регулювання. Тлумачення-роз'яснення, точніше – його результати, стають частиною інструментального аспекту практики застосування закону про кримінальну відповідальність як засобу кримінально-правового регулювання тощо.

Слід погодитися із твердженням про те, що становлення судової практики як компоненту та результату судової діяльності розпочинається з того моменту, коли суду, щоб застосувати закон до спірного випадку та ухвалити у справі правосудне рішення, необхідно розтлумачити закон, з'ясувати його зміст шляхом конкретизації тих понять, які виражені у словесній формулі закону [276, с. 10–12]. Так і у загальному визначенні змісту поняття практики застосування кримінального закону необхідно пам'ятати, що закон формулюється як загальне, абстрактне правило поведінки. Розкриття змісту такого правила в процесі правозастосовної діяльності опосередковується більш конкретними, ніж це сказано у тексті закону, положеннями, які дають змогу пізнати його зміст і застосувати щодо вирішуваного випадку. Часто для з'ясування змісту закону необхідно не тільки логічне, але й системне тлумачення, а також застосування інших способів тлумачення. Подібне з'ясування змісту закону здійснюється і вищими судовими інстанціями, і судами першої інстанції, іншими правозастосовними органами, які розглядають кримінальні справи відповідно до властивої їм компетенції. Такі рішення компетентних органів можна визнати роз'яснювальними. В цих роз'ясненнях робляться необхідні логічні висновки, які розкривають зміст закону, безпосередньо *expressis verbis*, не сформульовані у

його тексті. Як обов'язкові для цієї конкретної справи, вони слугують зразком (якщо роз'яснення надано повно та переконливо) для вирішення аналогічних справ. Їх вплив на практику застосування закону судами ґрунтується не на авторитеті сили, а на силі авторитету [276, с. 10–12].

Деякі вчені не вважають керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду судовою практикою тому, що роз'яснення, які мають загальний характер і розкривають зміст загального правила, котре регулює певний вид суспільних відносин, не є рішеннями із конкретних справ. Такою була, наприклад, позиція С. І. Вильнянського, який вважав, що судова практика – це правові положення, що сформувалися під час вирішення судами однорідних конкретних справ, вироблені у результаті одноманітного та багаторазового застосування норм щодо відносин, які не урегульовані з вичерпною зрозумілістю або неповно урегульовані відповідним законом [25, с. 57, 60]. Подібної позиції дотримується О. С. Йоффе, який вважає, що судова практика – це узагальнений вираз однієї лінії радянських судових органів у вирішенні справ такої категорії [69, с. 44]. Подібні погляди узгоджуються із концепцією визнання роз'яснень Верховного Суду джерелом права. С. І. Вильнянський такі роз'яснення відносить до категорії підзаконних нормативних актів [26, с. 21]. Погляд на судову практику як на усталену лінію у діяльності судових органів із вирішення однорідних справ обстоював також І. Б. Новіцький, хоча він дотримувався абсолютно протилежної позиції: не вважав судову практику правовими положеннями та заперечував нормативне значення керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду [144, с. 125]. З відкиданням за керівними роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду характеру певних правових положень, сформованих у процесі застосування закону, не можна погодитися. У більшості випадків керівні роз'яснення містять узагальнений вираз усталеної практики застосування законодавства або назрілі потреби такої практики (у зв'язку із ускладненням у правозастосовній діяльності судів), узагальнення, яке сприймається, як правило, для вирішення конкретних справ. Такі роз'яснення також включаються у судову практику [276, с. 13–14].

Необхідно відкинути думку про те, що до судової практики належить будь-яке рішення суду, ухвала касаційної чи апеляційної інстанції або навіть сукупність рішень із конкретної групи справ. Не всі ухвали судових колегій Верховного Суду, навіть керівні роз'яснення цього органу та його постанови в окремих справах, можуть входити до судової практики. Не належать до неї, наприклад, нагадування про зміст закону, які часто містяться у судових актах, як і виклад таких положень у актах судів першої інстанції. Будь-яке рішення суду становить юрисдикційний акт судової діяльності, оскільки судові рішення – це застосування закону щодо конкретного відношення, але не кожне рішення є судовою практикою. Є формулювання, які лише відтворюють текст закону [276, с. 8–9].

Відтак, процес застосування закону часто потребує більш глибокого тлумачення, а не лише роз'яснення змісту. Цього вимагає природа закону як загального (абстрактного) правила, яке в процесі застосування повинне регулювати багатоманітні конкретні індивідуалізовані відносини. Вони можуть бути підлаштовані під дію закону лише в процесі конкретизації та деталізації його змісту. Через діалектичний зв'язок загального, особливого та окремого, абстрактного і конкретного конкретизація правової норми, підказана практикою її реалізації, її дотичності до життя, доволі закономірна, іманентна процесові застосування та реалізації права. Виникнення нормативних положень, які конкретизують, закон пояснюється іншими причинами, ніж ті, які наводяться прибічниками визнання судової практики джерелом права, адже вони вважають, що закон не може охопити всі багатоманітні життєві явища, які потребують правового регулювання, і саме тому, яким би досконалим не було законодавство, життя створює нові спірні ситуації, вирішити які, доповнюючи закон, повинен суд. Розвиток суспільних відносин, справді, інколи випереджає законодавство, але цим, швидше, пояснюється необхідність застосування аналогії закону та аналогії права, які допускаються цивільним законодавством, ніж визнання судової практики додатковим до закону джерелом права. Суть справи полягає у тому, що норма права у застосуванні часто конкретизується в

інших, підпорядкованій цій нормі, правилах. Що загальніший характер має норма права, то ширше коло відносин вона охоплює. Але для того, щоб виконати окреслене законодавцем завдання, норма повинна бути опосередкована іншими нормами, які є такими ж загальними правилами, але більш деталізованого порядку. Лише в цьому випадку закон у поєднанні з конкретизованими на його основі правилами виконує свою службову роль – регулює охоплювані ним суспільні відносини.

Є два способи такої конкретизації. Перший – видання підзаконних актів компетентними органами державної влади (не притаманний кримінальному праву як галузі права в цілому – Н. П.), але цей спосіб не вичерпує потреб у конкретизації, яка необхідна під час вирішення юрисдикційними органами конкретних конфліктних ситуацій. Інший спосіб, який доповнює перший, – розроблення конкретизуючих правоположень судовою практикою [276, с. 14–16].

Трапляються випадки, коли положення, що конкретизують загальне правило, належать лише до певної частини відносин, що охоплюються цим правилом. Конкретизуюча норма уточнює, деталізує умови застосування гіпотези, диспозиції, а інколи й санкції конкретизованої норми [276, с. 16].

Положення, які виникли описаним шляхом, можуть бути сформульовані і на основі узагальнення численних однорідних рішень з певної групи справ, і на підставі рішення, ухваленого будь-якою судовою інстанцією в окремій кримінальній справі. Але у останньому випадку воно стає правилом (правоположенням) лише тоді, якщо сприйняте практикою та розглядається судою як взірець (зразок), яким потрібно керуватися для винесення рішень у однорідних справах. Інколи у діяльності Верховного Суду спостерігаються правоположення, які розкривають зміст закону, та, конкретизуючи його, можуть бути сформульовані у порядку роз'яснення нового закону ще до того, як сформувалася практика його застосування. Указані правила (правоположення) мають силу авторитету, а не авторитет сили. Тому їх доцільно іменувати правоположеннями, а не правовими нормами. Однак виконання правоположень, сформульованих у керівних роз'ясненнях Пленуму

Верховного Суду, забезпечено можливістю своєрідного примусу: рішення нижчих судів, які суперечать цим правоположенням, звичайно, відмінюються вищими судовими інстанціями [22, с. 5–6].

Рішення, ухвалене в окремій справі, стає правоположенням лише тоді, якщо сприймається практикою та слугує зразком для винесення рішень в однорідних справах, своєрідним прецедентом тлумачення. Відповідно, судова практика, як підсумок судової діяльності, є результатом тлумачення норм права в процесі їх застосування судом у вирішенні конкретних справ. Ці результати розкривають і поглиблюють зміст застосованої норми, конкретизують її у формі окремих положень своєрідного нормативного характеру – правоположень, що є необхідною ланкою, якою опосередковують застосування закону щодо спірного випадку.

Отже, здійснюється підлаштування під цей закон конкретного індивідуалізованого відношення. Без опосередкування правозастосовна діяльність суду була б неможлива. Учені, які досліджували судову практику, зробили висновок, що судова практика становить єдність: 1) того виду судової діяльності із застосування правових норм, який пов'язаний із виробленням правоположень на основі розкриття сутності та змісту норм, що застосовуються, а у необхідних випадках – їх конкретизації та деталізації; 2) специфічного результату, підсумку цієї діяльності (праваположень) [276, с. 16–17].

Такий підхід дає підстави для висновку, що судова практика одночасно є й динамікою вказаного виду судової діяльності, і її статикою. А отже, загальне розуміння практики застосування закону про кримінальну відповідальність повинно охоплювати обидва аспекти: це діяльність уповноважених органів держави із безпосереднього застосування закону про кримінальну відповідальність і специфічний результат цієї діяльності – правоположення, які полягають у виробленні певних конкретизуючих правил застосування такого закону. І знову цей висновок підтверджує попередній. Динаміка практики застосування закону про кримінальну відповідальність є об'єктом кримінально-правового регулювання, а її статика – засобом.

Автори видання «Судебная практика в советской правовой системе» визнають конкретизацію правових норм змістом судової практики. Треба погодитися із думкою, що наукове визначення процесу конкретизації у судовій діяльності повинно методологічно спиратися на філософське розуміння конкретного і процесу конкретизації [276, с. 17].

Є різні стадії (ступені) конкретизації. Перша полягає в тому, що під загальне правило підлаштовують конкретні індивідуалізовані спірні відносини, ознаки, які належать до гіпотези, диспозиції чи санкції правової норми. Часто здійснюється зіставлення цієї норми з іншими, що називають системним тлумаченням. Перша, або нижча стадія конкретизації пов'язана з роз'ясненням змісту закону в процесі його застосування щодо конкретних відносин. Суд не створює інше, таке, що розвиває норму, хоча й підпорядковане їй, правило. Як висновок – рішення суду безпосередньо ґрунтується на силогізмі, компонентами якого є норма, фактичні обставини справи та рішення, яке впливає з підлаштування цих обставин під норму. Правильно, що така конкретизація – це один зі способів пізнання, розкриття змісту закону, але правильно й те, що в багатьох випадках необхідна інша, більш висока форма конкретизації (друга стадія), яка призводить до створення правоположень, які деталізують закон, у межах закону, тобто практично створення в процесі тлумачення та правозастосування положень своєрідного нормативного характеру, які відрізняються від підзаконних актів інших державних органів, які уповноважені на їх видання, деякими істотними відмінностями. Дієвість розроблених судовою практикою правоположень ґрунтується на їхній життєвості, відповідності загальному змісту закону, що застосовується, а не на авторитеті влади [276, с. 20–21].

Роль судової практики у конкретизації правових норм важлива та доцільна. Не у всіх випадках конкретизація правових норм може бути здійснена на рівні законодавця. Річ не тільки у тому, що є певні організаційно-технічні труднощі, але й у принциповій особливості правового регулювання. Конкретизація як об'єктивний процес визначення різних аспектів загальної

норми права і виникає в процесі застосування права. Оскільки право застосовують судові органи (поряд з іншими), то в судовій діяльності і здійснюється процес конкретизації права, тобто розроблення різних загальних положень, які деталізують, уточнюють загальну норму права [276, с. 23].

Форми конкретизації права доволі різноманітні: від нормотворчої діяльності задля розвитку основного чи звичайних законів – до специфічних процесів формулювання правоположень у судовій, арбітражній та адміністративній практиці [276, с. 23]. Цей логічний ряд, сформований у середині 70-х років ХХ століття, можна продовжити й слідчою практикою – практикою застосування закону про кримінальну відповідальність органами досудового слідства.

Для того, щоб правова норма у практиці застосування була конкретизована, необхідні певні умови:

а) конкретизація правової норми здійснюється через зміну суспільно-політичної ситуації. У процесі правозастосовної діяльності усвідомлюється певне відставання права від суспільного розвитку, виявляються прогалини у праві та застарілі окремі правові норми, встановлюється їх суперечливість, виникає потреба у правовому регулюванні нових суспільних сфер або, навпаки, у заміні правового регулювання моральним, постає необхідність часткової зміни деяких правових норм і т. д. Часто саме судова практика сигналізує про відставання права від суспільного розвитку;

б) конкретизація необхідна загальній нормі права, яка настільки загальна, що без відповідного роз'яснення, уточнення не може бути правильно застосована. Це не означає, що така норма непотрібна, що вона не діє. Норма права встановлює міру поведінки, а судова практика накопичує конкретні форми поведінки в межах цієї міри;

в) як третю, напевне, найбільш поширену, умову слід вирізнити конкретизацію багатьох понять і термінів правових норм. Понятійна мова (терміни, визначення, граматичні форми та ін.), якою користується право, часто вимагає детального та змістовного аналізу, оскільки чимало правових понять

мають оціночний характер, неоднозначні, залежать від оцінок, сформованих за допомогою принципів моралі, правової свідомості, суспільно-політичних вимог. Частина понять права запозичена з інших галузей знань, становить посилання на інші поняття, також потребує уточнення, деталізації для правильного використання [276, с. 23–25].

Розглянуті особливості своєрідних «норм» судової практики дають змогу виокремити їх у особливу категорію. В юридичній літературі їх іменують правоположеннями, відтак відрізняючи від законів та інших норм офіційної нормотворчості. Судова практика у цілому – специфічна галузь прояву загальних закономірностей, які обумовлюють практичну діяльність. Суспільна практика виступає як діяльність, спрямована на перетворення природи та суспільства, і як діяльність, що призводить до пізнання певних закономірностей такого перетворення, тобто виступає у діалектичній єдності безпосередньої діяльності та результату цієї діяльності, які опосередковано виражаються в поняттях, принципах, категоріях і т. д. Формування в процесі правозастосування правоположень здійснюється на тій же гносеологічній підставі, що і вироблення понять, принципів і категорій у суспільно-виробничій практиці людини: поглиблення пізнання саме в процесі практичної діяльності, врахування особливостей суспільних відносин, що повторюються. Чи йдеться про умови політично або юридично правильного застосування правових норм, чи розкриття смислового навантаження окремих понять і термінів, які містяться у правовій нормі, чи про уточнення співвідношення елементів правових норм, завжди судова практика – це певні положення, які наділені відповідним ступенем узагальнення та обов'язковості, поширення на аналогічні справи, ситуації. Тому можна вважати, що загальні положення, які виступають змістом судової практики, як специфічний результат судової діяльності, становлять саме правові положення, наділені визначеним ступенем узагальнення та обов'язковості [276, с. 27–28]. У цьому ж аспекті, здається, є підстави говорити й про більш ранні стадії виведення загальних положень застосування закону про

кримінальну відповідальність – діяльність органів досудового розслідування, які також застосовують законодавство.

Висновок про те, що змістом правозастосовної практики виступають певний процес вироблення правоположень (динаміка) та правоположення, які формуються в процесі конкретизації правової норми за її неодноразового застосування в аналогічних справах (статика), набув у радянській правовій науці широкого визнання [276, с. 41; 255, с. 10]. На думку С. С. Алексєєва, наявність у чинному праві правоположень, які виробляються судовою практикою, – безспірна. Учений пов'язує процеси формування таких правоположень та їх подальшого втілення в правові норми з однією із об'єктивних властивостей права – динамізмом [3, с. 135]. Крім того, він робить висновок: якщо правоположення не виступають новими нормативними рішеннями, а є безпосереднім продовженням законів, логічним висновком з їх змісту стосовно фактичних відносин, то вони потрібні та доцільні. На думку С. С. Алексєєва, правоположення становлять специфічні правові утворення, які є «згустками» правосвідомості на межі їх переростання в юридичні норми [3, с. 141].

Відкидання правотворчих повноважень вищих судових інстанцій не підкріплюються аргументами нормативного характеру. Конкретизація кримінального закону, яка широко застосовується у постановах Пленуму Верховного Суду, безумовно, має чимало спільного з правотворчим процесом, оскільки пов'язана із визначенням змісту кримінально-правової норми. Постанови Пленуму Верховного Суду за правовою природою подібні із підзаконними нормативно-правовими актами, сутність яких і полягає в уточненні, конкретизації, розвитку положень закону. Конкретизація норм права здійснюється до меж, за яких вони стають настільки конкретні, що набувають здатності регулювати суспільні відносини [16, с. 150–151].

Наведемо ще декілька положень, які, на нашу думку, важливі для правильного розуміння змісту практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

Оскільки інтерпретаційна діяльність обмежена формулюванням положень, які з необхідністю окреслюються на основі законодавчих приписів і роз'яснюють зміст останніх, слід визнати, що заповнення і подолання прогалин (неповноти) у законі сягає за межі тлумачення. Прогалину, виявлену у законі, необхідно або подолати шляхом аналогії закону або аналогії права, або заповнити за допомогою формулювання нової правової норми, яка заповнить «вакуум», який утворився у правовому регулюванні. Якщо в першому випадку виникає «разове» правозастосовне заповнення прогалини, яке здійснюється щоразу заново, коли перед правозастосувачем постає проблема, пов'язана із відсутністю необхідного законодавчого припису, то встановлення загальнообов'язкових положень, які компенсують прогалину у законі, завжди становлять нормотворчу діяльність. А отже, вироблені судом загальнообов'язкові положення, які застосовуються для регулювання суспільних відносин за наявності прогалин у законі (зокрема кримінальному), мають нормативний характер, навіть якщо сформульовані під видом тлумачення.

Якщо відомі способи (прийоми) тлумачення не дають однозначної відповіді про зміст правової норми, яка допускає два або більше однаково можливих варіанта її розуміння та застосування, можливості тлумачення вичерпано. Подолання смислової невизначеності, яка виникла, можливе тільки шляхом вибору одного з альтернативних варіантів її значення, який за межами тлумачення. Це означає, що загальнообов'язкове рішення суду вищої інстанції, в якому долається смислова невизначеність закону, тобто приписується один із декількох однаково можливих варіантів розуміння правової норми, має нормативну природу.

Дотримуючись «золотого правила тлумачення», необхідно розрізняти офіційну інтерпретацію правових норм та їх конкретизацію. Якщо результатом офіційної інтерпретації правових норм є положення, які з необхідністю виводяться із законодавчих приписів шляхом їх граматичного, систематичного, історичного аналізу, то конкретизація передбачає нормотворчий розвиток закону. В процесі конкретизації правових норм установлюються нові

юридично обов'язкові положення, які деталізують, розвивають зміст законодавчих приписів. Іншими словами, формулюються «вторинні» норми права. З огляду на це, необхідно визнати, що встановлені у судових рішеннях загальнообов'язкові положення, які не формулюються із закону, а конкретизують існуючі правові норми та наділені нормативною новизною, мають правотворчий характер [145, с. 134–136].

У постановах пленумів вищих судових інстанцій в Україні здійснюється не тільки інтерпретація, але й нормативна підзаконна конкретизація кримінального закону. Причому підзаконний нормотворчий розвиток кримінально-правових норм є не винятком, одиничним випадком, а об'єктивно обумовленою регулярною функцією постанов Пленуму. Те, що положення, які конкретизують кримінальний закон, сформульовані у постановах Пленуму, мають вторинний характер, похідний від існуючих кримінально-правових норм, не перешкоджає визнанню їх нормативності. Правова норма залишається такою незалежно від того, чи є вона первинною або має похідний, підзаконний характер. І все ж, найбільш промовисто нормативний характер постанов Пленуму Верховного Суду виявляється у тих випадках, коли сформульовані в них положення компенсують прогалини у кримінальному законодавстві. Зрозуміло, що постанови пленумів вищих судових інстанцій не можуть усунути прогалину в кримінальному законі, оскільки це виключна прерогатива законодавця. Однак, якщо сфера кримінально-правового регулювання, в якій виявлена прогалина, не пов'язана з криміналізацією діяння, для регулювання відповідних відносин можуть застосовуватися і, як засвідчує практика, успішно застосовуються постанови, які заповнюють прогалини кримінального закону до їх законодавчого усунення [145, с. 175].

Конкретизація – це перетворення кримінально-правових приписів, у результаті якого підвищується їх змістовна визначеність і звужується сфера застосування. Конкретизоване та конкретизуюче положення співвідносяться як категорії «загальне» та «спеціальне». Включення у конкретизуючий припис ознак, які не відповідають змістові вихідного припису, виключає висновок про

конкретизацію законодавства. Слід ураховувати те, що конкретизація є традиційним прийомом законодавчої техніки [84, с. 59].

Як доводилося, практика правового регулювання підтверджує, що повна відповідність між правом і суспільними відносинами, які ним регулюються, не досягається. Норма права містить лише загальне правило поведінки, абстрактну модель прав та обов'язків, а в реальному житті застосовується щодо конкретних випадків, які відрізняються складністю індивідуальних особливостей таких відносин, колом учасників тощо [309, с. 131]. Згідно з матеріалістичною діалектикою, кожен предмет, явище містить аспекти мінливості та стійкості. Початкова зміна предмета, явища має в основному кількісний характер, і до певного моменту його засаднича якість не змінюється. У цих межах предмет зберігає свою якісну, відносну визначеність. Саме така відносна стійкість предметів, явищ створює можливість виразити їх у поняттях. «Зупинкою» руху дійсність відображається у таких поняттях, які мають однозначний, «суворий» зміст. За допомогою практики застосування закону про кримінальну відповідальність із постійно мінливих предметів і відносин відбувається виокремлення цього «суворого», стійкого змісту, його структурне оформлення. Законодавець відображає у нормі права те, що у певному суспільному відношенні є стабільним. Водночас відносна стійкість правової норми містить негативний аспект. Річ у тому, що правова норма, передбачаючи найбільш загальні, типові ознаки суспільного відношення, не завжди дає змогу у процесі її застосування ураховувати особливості конкретної ситуації. Таку абстрактність, малорухомість правової норми зарубіжні дослідники використовують для різкого протиставлення «динамізму життя» і постійно чинного, але «застиглого» закону. На цій підставі вони надають вирішального значення судовій практиці, правотворчості. Характерним зразком такого підходу є концепція Е. Ерліха. Він вважав, що справи повинні вирішуватися на основі «живого права», а не на засадах застиглих вимог закону [282, с. 9–10].

З викладеного очевидно, що правозастосовна практика є формою втілення положень закону у життя. Відповідно до функцій практики застосування закону

про кримінальну відповідальність, які виокремимо згодом, на практиці насамперед установлюється зміст окремих понять, які містяться у диспозиціях статей кримінального закону, законодавчі положення конкретизуються за їх застосування щодо тих чи інших життєвих ситуацій. Під час застосування виявляються недоліки кримінального закону: прогалини у кримінально-правовій регламентації суспільних відносин, випадки колізії та конкуренції кримінально-правових норм. Тому під час застосування статей Особливої частини кримінального законодавства на практиці формуються критерії встановлення змісту оціночних понять, уточнюються співвідношення між окремими нормами – коло типових випадків, які охоплюються тією чи іншою нормою, з'ясовується зміст певних понять, які містяться в окремих статтях.

Наведені міркування дають підстави погодитися із думкою про те, що під практикою, яка формується під час правозастосування, не слід розуміти індивідуальні рішення з конкретних справ. Це позиція, яка формується упродовж більш-менш тривалого часу, відзначається стабільністю, це положення, якими в типових ситуаціях керується більшість працівників правоохоронних органів і суддів. Відтак практика є відображенням закономірностей у правозастосовній діяльності. Вона займає ніби середнє, проміжне положення між законом і звичаєм. Судова практика, як і закон, виникає через цілеспрямоване прагнення до реалізації тієї або іншої правової норми або основоположного правового принципу [132, с. 119–120].

Практика застосування закону неабияк впливає на розвиток правової системи в цілому. Цей вплив відчутний і у кримінальному праві. У зв'язку із цим видається доволі обґрунтовано розглядати практику застосування кримінального закону у вигляді діяльності із застосування правових норм, пов'язаної із формулюванням правоположень на підставі розкриття змісту застосовуваних норм, і результати цієї діяльності [270, с. 92–97].

Наведений розгляд питань змісту практики застосування кримінального закону дає підстави визначити відповідне поняття так: практика застосування кримінального закону – це діяльність уповноважених на те органів держави із

реалізації приписів КК України (частина об'єкта кримінально-правового регулювання) та формування правоположень на підставі розкриття й конкретизації змісту кримінально-правових норм, які здатні впливати на подальше застосування КК України (засіб кримінально-правового регулювання), та результати такої діяльності.

2.2 Форми практики застосування закону про кримінальну відповідальність

Як ми спробували довести, практика застосування кримінального закону у правовій системі України – явище об'єктивне і таке, яке самостійно впливає на її функціонування. Визначення, вимірювання значення цього впливу в умовах, які виникли на сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки, на жаль, неможливе. Така ситуація обумовлена, здається, двома основними чинниками: неналежною увагою з боку дослідників до відповідного явища; відсутністю придатних для аналізу форм практики застосування кримінального закону. Крім того, значення форми практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність набуває важливості у зв'язку із тим, що саме форма – той недостатній елемент характеристики практики застосування закону, який би усунув дискусії з приводу надання такій практиці значення джерела кримінального права.

Слово «форма» в українській мові має таке значення: 1. Обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; конфігурація. 2. Пристрій, шаблон, за допомогою якого чому-небудь надають певних обрисів, якогось вигляду. 3. Поверхня з рельєфним зображенням для друкування; друкарський набір, уміщений у раму. 4. Тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний із його сутністю, змістом. 5. Спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній

вираз [243, с. 665]. Значення слова «форма» практично повністю може бути «перенесено» на термін «форма практики застосування закону про кримінальну відповідальність», адже це: 1) зовнішні межі практики застосування закону, які дають змогу визначити її контури; 2) шаблон, який уможливить формування обрисів практики застосування закону про кримінальну відповідальність; 3) тип, будова, спосіб організації, зовнішній вияв практики застосування закону про кримінальну відповідальність, пов'язані із її змістом; 4) спосіб існування змісту, внутрішня структура, організація і зовнішній вираз практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

Узагалі говорити про ґрунтовне розроблення відповідного питання у теорії кримінального права немає вагомих підстав. Практично всі наукові пошуки щодо проблем, пов'язаних із практикою застосування кримінального закону, здійснювалися лише щодо судової практики, яка може бути визнана лише частиною явища, що розглядається.

Відповідно до сфер суспільного життя практика має різні форми. Кожна з них характеризується специфічністю мети, засобів, які використовуються, та отриманих результатів. Але своєрідність форм практики не виключає їх загальні (спільні) передумови. Основною та визначною формою практики є матеріально-виробнича діяльність людей, їх відносини, що виникають у сфері виробництва, обміну та розподілу матеріальних благ. Однією з форм суспільної практики є юридична. Визнання юридичної діяльності формою суспільної практики визначається тим, що в цьому випадку суб'єкт права є суб'єктом дії, а відповідні суспільні відносини – об'єктом дії. Юридична практика виражається у виданні нормативних актів і реалізації норм права. З огляду на це, в теорії права розрізняють три види юридичної практики: 1) нормотворчої діяльності; 2) правозастосовної діяльності; 3) здійснення суб'єктивних прав [282, с. 8].

Отже, практика застосування кримінального закону є частиною другого виду юридичної практики, яка, своєю чергою, складається із: а) практики, умовно кажучи, досудового застосування кримінального закону; б) судової практики. Ці види практики застосування кримінального закону розрізняються

за суб'єктом правозастосування: для одного випадку – органи досудового розслідування; для іншого – суди України.

Крім того, видається, що означені види практики відрізняються й за правовими наслідками юридичної діяльності. Органи досудового розслідування здійснюють, так би мовити, попереднє та неповне (кримінально-правову кваліфікацію) застосування кримінального закону, яке не позбавлене правових наслідків для особи, щодо якої застосовується кримінальний закон. Суди ж здійснюють остаточне застосування кримінального закону (кримінально-правову кваліфікацію і призначення покарання). У решта ознаках практика застосування кримінального закону у обох видах повинна збігатися. Це ж стосується і форм такої практики.

Судді, бажаючи уникнути відміни вироків, частіше орієнтуються на практику у вищих судах, оскільки у кримінально-правовій науці до сих пір неузгоджені думки з багатьох надзвичайно важливих проблем кримінального права й часто немає надійного обґрунтування висловлюваних позицій [58, с. 109].

Ще у 70-х роках ХХ століття у радянській правовій науці висловлена, як видається, цілком обґрунтована думка, що розгляд ролі судової практики в правовій системі був би неповним без аналізу питання про форми судової практики, тобто про той спосіб вираження, який дає змогу правоположенням, що розроблені судовою практикою, існувати в об'єктивованому вигляді [276, с. 52–53]. Форми, в яких містяться такі матеріали, можуть бути найбільш різноманітні: постанови Пленуму Верховного Суду, які містять судове тлумачення загальних положень кримінального права, окремих груп кримінально-правових норм чи конкретної такої норми; щоквартальні огляди судової практики з кримінальних справ; щорічні огляди касаційної чи наглядової практики і т. д. [252, с. 3].

Форми судової практики слід відрізнити від форм права, тобто від тих, що історично сформувалися, способів виразу волі панівного класу, які обумовлені суспільно-економічним і політичним розвитком. Потрібно

пам'ятати, що право виступає формою щодо економічного, соціального, інформаційного змісту. Водночас право як порівняно самостійне явище має власну форму – різні способи об'єктивізації державної волі. Говорячи про форми судової практики, які обумовлені специфічними юридичними закономірностями, підкреслюється лише та обставина, що судова практика як об'єктивне правове явище виступає у визначених, стійких, доволі зрозумілих формах. Такий підхід має й велике практичне значення, оскільки чітке розрізнення всіх форм судової практики дає змогу успішно здійснювати її систематизацію.

Систематизацію судової практики слід розуміти як довідкову роботу з обліку судової практики в її різних формах, зосередження за певною системою в одному підрозділі (судах, прокуратурах, наукових чи інших установах) документів, які відображають керівні роз'яснення, ухвали чи постанови судових органів. Класифікація цих документів за певною системою, тобто накопичення усталених правових положень, виражених у різних формах, сприяє покращенню правозастосовної діяльності [276, с. 52–53]. Ці твердження не викликають сумніви. Користь від належної систематизації судової практики не потребує додаткової аргументації. Також позитивний досвід організаційно-судової діяльності радянського періоду.

Пленум Верховного Суду СРСР у постанові від 30.06.1964 р. «Про заходи з покращення систематизації законодавства та судової практики у судових органах» зазначив: «1. Звернути увагу судів, що діяльність із систематизації законодавства та судової практики, глибоке вивчення законодавства та матеріалів судової практики є важливим засобом підвищення якості здійснення правосуддя, подальшого укріплення соціалістичної законності і підвищення культури у діяльності судів. 2. Необхідно, щоб усі нормативні матеріали, які мають значення для здійснення правосуддя, а також керівні роз'яснення пленумів Верховного Суду СРСР і верховних судів союзних республік своєчасно та акуратно систематизувалися. Результати систематизації законодавства та судової практики суди повинні максимально

використовувати для підвищення рівня своєї діяльності, підготовки керівних роз'яснень пленумів верховних судів союзних республік, дачі відгуків на законопроекти, внесення подань у порядку законодавчої ініціативи, ведення профілактичної роботи, правової пропаганди та виконання інших завдань, покладених на судові, органи та ін.» [260, с. 63].

Не можна сказати, що відповідна робота не виконувалася у судовій системі сучасної України. Верховний Суд України з моменту прийняття КК України 2001 року опублікував 12 узагальнень судової практики за різними категоріями кримінальних справ. Зауважимо, що вказані узагальнення не відрізняються одноманітністю методології їх здійснення та однаковістю питань, які у них розв'язуються. Аналіз узагальнень і власні міркування щодо їх організації та здійснення наведемо у наступному розділі дисертації.

Ще складніша ситуація із узагальненням практики застосування кримінального закону органами досудового розслідування. Головне слідче управління МВС України проводить відповідну роботу, проте вона не стає надбанням широкої наукової громадськості через неоприлюднення її результатів. Аналогічна ситуація і у системі Генеральної прокуратури, тим паче – Служби безпеки України.

Результатом проведеного російськими вченими анкетування стало таке твердження: більшість опитаних вважають головною ознакою джерела права не відповідність його визначеній формі, а фактичне застосування цього джерела на практиці у регулюванні суспільних відносин, забезпечене державним примусом, тобто наявність у джерелі власних норм права [16, с. 14]. Здійснені органами досудового розслідування узагальнення практики застосування кримінального закону використовуються працівниками відповідних органів у службовій діяльності, зокрема і під примусом застосування заходів дисциплінарного впливу.

Форми практики застосування закону про кримінальну відповідальність є тим об'єктивованим утіленням, якого набувають певні сторони правозастосовної діяльності, пов'язані із конкретизацією правових норм у

процесі їх застосування. Залежність між процесом конкретизації та способом його об'єктивізації необхідно розкрити, оскільки після того, як виявлена залежність форми від змісту, важливо встановити, чому цей зміст виражається в такій, а не іншій, формі.

У спеціальній літературі розрізняють, наприклад, судову практику, об'єктивовану, по-перше, в керівних роз'ясненнях, які надає Пленум Верховного Суду з питань застосування законодавства при розгляді судових справ, по-друге, – в принципових рішеннях із конкретних справ судів різних рівнів. Ці різні способи (форми) виразу судової практики тісно взаємопов'язані (наприклад, керівне роз'яснення може ґрунтуватися й на принципових рішеннях із конкретних справ), але водночас розрізняються і за рівнем конкретизації правових норм та ступенем обов'язковості, і за іншими ознаками [276, с. 53–54].

Якщо не розглядати види форм судової практики, які обумовлені суб'єктами її вироблення, а також стадіями кримінального переслідування, на яких вона формується, необхідно зазначити таке. З огляду на роль, яку виконує практика застосування закону про кримінальну відповідальність у структурі кримінально-правового регулювання, що по суті є її змістом, практика має такі своєрідні форми: 1) форма правозастосовного рішення у тій частині практики, яка виконує роль об'єкта кримінально-правового регулювання; 2) форма сконструйованих правоположень як інструментальний прояв практики застосування закону про кримінальну відповідальність. Перший вид форми найбільше нагадує прецедент у правовій системі держави.

Питання про введення судового прецеденту значною мірою ускладнено не тільки теоретичними проблемами, але й технічними труднощами реалізації цієї ідеї, оскільки у такому випадку без потрібної організації процесу визнання судового прецеденту спричинить появу великої кількості документів, які містять кримінально-правові норми, котрі будуть несистематизовані та складно використовувані у правозастосовувальній практиці. Н. М. Кропачев обґрунтовано вважає, що ефективність прецедентної системи залежатиме від

інформованості суддів [102, с. 211]. Наприклад, щорічно в США, де визнається судовий прецедент, публікується біля 300 томів судової практики, при цьому навіть комп'ютерна техніка не завжди допомагає у їх пошуках [34, с. 8–9]. Відтак, у випадку визнання прецеденту слід упровадити єдину інформаційну систему, яка б містила усі рішення, що належатимуть до таких [16, с. 176].

Першій формі практики застосування закону про кримінальну відповідальність можуть відповідати й вільна судова правотворчість, і судовий прецедент, і судова діяльність на основі застосування правових норм. Відмінність між цими формами судової практики – у ступені пов'язаності суду правовою нормою у вирішенні справи.

1. В умовах вільної правотворчості суд є творцем права, а під час судового прецеденту конкретне судове рішення стає у подальшому обов'язковим для всіх судів у вирішенні аналогічних справ. Судова практика тісно пов'язана із юридичним життям. Чому ж не можна визнати правотворчу силу судової практики? Хіба правова норма, вироблена судом, не може ґрунтуватися на законі? Виникає необхідність створення спеціального органу держави – суду, який для вирішення покладених на нього завдань діє на підставі завчасно встановлених правил і шляхом застосування передбачених законом методів.

2. Другою формою судової практики є судовий прецедент. Прецедентом вважається принцип, який є в основі конкретного судового рішення і у подальшому стає обов'язковим для всіх судів під час вирішення аналогічних справ. З огляду на це обов'язковим прецедентом вважається не в цілому судове рішення, а тільки його принципова частина – *ratio decedendi*. Вважається, що ця частина судового рішення, ухваленого судом, містить норму справедливості.

3. Для радянського права проблема прецедентного права не існує, оскільки суд не має права обґрунтовувати ухвалені рішення посиланням на раніше винесений вирок. По суті, судовий прецедент не дає змогу суду врахувати конкретні, специфічні особливості розглядуваної справи [282, с. 16–28].

В основі встановлення співвідношення кримінального права та кримінального закону лежить з'ясування, по-перше, факторів, які їх об'єднують,

по-друге, – розмежувальних ознак. Спільне між кримінальним законом і кримінальним правом полягає у їх завданнях і предметі регулювання: це протидія злочинності, злочин і покарання. Відмінності ж полягають, зокрема, у формах зовнішнього виразу, джерелах. Не деталізуючи, зазначимо, що: – кримінальний закон є інструментом держави, а право – суспільства. У законі виражені вимоги держави, а в праві – уявлення суспільства про злочинність і караність певних діянь; – кримінальний закон завжди має форму нормативно-правового акта, характерною ознакою якого є наявність специфічної санкції. Кримінальне ж право зовні виражається більш широким колом джерел; – закон складається зі статей (їх структурних елементів), а також глав, розділів, частин, а право – з норм; – кримінальний закон може містити положення, які суперечать вимогам права (може бути неправовим); – злочинність і караність діяння можуть бути встановлені тільки у законі. Право ж уточнює та конкретизує положення закону, в певних випадках перешкоджає їх застосуванню, але само собою не може «оголосити» діяння злочинним у юридичному значенні. Практика сигналізує законодавцю про наявні прогалини та упущення у правовій регламентації суспільних відносин, необхідність удосконалення чинних норм чи прийняття нових. Судова практика виробляє і правила кримінально-правової кваліфікації та призначення покарання, завдяки їй виробляються типові алгоритми поведінки дізнавачів, слідчих, прокурорів, суддів із приводу кримінально-правової оцінки діяння та визначення його правових наслідків [132, с. 122].

У другій формі практика застосування закону про кримінальну відповідальність є виявом творчого опрацювання певної кількості казуальних правозастосовних рішень. Це:

- постанови пленумів вищих судових інстанцій з тих чи інших категорій кримінальних справ;
- узагальнення практики застосування законодавчих норм стосовно певних категорій злочинів;
- листи, роз'яснення, відповіді на запитання, що надходять до керівних правоохоронних органів;

– методичні вказівки щодо розслідування, розгляду окремих категорій справ.

Повторимо, що прецедент об'єктивно не може набути великого значення у правовій системі України. Умовою дієвості системи прецедентів є наявність джерел інформації про прецеденти – судових звітів. У нас же навіть практика Верховного Суду України публікується вибірково, місцева слідчо-прокурорська і судова практики доступні лише тим, хто їх творить. Кожному науковцю, особливо початківцю, відомо, наскільки неохоче керівники судів дозволяють ознайомитися з матеріалами конкретних справ – тих, де вирок, ухвали чи постанови оголошені у відкритих судових засіданнях [132, с. 122].

В аспекті порушеної проблеми доречним буде наведення результатів проведеного нами анкетування працівників, які у своїй професійній діяльності щоденно застосовують закон про кримінальну відповідальність і не із книжок знають, в яких формах існує та функціонує практика застосування КК України.

Так, на питання «Чи мають, на Вашу думку, прикладне значення результати слідчої або/та судової практики у професійній діяльності юриста?» абсолютна більшість респондентів відповіла ствердно: обов'язково повинні використовуватися – 58%; можуть мати значення у окремих випадках правозастосування – 41%. Цікаво, що лише 2% опитаних відповіли, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність не має жодного прикладного значення.

Під час з'ясування питання про суб'єктів, практика яких має найбільше прикладне значення, виявлено конформізм практичних працівників, які на питання «Практика яких органів, що застосовують законодавство про кримінальну відповідальність, має прикладне значення у професійній діяльності юриста?» відповіли так: слідчих органів – 8%; прокуратури – 3%; суду – 32%; всіх наведених – 52%. Як бачимо, більшість опитаних указали на те, що у своїй професійній діяльності використовують практику всіх органів, які застосовують закон про кримінальну відповідальність. З таким твердженням складно погодитися, адже поширеність форм об'єктивізації

практики застосування КК України, залежно від суб'єктів її вироблення, нерівномірна. Погодитися можна лише із судовою практикою, форма об'єктивізації якої найбільш доступна не лише для практиків, але й для теоретиків – ми маємо й інтернет-сторінки вищих судових інстанцій, і Єдиний державний реєстр судових рішень, й опубліковані у достатній кількості збірники судової практики у кримінальних справах.

Цей висновок підтверджується й такими результатами анкетування. Так, відповіді на питання «Який вид практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (за суб'єктом її вироблення) Ви використовували у своїй професійній діяльності?» розподілилися так: слідчих органів – 15%; прокуратури – 4%; суду – 53%; усіх наведених – 28%.

У анкетуванні було запропоновано викласти свою позицію щодо п'яти найбільш використовуваних форм практики застосування закону про кримінальну відповідальність у розумінні реальної та бажаної ситуації. Результати цього мікродослідження можна викласти у таблиці 1, яка уможливить порівняння реального із бажаним.

Таблиця 1

Форма практики	Реальне використання (узагальнений показник)	Бажане використання (узагальнений показник)
Узагальнення слідчої практики, здійснене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України)	18%	17%
Узагальнення судової практики вищих судових інстанцій	56%	42%
Постанови пленумів вищих судових інстанцій	69%	65%
Єдиний державний реєстр судових рішень	39%	18%
Думка більш досвідчених колег по роботі	24%	12%

Джерело: розроблено автором

Як бачимо, сподівання працівників органів правозастосування збігаються із тим, що є насправді, тільки у перших трьох формах практики застосування

закону про кримінальну відповідальність. Перспективне значення Єдиного державного реєстру судових рішень та думки більш досвідчених колег по роботі зменшується майже удвічі порівняно із реальністю.

Цікаві також показники з цього ж питання, розподілені за органами правозастосування, які викладені у таблиці 2.

Таблиця 2

Форми практики	МВС		Суд		Прокуратура		Адвокатура	
	€	бажане	€	бажане	€	бажане	€	бажане
Узагальнення слідчої практики, здійснене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України)	31%	38%	3%	4%	41%	33%	17%	3%
Узагальнення судової практики вищих судових інстанцій	10%	10%	79%	58%	52%	44%	76%	48%
Постанови пленумів вищих судових інстанцій	56%	31%	79%	80%	56%	59%	79%	86%
Єдиний державний реєстр судових рішень	29%	27%	49%	9%	30%	15%	38%	31%
Думка більш досвідчених колег по роботі	25%	19%	21%	5%	15%	8%	38%	21%

Джерело: розроблено автором

Як бачимо, дійсне та бажане значення різних форм практики застосування закону про кримінальну відповідальність різняться залежно від

органу правозастосування, однак, як очікувалося, форми судової практики – узагальнення та постанови пленумів вищих судових інстанцій – найбільш затребувані.

2.3 Функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність

Кримінальне право як явище об'єктивної дійсності існує у декількох вимірах. Його аналізують як позитивне право (галузь права), як навчальну дисципліну, як галузь юридичної науки тощо. Визначення цих аспектів розуміння кримінального права містяться чи не у кожному підручнику з відповідної навчальної дисципліни. Однак, припустимо, що кримінальне право – це насамперед сукупність певних правил і заборон, які застосовуються уповноваженими на те органами держави для охорони найбільш важливих суспільних відносин, сфер людського та суспільного буття. Таке розуміння галузі передбачає як мінімум два аспекти буття кримінального права: наявні правила та заборони – статика кримінального права; застосування цих правил і заборон – динаміка кримінального права – його «життя». І якщо першому аспектові галузі присвячена практично вся увага вчених криміналістів, аспекти «життя» кримінального права безпідставно обділені нею. Причин цього може бути декілька: складність визначення об'єкта та предмета дослідження; відсутність інтересу до правозастосовної практики; пріоритет суто теоретичних досліджень; розуміння практики застосування кримінального закону як кримінологічної проблеми стану та протидії злочинності тощо. Проте, є всі підстави стверджувати, що ефективна кримінальна політика держави не може здійснюватися без міцної емпіричної бази – вивчення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність.

Для того, щоб визначити функції, які виконує практика застосування закону про кримінальну відповідальність, потрібно дещо повторити положення, викладені у попередніх підрозділах дисертації.

У останніх роботах із кримінального права практика застосування закону про кримінальну відповідальність дедалі частіше розглядається як складова кримінального права. Так, у вступі до своєї монографії «Кримінальне право в очікуванні змін: теоретико-інструментальний аналіз» професор А. Е. Жалінський зазначив, що чинне кримінальне право розглядається у книзі як певна єдність системи правових норм, практики їх реалізації, кримінально-правової теорії та системи підготовки юристів, передачі професійного досвіду [58, с. 3]. Учений дослідження судової практики, насамперед її цільових установок, ступеню пов'язаності із законом й, навпаки, свавільності її наслідків, виражених в інтенсивності кримінальної репресії, визначає у науці кримінального права як частину предмета або один із напрямів необхідного аналізу тенденцій і протиріч розвитку кримінального закону [58, с. 69].

Розпочати доведення наявності, переліку та змісту функцій практики застосування кримінального закону необхідно із визначення базового поняття – цієї практики.

У попередніх частинах дисертації ми констатували, що практика застосування кримінального закону – це діяльність уповноважених на те органів держави із реалізації приписів КК України (частина об'єкта кримінально-правового регулювання) та формулювання правоположень на підставі розкриття й конкретизації змісту кримінально-правових норм, які здатні впливати на подальше застосування КК України (засіб кримінально-правового регулювання), та результати такої діяльності.

Серед різноманітних філологічних значень слова «функція» найближче до теми цієї дисертації таке: робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; обов'язок, повинність, місія [143, с. 675].

Яка ж місія правозастосовної практики? Здається, що розкриття цієї місії і дасть відповідь на питання про кримінально-правове значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

Аби відповісти на це питання, проаналізуємо положення, викладені на початку цієї частини роботи щодо так званих вимірів кримінального права, аспектів його розуміння та існування.

Насамперед кримінальне право є галуззю сучасного позитивного права і розуміється в спрощеному вигляді як система правових норм, які встановлюють злочинність і караність діянь, підстави і порядок реалізації кримінальної відповідальності. Кримінальне право як галузь позитивного права «живе», іншими словами, здатне охороняти чи регулювати суспільні відносини лише за допомогою практики свого застосування. В іншому випадку, право набуло б статусу певного набору гасел, символів, реальний вплив яких на організацію суспільного буття був би більш ніж сумнівний. У контексті позитивного права практика, як видається, має значення для:

– забезпечення однакового застосування законодавства всіма суб'єктами на всій території держави. Як зазначає М. І. Хавронюк, забезпечення однакового застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції є не лише функцією Верховного Суду України загалом, але й завданням зазначених структурних частин Верховного Суду України, його голови і суддів. Безперечно, головну роль у забезпеченні однакового застосування законодавства усіма судами виконує Пленум Верховного Суду України, який, зокрема: дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства, у разі необхідності визнає нечинними відповідні роз'яснення вищих спеціалізованих судів; ухвалює рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів. Із розглянутих питань Пленум приймає постанови [277, с. 5]. Незважаючи на те, що закон не наділяє роз'яснення Верховного Суду обов'язковою силою, їх значення для одноманітного розуміння кримінального закону та формування

стабільної судової практики надзвичайно важливе. Суди загальної юрисдикції постійно звертаються не тільки до роз'яснень кримінального закону, які містяться в постановах Пленуму Верховного Суду про судову практику з окремих категорій кримінальних справ і про застосування інститутів Загальної частини кримінального права, але й до рішень Судових колегій Верховного Суду з конкретних кримінальних справ, у яких утілюється правова позиція цього судового органу. Відносна обов'язковість рекомендацій Верховного Суду для нижчих судів обумовлена високою кваліфікацією суддів, заслуженим авторитетом Верховного Суду, а також правильністю та глибиною наукової аргументацією роз'яснень, що даються (аспект реалізації принципу законності);

– практика визначає необхідність установлення кримінально-правових заборон, дає змогу виявити прогалини у законодавстві. Хоча питання прогалин кримінального закону та завдань практики щодо її усунення викликають заперечення серед криміналістів [8, с. 134–137], на сучасному етапі розвитку законодавства та правової думки оминати це завдання не вдасться. Основна проблема тут, видається, – у визнанні положень практики застосування кримінального закону джерелом кримінального права. Достатньо обґрунтованою видається позиція М. І. Хавронюка, який зазначає, що невизнання судової практики джерелом кримінального права у вітчизняній доктрині ґрунтується на помилковому уявленні, ніби визнання її таким джерелом буде прирівняно до застосування аналогії у кримінальному законі. Однак кримінальний закон не лише встановлює кримінальну відповідальність за порушення тих чи інших норм, а й містить чимало інших приписів, застосування яких за аналогією абсолютно не суперечить принципу «немає відповідальності без вказівки на це у законі». Крім того, і у випадку заперечення застосування закону за аналогією під час встановлення, вибору чи посилення міри покарання зазвичай ґрунтуються на ідеалі, тобто на тому, що законодавець чітко визначив як злочин і покарання. Але що робити, коли закон незрозумілий чи суперечливий? Цілком правильне питання. Тим паче, що

вказаний вчений наводить приклади, вирішення яких винятково на підставі чинного закону неможливе (аспект заповнення прогалин);

– практика застосування кримінального закону дає змогу ідентифікувати труднощі у застосуванні кримінально-правових норм, оцінити їх ефективність. У цьому контексті слід указати не неприпустимість підміни понять «правозастосовна практика» та «юристи-практики, які застосовують закон», оскільки результати вивчення обох позицій можуть дати діаметрально протилежні результати. Так, представниками Львівського державного університету внутрішніх справ 2009 року проведено опитування близько тисячі працівників органів внутрішніх справ на тему якості нормативного матеріалу щодо злочинів, віднесених відомчим нормативним актом до злочинів економічної спрямованості. Практики позитивно оцінили стан законодавчого вирішення проблем кримінальної відповідальності за злочини економічної спрямованості та констатували відсутність потреби зміни Кримінального кодексу щодо цих посягань [254] (аспект визначення якості закону);

– для визначення змісту оціночних понять у кримінальному праві, конкретизації змісту кримінально-правових заборон (аспект тлумачення, інтерпретації).

У контексті кримінального права як галузі юридичної науки, що становить систему знань (ідей, поглядів, концепцій) про загальні засади кримінальної відповідальності, злочини та покарання, які можуть застосовуватися судом щодо осіб, винних у їх учиненні, шляхи удосконалення чинного кримінального законодавства, яка ґрунтується на закономірностях суспільного розвитку і кримінально-правового регулювання, пізнаних на основі дослідження українського та зарубіжного досвіду кримінально-правового регулювання, чинного українського та зарубіжного кримінального законодавства та практики його застосування, інших наукових джерел [36, с. 20], можна навести такі міркування. Давно стало аксіомою, що наука не може розвиватися без опори на емпіричну основу. Це стосується й науки кримінального права. На базі теоретичного узагальнення судової практики

наука кримінального права розробляє основи кримінально-правової політики, формулює концепцію розвитку кримінального законодавства, пропонує конкретні шляхи та способи усунення прогалин і недоліків конструкцій кримінально-правових норм. Достатньо важливе й питання про зворотній вплив практики, її роль у розвитку кримінально-правової науки, і навпаки – науки на практику. Професор П. П. Андрушко зазначив, що впровадження результатів наукових досліджень із кримінального права у правозастосовну практику можливе і фактично здійснюється у таких формах (шляхом), як:

- підготовка проектів постанов Пленуму Верховного Суду України та зауважень і пропозицій до проектів постанов, які підготовлені Верховним Судом України для розгляду в першому чи другому читанні, а також надання Верховному Суду України пропозиції щодо внесення змін чи доповнень до чинних постанов Пленуму Верховного Суду;

- участь в узагальненнях судової практики, які здійснюються в окремих категоріях кримінальних справ Верховним Судом України та апеляційними судами або за дорученням Верховного Суду України, або за власною ініціативою;

- надання науково-консультативних висновків спеціаліста в галузі кримінального права в окремих кримінальних справах за запитами чи на прохання органів досудового слідства та судів (суддів);

- участь у роботі науково-практичних конференцій, семінарів і круглих столів, які проводяться для чи за участі працівників правозастосовних органів, зокрема суддів та органів досудового слідства;

- написання науково-практичних коментарів до КК, практичних посібників з розгляду окремих категорій справ, опублікування статей у періодичних виданнях [7, с. 52–53].

Водночас ґрунтовні кримінально-правові наукові дослідження неможливі без використання матеріалів судової практики.

Кримінальне право як нормативна навчальна дисципліна вивчається у юридичних навчальних закладах України двома навчальними курсами:

«Кримінальне право України. Загальна частина» та «Кримінальне право України. Особлива частина». Вони є органічною складовою науки кримінального права і становлять систему знань про загальні засади кримінальної відповідальності, злочини і покарання, які можуть застосовуватися судом щодо винних у їх вчиненні, та про вітчизняний і зарубіжний досвід кримінально-правового регулювання [36, с. 22]. І у цьому контексті складно уявити якісну підготовку фахівця юриста без використання надбань не лише науки кримінального права, а й практики його застосування.

Отже, практика застосування закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону) виконує такі функції:

забезпечення законності – однакового застосування кримінального закону правозастосовними органами на всій території України;

заповнення прогалин – забезпечення відсутності прогалин у законі, що може виконуватися і безпосередньо правозастосовними органами (у цьому випадку – судами), і шляхом звернення до компетентних органів щодо унесення відповідних законопроектів, які вирішують колізію чи заповнюють прогалину;

оціночну – оцінка змісту нормативного матеріалу, його здатності бути застосованим на практиці, здійснювати заданий законодавцем вплив;

інтерпретаційну – тлумачення кримінально-правових понять, конкретизації їх змісту;

емпіричну – виступає критерієм істини у здійсненні наукових досліджень, визначає їх пріоритетні напрями, забезпечує високий ступінь ймовірності отриманих результатів;

дидактичну – забезпечує практичну складову навчального процесу, максимальну прив'язку навчального процесу до подальшої юридичної практики фахівця.

Розкриття змісту наведених функцій практики застосування закону про кримінальну відповідальність сприятиме, на нашу думку, найбільш повному визначенню кримінально-правового значення цього правового феномена.

Висновки до другого розділу

У результаті розгляду поняття, форм і функцій практики застосування закону про кримінальну відповідальність можна зробити такі висновки:

Результати аналізу висловлених під час анкетування позицій практиків щодо розуміння цього феномена не дасть змоги встановити однозначні тенденції. Поляризація позицій здійснюється від очевидних «відписок», до інтуїтивного відчуття значення практики для правової системи держави. Поняття «практика застосування закону про кримінальну відповідальність» на практиці досі невизначено.

Щоб окреслити досліджуване поняття, видається, необхідно йти шляхом не «від поняття до його змісту», а «від змісту явища до поняття про нього».

Такий підхід дає нам підстави зробити висновок, що судова практика одночасно є й динамікою вказаного виду судової діяльності, і її статикою. А отже, загальне розуміння практики застосування закону про кримінальну відповідальність повинно охоплювати обидва аспекти: це діяльність уповноважених органів держави із безпосереднього застосування закону про кримінальну відповідальність та специфічний результат цієї діяльності – правоположення, які полягають у формуванні певних конкретизуючих правил застосування такого закону. Цей висновок підтверджує попередній. Динаміка практики застосування закону про кримінальну відповідальність є об'єктом кримінально-правового регулювання, а її статика – засобом.

Наведений розгляд питань змісту практики застосування кримінального закону дає підстави визначити відповідне поняття: це діяльність уповноважених на те органів держави із реалізації приписів КК України (частина об'єкта кримінально-правового регулювання) та формування правоположень на підставі розкриття й конкретизації змісту кримінально-правових норм, які здатні впливати на подальше застосування КК України (засіб кримінально-правового регулювання), та результати такої діяльності.

Термін «форма практики застосування закону про кримінальну відповідальність» має достатньо розгалужений кримінально-правовий зміст і означає: 1) зовнішні межі практики застосування закону, які дають змогу визначити її контури; 2) шаблон, який уможливить формування обрисів практики застосування закону про кримінальну відповідальність; 3) тип, будова, спосіб організації, зовнішній вияв практики застосування закону про кримінальну відповідальність, пов'язані із її змістом; 4) спосіб існування змісту, внутрішня структура, організація і зовнішній вираз практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

Практика застосування кримінального закону є видом юридичної практики, яка, своєю чергою, складається із: а) практики, умовно кажучи, досудового застосування кримінального закону; б) судової практики. Обидва види практики застосування кримінального закону розрізняються за суб'єктом правозастосування: для одного випадку – органи досудового розслідування; для іншого – суди України.

Означені види практики відрізняються й за правовими наслідками юридичної діяльності. Органи досудового розслідування здійснюють, так би мовити, попереднє та неповне (кримінально-правову кваліфікацію) застосування кримінального закону, яке не позбавлено правових наслідків для особи, щодо якої застосовується кримінальний закон. Суди ж здійснюють остаточне застосування кримінального закону (кримінально-правову кваліфікацію і призначення покарання). У решті ознак практика застосування кримінального закону у обох видах повинна збігатися. Це ж стосується і форм такої практики.

Форми практики застосування закону про кримінальну відповідальність є тим об'єктивованим утіленням, якого набувають певні сторони правозастосовної діяльності, пов'язані із конкретизацією правових норм у процесі їх застосування. Цю залежність між процесом конкретизації та способом його об'єктивізації необхідно розкрити, оскільки після того, як виявлена залежність форми від змісту, важливо встановити, чому зміст виражається в цій, а не іншій, формі.

Якщо не розглядати види форм судової практики, які обумовлені суб'єктами її вироблення, а також стадіями кримінального переслідування, на яких вона формується, видається необхідним зазначити таке. З огляду на роль, яку виконує практика застосування закону про кримінальну відповідальність у структурі кримінально-правового регулювання, що по суті є її змістом, вона має такі своєрідні форми: 1) правозастосовного рішення у тій частині практики, яка виконує роль об'єкта кримінально-правового регулювання; 2) сконструйованих правоположень як інструментальний прояв практики застосування закону про кримінальну відповідальність. Перший вид форми найбільше нагадує прецедент у правовій системі держави. У другій формі практика застосування закону про кримінальну відповідальність є проявом творчого опрацювання певної кількості казуальних правозастосовних рішень. Це:

- постанови пленумів вищих судових інстанцій з тих чи інших категорій кримінальних справ;
- узагальнення практики застосування законодавчих норм стосовно певних категорій злочинів;
- листи, роз'яснення, відповіді на запитання, що надходять до керівних правоохоронних органів;
- методичні вказівки щодо розслідування, розгляду окремих категорій справ.

Дійсне та бажане значення різних форм практики застосування закону про кримінальну відповідальність відрізняється залежно від органу правозастосування, однак, очікувано, що форми судової практики – узагальнення та постанови пленумів судових інстанцій – найбільш затребувані.

Практика застосування закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону), виконує такі функції:

- *забезпечення законності* – однакового застосування кримінального закону правозастосовними органами на всій території України;
- *заповнення прогалін* – забезпечення відсутності прогалін у законі, що може виконуватися і безпосередньо правозастосовними органами (у цьому

випадку – судами), і шляхом звернення до компетентних органів щодо внесення відповідних законопроектів, які вирішують колізію чи заповнюють прогалину;

– *оціночну* – оцінка змісту нормативного матеріалу, його здатності бути застосованим на практиці, здійснити заданий законодавцем вплив;

– *інтерпретаційну* – тлумачення кримінально-правових понять, конкретизації їх змісту;

– *емпіричну* – бути критерієм істини у здійсненні наукових досліджень, визначати їх пріоритетні напрями, забезпечувати високий ступінь ймовірності отриманих результатів;

– *дидактичну* – забезпечувати практичну складову навчального процесу, максимальну прив'язку навчального процесу до подальшої юридичної практики фахівця.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

3.1 Функція забезпечення законності та її реалізація через узагальнення практики застосування закону про кримінальну відповідальність

Практика застосування закону про кримінальну відповідальність у правовій системі держави є об'єктивним необхідним явищем, яке полягає у виконанні правозастосовними органами своєї головної функції – реалізація норм кримінального законодавства. Як зазначають науковці, судова практика – складне, багатофакторне явище, яке охоплює організацію, процес і результати діяльності судів зі здійснення правосуддя. У більш вузькому розумінні судовою практикою є правозастосовна діяльність судових органів [123, с. 3]. Це твердження буде доречним і для застосування закону про кримінальну відповідальність іншими органами правозастосування – практики застосування КК України у цілому.

Кожна конкретна справа вирішується органом правозастосування із урахуванням усіх індивідуальних обставин. Саме так уможлиблюється установлення об'єктивної істини у справі. Кожне рішення у кримінальному провадженні має бути обґрунтовано, тобто орган правозастосування повинен правильно встановити факти, точно і повно обставини справи. Зрозуміло, у цьому напрямі кожен судовий вирок, правозастосовне рішення не має значення для іншого або для того ж суду чи органу правозастосування під час ухвалення іншого вироку чи процесуального рішення із застосування закону про кримінальну відповідальність. Судовий вирок або будь-яке рішення іншого органу правозастосування, яким застосовується КК України, повинні бути

законні, тобто ухвалені з точним дотриманням вимог закону та на підставі закону. І у цьому судовий вирок або правозастосовне рішення має юридично обов'язкову силу лише стосовно такої справи, конкретного провадження. За вимоги єдності практики застосування закону про кримінальну відповідальність не можна відкидати юридичне значення конкретних рішень для одноманітного застосування кримінального закону. Річ у тому, що тезу про те, що без казуального тлумачення неможливе застосування кримінального закону, годі оспорити. Оскільки правова норма завжди спрямована на низку однорідних справ, оскільки те чи інше тлумачення має значення не тільки для цієї, але й для інших справ, які кваліфікуються за означеним актом. Тому однією з основних умов для одноманітного застосування закону про кримінальну відповідальність ґрунтовний аналіз вироків та інших рішень із застосування КК України, ухвалених із аналогічних справ. Загальна лінія, яка окреслилася під час розгляду аналогічних справ упродовж тривалого часу, слугує певною мірою підтвердженням правильності застосування закону про кримінальну відповідальність. Це доводить теза про те, що така загальна лінія виражається у певних правоположеннях, на які зважають суди у вирішенні кримінальних справ і сприяють удосконаленню судової діяльності [282, с. 14–15].

Оцінка правової природи саме судової практики у країнах континентальної Європи вельми неоднозначна. Більшість дослідників визнають, що судова практика є важливим фактором розвитку права. Але питання про те, чи є вона джерелом права у формально-юридичному значенні цього слова, як ми зазначали, дискусійне. Невизначеність і внутрішня суперечливість статусу судової практики посилюються різноманітними історичними традиціями, внаслідок яких у деяких країнах романо-германської правової сім'ї здійснюється доволі широке використання судової практики поряд з іншими джерелами права, у інших – навпаки, невизнання її як джерела права та заборона застосування. З огляду на це у правовій доктрині виокремлено два протилежні напрями тлумачення ролі і місця судової практики серед інших джерел права. В основі першого з них – концепція

безумовного верховенства закону і заперечення дії судової практики як джерела права. Прихильники цього підходу вважають, що, по-перше, згідно з принципом поділу влад створення правових норм є прерогативою законодавчої влади, а суддям забороняється виконувати подібні функції; по-друге, правило обов'язкового слідування попереднім рішенням вищих судових інстанцій суперечить принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, який закріплюється у більшості конституцій країн континентальної Європи. Характерною ілюстрацією другого підходу може слугувати висловлювання французького компаративіста Рене Давіда, на думку якого, відмова визнати судову практику джерелом права найчастіше є «ознакою розриву між теорією і практикою, між університетами та палацами правосуддя». Щоб мати реальне уявлення стосовно цього питання, – зауважує вчений, – потрібно не тільки цікавитися формулюванням різних науковців і доктринальними працями, а зважати на постійне збільшення кількості різних збірників і довідників із судової практики, які упорядковуються не для істориків права та соціологів, а для юристів-практиків, та їхня роль пояснюється лише тим, що судова практика у прямому значенні слова є джерелом права. Крім того, як зазначає дослідник, у більшості країн романо-германської правової сім'ї використовуються різноманітні засоби для забезпечення стабільності шляхом надання одноманітності судовій практиці. Така вимога, на думку Р. Давіда, робить очевидною справжню роль судової практики, навіть якщо доктрина утримується від визнання її як джерела права [43, с. 96–104].

Однією з форм зовнішнього виразу практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність є узагальнення практики застосування Кримінального кодексу України. Доступними для аналізу стали лише ті узагальнення, які здійснюються та публікуються вищими судовими інстанціями України. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року, Вищий спеціалізований суд України із розгляду цивільних і кримінальних справ аналізує судову

статистику, вивчає та узагальнює судову практику. Відповідні повноваження до проведення судової реформи 2010 року мав Верховний Суд України.

Під час здійснення цього дослідження ми, по-перше, спробували з'ясувати теоретичну та методологічну бази проведення узагальнень практики застосування кримінального закону, по-друге, проаналізували 12 узагальнень, здійснених Верховним Судом України, та 1 узагальнення, здійснене Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що стосується проблем застосування КК України 2001 року.

Теоретичною базою проведення узагальнень судової практики (Узагальнення інших видів практики: слідчої та прокурорської, не настільки доступні для аналізу і не стосуються у всіх виявлених нами випадках проблем застосування саме кримінального законодавства) стала робота «Методика узагальнення судової практики», видана у Москві ще 1976 року, в якій зазначено, що судова практика – складне, багатофакторне явище, яке містить організацію, процес і результати діяльності судів зі здійснення правосуддя. У більш вузькому розумінні судовою практикою є правозастосовна діяльність судових органів [123, с. 3]. Серед інших на увагу заслуговують статті Л. Д. Кокорєва та М. В. Становкіної [93, с. 157–166; 271, с. 51–55]. Методологічною основою узагальнень судової практики в Україні є Положення про організацію та методику узагальнення судової практики, затверджене Рішенням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 8 від 24.06.2011 року [155].

Цей документ містить положення, які і становлять методику, що повинна слугувати основою діяльності судів із узагальнення практики своєї діяльності. Проаналізуємо окремі з них на предмет адекватності потребам у такій діяльності. Упродовж 2011–2012 рр. ми провели анкетування практичних працівників з метою з'ясування їх ставлення до форм, змісту та значення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність. Перше, що підтвердилося у результаті такого дослідження, це зроблений нами висновок про те, що найбільш часто використовується практика, яка

виробляється, узагальнюється та обнародується саме судами. Так, на питання: «Який вид практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (за суб'єктом її вироблення) Ви використовували у своїй професійній діяльності?» більшість респондентів відповіли, що судової – 53%. Практика застосування кримінального закону слідчими органами та органами прокуратури разом охопили менше 20% відповідей. Кон'юнктурна відповідь – «усіх наведених» – становила 28% відповідей.

Значення форм практики, які використовуються органами правозастосування у своїй професійній діяльності, на думку юристів-практиків, відображається у такому своєрідному рейтингу. На першому місці, на думку правозастосовувачів, є постанови пленумів вищих судових інстанцій – 69% опитаних; на другому – узагальнення судової практики вищих судових інстанцій – 56%; на третьому – Єдиний державний реєстр судових рішень – 39%; на четвертому – думка більш досвідчених колег по роботі – 24%, і на останньому – п'ятому – узагальнення слідчої практики, здійснене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України), – 18%.

Найбільш бажаною формою об'єктивізації практики застосування кримінального законодавства, на думку практиків, є також постанови пленумів вищих судових інстанцій – 65% респондентів. На другому місці – узагальнення судової практики – 42% опитаних.

Відтак узагальнення судової практики є однією з найбільш застосовуваних і вдалих, на думку юристів-практиків, форм об'єктивізації практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність.

Які ж методологічні основи нам пропонує Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Положення, які повинні становити основу будь-якого узагальнення судової практики, коротко зводяться до такого:

– одержані в результаті аналізу судової статистики та узагальнення судової практики дані мають стати підґрунтям для виправлення помилок, допущених під час розгляду справ, зразком правильного й однакового

застосування судами чинного законодавства України, а також (за необхідності) підставою для внесення до нього змін;

– для правильного визначення цілей і завдань узагальнення, досягнення належної глибини аналізу застосування судами законодавства й одержання повної та достовірної інформації про стан здійснення правосуддя необхідно забезпечити системний і науковий підходи до дослідження визначеної теми, а також максимальне використання наявних матеріалів у розробленні основних положень програми;

– під час узагальнення судової практики у кримінальних справах бажано отримувати від науково-дослідних установ пропозиції щодо удосконалення законодавства, судової практики з досліджуваного питання, витребувати у правоохоронних та інших зацікавлених установ і відомств матеріали, які доцільно використати у проведенні узагальнення, вивчати справи в судах нижчого рівня, проводити анкетування та опитування суддів;

– при проведенні узагальнення досліджується насамперед те, як суди застосовують законодавство на практиці. Для цього підбираються та вивчаються аналогічні справи, що дозволяє установити і правильне застосування конкретних правових норм у розгляді справ, і наявні помилки й недоліки. Окремо мають бути викладені всі випадки неоднакового підходу до вирішення того або іншого питання застосування правової норми;

– положення та висновки, викладені в довідці, необхідно підтверджувати відповідними прикладами судової практики, статистичними довідками, а за необхідності – іншим інформаційним матеріалом (таблицями, діаграмами, анкетами тощо). У довідці слід наводити виявлені помилки, допущені судами під час розгляду конкретних справ, а також указувати заходи щодо їх виправлення, вжиті в процесі вивчення судової практики;

– не рекомендується перевантажувати підсумковий документ цифровими показниками, а також другорядними питаннями, що не мають суттєвого практичного значення. Такий документ повинен завершуватися окремим розділом, який міститиме висновки і пропозиції щодо порядку реалізації

узагальнення судової практики, а також вказівки стосовно вжиття конкретних заходів з усунення виявлених недоліків і поширення позитивного досвіду;

– під час визначення категорії кримінальних справ, які потрібно вивчити у процесі узагальнення судової практики, необхідно зважати на завдання конкретного дослідження. Під час діяльності з узагальнення судової практики у кримінальних справах, крім вивчення практики застосування кримінального, кримінально-процесуального або інших законів, можна вивчати загальні питання діяльності судів. Водночас уможлиблюється вивчення практики застосування і окремих норм права, і групи таких норм. Тому під час здійснення узагальнення, залежно від його конкретних цілей і завдань, може вивчатися практика застосування окремих статей Кримінального кодексу України або Кримінально-процесуального кодексу України, норм, об'єднаних в окремі глави цих кодексів; сукупності норм Загальної та Особливої частин КК України тощо;

– як засвідчує досвід проведених узагальнень судової практики, для правильної організації вибіркового дослідження необхідно дотримуватися певних умов. Для вивчення справ певної категорії, злочини з якої порівняно поширені, необхідно не менше 50–100 справ. Окремі справи повинні вибиратися з урахуванням усіх категорій злочинів, що досліджуються, та можливих випадків застосування норм закону;

– при проведенні конкретного узагальнення його основу має становити: аналіз даних про кількість учинених злочинів і засуджених осіб за певний період, кількість розглянутих справ за певний період порівняно з кількістю розглянутих справ за аналогічний період минулих років, частка засуджених осіб у кількості населення визначеного регіону та її зміни упродовж недавніх років;

– практику призначення покарання варто аналізувати за певними категоріями справ з урахуванням кваліфікації злочину, видами призначеного покарання та його строками. Якщо вивчаються справи про злочини, що кваліфікуються за декількома статтями, то аналіз призначення покарання варто здійснювати зазначеним способом за кожною статтею окремо. Систематично

необхідно аналізувати правильність призначення судами окремих видів покарання (позбавлення волі, виправних робіт, арешту, обмеження волі), звільнення від відбування покарання з випробуванням, закриття кримінальних справ із nereабілітуючих підстав, а також практику умовно-дострокового звільнення. Дуже важливо перевіряти правильність призначення судом покарання з урахуванням особи винного і тяжкості вчиненого злочину, обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Рекомендується вивчати і таке питання, як призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Крім того, слід вивчати практику звільнення від кримінальної відповідальності.

Наступним кроком дослідження став безпосередній аналіз текстів доступних узагальнень судової практики. Насамперед зазначимо, що відсоток уваги вищих судових інстанцій, зосередженої саме на практиці застосування кримінального законодавства у проаналізованих узагальненнях, коливається від 13% [285] тексту до 95% [287] усіх положень відповідного узагальнення при середньому показнику 56%. Тобто більше половини матеріалу всіх узагальнень, здійснених вищими судовими інстанціями України щодо судової практики застосування КК України 2001 року, стосуються практики застосування саме кримінального законодавства.

Структурні елементи проаналізованих узагальнень відрізняються залежно від мети та предмета узагальнення, однак подібними частинами є: вступна, аналіз статистичних даних, якість досудового розслідування, судовий розгляд, причини зміни та скасування рішень, кваліфікація злочинів, звільнення від кримінальної відповідальності, призначення покарання, заключна тощо.

Щодо детального вивчення змісту тих частин узагальнень, які стосуються практики застосування саме кримінального законодавства, можна висловити такі міркування:

1) не всі узагальнення містять висновки з їх проведення – ту структурну частину документа, яка б підсумовувала результати узагальнення. Фактично,

висновки є тільки в останньому за часом прийняття документі – Узагальненні про практику розгляду судами кримінальних справ щодо неповнолітніх, проведеного Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Проте й у цьому акті зазначено: з огляду на викладене, ВССУ вважає за необхідне внести такі пропозиції:

- розглянути узагальнення на нараді суддів судової палати у кримінальних справах ВССУ;

- витяг з узагальнення направити судам апеляційної інстанції з метою обговорення на оперативній нараді та доведення висновків до відома суддів судів першої інстанції;

- апеляційним судам України необхідно періодично узагальнювати судову практику розгляду справ цієї категорії, проводити тематичні семінари із суддями щодо забезпечення правильного застосування законодавства при розгляді вказаних справ, що сприятиме підвищенню якості правосуддя;

- звернути увагу голів місцевих судів на необхідність дотримання вимог статті 16-2 КПК України щодо спеціалізації з розгляду кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми із урахуванням особливостей автоматизованої системи документообігу в судах загальної юрисдикції;

- апеляційним судам України в разі допущення грубих порушень кримінально-процесуального законодавства України та неправильного застосування КК України судами першої інстанції реагувати на допущені помилки відповідними процесуальними документами в межах наданих їм повноважень;

- проведене ВССУ узагальнення судової практики про злочини, вчинені неповнолітніми, розмістити на офіційному веб-сайті ВССУ з метою забезпечення однакового застосування норм матеріального та процесуального права при вирішенні справ зазначеної категорії [285].

Як бачимо, висновок не містить конкретних положень, використання яких сприяли би удосконаленню судової практики. Ще менш практично придатним є висновок попереднього узагальнення судової практики щодо

злочинності неповнолітніх, у якому зазначено, що: мета узагальнення із зазначеної проблеми – дослідження щодо застосування судами чинного законодавства, яким передбачена відповідальність неповнолітніх за вчинені злочини, виявлення при цьому складних питань у судовій практиці та з'ясування можливих шляхів для їх вирішення [286]. Або, наприклад, такий висновок: узагальнення дало підстави для висновку, що суди ще не достатньо ретельно розглядають справи зазначеної категорії, зокрема простежується їх поверхневе вивчення та розгляд. Оскільки злочини проти безпеки виробництва завдають збитки державі, заподіюють шкоду здоров'ю потерпілих, а інколи й смерть, суди повинні ретельно з'ясовувати причини та умови, що спричинили такі злочини, і активніше реагувати окремими постановами на недоліки в організації забезпечення безпечних умов праці робітників і службовців [288].

Як видається, саме у висновках узагальнення мають розв'язуватися «складні питання у судовій практиці» та пропонуватися конкретні «шляхів для їх вирішення»;

2) в окремих узагальненнях вищі судові інстанції України вказують на помилки судів, що пов'язані із незнанням законодавства, а не із проблемними випадками, які виникають у правозастосуванні. Так, наприклад, у наведеному узагальненні автори зазначають, що суди допускають порушення вимоги ст. 104 КК щодо встановлення іспитового строку при звільненні неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням понад 2 роки. Так, Славутський міський суд Хмельницької області у справі щодо неповнолітніх братів Д. за ч. 3 ст. 185 КК звільнив їх від призначеного покарання у виді 3 років позбавлення волі з іспитовим строком 3 роки. Однак на момент постановлення вироку їм не виповнилося 18 років. Суд не врахував, що ч. 3 ст. 104 КК встановлює при звільненні від відбування покарання неповнолітньому іспитовий строк меншої тривалості, ніж дорослим засудженим (ст. 75 КК), – від 1 до 2 років [286];

3) у багатьох випадках у своїх узагальненнях Верховний Суд України дослівно відтворює положення чинного на момент його проведення

кримінального або регулятивного законодавства, що, здається, є зайвим. Таким, наприклад, є узагальнення Верховного Суду України практики розгляду судами справ про злочини проти власності [289];

4) наукова складова здійснених Верховним Судом України узагальнень часто зводиться до відтворення положень науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України. Прикладом такого підходу є узагальнення Верховним Судом України судової практики розгляду справ про злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [290];

5) трапляються випадки, коли в узагальненні порушується конкретна проблема, яка потребує вирішення, яке Верховний Суд фактично не пропонує. В узагальненні Верховного Суду України судової практики розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів зазначається, що у судовій практиці виникає питання про те, як потрібно кваліфікувати дії особи, в якій вилучено декілька видів наркотичних засобів, кожен із яких не перевищує невеликий чи великий розмір? Суди запитують, чи потрібно в таких випадках підсумовувати їх загальний розмір і якої необхідно дотримуватися методики? Вважаємо, що допустимим є складання розмірів наркотичних засобів різних видів. Розмір цих засобів (речовин) визначається з огляду на їхню загальну кількість [291]. Як проводити таке «складання» наркотичних засобів різних видів, не визначено, а це, як видається, ключове питання. Інший приклад: в узагальненні судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) Верховний Суд України зазначає, що трапляються й випадки, коли суди дають неправильну кримінально-правову оцінку продовжуваного злочину, а сукупність злочинів помилково розглядається як повторність, про що вказується у вирокі, наводячи відповідні приклади. Відтак розпочинає висвітлювати іншу проблему [287]. Інколи як вирішення тієї чи іншої проблеми пропонується фраза на зразок «більшість судів вважають, що порядок вирішення цього питання потребує більш

детальних роз'яснень Верховного Суду України» [287]. Однак, у цьому ж і проблема. Адже узагальнення й здійснюється з метою виявлення проблемних практичних ситуацій та пропонування шляхів їх подолання;

б) проаналізовані узагальнення містять положення, які насправді актуальні і такі, на вирішення яких і повинна бути спрямована діяльність вищих судових інстанцій за проведення відповідної аналітичної роботи. Так, наприклад, Верховний Суд України в узагальненні судової практики у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи порушує проблему: неоднаковою є судова практика у визначенні ознаки повторності при кваліфікації дій винної особи, яка без значної перерви в часі вчинила стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а потім її зґвалтувала в зворотному порядку; наводить приклади неоднакового вирішення цієї ситуації; пропонує власну позицію: на нашу думку, у разі вчинення стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а потім її зґвалтування чи навпаки, ці злочини кваліфікуються окремо, причому останній злочин кваліфікується за ознакою повторності, оскільки нею вже було вчинено злочин, передбачений статтями 152 чи 153 КК [292].

Напрошується декілька висновків. Орієнтуючи суди на предмет проведення узагальнень, необхідно звертати насамперед увагу на моменти, які залежать від суддів: ті функції практики застосування КК, які нами окреслювалися: 1) судовий угляд; 2) установлення змісту оціночних понять; 3) виявлення недоліків чинного законодавства та його прогалин і т. д. Питання законності, відповідності нормам матеріального та процесуального права не повинні лежати в основі узагальнень, оскільки такі порушення повинні бути підставою узагальнення дисциплінарної практики стосовно суддів, які не знають або не вміють застосовувати положення закону.

Вказане підтверджується й результатами проведеного анкетування суддів та працівників правоохоронних органів, які застосовують кримінальне

законодавство. Оцінюючи реальну ситуацію, на питання «Для вирішення яких питань найчастіше використовується практика застосування законодавства про кримінальну відповідальність у Вашій професійній діяльності?» 58% опитаних відповіли, що для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність; 52% – для встановлення змісту «оціночних» понять у законодавстві про кримінальну відповідальність; 17% – для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність. Висловлюючи свої міркування щодо бажаної ситуації, відповіді респондентів розподілилися так: 63% – для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність; 43% – для встановлення змісту «оціночних» понять у законодавстві про кримінальну відповідальність; 17% – для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність. Відтак можна стверджувати, що юристи-практики шукають у джерелах практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність відповіді на питання, пов'язані із прогалинами у праві, оціночними поняттями, формалізацією дискреційних повноважень тощо, й надалі шукатимуть їх. Отже, узагальнення судової практики, а саме – висновки із них, мають бути сформульовані конкретно та зрозуміло і містити такі відповіді.

3.2 Функція заповнення прогалин та її реалізація безпосередньо практикою та через звернення до законотворчого органу

Ідеальний Кримінальний кодекс – закон, який містить систему норм, що повно, усебічно, несуперечливо регулюють кримінально-правові відносини та охороняють найбільш важливі суспільні цінності та інтереси. Проте чинний КК України і багатьох інших держав – далекі від ідеалу. Таке становище обумовлене низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Як відомо, одним з істотних недоліків кримінального законодавства є його прогалини як наслідок порушення принципу системності права. Прогалини в законі можуть бути абсолютними (повними) та відносними (неповними, частковими). Абсолютна (повна) прогалина означає, що соціально значуща проблема, яка вимагає кримінально-правового регулювання відповідно до норм міжнародного права чи потреб національного розвитку, не відображена у кримінальному законодавстві. Абсолютні прогалини навряд чи можна вважати законотворчими помилками, швидше, вони – показники недосконалості кримінального закону, недостатньо високого рівня його розвитку. Заповнення таких прогалин вимагає прийняття нових кримінально-правових норм. Відносна (неповна, часткова) прогалина кримінального закону означає, що питання, які входять у сферу кримінально-правового регулювання, вирішене в нормах права неповно чи недостатньо конкретно. Подібні прогалини є законотворчими помилками або недоліками законодавства. У літературі справедливо зазначається, що їх виправлення шляхом унесення необхідних уточнень або доповнень у текст чинного кримінального закону – невідкладне завдання законодавця, оскільки саме такі прогалини спричиняють незліченну кількість незрозумілостей та суперечностей в правозастосовній практиці [251, с. 3]. Проте, ретельний аналіз законодавства про кримінальну відповідальність і практики його застосування засвідчує, що все не так просто.

Норма закону формулюється переважно за допомогою застосування логічних методів. Але, як відомо, життя багатше за логіку. Ідеалізація законодавчої норми, її логічності та несуперечності була характерна для юридичного позитивізму XIX – поч. XX століття. Тоді вважалося, що застосування норми є простим логічним процесом, юридична кваліфікація розглядалася як деякий силогізм. Вказаний підхід вже давно не є загальноновизнаним. Очевидно, що на практиці можуть траплятися випадки, коли буквальне застосування не дозволить справедливо використати норми кримінального права. У зв'язку із цим дедалі частіше лунають ідеї закріплення права суду компенсувати неповноту кримінального закону для покращення

становища особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Норма права часто є «проскуровим ложем» для правосуддя. Якщо би ми завжди керувалися тільки загальним правилом, деяким шаблоном, то Феміда давно би позбулася ніг чи голови на цьому «ложі». Урегулювання такої ситуації теорія і практика шукають у закріпленні спеціальних норм, які є винятком із правила. Ця практика широко застосовується в межах соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. Такі винятки відомі і кримінальному праву (наприклад, обставини, що виключають злочинність діяння, обставини, що пом'якшують відповідальність; обставини, які враховуються під час призначення покарання і т. д.). Аналогічна проблема виникає за появи нетипових ситуацій правозастосовного процесу [16, с. 172–173].

Таке становище у деяких випадках призводить до того, що суб'єкт правозастосування робить спроби нівелювати недоліки кримінального закону, які виникли неочікувано. Часто, ще до створення нормативно-правового акта, суспільно корисні дії визнаються де-факто правозастосовними органами та отримують з їхнього боку належний правовий захист. Треба зважати і на ту обставину, що в окремих випадках текст норми не завжди адекватно відображає ідеї, які в неї прагнув вкласти суб'єкт правотворчості. З цього приводу В. М. Кудрявцев акцентує, що «норма права не тотожна тексту закону» [105, с. 15]. Окреслені ідеї реалізуються саме завдяки судовій практиці. Невипадково в межах концепції «живого права» В. Еріха судові рішення розглядаються як «живе», реально існуюче право. Отож, правозастосовувач бере участь у постійному пристосуванні права до мінливих суспільних відносин [16, с. 173–174].

Подібна ситуація із бланкетною диспозицією. При бланкетній конструкції кримінального закону кримінально-правова норма втілена у кримінальному законі лише частково, а її бланкетна частина виражена в інших нормативно-правових актах (нормативно-правових актах інших галузей права, Конституції, міжнародних договорах, підзаконних нормативно-правових актах). Зауважимо, що подібна ситуація, коли у зміст кримінально-правової

норми входять нормативні приписи, які знаходяться за межами КК, виникає не тільки при бланкетній конструкції кримінального закону, але й в низці інших випадків. Одна кримінально-правова норма може бути виражена у декількох правових актах, причому для кримінального права така ситуація є швидше правилом, ніж винятком. Адже це означає, що кримінально-правова норма не має однієї законодавчо відособленої форми виразу, а виражена у декількох правових актах, то кожен із таких правових актів є юридичним джерелом відповідної кримінально-правової норми і може вважатися формальним джерелом кримінального права в цілому [145, с. 43]. Так, наприклад, за наявності часткової прогалини у кримінальному законі недостатні нормативні приписи «запозичують» або із Конституції, або (що буває частіше) з постанов Пленуму Верховного Суду. Заповнюючи (компенсуючи) прогалину, яка утворилася у кримінальному законі, конституційні положення, а також нормативні приписи Пленуму Верховного Суду входять у зміст відповідної кримінально-правової норми, стають її частиною до законодавчого усунення прогалини [145, с. 42]. Відтак практика застосування закону про кримінальну відповідальність у формі прецеденту виступає засобом заповнення прогалин у кримінальному законодавстві.

Розглянемо проблему більш уважно. Такі «невідкладні» заходи породжуються недосконалістю законодавчого тексту і зводяться до спроби заповнити прогалину. У літературі наводяться такі виправдання цьому методу: а) закон недостатній для регламентації життя; б) за допомогою прецеденту правотворчі установки не відміняються, а лише розвиваються, доповнюються; в) зрозуміло, що законодавчі лакуни виявляються легше та насамперед на рівні судово-слідчої практики, й тут же обговорюються перші варіанти удосконалення КК. Пам'ятатимемо й про те, що законодавець ніби провокує розроблення загальної лінії правозастосовувачем, залишаючи йому широкі дискреційні повноваження. Як результат, у правозастосовному середовищі поступово плекатимуться прецедентні (додаткові, які розвивають законодавчий текст) ідеї з диспозитивних установок КК [19, с. 165].

Логічне твердження М. І. Хавронюка про те, що право повинні створювати ті, хто найбільше знається на ньому. Треба усвідомити, зауважує учений, що прийняття законів (одного з джерел Права) парламентом є фікцією, адже насправді закони – це результат розумового процесу, а він не може бути властивий парламенту як такому. Відтак закони створюють парламентарі за допомогою відповідного постійного парламентського персоналу науково-аналітичних, юридичних підрозділів, комітетів, штатних і позаштатних помічників і залучених до цього процесу вчених. Іншими словами, закони створюють конкретні люди – найперше фахівці у сфері юриспруденції. Так же могли б створювати судові прецеденти, які б стали ще одним офіційним джерелом Права, й інші люди – судді Верховного Суду України – за допомогою відповідного персоналу. Треба зазначити, що саме до Верховного Суду України «зливаються» усі найбільш складні і конфліктні правові суперечки, і саме він (судді якого – професійні юристи з найбільшим досвідом діяльності у сфері тлумачення Права) ставить остаточну крапку в судових справах [301, с. 25].

Водночас видається необхідним погодитися із П. П. Андрушком, який зазначив, що подолання (усунення, заповнення) прогалин у кримінальному законі можливе лише шляхом унесення змін у кримінальний закон. Прогалини у кримінальному законі не можуть усуватися (заповнюватися) правозастосовним шляхом застосування закону за аналогією, хоча чимало учених виокремлюють такий спосіб їх усунення [8, с. 135].

Під час розгляду питання про значення судової практики для удосконалення і кримінального законодавства, і правозастосовної діяльності слід зважати на такі обставини, характерні для окресленої галузі законодавства. Уявляється, що безпосередній вплив судової практики на удосконалення законодавства та правозастосовної діяльності більшою мірою здійснюється в тих галузях законодавства, рівень кодифікації яких недостатньо високий і правові норми містяться в різних законах і підзаконних актах, тобто там, де неповне нормативне вирішення окремих аспектів регульованих відносин. Чинне кримінальне законодавство порівняно з деякими іншими галузями

законодавства має достатньо високий рівень кодифікації. Як правило, норми цієї галузі законодавства зосереджені в одному кодифікованому акті – Кримінальному кодексі. На відміну від деяких інших галузей законодавства (зокрема цивільного та цивільно-процесуального) кримінальне повністю виключає можливість та, скажімо, необхідність використання аналогії.

Вплив практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність на удосконалення кримінального законодавства має й інші особливості, тісно пов'язані зі специфічними завданнями з боротьби зі злочинністю, важливу роль у здійсненні яких виконує кримінальний закон. До них належить необхідність єдності кримінальної політики та централізації боротьби зі злочинністю в масштабах держави. Неузгодженість у практиці застосування кримінально-правових норм може бути перешкодою для підвищення ефективності кримінального закону у боротьбі зі злочинами [276, с. 243–244].

Судова практика, за визначенням учених, виконує неабияку роль у формуванні волі законодавця, виявляючи недоліки чинного кримінального законодавства та вказуючи, які саме питання потребують правового регулювання. Теорія права пропонує відповідні форми, у яких здійснюється такий вплив [276, с. 244–249]. Судова практика – складова юридичної. А юридична практика, як зазначив В. П. Реутов, – складова частина процесу правового регулювання, яка одночасно є «постачальником інформації» для каналу зворотного зв'язку між нормами права та суспільними відносинами, у підсумку – для сприйняття законодавцем рекомендацій, сформованих цією практикою [256, с. 115, 117]. Здійснюючи судовий нагляд, Верховний Суд в особі його Пленуму може встановити, що судова практика під час розгляду кримінальних справ не відповідає нормам чинного законодавства і суди, незважаючи на чіткість і недвозначність норми з тих чи інших питань, не виконують її. В таких випадках завдання Пленуму – звернути увагу судів на подібні помилки, нагадати та роз'яснити зміст чинних норм і вимагати їх дотримання. Відповідні питання розглянемо у частині роботи, що присвячена

характеристиці постанов пленумів вищих судових інстанцій України. Теоретики права аргументують, що на практиці трапляються випадки, коли те чи інше питання (повністю чи частково) не вирішене в чинному кримінальному законодавстві і суди ухвалюють у ньому різні рішення. В цьому випадку Верховний Суд, використовуючи право законодавчої ініціативи, звертається у законодавчий орган із пропозиціями про доповнення кримінального законодавства новими або про уточнення відповідних норм [276, с. 244–249]. Правова система України, щоправда, не надає ні Верховному Судові України, ні Вищому спеціалізованому суду з розгляду цивільних і кримінальних справ права законодавчої ініціативи, проте це не виключає можливості звернення вищих судових інстанцій України до суб'єктів законодавчої ініціативи про необхідність унесення змін і доповнень до Кримінального кодексу. З приводу наведеного фахівці у галузі кримінального права зазначають, що моніторинг законодавства – це оцінка його якості як продукту людської діяльності. Але така оцінка буде найбільш точною, якщо перевіряти досконалість закону не апіорно, а під час правозастосовної діяльності, яка має свої завдання, ритми й особливості. Відтак проблема моніторингу розділяється на оцінку досконалості закону (1) й практики його застосування (2). Отже, очікується здатність науки розробити теорію правотворчості (умов і правил створення досконалого закону) й теорію ефективності (критеріїв і показників результативності застосування насамперед обраних державою правових засобів). Науковий успіх значною мірою залежить від показників практики, а особливо – від вищого судового органу країни; на цьому Олімпі правосуддя якість закону оцінюється максимально точно, концентруються приклади грамотного тлумачення нормативного тексту, подаються сигнали парламенту з приводу недосконалості КК [19, с. 213–214].

Найбільш часто в результаті узагальнення судової практики та виокремлення помилок у застосуванні кримінального закону виявляються не його прогалини, а недостатня зрозумілість, неконкретність норми, що обумовлює різне його тлумачення. Якщо для усунення помилок у судовій

практиці достатньо надати тлумачення, яке не створюватиме нову норму, вища судова інстанція роз'яснює сутність норми. Значущі висновки з судової практики не можуть бути зроблені в короткий після видання кримінального закону строк, оскільки практика неодмінно змінюється та формується лише в результаті доволі тривалої перевірки [276, с. 244–249].

До законів як нормативно-правових актів мають установлюватися особливі вимоги щодо їх соціальної обумовленості та правової обґрунтованості, чіткості та виваженості формулювань. Тим паче, до законів, якими змінюються правові підстави кримінальної відповідальності та покарання (кримінальні закони). Адже такими законами встановлюється найбільш суворий вид юридичної відповідальності – кримінальна, яка передбачає найістотніші з усіх можливих позбавлення та обмеження прав і свобод людини і громадянина. Тому їх підготовку та ухвалення необхідно здійснювати з особливою вимогливістю та відповідальністю, адже будь-яка їх необґрунтованість чи неточність може спричиняти значні негативні наслідки для конкретної людини, суспільства, держави. Періодична зміна кримінального закону (передбачення нових положень, виключення існуючих, зміна їх редакції тощо) є об'єктивною необхідністю, своєрідною реакцією на розвиток злочинності як складного соціально-політичного явища, яке постійно змінюється, мімікрує, пристосовується до реальних економічних, політичних, правових та інших умов. Отже, перед державою в особі відповідних владних суб'єктів постійно стоїть завдання пошуку дієвих та адекватних заходів впливу на злочинність. Але така зміна має бути об'єктивно обумовленою – повинна існувати об'єктивна потреба у новому кримінальному законі. Така потреба спричинена, зокрема, прогалинами у законодавчому регулюванні певних відносин, його недосконалістю, нормативною застарілістю положень закону [120, с. 7].

З 2008 до 2012 року (часові межі дослідження) Верховна Рада України прийняла 63 Закони України, яким чинний Кримінальний кодекс було змінено або доповнено. 2 із них не чинні: один стосується антикорупційних змін, інший – визнаний неконституційним Конституційним Судом України. Відтак

предметом дослідження стали 61 нормативний акт нашої держави, які містили кримінально-правові норми, що стали невід'ємною частиною КК України.

Законодавчі акти, якими внесені зміни та доповнення у КК України, можна класифікувати на три групи залежно від характеру цих актів: 1) ті, які стосуються внесення змін і доповнень до комплексу нормативно-правових актів у зв'язку із прийняттям кодифікованого акта (Бюджетного кодексу, Кримінального процесуального кодексу тощо), регулятивного закону, або намаганням вирішення комплексної проблеми, – найбільша група нормативних актів – 28 (46%); 2) самостійні регулятивні закони, у прикінцевих положеннях яких містяться відповідні зміни і доповнення до КК України, – найменша група – 8 актів (13%); 3) законодавчі акти, які насамперед спрямовані на внесення змін і доповнень до КК України, – 25 законів (41%).

З точки зору питання, яке нас цікавить, важливим є аналіз пояснювальних записок до законопроектів, в яких водночас зазначається обґрунтування необхідності прийняття відповідних змін і доповнень.

Результати відповідного дослідження викладені у додатку В. Згрупувати ж наведені у пояснювальних записках причини, які обґрунтовують необхідність унесення змін і доповнень до КК України, можна так:

1) упорядкування відповідно до новоприйнятого регулятивного законодавства – 12 нормативно-правових актів (20%). Наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, Державного комітету телебачення і радіомовлення України» від 16.10.2012 року прийнято у зв'язку із: «...необхідністю приведення законодавства у відповідність до Конституції України, в частині перерозподілу повноважень між Президентом України та Кабінетом Міністрів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи, законів України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи

виконавчої влади», а також у зв'язку з прийняттям Указу Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» в редакції 19.11.2012 р. прийнято «...у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України у першому читанні проекту Податкового кодексу України»;

2) суспільна потреба, соціальна необхідність, інші аргументи – 11 нормативних актів (17%). Прикладами відповідного обґрунтування можуть бути: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків» від 18.09.2012 року, в пояснювальній записці до якого, зокрема, зазначається, що «...на сьогодні є необхідним упорядкування діяльності платіжних систем, використання електронних платіжних засобів, посилення контролю за функціонуванням платіжних систем і захист інтересів їх користувачів»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів» у редакції 19.11.2011 р., потребою у прийнятті якого обґрунтовано такі, зокрема, факти: «За даними державної інспекції з контролю якості лікарських засобів Міністерства охорони здоров'я України на території України у 2009 році було виявлено та заборонено 99 серій 68 найменувань, то у 2010 році, тільки за перші вісім місяців, – 309 серій 69 найменувань неякісних препаратів. І це розрахунок лише кількості найменувань та серій препаратів, без зазначення загальної кількості та вартості такого фальсифікату, оскільки їх обрахувати практично неможливо. Фальсифіковані ліки несуть високу загрозу життю та здоров'ю громадян України, особливо якщо врахувати, що за даними ВОЗ найбільша кількість підробок – 42 % це антибіотики, та 18% – психотропні речовини. При цьому, в Україні на законодавчому рівні не визначено поняття «фальсифіковані лікарські засоби» і відсутня кримінальна відповідальність за виготовлення та розповсюдження фальсифікованих лікарських препаратів, що є однією з основних причин фальсифікації»;

3) істотне погіршення ситуації, потреба у встановленні або збільшенні кримінально-правових санкцій – 10 нормативно-правових актів (16%). Прикладами таких законів можуть бути: Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за фальшування марок акцизного збору» від 18.09.2012 року, у пояснювальній записці до якого вказано: «...законопроект розроблено з метою захисту національних інтересів України, недопущення негативних наслідків для її економічної безпеки та втрат Державного бюджету. За даними Служби безпеки України основними чинниками, які зумовлюють збереження у державі значних масштабів «тінізації» ринку підакцизної продукції продовольчої групи є використання для їх маркування фальсифікованих марок акцизного збору. На даний час склалася стійка тенденція щодо виявлення правоохоронними органами фактів виготовлення та ввезення в Україну фальшивих марок акцизного збору. Зазначені дії зумовили значні збитки Державного бюджету. Зокрема, в грудні 2007 року під час здійснення митного контролю у зоні діяльності поста «Одеса-порт» Службою безпеки України спільно з Держмитслужбою було виявлено 2,2 тис. бобін із стрічкою з голографічними зображеннями герба України і написом «Акцизна марка», яка могла бути використана для виготовлення 50 млн. шт. фальшивих акцизних марок. У травні-листопаді 2008 року поліцією Турецької Республіки вилучено понад 22 млн. марок акцизного збору України для алкогольних напоїв і тютюнових виробів та спеціальне обладнання для їх виробництва. Правоохоронними органами України в поточному році також затримувались фальшиві марки акцизного збору України, які були завезені з Туреччини та інших країн. Відповідальність, передбачена за ці дії статтею 216 Кримінального кодексу України неадекватна масштабам завдання шкоди економічним інтересам України»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань міграції» в редакції 25.11.2012 року, обґрунтуванням необхідності прийняття якого стали такі дані: «...за останніми повідомленнями Держкомкордону України, збільшення потоку неконтрольованої нелегальної

міграції може призвести до значного зростання криміналізації суспільства в наших прикордонних районах. Правоохоронні органи дійшли висновку, що зі зростанням кількості нелегальних мігрантів збільшується й кількість наших співвітчизників, які допомагають їм переправлятися до зарубіжних країн. Вартість затриманих товарів, які нелегальними мігрантами передбачалося таємно переправити через кордон, щороку становить сотні мільйонів гривень. Потік нелегалів поповнюється й через власників фальшивих віз, на яких спеціалізуються деякі особи, зустрічаються випадки, коли в такій діяльності їм допомагають корумповані співробітники правоохоронних органів та органів виконавчої влади, як місцевого, так і загальнодержавного рівня»;

4) виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань – прийняття так званих конвенційних норм – 6 нормативних актів (10%). Наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних» у редакції 04.02.2012 року, в пояснювальній записці до якого визначено, що «...законопроект розроблено з метою приведення законодавства України в частині встановлення відповідальності за порушення вимог щодо захисту персональних даних у відповідність до положень Конвенції Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до неї щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних, ратифікованих Законом України від 6 липня 2010 року № 2438-VI, Директиви 95/46/ЕС Європейського Парламенту та Ради від 24 жовтня 1995 року щодо захисту осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та щодо вільної передачі таких даних, а також Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» у редакції 19.11.2012 року, ухвалення якого обґрунтовується тим, що «Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним

шляхом» (далі – проект Закону) розроблено Державним комітетом фінансового моніторингу України з метою повної імплементації в законодавство України вимог Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму від 16 травня 2005 року (далі – Варшавська конвенція) та прийняття змін до законодавства з метою реалізації прийнятого 18 травня 2010 року Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»;

5) у обґрунтуванні зазначені теоретичні проблеми та наведені наукові аргументи на користь прийняття того чи іншого законопроекту – 4 нормативні акти (7%). Це, наприклад, Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи» від 05.07.2011 року, в обґрунтуванні необхідності прийняття якого вказано, що «...на жаль, така конкретизація щодо обов'язкових ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін злочину можуть унеможливити застосування цієї статті, коли фактично торгівля людьми все ж таки має місце, але злочинці не ставлять за мету експлуатацію (наприклад, сім'я, що не може мати власних дітей, купує малолітню дитину не заради її експлуатації, але це все одно з об'єктивної сторони – торгівля людьми)», або Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України» в редакції 19.11.2011 року, пояснювальна записка до якого містить положення про те, що «...зміст законів про амністію, прийнятих останнім часом, вимагає як концептуального, так і техніко-юридичного удосконалення. Так, до цього часу залишається спірним питання звільнення від кримінальної відповідальності з припиненням всіх кримінальних справ і справ, що не розглянуті судами. Виходячи з принципу виняткового гуманізму і позицій матеріального поняття злочину, подібне відношення з боку держави, можливо, виправдане, але є ще і юридична природа таких понять, як принцип законності і принцип винної відповідальності за вчинене діяння»;

б) законопроекти, в обґрунтуванні необхідності прийняття яких потреби у зміні та доповненні КК України взагалі не вказані – 10 нормативних актів (16%). Наприклад, незрозуміло, чим обґрунтовується необхідність унесення змін до КК України Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і одурманюючих засобів» від 06.10.2011 року. Вказівка на те, що «...ситуація, що склалася в Україні, вимагає пошуку нових шляхів протидії наркоманії, у тому числі посилення відповідальності за вчинення правопорушень та злочинів у цій сфері», не обґрунтовує потребу збільшення санкцій за вчинення відповідних злочинів. Окрім того, посилення відповідальності навряд чи є *новим шляхом протидії наркоманії*. Інший нормативно-правовий акт – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» від 22.09.2011 року, в обґрунтуванні ухвалення якого вказано на будь-що, лише не на потреби у зміні кримінально-правового регулювання: «недостатність законодавчих засобів для захисту прав кредиторів на сьогодні стає причиною збільшення ризиків банківського сектору, що, в свою чергу, негативно позначається на забезпеченні системної стабільності, потреб економіки, умовах подальшого кредитування фізичних та юридичних осіб (встановлення більш високих процентних ставок, визначення більш вимогливіших забезпечувальних умов в договорах) та перспективах відновлення позитивних темпів економічного розвитку»;

7) виправлення технічної помилки – 1 нормативний акт (2%). Закон України «Про внесення зміни до статті 306 Кримінального кодексу України» від 04.11.2011 року прийнято із таким обґрунтуванням: «...серед іншого, зазначеним Законом України вносились зміни до абзацу другого частини першої статті 306 Кримінального кодексу України, а саме: слова «від п'яти до

дванадцяти» необхідно було замінити словами «від семи до дванадцяти». Але під час роздруківки остаточної редакції законопроекту була допущена технічна помилка, а саме: замість слів «від семи до дванадцяти» були надруковані слова «від семи до двадцяти». Таким чином, склалась ситуація, що міра покарання, передбачена частиною першою статті 306 Кримінального кодексу України, є більш суворою, ніж міра покарання, передбачена частиною другою цієї ж статті. До того ж, Кримінальним кодексом України (частина друга статті 63) передбачено, що позбавлення волі в Україні встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, тобто частина перша статті 306, в редакції прийнятого 6 жовтня 2011 року Закону, не узгоджується із частиною другою статті 63 Кримінального кодексу України». Коментарі, здається, зайві;

8) потреби практики вказані серед причин унесення змін і доповнень до КК України – 7 нормативно-правових актів (12%). Так, наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довілля» у редакції 19.11.2012 року прийнято задля «...встановлення на законодавчому рівні заборони стосовно штучного утворення земельної ділянки, особливо у межах прибережних захисних смуг та зонах особливого режиму використання земель (намив, засипка чи іншим чином штучне утворення земельної ділянки) без оформлення необхідної проектної документації та отримання дозволу на проведення таких робіт. Наразі, правоохоронні органи стикаються з прогалинами чинного законодавства, які унеможливають кваліфікацію як злочину або адміністративно-правового делікту незаконних дій стосовно земель водного фонду, зокрема змін рельєфу цих земель та незаконне ними заволодіння». У пояснювальній записці до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» від 19.03.2009 року зазначено, що «...проблема загострюється й тим, що такого типу злочинні діяння мають широкий суспільний резонанс та тісно пов'язані з національно-культурними та релігійними традиціями громадян. Окремі

злочинні дії, зокрема здійснювані над тілами померлих (викрадення цінностей з тіла померлого, розчленування тіла похованого, використання тіла чи його частин з аморальними цілями, тощо), котрі демонструють зневагу до моральних цінностей суспільства, у кримінальному законодавстві не мають спеціальної кваліфікації». В обґрунтуванні необхідності прийняття Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку чи конопель» від 19.03.2009 року, зокрема, зазначено, що «...слід звернути увагу на те, що диспозиції зазначених норм, зокрема статті 106-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення і частини першої статті 310 Кримінального кодексу України цілком ідентичні. Таким чином, на практиці виникають труднощі під час кваліфікації дій осіб за незаконний посів або вирощування снотворного маку чи коноплі». Інші пояснювальні записки до законопроектів, які в результаті були прийняті та внесли зміни до КК України, містять подібні до наведених посилання на потреби практики, спільним для яких є те, що вони зроблені без ґрунтового узагальнення слідчої чи судової практики та не за зверненням органів, які застосовують кримінальне законодавство. Принаймні, безпосередньо на потреби практики за ініціативи вищих судових інстанцій у жодній пояснювальній записці не вказано.

3.3 Оціночна функція практики застосування закону про кримінальну відповідальність

Склад злочину у кримінальному праві виконує три основні функції: фундаментальну, розмежувальну та гарантійну. Фундаментальна функція полягає в тому, що, за кримінальним правом, наявність у діянні особи ознак складу злочину обумовлює кримінальну відповідальність. Склад злочину є

достатньою підставою кримінальної відповідальності. Адже для притягнення особи до кримінальної відповідальності не вимагається встановлення фактів, не передбачених відповідним складом злочину. Розмежувальна функція реалізується в тому, що точний опис у диспозиції кримінального закону ознак складу злочину забезпечує відмежування злочинних від діянь, які не є кримінально карані. За допомогою складів злочину законодавець розмежує різні за ступенем суспільної небезпеки злочини, за вчинення яких установлені заходи кримінальної відповідальності. Гарантійна функція означає, що кримінальній відповідальності та покаранню не підлягає особа, в діяннях якої відсутня підстава кримінальної відповідальності, тобто склад злочину. Фундаментальна, розмежувальна та гарантійна функції складу злочину зобов'язують законодавця конструювати його, щоб виключити неоднозначність його тлумачення. Ознаки складу повинні бути сформульовані точно, коротко та зрозуміло [282, с. 45–46]. Певний дисонанс у це твердження вносить використання законодавцем так званих «оціночних ознак», які позначають «оціночні поняття».

На окрему увагу у контексті нашого дослідження заслуговує проблема так званих оціночних ознак у кримінальному законі. Фахівцям відомо, що з'ясувати їх зміст можна за допомогою аналізу кримінального закону або інших актів законодавства, вивчення рішень Конституційного Суду України, словників і довідників тощо [301, с. 16]. Погодитися із цим можна лише частково. Річ у тому, що зміст оціночного поняття (оціночної ознаки) остаточно можна встановити лише щодо конкретного випадку, як це й відбувається на практиці. Словники, довідники, різні роз'яснення та доктринальні положення науки кримінального права узагальнюють практику правозастосування і лише завдяки цьому здатні надати достатньо обґрунтовані рекомендації щодо наповнення змістом тих чи інших оціночних понять.

Те, що практика має важливе значення для встановлення змісту оціночних понять, сумніви в цілому не викликає, адже саме на основі правозастосовної практики виносяться постанови Пленуму Верховного Суду

України, в яких у загальних межах розкривається те чи інше оціночне поняття, формалізуються практичні підходи у визначенні його змісту. Так, ми встановили, що у постановах Пленуму Верховного Суду України визначено близько 260 кримінально-правових понять, які використані безпосередньо у тексті КК України. Частина з них має очевидно оціночний характер.

Указані поняття мають важливе наукове і практичне значення і у кримінально-правовій кваліфікації, і для вирішення спектру проблем призначення покарання. Саме тому ця тема, яка справді є однією з гострих і дискусійних у кримінальному праві України, обрана предметом досліджень багатьох учених-криміналістів. Як видається, це пов'язано із суворістю кримінального права порівняно з іншими галузями права, його апріорною функціональною обумовленістю (вирішувати долі людей) та необхідністю правильного і чіткого застосування кримінального закону, норми якого повинні бути зрозумілі, точні і однозначні. Як зазначає А. Е. Жалінський, обмеження права на насильство здійснюється насамперед на законодавчому рівні, тобто змістовно, коли відбувається визначення відмінності між небезпечним, протиправним і суспільно небезпечним, злочинним діянням, коли встановлюється міра насильства та загальні засади його застосування, зокрема призначення покарання. Але воно здійснюється й на рівні правозастосування. Відтак виникає істотна проблема, пов'язана із балансом інтересів суспільства, потерпілого та особи, яка вчинила злочин. Суспільство може бажати посилення покарання за умови поширення злочинів. Суб'єкт же діяння не може відповідати за погіршення становища із правопорядком. Визначеність кримінального права виявляється у його передбачуваності. Засада передбачуваності, своєю чергою, обмежує і швидкі рішення законодавця, і правозастосовний угляд, у всякому разі такий, що проявляється у різкій зміні практики застосування кримінального закону [58, с. 27].

Проблема застосування оціночних понять у кримінальному праві стала предметом дослідження ще на початку 60–70-х років ХХ ст. Одними із перших розпочали вивчення цієї проблематики В. М. Кудрявцев, Я. М. Брайнін,

М. І. Ковальова та ін. На більш пізньому етапі означену проблематику досліджували Т. В. Кашаніна, П. А. Лупинська, М. І. Панов та ін. Однак питання, які досліджувались у роботах указаних учених, стосувались переважно теоретичного визначення «оціночних понять», проте поза увагою дослідників залишалися моменти застосування їх на практиці, використання такої практики для з'ясування змісту оціночних понять. Отже, виокремлюємо завдання з'ясувати, як практика (правозастосовна практика) впливає на визначення змісту оціночного поняття (проаналізувати практику), дати визначення оціночного поняття.

Перш ніж розпочати аналіз підходів до визначення «оціночних понять» і значення практики застосування кримінального закону для встановлення їх змісту, спробуємо розкрити *причини* їх нормативного використання (упровадження).

У науці кримінального права є різні думки про потребу закріплення оціночних понять у диспозиціях статей кримінального закону в цілому. В теорії кримінального права наводиться позиція, згідно з якою використання законодавцем оціночних понять у кримінальному законі потрібно мінімізувати або взагалі виключити такі. Т. А. Леснієвські-Костарева запропонувала відмовитися від оціночних понять під час опису ознак складу злочину – і основного, і кваліфікованого [111, с. 304]. Відповідно до цього підходу, як видається, кримінальний закон повинен містити усі можливі діяння (ситуації), коли вони кваліфікуватимуться за кримінальним правом, тобто визнаватимуться злочинами. Але чи не призведе це до зайвого загромадження закону про кримінальну відповідальність, якщо зважати на кожен конкретну справу, вказувати в тексті закону чіткі ознаки, конкретні показники злочинного діяння та інших ознак складу злочину? Як видається, ця позиція спірна та, на нашу думку, не зовсім вдала, оскільки суспільство постійно розвивається, змінюються відносини, виникають різні, не передбачені кримінальним законом, кримінально-правові характеристики (ознаки) діяння. Законодавець відповідно до своїх можливостей не завжди може включити всі кримінально-

правові характеристики (ознаки) протиправної поведінки в диспозиції Кримінального кодексу України, з урахуванням різних сфер і проявів людської діяльності. На нашу думку, не слід так радикально (чітко, конкретно) відмовлятися від використання оціночних понять, адже саме їх зміст може змінюватись без зміни закону. Звичайно, існують труднощі під час кримінально-правової кваліфікації злочинів, у диспозиції статей про які закріплені оціночні поняття. Саме наука кримінального права покликана розробляти певні правила застосування оціночних понять, їх межі, ураховувати правозастосовну практику, а не відкидати їх.

Так, наприклад, наука кримінального права має підстави стверджувати, що особливістю оціночних понять є неможливість їх застосування без здійснення їх конкретизації безпосереднім суб'єктом такого правозастосування. Здається, що кримінально-правові норми, які містять оціночні поняття, зобов'язують слідчого, дізнавача або суддю самостійно вирішувати питання про кримінально-правову значущість конкретних діянь особи. Але насправді конкретизація оціночного поняття здійснюється на підставі певного стандарту, еталону, зразка, окремі найзагальніші ознаки якого перелічені в законі. Отже, як робить висновок автор, конкретизація оціночного поняття здійснюється не виключно через суб'єктивний момент; важливу роль виконує об'єктивний момент, який виявляється у закріпленій волі законодавця щодо загальних підстав оцінювання відповідного діяння [109, с. 152–153]. Як підкреслив С. Шапченко, конкретизація оціночного поняття становить «відтворення законодавчої оцінки» [313, с. 11]. Водночас стандарт оціночного поняття має незамкнену структуру, яка дає змогу включати до його обсягу низку інших ознак, які втрачають або отримують кримінально-правове значення залежно від конкретних обставин справи.

У правовій доктрині причини виникнення оціночних понять прийнято поділяти на об'єктивні та суб'єктивні [77, с. 27].

Процеси, діяння, явища, які наповнюють реальну дійсність, характеризуються варіативністю, постійною змінністю (це зумовлюється

соціально-політичними, історичними, культурними факторами), модифікацією, відмиранням старих і появою нових форм, а також особливостями кожного із них. Це стосується і процесів, котрі підлягають кримінально-правовому регулюванню, тому оцінюються в межах криміналізації та декриміналізації діянь. Кримінальний закон завжди має абстрактний характер, оскільки в ньому закріплюються найбільш типові ознаки суспільно небезпечних діянь такого виду. Судова практика відображає конкретні форми, в яких виявляються ознаки складу злочину та за наявності яких призначається визначене покарання. Вона є своєрідною лабораторією, в якій перевіряється правильність та ефективність кримінального закону [282, с. 5].

Безсумнівно, що за умови викладу кримінально-правового матеріалу виключно казуїстичним способом, який передбачає, що диспозиція кримінально-правової норми повинна містити відповідну кількість конкретних ситуацій, своєчасно і ефективно відреагувати на появу нових форм кримінальної активності і відмирання колишніх, кримінально-правова політика не зможе. Тому основною об'єктивною причиною використання у кримінальному законі оціночних понять є чимала кількість соціально небезпечних предметів, явищ, які потребують постійного контролю за діалектичними процесами, які в них відбуваються [152, с. 51].

З одного боку, надмірна деталізація, казуїстичність стримують ініціативу правозастосовців, перешкоджають урахуванню конкретних особливостей кожного випадку. З іншого – оскільки немає можливості завчасно повністю передбачити варіанти всіх можливих випадків, а загальне правило «розчиняється» в деталях, нові конкретні ситуації, що виникають, деякий час не отримують правового закріплення. Як правило, такі ситуації «випадають» зі сфери правового регулювання, і це має негативні для функціонування усєї правової системи наслідки. На нашу думку, така суперечність вирішується завдяки творчому застосуванню загальної норми права до конкретного випадку, а також установленню оптимального співвідношення припису правової норми і можливості врахування окремих обставин у процесі реалізації

норм права. Це досягається, зокрема, шляхом уведення законодавцем у текст закону оціночних понять, зміст яких розкривається суб'єктами права відповідно до різних обставин [309, с. 132].

Водночас невирішене питання щодо обсягів співвідношення формального та оціночного аспектів у законодавстві. Це пов'язано найперше з наявністю суб'єктивного моменту під час застосування норм, що містять оціночні поняття. Внаслідок цього, по-перше, ускладнюється процес здійснення класифікації через «розмитість» законодавчого припису, по-друге, – підвищується ризик здійснення помилкової кваліфікації через можливість неоднозначного розуміння змісту оціночного поняття суб'єктом правозастосування. У межах кримінального законодавства ця проблема набуває особливого значення, тому що методи кримінально-правового регулювання суспільних відносин передбачають можливість застосування щодо особи найбільш жорстких примусових заходів впливу [109, с. 152].

Якщо проаналізувати суб'єктивні причини використання оціночних понять у кримінальному законі, то основною з них є створення та застосування особливого прийому законодавчої техніки. І. М. Гальперін зауважував про те, що потрібно говорити не про об'єктивну неможливість постійно змінювати кримінальне законодавство, а про якість таких змін, у результаті чого законодавець зробив висновок про застосування оціночних понять [31, с. 72].

Окресливши основні причини існування оціночних понять у кримінальному праві України та схематичні передумови їх використання законодавцем, можна безпосередньо розглянути проблеми з'ясування змісту «оціночних понять».

Оціночні поняття можна визначити як складову кримінально-правових норм, яка конкретизується за допомогою визначених у кримінальному законодавстві матеріальних і нематеріальних критеріїв у процесі правозастосування [15, с. 90].

Оціночне поняття – це виражена у юридичній нормі абстрактна характеристика соціальної (особистої, групової й іншої) значущості реальних

або потенційних фактів, яка неодмінно має бути конкретизована у застосуванні до них відповідної норми, завдяки чому забезпечується юридичне реагування держави на всі індивідуалізовані факти, яким притаманна така значущість [24, с. 15].

Є чимало підходів до визначення поняття «оціночне поняття». Зазначимо, що не всі науковці погоджуються з назвою термінологічного звороту «оціночні поняття». Деякі вчені вважають, що слід вживати термін «оціночні категорії» (Н. А. Русяєв та ін.), інші – «оціночні терміни» (А. С. Піголкін, А. Ф. Черданцев та ін.), ще інші – «оціночні ознаки» (В. В. Пітецький та ін.). Виокремимо тих науковців, які все ж таки дотримуються позиції, що слід використовувати термін «оціночні поняття», – Т. В. Кашаніна, П. М. Рабінович, С. М. Черноус та ін.

Аналізуючи етимологічне значення термінів, вжитих у наведеному звороті, зазначимо, що оцінка – це судження, що встановлює абсолютну чи відносну цінність певних предметів (явищ) [299, с. 623], а поняття – форма мислення, що відображає предмети і явища зі сторони їх суттєвих ознак [306, с. 36]. Поняття – форма мислення, яка відображає істотні властивості, зв'язки і відношення предметів і явищ в їхній суперечності і розвитку; думка або система думок, що узагальнює, виділяє предмети деякого класу за визначеними загальними і в сукупності специфічними для них ознак.

У науці кримінального права немає узгодженого чи формально закріпленого визначення «оціночного поняття», але в кожному з визначень, які наводяться у спеціальній літературі, так би мовити, відводиться певне місце – практиці, точніше – практичній стороні, яка встановлює (конкретний) зміст оціночного поняття. Так, В. М. Кудрявцев зазначав, що оціночними є ті ознаки, зміст яких значною мірою встановлюється правосвідомістю юриста, який застосовує закон, з урахуванням вимог КК і обставин кожної конкретної справи [104, с. 134]. Я. М. Брайнін зауважував про оціночні поняття як про неконкретизовані законодавцем і такі, що уточнюються органом, що застосовує закон [21, с. 63]. М. І. Ковальов звертав увагу на те, що оціночні поняття – це

постулати, що дають змогу привносити до них різноманітні судження залежно від позиції інтерпретатора [88, с. 70]. А. В. Наумов розуміє оціночні поняття як ті ознаки складу злочину, що визначаються не законом чи іншим нормативним актом, а правосвідомістю особи, що застосовує відповідну норму, з огляду на конкретні обставини справи. В. В. Пітецький відносить до оціночних ті поняття, які дають змогу законодавцю включати до сфери правового регулювання велику кількість явищ, предметів, станів, що відрізняються емпіричними властивостями і зміст яких у більшості встановлюється із урахуванням конкретних обставин кримінальної справи і значною мірою визначається правосвідомістю правозастосовувача [151, с. 12]. С. Д. Шапченко визначає оціночні поняття як загальні уявлення, що використовуються законодавцем для безпосереднього вираження соціальної значущості у праві, відтак вносять у правові норми оціночний елемент, у результаті чого застосування цих норм передбачає можливість самостійної оцінки конкретного випадку з боку правозастосовувачів, а також здійснення на її основі індивідуального піднормативного регулювання суспільних відносин [313].

Слід наголосити на тому, що, як зазначається у спеціальній літературі, до оціночних понять Кримінального кодексу входять неконкретизовані законодавцем поняття, зміст яких визначається за сутністю статей кодексу, в яких ці поняття названі, і з урахуванням обставин конкретної кримінальної справи. Остання частина речення безпосередньо вказує на непересічне значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність для визначення змісту оціночних понять у кримінальному праві. Оціночні поняття часто називають перемінними, оскільки їх зміст може змінюватися без зміни тексту закону. Для правильного тлумачення оціночних ознак необхідні розвинута професійна правосвідомість, системне знання КК, а у випадку бланкетного викладу його статей й іншого законодавства, *судової практики* (курсив мій – Н. П.) [83, с. 94].

Цікаво, що у практиці виникають труднощі, пов'язані із застосуванням оціночних понять. Зрозуміло, що дати оцінку всій практиці правозастосування

навіть у невеликому її сегменті – наповнення змісту оціночних ознак, неможливо. Та ми й не прагнемо виконати це завдання. Наведемо лише декілька прикладів, аналізуючи не всі матеріали справи чи опубліковану ухвалу суду, а лише ту її частину, яка стосується застосування саме оціночних понять під час кваліфікації діянь.

Ухвалою Верховного Суду від 25.12.2007 р. змінено вирок колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області щодо Особи 1 та виключено з цього вироку рішення про наявність у діях Особи 1 кваліфікуючої ознаки, передбаченої ст. 15 – ч. 2 п. 4 ст. 115 КК України, та засуджено за ст. 15 – ч. 2 п. 12 ст. 115 КК України, пом'якшено призначене йому покарання до 11 (одинадцяти) років позбавлення волі. Касаційну скаргу потерпілого Особи 3 залишено без задоволення, а касаційні скарги засудженого Особи 1 та захисника Особи 4 задоволено частково. У порядку ст. 395 КПК України змінено ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області від 25 травня 2005 року про застосування щодо Особи 6 примусових заходів медичного характеру, виключивши з неї рішення про те, що його дії охоплюються ознаками ст. 15 – ч. 2 п. 4 ст. 115 КК України, і постановлено вважати, що дії Особи 6 охоплюються ознаками ст. 15 – ч. 2 п. 12 ст. 115 КК України. У решті ці судові рішення залишено без зміни.

У своїй ухвалі Верховний Суд України вказує, що Особу 1 засуджено за вчинений ним замах на умисне вбивство за обтяжуючих обставин, а Особу 2 – за грабіж. Як визнав суд, Особа 1 з іншою особою домовився вбити Особу 3 із мотивів особистих неприязних стосунків. З цією метою вранці 29 березня 2004 року вони очікували на Особу 3 поблизу місця його проживання, знаючи, що саме у цей час він повинен іти на роботу. Зустрівши останнього біля будинку Адреса 1, вони напали на нього. Діючи спільно з іншою особою, Особа 1 заздалегідь приготовленим ножом завдав йому загалом 31 удар у різні частини тіла. Зокрема, в груди, голову, шию, спину. Проте злочинний умисел, спрямований на позбавлення життя потерпілого, не зміг довести до кінця з

незалежних від нього причин – у зв'язку з появою на місці події людей та своєчасним наданням потерпілому необхідної медичної допомоги. Вночі 2 грудня 2003 року Особа 2 за попередньою змовою з іншою особою на площі Вічевій у м. Львові відкрито викрав пластиковий касетон у вигляді розпізнавального знака «таксі» з автомобіля ВАЗ-21011, який належав Особі 7, але був виявлений і затриманий працівниками міліції.

Суд наводить, які дії осіб належно кваліфіковано, а які ні. Та вказує, що суд належно оцінив сукупність наведених доказів і правильно кваліфікував дії Особи 1 за ст. 15 – ч. 2 п. 12 ст. 115 КК України як замах на умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб. Водночас колегія суддів зазначає, що вважає помилковою кваліфікацію дій засудженого за такою ознакою, передбаченою ч. 2 п. 4 ст. 115 КК України, як вчинення цього злочину (вбивства) з особливою жорстокістю. Та вказує, що на підтвердження особливої жорстокості в діях засудженого та іншої особи суд послався тільки на те, що, завдаючи велику кількість тілесних ушкоджень потерпілому, вони усвідомлювали, що завдають йому особливого болю та фізичних страждань. Як убачається із показань потерпілого, після перших ударів він знепритомнів. Тобто Особа 3 у незначний проміжок часу міг відчувати фізичний біль. Отже, у справі не доведено, що Особа 1 та інша особа, діючи з метою вбивства та спричиняючи удари потерпілому, мали намір і застосовували щодо нього мучення, тортури, мордування чи інші дії, які б завдавали Особі 3 особливих фізичних, психічних чи моральних страждань, тобто діяли з особливою жорстокістю.

У відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України закріплюються лише загальні межі визначення вбивства з особливою жорстокістю, що ускладнює встановлення змісту цього оціночного поняття, його зміст наповнюється практикою.

Можна навести приклади вироків районних судів міста Львова, коли в діяннях особи простежувалися оціночні поняття, які підлягали кримінально-правовій кваліфікації, та були скасовані чи змінені апеляційним судом Львівської області.

Скасовано вирок Франківського районного суду, яким засуджено Особу 1 за ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 263, ч. 2 ст. 342, ст. 70, ст. 71 КК України на 4 роки 2 місяці позбавлення волі. Та вказано, що суд першої інстанції безпідставно перекваліфікував дії Особи 1 за ч. 2 ст. 187 на ч. 2 ст. 186 КК України. Колегія суддів апеляційного суду зазначила, що на потерпілого з метою заволодіння його майном було вчинено напад – несподівану для потерпілого, короткочасну агресивну дію, спрямовану на протиправне заволодіння чужим майном. Під час нападу потерпілий знепритомнів від дій нападників. Це вказувало на те, що стосовно потерпілого вчинено насильницькі дії, які були небезпечні для його життя чи здоров'я в момент заподіяння, однак суд першої інстанції на це не зважив та неправильно кваліфікував дії Особи 1.

Саме за допомогою практики застосування закону про кримінальну відповідальність у кожному конкретному випадку у зазначене поняття вливається їх зміст. Відомо, що саме практика – насамперед слідчо-судова – визначає дійсний зміст кримінального закону в процесі інтерпретації існуючих текстів [55].

У цій частині дисертації проаналізуємо ще одну проблему, яка постає у зв'язку із нашим дослідженням. Якщо про значення судової практики для встановлення змісту оціночних понять ще тривають дискусії в науці кримінального права, то про слідчо-прокурорську практику не йдеться взагалі. Така неувага до складової практики правозастосування необґрунтована. Ця частина практики застосування закону про кримінальну відповідальність має величезне значення для встановлення змісту оціночних понять, оскільки слідчий чи прокурор при порушенні кримінальної справи встановлює, чи належать вчинені діяння до кримінально караних, чи ні, тобто здійснює кримінально-правову кваліфікацію. Кваліфікація злочинів – це вид кримінально-правової кваліфікації, під час здійснення якої встановлено відповідність фактичних ознак посягання всім ознакам злочину, передбаченого статтею КК, що містить забороняючу кримінально-правову норму [133, с. 44].

Під час здійснення такої кваліфікації відповідні особи використовують оціночні поняття, які закріплені в кримінальному кодексі України, щодо конкретної ситуації. Адже, як зазначалося, зміст оціночного поняття чітко не закріплений в законі про кримінальну відповідальність. Саме практика наповнює його. Наведемо приклад, коли слідчий в обвинувальному висновку, з огляду на конкретні обставини справи, робить висновок, що Особа 1 з особливою жорстокістю вчинила вбивство Особи 2, тобто кваліфікує діяння за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України. Досудовим слідством встановлено, що Особа 1, знаходячись у приміщенні приватного будинку в стані алкогольного сп'яніння та маючи умисел на вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю Особи 2, який виник на ґрунті особистих неприязних взаємин, пов'язаних із ревнощами, після спільного вживання алкогольних напоїв з останнім, бажаючи заподіяти потерпілому особливі фізичні страждання, за допомогою кухонного ножа, який взяла на кухні, з особливою жорстокістю спричинила лезом указанного ножа множинні удари по обличчі Особи 2, чим завдала 10 ран, а також по тулубі та кінцівках потерпілого, спричинивши 28 колото-різаних ушкоджень.

Продовжуючи злочинні дії, спрямовані на позбавлення життя Особи 2 з особливою жорстокістю, Особа 1, бажаючи завдати потерпілому особливих фізичних страждань, почергово, за допомогою металевого відра, в якому знаходилась вода, та пластмасового відра, в якому знаходилась сеча, заподіяла множинні удари по тілу Особи 2, спричинивши 23 синці. Водночас, принижуючи його гідність, маючи на меті завдати особливих моральних і фізичних страждань, облила сечею тіло потерпілого з численними ранами.

Внаслідок умисних злочинних дій Особа 1, згідно з висновком судово-медичної експертизи від 20.05.2010 року, спричинила Особі 2: на обличчі, а саме на чолі, обох щоках, підборідді – 10 ран; на передній поверхні грудної клітини справа і зліва – 4 рани; на передній поверхні обох стегон – 18 ран; на долонній поверхні лівої кисті – 2 рани; на задній поверхні верхньої третини лівого плеча – 4 рани; на передній поверхні грудної клітини справа та зліва,

животі справа і зліва, попереку справа – 23 синці; рану на передній поверхні лівої легені, які утворились зажиттєво та належать до легкого тілесного ушкодження; ножове поранення грудної клітини зліва, що проникає в ліву плевральну порожнину з пошкодженням тканини лівої легені, становило загрозу для життя в момент спричинення і входить до тяжкого тілесного ушкодження. Зазначені пошкодження в сукупності завдали потерпілому особливих фізичних страждань, нестерпного болю, а проникаюче поранення грудної клітини з пошкодженням лівої легені, що призвело до зовнішньої і внутрішньої крововтрати та розвитку серцево-легеневої недостатності, стало причиною смерті потерпілого, тобто умисного вбивства Особи 2. Вказано, що Особа 1 вчинила умисне вбивство з особливою жорстокістю, тобто таке, що призвело до настання смерті іншої людини з особливою жорстокістю – злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України [55].

Причиною відповідного забуття слідчої (досудової) практики застосування закону про кримінальну відповідальність можна назвати не якість, або інші змістовні явища, що характеризують цей вид практики, а банальну відсутність форми – об'єктивованого, доступного для вивчення та сприйняття зовнішнього прояву слідчої (досудової) практики. Однак очевидно, що відсутність відповідної форми не повинно применшувати значущість ролі та змісту явища.

Саме за допомогою практики, точніше – всієї правозастосовної практики (слідчої, прокурорської, судової), визначається зміст «оціночних понять», адже через нефіксовану структуру свого змісту вони охоплюють не фіксовану жорстокими рамками чималу кількість кримінально-правових характеристик (ознак), а це допомагає практично миттєво відреагувати на відповідні соціальні і юридичні зміни, виступати одним із технічних засобів забезпечення стабільності й динамічності кримінального закону.

Інший рецепт: вимоги до законності та обґрунтованості рішень, які ухвалюють судові органи, підвищуються. Це зумовлює необхідність створення системи законодавчих гарантій належного застосування оціночних понять. На

нашу думку, для ефективності цього процесу необхідно принаймні упорядкувати термінологію, що використовується у кримінальному, адміністративному та цивільному процесах; розмістити в тексті закону роз'яснення окремих оціночних понять; розробити хоча би приблизний перелік явищ, що входять до змісту оціночних понять [309, с. 135].

Віднайдення сенсу, що закладається законодавцем в оціночне поняття, повинно здійснюватися в чітко визначених законодавцем межах і не може трансформуватися в самостійне створення нової правової норми. На нашу думку, оціночне поняття – один із засобів, за допомогою яких законодавець забезпечує так звану піднормативність індивідуального регулювання. Водночас оціночні поняття виконують різні функції. З одного боку, надають суб'єктам права змогу урегулювати свою поведінку самостійно. Недостатня визначеність оціночних понять, багатозначність, неконкретизованість їх змісту і, як правило, відсутність у законі вказівок на те, як їх розуміти, дозволяють суб'єктам права тлумачити оціночні поняття на власний розсуд, тобто вкладати в них певне значення, і на підставі цього визначити, охоплюється ситуація, що потребує у цей момент регулювання, змістом оціночного поняття, чи ні. З іншого боку, оціночні поняття встановлюють межі індивідуального регулювання закріплених законом норм, у яких суб'єктам права надається можливість на власний розсуд визначати зміст своїх прав та обов'язків, умов їх виникнення тощо [309].

Вважаємо, що недоліки оціночних понять можуть бути усунені. Невизначені оціночні поняття потребують формалізації, яка може бути досягнута так. Однією з причин помилок, які допускаються під час тлумачення оціночних понять у кримінальному законі, є відсутність критеріїв для тлумачення вказаних понять. Тому ми підтримуємо висловлену у науці думку про доповнення КК статтею, яка, крім визначення найбільш важливих оціночних понять, закріплюватиме положення про те, що інші поняття, не визначені у тексті КК, потрібно застосовувати відповідно до буквального або загальноновизнаного (загальновідомого) розуміння сутності, яка надається їм офіційним чи іншим тлумаченням або правозастосовною практикою. Так буде

сформована система критеріїв для застосування оціночних понять, закріпиться їх взаємозв'язок із соціальними джерелами кримінального права. Система критеріїв застосування оціночних понять може бути сформована за допомогою легалізації судового прецеденту, який сприятиме розробленню єдиних підходів до визначення більшості оціночних понять [16, с. 170]. Зауважимо, що і нині суди, приймаючи рішення на підставі оціночних понять, зміст яких не регламентується, користуються матеріалами судової практики, актами офіційного тлумачення, науковими виданнями [267, с. 53].

Оціночна функція практики застосування закону про кримінальну відповідальність виявляється і у завданні обмеження так званого судового угляду або меж судової дискреції. Надзвичайно широкі межі дискреційних повноважень українських судів під час застосування кримінального законодавства лише із значною умовністю можна назвати нормальною ситуацією у правозастосуванні. У зв'язку із цим необхідно обмежити судовий угляд, що можливо шляхом легалізації судового прецеденту. Судовій практиці потрібен орієнтир, яким може стати явище, зовні подібне на судовий прецедент. У теорії кримінального права пропонується таке вирішення проблеми: рішення одного суду у певній кримінальній справі повинно бути обов'язковим для інших судів, якщо йдеться про застосування одних і тих же оціночних ознак, інших норм кримінального права в межах судового угляду, за умови збігу фактичних обставин розглядуваних справ [16, с. 165].

Однак і стадія призначення покарання, яка завершує кримінальне правосуддя, повинна бути зоною підвищеної уваги суддів, оскільки для винного, потерпілого та територіального населення завжди буде більш зрозуміла та важлива та частина вироку, в якій відображаються мотиви вибору відповідальності злочинця, ніж суто професійні (складні) розмови та рішення юристів із приводу правової оцінки діяння. Вид і розмір покарання переважно визначаються технікою систематичного тлумачення кримінального закону, який культивує альтернативні та порівняно визначені санкції, наділяє суддів у цьому питанні широкими дискреційними повноваженнями [19, с. 151].

Розширення суддівського угляду – складна і спірна проблема. Але перешкоджає її вирішенню насамперед необґрунтована недовіра до суддівського корпусу та правозастосовувачів у цілому. Звичайно, є підстави для обвинувачення у корупції тих чи інших посадових осіб. Проте на ідеї загальної корумпованості неможливо перебудувати правову систему [60, с. 22–23].

3.4 Інтерпретаційна функція та її реалізація суб'єктами практики застосування закону про кримінальну відповідальність

Роз'яснення вищих судових інстанцій України – явище, яке об'єктивно існує у правовій системі нашої держави. Правова природа цих актів, вимоги сьогодення щодо їх змісту (характеру положень, що в них містяться), значення відповідних роз'яснень для практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність належать до питань, відповідь на які має дискусійний характер.

Спеціальна юридична література містить публікації, в яких певною мірою запропоновано вирішення цих та інших питань характеристики змісту та значення роз'яснень вищих судових інстанцій України для практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність. 2012 року у Львові В. Г. Яворська захистила кандидатську дисертацію на тему «Забезпечення єдності застосування кримінального законодавства України актами судового тлумачення», а у Російській Федерації надрукована робота А. В. Мадьярової «Роз'яснення Верховного Суду Російської Федерації в механізмі кримінально-правового регулювання». Проблемам ролі актів вищих судових інстанцій присвячували свої роботи О. М. Бібік, О. І. Бойко, А. В. Наумов, К. В. Ображисєв, О. І. Рарог, Г. Т. Ткешеліадзе, М. І. Хавронюк та чимало інших учених. Однак, зауважимо, що наукові розробки цих криміналістів стосувалися окремих питань кримінально-правового значення

роз'яснень вищих судових інстанцій: визнання їх джерелом права, співвідношення правоположень відповідних постанов із такими правовими явищами, як конкретизація та тлумачення, співвідношення згаданих роз'яснень із поняттями «прецедент» і «судова практика» тощо.

Наше завдання у цій частині наукової роботи – здійснення аналізу змісту роз'яснень вищих судових інстанцій України з питань застосування законодавства про кримінальну відповідальність і з'ясування на цій основі значення відповідних актів для практики застосування кримінального закону.

Ставлення науковців до відповідної проблеми у спеціальній літературі окреслюється як неоднозначне. Так, зокрема, зазначається, що не можна ігнорувати те, що правові позиції, сформульовані в рішеннях Верховного Суду у конкретних справах, є «побічним продуктом» діяльності зі здійснення правосуддя. Якщо для постанов Пленуму Верховного Суду вирішення невизначеності та подолання неконкретності кримінального закону є основною та регулярною функцією, то під час ухвалення рішення у конкретній кримінальній справі Верховний Суд повинен насамперед надати точну кримінально-правову оцінку діям підсудного, у випадку визнання його винним – призначити справедливе покарання. Звичайно, що при цьому Верховний Суд здійснює тлумачення кримінального закону, а в окремих випадках – за наявності прогалини у КК або регулятивної недостатності кримінального закону – змушений вийти за межі тлумачення (наприклад, застосувати кримінальний закон за аналогією або вибрати один із однаково можливих варіантів розуміння кримінально-правової норми). Правові позиції, викладені у мотивувальній частині рішення Верховного Суду, початково «заряджені» не на багаторазове застосування (як постанови Пленуму), а на вирішення конкретної кримінальної справи зі всіма наслідками цього. Не дивно, що на зміст правової позиції Верховного Суду, розробленої у конкретній кримінальній справі, значно впливають суб'єктивні чинники. Про це свідчить відсутність одноманітного підходу до розуміння та застосування одних і тих же кримінально-правових норм у різних рішеннях (часто ухвалених

приблизно в один час). З огляду на викладені обставини можливість визнання рішень Верховного Суду у конкретних справах формальними джерелами кримінального права викликає сумніви, що в принципі не применшує важливість значення цих рішень як взірця розуміння і застосування кримінального закону [145, с. 186–187].

Розпочнемо з виокремлення питань, які потребують з'ясування, з огляду на визначене у підрозділі дисертації завдання. Для цього скористаємося узагальненням проблеми кримінально-правового значення роз'яснень вищих судових інстанцій, здійсненим О. І. Бойком. Учений зазначає, що доктрина відрізняється різноманітністю поглядів стосовно всіх аспектів проблеми: акти тлумачення вищої судової інстанції – це джерело кримінального права або ні, звичайний чи важливий фрагмент судової практики, прецедент чи ні, наділені ознакою обов'язковості чи мають рекомендаційний характер, подібні до конкретизації чи ні, становлять сферу тлумачення чи ні, слугують формою судової практики чи належать до правотворчості, відповідають принципу законності чи суперечать йому, девальвують ідею незалежності суддів і підпорядкування їх тільки закону або ні [19, с. 243]. Погоджуємося із думкою російського професора, що інтерпретаційна діяльність Верховного Суду давно виборола «право на життя» з суто практичних міркувань, тому безцінна. Це доводить унікальність явища, яке навіть отримало специфічне позначення («правоположення») як таке, що в людському середовищі іменується творінням і потребує для розвитку низку незвичайних причин та умов [19, с. 243]. Зрозуміло, що вирішення одного з цих питань неможливе без з'ясування інших, оскільки окреслені проблеми взаємопов'язані.

Зазначимо, що предметом нашого дослідження є роз'яснення вищих судових інстанцій України з питань застосування законодавства про кримінальну відповідальність, оскільки відповідно до чинного законодавства означені роз'яснення мають право давати Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїх постановках і Верховний Суд України в ухвалях із розгляду кримінальних справ. Цей

висновок ґрунтується на таких законодавчих положеннях: Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [228]: ч. 1 ст. 32 «Вищий спеціалізований суд надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції»; ч. 1 ст. 36 «Пленум вищого спеціалізованого суду діє у складі всіх суддів вищого спеціалізованого суду для вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням єдності судової практики у справах відповідної судової юрисдикції, та інших питань, віднесених до його повноважень цим Законом»; ч. 2 ст. 36 «Пленум вищого спеціалізованого суду за результатами узагальнення судової практики дає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції»; Кримінального процесуального кодексу України [101]: ч. 2 ст. 455 «Якщо Верховний Суд України встановить, що судові рішення у справі, яка переглядається з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 445 цього Кодексу, є незаконним, він скасовує його повністю чи частково, змінює його і ухвалює нове судове рішення або направляє його на новий розгляд до суду касаційної інстанції. У мотивувальній частині ухвали має міститися обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції з цього питання. У резолютивній частині нового судового рішення має міститися висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно-небезпечних діянь»; ч. 1 ст. 458 «Висновки Верховного Суду України, викладені у його ухвалах, у випадках, передбачених у частині другій статті 455 і ч. 2 ст. 456 цього Кодексу, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України»; ч. 2 ст. 458 «Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, встановлену законом».

Водночас Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ з часу його створення та одержання повноважень рекомендувати всім судам загальної юрисдикції правила застосування законодавства про кримінальну відповідальність на час підготовки цієї частини роботи не прийняв жодну постанову Пленуму з питань застосування Кримінального кодексу. Винятком є лише постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 9 від 14.06.2012 року «Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за окремі корупційні правопорушення», яка, однак, фактично констатує необхідність поширення здійсненого судом узагальнення та підготовки відповідної постанови Пленуму у подальшому. Натомість, у правовій системі України продовжують діяти відповідні постанови Пленуму Верховного Суду України, зміст яких і є предметом нашого аналізу.

З'ясовуючи, чи мають роз'яснення вищих судових інстанцій України статус джерела кримінального права, зауважимо, що кримінально-правова наука не має однозначної відповіді на це питання. Вчені, які працювали над проблемою джерел кримінального права, наводять аргументи і на користь визнання постанов Пленуму Верховного Суду джерелом права, і висловлюються проти такого підходу. Найбільш повно узагальнив такі аргументи О. М. Бібік. Дослідник зазначає, що чимало вчених не вважають постанови Пленуму Верховного Суду джерелом права, зокрема кримінального, оскільки: 1) заперечують правотворчі функції Верховного Суду; 2) вказують на відсутність у керівних роз'ясненнях норм права; 3) апелюють до того, що Верховний Суд не розглядає себе правотворчим органом; 4) вважають, що відповідні акти містять тільки інтерпретаційні норми (норми про норми, норми-роз'яснення) про застосування юридичних норм; 5) вважають ці акти не загальнообов'язковими, а рекомендаційними, оскільки така загальнообов'язковість не передбачена законом; 6) вважають, що загальнообов'язковість означених актів не відповідала би зафіксованому у Конституції України принципу незалежності суддів. Є й інша позиція щодо цієї проблеми, згідно з якою постанови Пленуму Верховного

Суду є джерелами кримінального права, оскільки вони: 1) обов'язкові для судів; 2) формують нові норми кримінального права, розширювально та обмежувально тлумачать ці норми; 3) конкретизують, уточнюють і доповнюють зміст кримінального закону; 4) є нормативними правовими актами, наділені всіма ознаками правової норми, зокрема мають загальнообов'язкову силу відповідно до ст. 56 Закону РФ «Про судоустрій», яка іменує роз'яснення Верховного Суду керівними; 5) використовуються у судовій практиці [16, с. 140]. На користь позиції щодо можливості визнання роз'яснень вищих судових інстанцій джерелом кримінального права можна використати й аргументи, наведені відомим радянським криміналістом Т. Г. Ткешеліадзе. Вчений висловлює такі аргументи: 1) конституційні положення про підпорядкування судді тільки закону не виключає можливості судової правотворчості підзаконного характеру; 2) керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду є нормативними актами через свою загальнообов'язковість, неперсоніфікованість; 3) конкретизація загальних норм закону в положеннях керівних роз'яснень – процес правотворчості, спрямований на поглиблення загального змісту норми права «на підставі внесення нових елементів у правове регулювання відповідних суспільних відносин», що мають підзаконний характер [282, с. 31–35].

Усвідомлюючи відмінність радянської правової системи та сучасних українських правових реалій, зауважимо, що наведені грузинським ученим аргументи досі актуальні. Справді, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у ч. 1 ст. 6 установлює, що «суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України, забезпечуючи при цьому верховенство права». Однак це нормативне положення не виключає можливість, а у багатьох випадках необхідність судам практично всіх ланок конкретизувати нормативні положення законів України, зокрема Кримінального кодексу, які через свою абстрактність не можуть бути застосовані без цього прийому правозастосування. В постановах Пленуму Верховного Суду здійснюється не тільки інтерпретація, але й нормативна підзаконна конкретизація кримінального закону. Підзаконний

нормотворчий розвиток кримінально-правових норм є не винятком, одиничним випадком, а об'єктивно обумовленою регулярною функцією постанов Пленуму. Те, що положення, які конкретизуючи кримінальний закон, сформульовані у постановах Пленуму, мають вторинний характер, похідний від існуючих кримінально-правових норм, не перешкоджає визнанню їх нормативності. Правова норма залишається такою незалежно від того, чи вона первинна, чи має похідний, підзаконний характер. Найбільш промовисто нормативний характер постанов Пленуму Верховного Суду виявляється у випадках, коли сформульовані в них положення компенсують прогалини в кримінальному законодавстві. Звичайно, постанови Пленуму Верховного Суду не можуть усунути прогалину в кримінальному законі, оскільки це виключна прерогатива законодавця. Однак, якщо сфера кримінально-правового регулювання, в якій виявлена прогалина, не пов'язана з криміналізацією діяння, для регулювання відповідних відносин можуть і, як доводить практика, успішно застосовуються постанови Пленуму Верховного Суду, які заповнюють прогалини кримінального закону до їх законодавчого усунення [145, с. 175]. Наближення реалій життя і закону в процесі тлумачення та правозастосування здійснюється в декількох варіантах: обмежувальне та розширювальне тлумачення, аналогія, прецедент... Але найефективніший, перевірений упродовж півтора століття, у вітчизняній історії спосіб – керівні роз'яснення у виконанні Касаційних департаментів Урядового Сенату та Пленуму Верховного Суду, які становлять творчий, спеціально організований та застрахований від суб'єктивізму, що тимчасово заповнює недоліки закону та частково рятує практику від труднощів і помилок, засіб пристосування однієї офіційної форми права до його системного середовища [19, с. 219].

Відкидання правотворчих повноважень вищих судових інстанцій не підкріплюється аргументами нормативного характеру. Конкретизація кримінального закону, яка широко застосовується у постановах Пленуму Верховного Суду, безумовно, має чимало спільного з правотворчим процесом, оскільки пов'язана із визначенням змісту кримінально-правової норми.

Постанови Пленуму Верховного Суду за правовою природою подібні із підзаконними нормативно-правовими актами, сутність яких і полягає в уточненні, конкретизації, розвитку положень закону. Конкретизація норми права здійснюється до меж, коли вони стають настільки конкретні, що набувають здатності регулювати суспільні відносини [16, с. 150–151].

Щодо обов'язковості роз'яснень вищих судових інстанцій у правовій системі України наведемо твердження, які можуть бути аргументами відповідної позиції. Хоча й у законодавстві про судоустрій України йдеться про рекомендаційний характер постанов Пленуму Вищого спеціалізованого суду (ст. 36), їх значення для одноманітного розуміння кримінального закону та формування стабільної судової практики буде надважливе. Суди загальної юрисдикції постійно звертаються не тільки до роз'яснень кримінального закону, які містяться в постановах Пленуму Верховного Суду про судову практику з окремих категорій кримінальних справ і про застосування інститутів Загальної частини кримінального права, але й до рішень Судових колегій Верховного Суду з конкретних кримінальних справ, у яких втілюється правова позиція цього судового органу. Відносна обов'язковість рекомендацій Верховного Суду для нижчих судів обумовлена високою кваліфікацією суддів, заслуженим авторитетом Верховного Суду, а також правильністю та глибиною наукової аргументації роз'яснень [250, с. 5–6]. Як зазначається у спеціальній літературі, обов'язковість роз'яснень вищих судових інстанцій ґрунтується не на авторитеті сили, а на силі авторитету [22, с. 5–6]. Однак Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює положення, які можуть свідчити про нормативний характер рішень Верховного Суду України, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених статтею 445 КПК України: обов'язковий характер для всіх суб'єктів правозастосування (ч. 1 ст. 458 КПК України); обов'язковість рішення забезпечується примусовою силою держави (ч. 2 ст. 458 КПК України); зміст рішення підлягає офіційному опублікуванню (ч. 3 ст. 458 КПК України).

Отож, є всі підстави стверджувати, що роз'яснення вищих судових органів України з питань застосування законодавства про кримінальну відповідальність набувають ознак формальних джерел кримінального права.

У спеціальній літературі часто рішення вищих судових інстанцій розглядають як форму виразу судової практики. Так, О. І. Рарог зазначає, що судова практика, насамперед Пленум Верховного Суду, могла би виконувати значущішу роль у розвитку науки кримінального права, якби судові органи більше прислуховувалися до думки вчених і у своїх рекомендаціях судам точніше передавали зміст і дух кримінального закону. Окрім того, іноді роз'яснення Пленуму Верховного Суду викликають подив і не сприяють розвитку науки [252, с. 6].

А. В. Мадьярова порівнює акти тлумачення Верховного Суду з так званою «судовою практикою». Ці правові феномени учена вважає нерівноцінними: якщо практика утворюється на основі казусів, то право роз'яснення процесуально віддалено від «індивідуального правосуддя». Роз'яснення не є правозастосуванням або судовою практикою, вони похідні від класичного правосуддя, становлять засіб інформування судів про створені «наверху» норми. Акти тлумачення Верховного Суду не можуть вважатися формою судової практики, оскільки Пленум формує власну позицію, а не фіксує чийось, зважає на думки інших відомств (прокуратура, Мін'юст) або вчених, не посилається в обґрунтуванні на конкретні рішення нижчих судів із юридичних справ. Крім того, механізм видання роз'яснень саме правотворчий, а не правозастосовний. Судова ж практика виконує роль емпіричної бази. На відміну від судової практики, роз'яснення можуть ґрунтуватися на думці меншості суддів, узагалі не відображати її (у випадку термінового тлумачення законодавчої новели) або встановлювати новий варіант розуміння закону, невідомий судовій практиці або навіть протилежний їй. А. В. Мадьярова вважає, що спроби віднести роз'яснення Верховного Суду до судової практики або обґрунтувати їх прецедентний характер – це насамперед прагнення визнати важливу роль у вітчизняній правовій системі судової нормотворчості,

легалізувати нормовстановлювальну діяльність Верховного Суду зокрема, знайти його роз'ясненням нішу в системі джерел права. На думку ж дослідниці, керівні роз'яснення мають самостійну природу і не є однією з форм судової практики, але становлять вторинне джерело кримінального права [114, с. 71–77].

Не заперечуючи висновок цієї вченої про значення роз'яснень вищих судових інстанцій як джерела права, зазначимо, що вказані роз'яснення – це узагальнена судова практика, урахування, як правило, правоположень, які виникли під час застосування правових норм у багатьох справах. Інколи у такому розумінні говорять, що роз'яснення становлять вторинну судову практику [276, с. 13–14]. Оцінюючи в цілому значення роз'яснень Пленумів спершу Верховного Суду України, а згодом і Вищого спеціалізованого як форми виразу судової практики, можна зробити висновок про неабияку перспективність цієї форми, про об'єктивні умови її існування та розвитку, необхідність посилення її значення шляхом подальшого удосконалення правових актів, які регламентують її функціонування.

Роль принципових постанов та ухвал вищих судових органів у конкретних справах дозволяє визначити їх як своєрідні прецеденти судового тлумачення правової норми. Відмінність такого прецеденту від судового, на нашу думку, полягає в тому, що судовий прецедент призводить до створення судами нової норми. Прецедент же тлумачення пов'язаний з роз'ясненням існуючої норми права, з розробленням певного, «усталеного» положення про застосування норми права в аналогічних справах. Прецедент тлумачення сприяє розкриттю смислового значення правової норми, її конкретизації та деталізації в процесі неодноразового застосування норми у аналогічних справах. Як взірець правильного застосування норми права, прецедент тлумачення через свою переконливість, інформаційний характер, неодноразове застосування набуває загальновідомості, стійкості і враховується в судовій діяльності із застосування норми права, сприяє правильному вирішенню кримінальних і цивільних справ [276, с. 58–59]. Проте є й інша думка: пов'язування питання про обов'язкову силу роз'яснень Пленуму Верховного

Суду з судовим прецедентом є некоректним. Судовий прецедент – це судове рішення по суті конкретної справи, що є обов'язковим для інших судів під час розгляду аналогічних справ у подальшому. Що ж стосується роз'яснень із питань судової практики, які містяться в постановах Пленуму Верховного Суду, то вони мають загальний характер, абстраговані від конкретних кримінальних справ, тому не можуть розглядатися як судовий прецедент [250, с. 5]. Немає сумнівів щодо значення саме постанов Пленумів вищих судових інстанцій. Проте, як засвідчує здійснений аналіз, прецедентний характер мають прийняті відповідно до положень КПК України 2012 року рішення Верховного Суду України в порядку ст. 455 цього Кодексу.

З часу введення у дію нового КПК України на момент написання цього дослідження Верховний Суд України прийняв низку ухвал про неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь. Це спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень. Крім того, подібний порядок був передбачений і попереднім Кримінально-процесуальним кодексом України.

Суд України упродовж 2012 року активно використовував відповідні повноваження і прийняв 28 рішень (постанов), у яких вирішував питання про неоднакове тлумачення положень КК України під час його застосування судом касаційної інстанції.

Верховний Суд України своїм листом № 5-2450/0/8-13 від 01.11.2013 року, адресованого головам апеляційних судів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, розіслав ухвалені ним рішення у I півріччі 2013 року, прийняті у порядку ст. 400²⁵ КПК України 1960 року та ст. 458 КПК України 2012 року, із вказівкою «...для застосування при здійсненні кримінального судочинства» [112].

У цьому контексті необхідно підтримати думку О. І. Бойка, що, як і аналогія, прецедент породжується недосконалістю законодавчого тексту і зводиться до спроби заповнити прогалину. Ось і перші виправдання цьому

методу: а) закон недостатній для регламентації життя; б) за допомогою прецеденту правотворчі установки не відмінюються, а розвиваються, доповнюються; в) зрозуміло, що законодавчі лакуни виявляються легше та насамперед на рівні судово-слідчої практики, й тут же обговорюються перші варіанти удосконалення КК. Пам'ятатимемо й про те, що законодавець ніби провокує розробку загальної лінії правозастосовувачем, залишаючи йому широкі дискреційні повноваження. Як результат – у правозастосовному середовищі поступово розвиватимуться прецедентні (додаткові, які розвивають законодавчий текст) ідеї з диспозитивних установок КК [19, с. 165].

Зрозуміло, що Верховний Суд України та Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ стають, за влучним висловом О. І. Бойка, своєрідними диктаторами у тлумаченні змісту кримінального закону для правозастосовної системи, оскільки всі звернуться по остаточне вирішення казусу саме в суд, а вирoki нижчих судів підпорядковані вищим судовим інстанціям [19, с. 219–220]. Але для того, щоб роз'яснення Пленуму Вищого спеціалізованого суду та ухвали Верховного Суду не перетворилися у банальний зразок відомчого тлумачення, не вважалися процесуальною силою, а зберігали формальну легітимність і змістовну обґрунтованість, потрібно продумати систему заходів із підвищення якості правороз'яснювальної діяльності цих судових органів. Рублена революційна фраза та командний стиль однопартійної епохи, здається, трансформувалася у казенщину, прочитання якої професійного азарту на низах правозастосовної ланки точно не додасть. Проаналізуйте будь-яку постанову Пленуму Верховного Суду недавніх років, і ви побачите в її тексті банальності: «важливість сфери правозастосування»; «в основному все добре»; «проте є окремі недоліки»; «звернути увагу»; «мати на увазі» і т. д. Думка Пленуму з найбільш складних питань тлумачення тексту КК часто виражена двояко або оціночно [19, с. 236–237].

На основі узагальнення і систематизації інформації, викладеної у працях із відповідної проблематики, можна окреслити напрями впливу постанов Пленуму Верховного Суду з питань застосування кримінального законодавства на

правозастосовну діяльність, які висловлювалися у юридичній літературі: 1) формування кримінального законодавства; 2) виявлення застарілості законів у подальшому розвитку законодавства; 3) удосконалення законодавства; 4) заповнення прогалин у законодавстві; 5) здійснення державної судової політики й однакове застосування закону; 6) спрямування судової практики; 7) формування кваліфікації; 8) розроблення стандартів кваліфікації; 9) недопущення помилок у кваліфікації злочинів; 10) усунення помилок у кваліфікації злочинів; 11) вплив на конкуренцію; 12) встановлення визначеності оціночних понять; 13) визначення змісту оціночних понять; 14) конкретизація оціночних понять у вирішенні конкретної кримінальної справи; 15) встановлення меж тлумачення кримінального закону; 16) роз'яснення окремих слів, термінів і визначення правових понять; 17) роз'яснення і вдосконалення окремих елементів складу злочину. Ці позиції можна об'єднати в чотири групи, які відповідають чотирьом напрямам впливу постанов Пленуму Верховного Суду на нормотворчу та правозастосовну діяльність:

- забезпечення вдосконалення та розвитку кримінального законодавства (1–4);
- вплив на судову політику та практику (5–6);
- забезпечення правильної кваліфікації (7–11);
- забезпечення правильності тлумачення кримінально-правових норм (12–17) [92, с. 122–123].

Проаналізувавши зміст постанов Пленуму Верховного Суду України з питань застосування КК України, прийнятих ним у період дії Кодексу (2001–2012 рр.), робимо висновок про обґрунтованість застережень російського професора та твердження В. Козяр.

Зміст усіх постанов Пленуму Верховного Суду України (усього 26) ми об'єднали у чотири групи положень: 1) які дослівно відтворюють текст Кримінального кодексу України або інших законодавчих актів; 2) які тлумачать поняття, що вживаються у Кримінальному кодексі України; 3) які рекомендують органам правозастосування правила застосування Кримінального кодексу

України; 4) які мають декларативний або службовий характер і за суттю не мають кримінально-правового значення. Якщо встановити відсоткове співвідношення цих положень, то перша група положень – 8%; друга – 18%; третя – 64%; четверта – 10%. Як бачимо, більшість положень постанов Пленуму Верховного Суду України стосуються не тлумачення кримінально-правових понять (усього їх протлумачено у абсолютних цифрах 266), а рекомендацій щодо застосування законодавства про кримінальну відповідальність і в аспекті кримінально-правової кваліфікації, і щодо призначення покарання чи вирішення інших питань застосування кримінального закону.

У сучасній правовій системі України роз'яснення вищих судових інстанцій з питань застосування законодавства про кримінальну відповідальність існує у двох формах: формально-рекомендаційних постанов Пленумів Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ і формально-обов'язкових рішеннях (постановах і ухвалах) Верховного Суду України з питань неоднакового застосування законодавства України про кримінальну відповідальність. Обидві форми роз'яснень вищих судових інстанцій за правовим значенням наближаються до джерел кримінального права: у першій формі – як судова практика найвищого ступеня узагальнення; у другій – як правовий прецедент. За змістом роз'яснення вищих судових інстанцій урегульовують дві групи питань: тлумачення кримінально-правових понять і рекомендації щодо правильного застосування закону про кримінальну відповідальність.

3.5 Емпірична та дидактична функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність

Одними із виокремлених нами функцій практики застосування закону про кримінальну відповідальність є емпірична та дидактична. Спільний

розгляд у одному підрозділі наукової роботи двох проявів кримінально-правового значення правозастосовної практики обумовлений їх спорідненістю.

Урахування практики застосування законодавства України про кримінальну відповідальність у наукових дослідженнях із кримінального права не було до сих пір предметом наукового аналізу. Водночас не викликає сумніву думка про те, що наука, зокрема кримінального права, не може розвиватися ізольовано від практики, бо перетворюється у «річ у собі і для себе». Як наука використовує результати практики застосування кримінального закону, які кількісні та якісні показники практики використовують українські вчені у наукових дослідженнях із кримінального права та як виявляється зворотній вплив науки на практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність (принаймні, його формальні показники) – це і є предметом аналізу у цьому підрозділі дисертації.

Спеціальних наукових досліджень проблем взаємозв'язку і взаємообумовленості науки кримінального права та практики його застосування ми не виявили. Окремі питання цієї проблеми розглядали такі вчені, як П. П. Андрушко та О. І. Рарог, в опублікованих тезах виступу на науково-практичних конференціях.

Метою цієї частини роботи є аналіз кількісно-якісних показників урахування практики застосування кримінального закону у наукових дослідженнях із кримінального права та зворотного зв'язку між результатами наукових досліджень кримінально-правових проблем і практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність.

Загальновідомо, що наука не може розвиватися без емпіричної основи. Це стосується й науки кримінального права. Практика визначає необхідність установлення кримінально-правових заборон, дає можливість ідентифікувати прогалини у законодавстві, труднощі у застосуванні кримінально-правових норм, оцінити їх ефективність. На основі теоретичного узагальнення судової практики наука кримінального права розробляє засади кримінально-правової політики, формулює концепцію розвитку кримінального законодавства,

пропонує конкретні шляхи та способи усунення прогалин і недоліків конструкцій кримінально-правових норм. Марксизм, наприклад, наполягає на використанні практичних даних як критерію істини, адаптуючи отримані висновки до контексту соціальних змін [58, с. 138].

Важливі й питання про зворотній вплив практики, її роль у розвитку кримінально-правової науки.

Грунтовні кримінально-правові дослідження неможливі без використання матеріалів судової практики. Форми, в яких містяться такі матеріали, можуть бути найрізноманітніші: постанови Пленуму Верховного Суду, які охоплюють судове тлумачення загальних положень кримінального права, окремих груп кримінально-правових норм чи конкретної такої норми; щоквартальні огляди судової практики з кримінальних справ; щорічні огляди касаційної чи наглядової практики і т. д. [252, с. 3].

Часом використання практики застосування закону про кримінальну відповідальність обурює деяких учених, які не оперують практичними матеріалами. Останніми роками дедалі частіше доводиться натрапляти на дисертації, де проблема практики вирішена кардинально – вона проігнорована: на двох сотнях сторінок тексту немає посилань на матеріали кримінальних справ чи результати узагальнення. Поширені публікації, навіть монографічні, де питання правозастосування не порушується [132, с. 123].

Неоднозначно оцінюють «співпрацю» науки й практики працівники правозастосовних органів. На пропозицію: «Дайте оцінку використання практики, її потреб у проведенні наукових досліджень із кримінального права (від 1 до 5)» ми отримали такі результати: незадовільно – 16%; задовільно – 27%; добре – 32%; відмінно – 24% опитаних.

Визначити, як учені використовують дані практики застосування кримінального закону у наукових дослідженнях, видалося можливим за допомогою аналізу авторефератів дисертацій, поданих і захищених за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право, опублікованих на сайті Національної бібліотеки України

імені В. Вернадського. Всього проаналізували 106 відповідних авторефератів за 2008–2010 рр. Видається, така вибірка буде достатньо репрезентативна.

Обов'язковими частинами автореферату на здобуття наукового ступеня кандидата/доктора наук є емпірична база дослідження та практичне значення результатів дослідження. Аналіз цих структурних частин реферативних наукових робіт із кримінального права дав нам змогу установити більш-менш об'єктивні кількісно-якісні показники урахування практики застосування кримінального закону у науковій роботі та зворотній вплив науки на практику правозастосування, ідентифікувати тенденції у взаємозв'язку «теорія-практика».

Розпочнемо із того, як у дисертаціях відображається посилення на практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність. Як правило, автори застосовують своєрідні штампи, кліше, які копіюються з автореферату в автореферат і відрізняються лише кількістю фактично використаних практичних матеріалів. Типові приклади використання відповідних формулювань такі: *«Емпірична база дослідження – відомості, одержані в результаті вибіркового вивчення дисертантом кримінальних справ відповідної категорії, розглянутих військовими судами в період 1984–2009 рр. (300 справ); узагальнення практики, зроблені судами, статистичні дані щодо справ кримінальної юрисдикції. Крім того, вивчені матеріали практичної діяльності колишніх Головного управління виховної роботи Міністерства Оборони України, Головного управління з гуманітарних питань та соціального захисту ГШ ЗС України; діючого нині Головного управління виховної та соціально-психологічної роботи ЗС України стосовно дисциплінарної практики зазначеної категорії за 1992–2009 рр.»* [75, с. 4] або *«...вивчено і проаналізовано практику судів України за 2003–2006 рр. Вивчено 65 кримінальних справ за фактами вчинення умисних вбивств при перевищенні меж необхідної оборони, заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони, проведено інтерв'ю 200 громадян (робітників, службовців, підприємців) і 50 практичних*

працівників правоохоронних органів щодо питань реалізації права на необхідну оборону» [41, с. 6].

Джерелами одержаних знань про практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність науковці здебільшого окреслюють «матеріали судової практики», «статистичну звітність», «результати вивчення та узагальнення слідчої, прокурорської та судової практики», «офіційні статистичні дані» тощо.

Цікаво, що зі 106 вивчених авторефератів у 81 автор зазначив про аналіз практики застосування кримінального закону. Лише 76% науковців обґрунтовували свої наукові результати вивченням практики, яка сформувалася із об'єкта чи предмета дослідження. 24% дисертацій мають суто теоретичний характер. Якщо спробувати встановити середню кількість вивчених практичних матеріалів на одну дисертацію, то формально цей показник становить 214 матеріалів на одну дисертаційну роботу. Слід мати на увазі, що середній показник практичних матеріалів у дисертаціях збільшують кримінологічні та кримінально-виконавчі дослідження. Так, у дисертації С. І. Халимон вивчено понад 1200 матеріалів особових справ осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції [302, с. 5–6]. У дисертаційній роботі Г. С. Резніченко проаналізовано результати вивчення особових справ щодо 1148 засуджених жінок, які утримувалися в колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання [253, с. 6].

Якщо розглянути досліджуваний аспект цієї проблеми у абсолютних цифрах, то найбільше практичних матеріалів використано у дисертації Н. В. Марченко. Автор зазначив, що *емпіричну базу дослідження* становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, історичні правові пам'ятки, постанови Пленуму Верховного Суду України, чинне кримінальне законодавство України та іноземних держав, матеріали *1800 кримінальних справ*, які зберігалися у архівах районних судів міст обласного значення у трьох регіонах України: міста Запоріжжя, Луганськ, Львів за період 2000–2007 рр.; статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України за період 2002–

2007 рр.; дані судової статистики Верховного Суду України за період 2002–2007 рр. [119]. Найменший обсяг судової практики (серед тих, хто взагалі зазначив про її використання) – у дисертаціях Т. А. Чумаченко та І. В. Діордіца – 5 і 7 кримінальних справ відповідно [312, с. 5; 49, с. 6].

Зрозуміло, що не кожна наукова робота з кримінального права може ґрунтуватися на практиці застосування кримінального закону, оскільки такої або об'єктивно не існує, або вона ще не сформувалася як правове явище. У дисертаційній роботі С. В. Хилюк практики застосування закону немає, оскільки вона не є об'єктом дослідження [304], а у науковій роботі О. О. Михайлова практика не сформована об'єктивно, оскільки в українському кримінальному праві юридична особа не є суб'єктом злочину [127].

Дослідження судової практики, насамперед її цільових установок, її пов'язаності із законом і, навпаки, свавільності її наслідків, виражених в інтенсивності кримінальної репресії, визначені у науці кримінального права як частина предмета або один із напрямів необхідного аналізу тенденцій і суперечностей розвитку кримінального закону [58, с. 69]. Потреба вивчення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність як підґрунтя визначення необхідності дослідження кримінально-правової проблеми взагалі, або ж додатковим аргументом на користь тих чи інших наукових результатів повинна стати одним із першочергових завдань кожного наукового пошуку.

Практика застосування кримінального закону – не лише процесуальні акти його застосування, а й ставлення професійних юристів до проблем кримінального права. Таке ставлення формується в юриста упродовж багатьох років правозастосовної діяльності, як результат знань теоретичних підстав і практичного підґрунтя застосування кримінального законодавства. Через тривалий вплив цих факторів формується правовий підхід юриста, правозастосовного органу. Основна мета вивчення правових підходів – у розумінні стану і процесів професійної діяльності юриста. Їх аналіз дає змогу з'ясувати, наскільки легітимне право, на думку юристів-практиків, яка

ефективність правового регулювання, чим і як визначається правова практика, що уможлиблює прогнозування її розвитку, у певних межах – управління нею [58, с. 149].

Правова позиція юристів з того чи іншого кримінально-правового питання також стає джерелом вивчення практики застосування кримінального закону. Основним і чи не єдиним способом вивчення правових позицій фахівців у галузі кримінального права є анкетування. У 58% проаналізованих авторефератів дисертацій з кримінального права зазначено про анкетування різних категорій респондентів: суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих, науковців, пересічних громадян. 42% дисертацій обійшлися без використання цього способу вивчення правових позицій практиків.

У результаті установа середньоарифметичного показника кількості проанкетованих респондентів у проаналізованих авторефератах отримано такі дані – 263 анкети на одну дисертацію. Середня цифра – така, яка дає підстави стверджувати, що цей аспект вивчення практики реалізовано. Проте й тут підвищення середнього показника досягається завдяки декільком дослідженням, в яких опитано від 1000 до 4000 осіб. Наприклад, емпіричною базою дисертації Ю. О. Стелковської стали результати анкетування 1048 засуджених, що відбувають покарання в установах виконання покарань в Одеській області (Одеська виправна колонія № 14, Південна виправна колонія № 51; Чорноморська виправна колонія № 74) та 208 засуджених – колишніх працівників правоохоронних органів, що відбувають покарання у Менській виправній колонії (№ 91). Здійснено аналіз статистичних даних Центру статистики Управління інформаційних технологій при ГУМВС України в Одеській області щодо 529 осіб, які входили до складу 118 організованих груп та злочинних організацій, стосовно яких кримінальні справи було закінчено та направлено до суду за 2002–2006 роки (Ф. 2 Статистична картка на особу, яка вчинила злочин – Додаток до п. 6.2.4. Інструкції про єдиний облік злочинів, що ведеться МВС України) [274, с. 5]. У дисертації В. В. Кондратішиної емпіричну базу дослідження становлять матеріали опитування працівників правоохоронних

органів (МВС і ДКВС) – усього 250 осіб, архівні матеріали (досліджено 100 архівних кримінальних справ щодо 100 засуджених, які вчинили злочини в УВП). Здійснено анкетування представників різних соціальних груп з метою визначення оцінок практики виконання кримінальних покарань (більше 4 тис. громадян) [95]. Якщо зважати лише на опитування осіб, які у професійній діяльності застосовують законодавство про кримінальну відповідальність, то кількість заповнених ними анкет не перевищує у середньому 170 респондентів. Серед проаналізованих авторефератів дисертацій із кримінального права є й такі, у яких констатовано про анкетування 50, 52, 48 осіб. Очевидно, що така кількість опитаних навряд чи об'єктивно відображає правову позицію категорії юристів, які застосовують кримінальне законодавство.

Видається, і у попередній частині проблеми, й у цьому аспекті потреба вивчення правових позицій практиків, необ'єктивованих у процесуальних актах, а сформованих упродовж тривалої безпосередньої практики правозастосування, є об'єктивною та необхідною. Цікаво, що два автори проаналізованих реферативних робіт серед емпіричної бази дослідження виокремили власний досвід практичної роботи, а це лише близько 1,9% усіх вчених [121; 156].

Неабияке значення має й зворотній зв'язок між наукою кримінального права та кримінально-правовою практикою. Метою кожної дисертації є не лише одержання диплому кандидата чи доктора юридичних наук, а й удосконалення кримінально-правового буття. Удосконалення, підвищення ефективності, покращення і т. д. – слова, які найчастіше уживаються в авторефератах.

Професор П. П. Андрушко зазначив, що упровадження результатів наукових досліджень із кримінального права у правозастосовну практику можливе і фактично здійснюється у таких формах (шляхом):

– розроблення проектів постанов Пленуму Верховного Суду України та зауважень і пропозицій до проектів постанов, які підготовлені Верховним Судом України для розгляду в першому чи другому читаннях, а також у наданні Верховному Суду України пропозиції з унесення змін чи доповнень до чинних постанов Пленуму Верховного Суду;

– участь в узагальненнях судової практики, які здійснюються в окремих категоріях кримінальних справ Верховним Судом України та апеляційними судами або за дорученням Верховного Суду України, або за власною ініціативою;

– надання науково-консультативних висновків спеціаліста в галузі кримінального права в окремих кримінальних справах за запитами чи на прохання органів досудового слідства та судів (суддів);

– участь у роботі науково-практичних конференцій, семінарів і круглих столів, які проводяться для чи за участі працівників правозастосовних органів, зокрема суддів та органів досудового слідства;

– написання науково-практичних коментарів до КК, практичних посібників з розгляду окремих категорій справ, опублікування статей у періодичних виданнях [7, с. 52–53].

Практично всі наведені форми впливу науки на практику відображені у проаналізованих авторефератах. Показники упровадження результатів наукових досліджень виглядають так: усі вчені зазначають про практичну значущість їх досліджень, здатність наукових результатів покращити «життя» кримінального права у правотворчості, правозастосуванні та навчальному процесі. Найбільш типовими «штампами» практичного значення проведеного дослідження є: «...у законодавчому процесі – у результаті дослідження сформульовано пропозиції та рекомендації, які можуть бути використані при підготовці нормативно-правових актів, у подальшому вдосконаленні кримінального законодавства України; у правозастосовній діяльності – результати дослідження можуть бути використані у слідчій та судовій практиці при провадженні та вирішенні кримінальних справ про злочини, за які може бути застосовано додатковий вид покарання у вигляді конфіскації майна [268, с. 8] ...» або: «...у законотворчості – для подальшого вдосконалення кримінально-правових норм щодо врегулювання питань, пов'язаних з криміналізацією окремих проявів незаконної господарської діяльності; – у правозастосуванні – при розгляді конкретних кримінальних справ, пов'язаних

із злочинним посяганням на порядок здійснення господарської діяльності та діяльності з надання фінансових послуг» [17, с. 8].

Цікава й популярна така форма оголошення автором про практичне використання наукових результатів його дисертацій, як акт упровадження – письмовий документ, який засвідчує корисність здійсненого дослідження і його здатність бути застосованим у практиці органу або відомства, що його видав. Про наявність такого документа зазначали 54 науковці або у майже 51% усіх авторефератів. У багатьох роботах міститься посилання на два або більше актів упровадження. Місцями впровадження наукових результатів дисертацій є Верховна Рада України (її відповідні комітети) – 44 дисертації; Верховний Суд України – 18 робіт; органи виконавчої влади та правоохоронні відомства – 36 матеріалів. Про опублікування результатів наукових досліджень у формі методичних рекомендацій для органів застосування законодавства про кримінальну відповідальність заявили лише два дослідники (1,9%).

Практично всі проаналізовані автореферати дисертацій уміщують структурну частину «апробація наукових досліджень». Уважно вивчивши положення реферативних робіт, які містяться у цій структурній частині автореферату, є всі підстави стверджувати, що апробація наукового дослідження у 100% випадках зводиться до обговорення дисертації на відповідній кафедрі та виступу на науково-практичній конференції. Інші форми апробації наукових результатів не встановлено.

Здійснений аналіз реферативних робіт, які містять основні результати наукових досліджень із кримінального права, та показники взаємного впливу практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність і кримінально-правової науки, дає підстави стверджувати про високий рівень формалізму у цьому питанні. Об'єктивна вимога тісної співпраці науки і практики сприймається багатьма вченими як необхідна формальність наукового дослідження і відповідно відображається у роботах. Упровадження наукових результатів у практичну діяльність органів і відомств, які

застосовують кримінальний закон, також здебільшого мають формальний характер, оскільки наявність у роботі документу про «впровадження дисертації у практичну діяльність Головного управління МВС України у Луганській (Львівській, Одеській, Донецькій і т. д.) області» навряд чи реально вплине на покращення ефективності практики застосування КК України. Визнання пропозицій «слухними і такими, що можуть бути використані у ...» не можна вважати реальним впливом на практичну складову функціонування кримінального права.

У зв'язку із цим видається необхідним запровадити вимоги підвищення практичної складової у наукових дослідженнях із кримінального права, наприклад, шляхом уведення у структуру наукової роботи обов'язкової частини (розділу чи підрозділу), в якій самостійно поглиблено аналізувати практику застосування кримінального закону з того чи іншого предмета дослідження.

В аспекті впровадження наукових результатів у практику правозастосування авторам необхідно було би більш аргументовано доводити здатність наукових результатів дисертації підвищувати ефективність застосування кримінального закону, застосовуючи методи моделювання, експерименту тощо.

Як підсумкову, можна проголосити таку тезу: ґрунтуючись на міцній теоретичній основі, судова практика повинна здійснювати зворотній вплив на теорію кримінального права, бути основою для її подальшого розвитку [252, с. 9].

Проаналізуймо дидактичну функцію практики застосування закону про кримінальну відповідальність. Важливість прищеплення практично-прикладних умінь студентам-юристам – безсумнівна. Проілюструвати реальне становище у сфері практичної підготовки випускників-юристів можна такими результатами проведеного нами опитування. В одному з питань ми запропонували практичним працівникам оцінити якість підготовки випускників вищих юридичних навчальних закладів щодо знання ними

практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (від 1 до 5). Узагальнені результати (незалежно від сфер практичної роботи опитаних) такі: незадовільною (оцінки «1» та «2») вважають таку підготовку 42% опитаних; задовільною (оцінка «3») – 33%; доброю (оцінка «4») – 22%; відмінною (оцінка «5») – лише 3% респондентів.

Якщо проаналізувати результати опитування відповідно до органів правозастосування, у яких працюють респонденти, отримуємо такі результати: 1) серед працівників органів внутрішніх справ: незадовільно – 51%; задовільно – 25%; добре – 17%; відмінно – 6% опитаних; 2) серед працівників суду результати опитування виглядають так: незадовільно – 26%; задовільно – 43%; добре – 28%; відмінно – 3% опитаних; 3) серед працівників прокуратури: незадовільно – 52%; задовільно – 30%; добре – 15%; відмінно – 0%; 4) серед адвокатів: незадовільно – 55%; задовільно – 20%; добре – 20%; відмінно – 3% респондентів.

Як бачимо, якщо додати незадовільні та задовільні результати – отримаємо значення 75%. Така кількість опитаних у цілому не задоволена практичною підготовкою випускників вищих юридичних навчальних закладів. З чим це пов'язано?

Кримінальне право України, точніше – його Загальна та Особлива частини, є обов'язковою навчальною дисципліною у кожному вищому навчальному закладі, який готує юристів за будь-яким освітньо-кваліфікаційним рівнем. Предмет цієї навчальної дисципліни визначений у відповідних програмах, затверджених ученими радами факультетів та університетів. Проаналізувавши основну кількість підручників і навчальних посібників із кримінального права, можна зробити висновок, що предмет цієї навчальної дисципліни в основному збігається у представників різних наукових шкіл і в цілому визначений. Водночас є підстави стверджувати, що цей предмет не є повним.

Припустимо, що кримінальне право – це насамперед сукупність певних правил і заборон, які застосовуються уповноваженими на те органами держави

для охорони найбільш важливих суспільних відносин, сфер людського та суспільного буття. Таке розуміння галузі передбачає як мінімум два аспекти буття кримінального права: наявні правила та заборони – статика кримінального права; застосування цих правил і заборон – динаміка кримінального права – його «життя». І якщо першій складовій галузі присвячена практично вся увага вчених-криміналістів, аспекти «життя» кримінального права безпідставно нею обділені. Попри те, що твердження стосовно дослідження судової практики, насамперед її цільових установок, ступеня пов'язаності із законом і, навпаки, – свавільності її наслідків, виражених у інтенсивності кримінальної репресії, визначені у науці кримінального права як частина предмета або один із напрямів необхідного аналізу тенденцій і суперечностей розвитку кримінального закону [58, с. 69], у цілому беззаперечне.

Причини виникнення ситуації, пов'язаної з практичною складовою навчального процесу з кримінального права, можуть бути такі: складність визначення об'єкта та предмета дослідження; відсутність інтересу до правозастосовної практики; пріоритет суто теоретичних досліджень; розуміння практики застосування кримінального закону як кримінологічної проблеми стану та протидії злочинності тощо. Проте є підстави стверджувати, що ефективна кримінальна політика держави не може реалізуватися без міцної емпіричної бази – вивчення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність.

Аналізуючи значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність, робимо висновок про те, що вона виконує такі функції:

забезпечення законності – однакове застосування кримінального закону правозастосовними органами на всій території України;

заповнення прогалин – забезпечення відсутності прогалин у законі, яке може виконуватися і безпосередньо правозастосовними органами (у цьому випадку – судами), і через звернення до компетентних органів щодо внесення відповідних законопроектів, які вирішують колізію чи заповнюють прогалину;

оціночну – оцінки змісту нормативного матеріалу, його здатності бути застосованим на практиці, здійснити окреслений законодавцем вплив;

інтерпретаційну – тлумачення кримінально-правових понять, конкретизація їх змісту;

емпіричну – є критерієм істини у здійсненні наукових досліджень, визначає їх пріоритетні напрями, забезпечує високий ступінь ймовірності отриманих результатів;

дидактичну – забезпечує практичну складову навчального процесу, максимальну прив'язку навчального процесу до подальшої юридичної практики фахівця.

Практична складова навчального процесу з кримінального права потребує значущого збільшення. Це обумовлено тим, що часто чуємо нарікання роботодавців на неготовність випускників юридичних факультетів ВНЗ до безпосередньої роботи за фахом, і тим, що «життєва, практична» складова кримінального права є його невід'ємною частиною та потребує підвищеної уваги вчених.

Як же нині використовується практика застосування закону про кримінальну відповідальність у навчальному процесі? Підсумовуючи аналіз навчальних планів, програм навчальних дисциплін, навчальної, навчально-методичної та наукової літератури, практики викладання кримінального права, робимо висновок, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність використовується для:

підготовки науково-практичних і судово-практичних коментарів до Кримінального кодексу України. Проте лише у частині формалізованих рішень і роз'яснень вищого судового органу держави (постанов Пленуму Верховного Суду);

підготовки підручників із Загальної та Особливої частин кримінального права. Узагальнені положення практики застосування КК України трапляються вкрай рідко, а останнім часом й ілюстративні приклади з практики не

розміщуються на сторінках підручників і навчальних посібників із кримінального права;

підготовки лекцій – в основному ілюстративного матеріалу;

складання завдань та задач для підготовки до практичних і семінарських занять;

включення у курсові, дипломні та магістерські роботи з кримінального права на виконання вимог методичних рекомендацій для їх написання.

Окремими навчальними планами підготовки фахівців юристів передбачені вивчення спецкурсів, присвячених практично-прикладним проблемам застосування законодавства про кримінальну відповідальність, таких, наприклад, як «Проблеми кримінально-правової кваліфікації» та «Призначення покарання».

Водночас окреслені прояви дидактичної функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність не у всіх випадках системні, свідомо використовуються викладачами у навчальному процесі, часто мають примітивний характер. Як стверджує В. О. Навроцький, на жаль, більшість юристів-практиків недостатньо знають опубліковану судову практику, не приділяється належна увага її вивченню і під час підготовки правознавців. Так, у жодному виші України, як відомо, немає спеціальних курсів, присвячених вивченню ролі значення правозастосовної практики, її конкретних матеріалів [132, с. 123].

Підсумовуючи, зазначимо, що практична складова навчального процесу у підготовці фахівців юристів, зокрема з кримінального права, повинна бути збільшена. Цього можна досягти, впровадивши у практику викладання кримінального права (Загальної та Особливої частин), кримінально-правових спецкурсів, обов'язкове використання положень практики застосування КК України і у вигляді узагальнень судової та слідчої практики, і у формі ілюстративних положень, прикладів, задач і завдань. Це повинно стати не приємним винятком, а загальнообов'язковим правилом для всіх юридичних факультетів і профільних ВНЗ в Україні.

Висновки до третього розділу

Аналіз узагальнень судової практики, які здійснювали Верховний Суд України та Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ стосовно застосування нормативних положень КК України, слугує підставою для таких висновків:

а) не всі узагальнення містять висновки з їх проведення – ту структурну частину документа, яка б підсумовувала результати узагальнення;

б) в окремих узагальненнях вищі судові інстанції України вказують на помилки судів, пов'язані із незнанням законодавства, а не із проблемними випадками у правозастосуванні;

в) часто в узагальненнях Верховний Суд України дослівно відтворює положення чинного на момент його проведення кримінального або регулятивного законодавства, що, здається, зайве;

г) наукова складова проведених Верховним Судом України узагальнень часто зводиться до відтворення положень науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України;

ґ) трапляються випадки, коли в узагальненні порушується конкретна проблема, що потребує вирішення, яке Верховний Суд фактично не пропонує;

д) проаналізовані узагальнення містять положення, які насправді актуальні і такі, на вирішення яких повинна бути спрямована діяльність вищих судових інстанцій під час відповідної аналітичної роботи.

Орієнтуючи суди на предмет проведення узагальнень, необхідно насамперед зважати на моменти, які залежать від суддів, – ті функції практики застосування КК, які ми окреслювали: 1) судовий угляд, 2) установлення змісту оціночних понять; 3) виявлення недоліків чинного законодавства та його прогалин і т. д. Питання законності, відповідності нормам матеріального та процесуального права не повинні слугувати основою узагальнень, оскільки такі порушення повинні становити підставу узагальнення дисциплінарної практики щодо суддів, які не знають або не уміють застосовувати положення закону.

Усі законодавчі акти, якими внесені зміни та доповнення у КК України, можна класифікувати на три групи залежно від характеру цих актів: 1) які стосуються внесення змін і доповнень до комплексу нормативно-правових актів у зв'язку із прийняттям кодифікованого акта (Бюджетного кодексу, Кримінального процесуального кодексу тощо), регулятивного закону, або намаганням вирішення комплексної проблеми – найбільша група нормативних актів – 28 (46%); 2) самостійні регулятивні закони, у прикінцевих положеннях яких містяться відповідні зміни і доповнення до КК України – найменша група – 8 актів (13%); 3) законодавчі акти, які насамперед спрямовані на внесення змін і доповнень до КК України – 25 законів (41%).

З'ясовуючи роль практики застосування закону про кримінальну відповідальність у прийнятті змін і доповнень до КК України, ми класифікували реальні причини відповідних змін та виокремили такі групи:

- а) гармонізація із новоприйнятим регулятивним законодавством;
- б) суспільна потреба, соціальна необхідність, інші подібні аргументи;
- в) істотне погіршення ситуації, потреба у встановленні або збільшенні кримінально-правових санкцій;
- г) виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань – прийняття так званих конвенційних норм;
- г) в обґрунтуванні зазначені теоретичні проблеми та наведені наукові аргументи на користь прийняття того чи іншого законопроекту;
- д) законопроекти, в обґрунтуванні необхідності прийняття яких потреби у зміні та доповненні КК України не вказані;
- е) виправлення технічної помилки;
- е) потреби практики.

Потреби практики як причини внесення змін і доповнень до КК України вказані у 12% випадків, проте спільне для них те, що зроблені вони без ґрунтовного узагальнення слідчої чи судової практики та не за зверненням органів, які застосовують кримінальне законодавство. Принаймні, безпосередньо

на потреби практики за ініціативи вищих судових інстанцій у жодній пояснювальній записці не вказано.

Саме за допомогою практики, точніше – всієї правозастосовної практики (слідчої, прокурорської, судової), визначається зміст оціночних понять у кримінальному праві, адже через нефіксовану структуру свого змісту вони охоплюють нефіксовану жорстокими межами кількість кримінально-правових характеристик (ознак), а це допомагає практично відразу же «відгукнутися» на відповідні соціальні і юридичні зміни, відтак бути одним із технічних засобів забезпечення стабільності й динамічності кримінального закону.

Оціночна функція практики застосування закону про кримінальну відповідальність виявляється і у завданні обмеження так званого судового угляду або меж судової дискреції.

Зміст усіх постанов Пленуму Верховного Суду України (всього проаналізовано 26) ми об'єднали у чотири групи положень: 1) які дослівно відтворюють текст Кримінального кодексу України або інших законодавчих актів; 2) які тлумачать поняття, що вживаються у Кримінальному кодексі України; 3) які рекомендують органам правозастосування правила застосування Кримінального кодексу України; 4) які мають декларативний або службовий характер і за суттю не мають кримінально-правового значення. Якщо встановити відсоткове співвідношення цих положень, отримаємо: перша група положень – 8%; друга – 18%; третя – 64%; четверта – 10%. Як бачимо, більшість положень постанов Пленуму Верховного Суду України стосуються не тлумачення кримінально-правових понять (усього їх протлумачено у абсолютних цифрах 266), а рекомендацій щодо застосування законодавства про кримінальну відповідальність і у аспекті кримінально-правової кваліфікації, і щодо призначення покарання чи вирішення інших питань застосування кримінального закону.

Аналізуючи емпіричну та дидактичну функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність, можна зробити такі висновки:

– як правило, вчені використовують своєрідні штампи, кліше, які копіюються з автореферату в автореферат і відрізняються лише кількістю фактично використаних практичних матеріалів;

– джерелами одержаних знань про практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність науковці здебільшого називають «матеріали судової практики», «статистичну звітність», «результати вивчення та узагальнення слідчої, прокурорської та судової практики», «офіційні статистичні дані» тощо;

– потреба вивчення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність як підґрунтя визначення потреби дослідження кримінально-правової проблеми взагалі, або ж додатковим аргументом на користь наукових результатів, повинна стати одним із основних завдань будь-якого наукового пошуку;

– видається необхідним запровадити вимоги збільшення обсягу практичної складової у наукових дослідженнях із кримінального права, наприклад, через уведення у структуру наукової роботи обов'язкової частини (розділу чи підрозділу), в якій практику застосування кримінального закону з того чи іншого предмета дослідження самостійно поглиблено аналізувати;

– практична складова навчального процесу з кримінального права потребує істотного збільшення. Це обумовлено і тим, що часто чуємо нарікання роботодавців на неготовність випускників юридичних факультетів ВНЗ до безпосередньої діяльності за фахом, і тим, що «життєва, практична» складова кримінального права є його невід'ємною частиною, відтак потребує підвищеної уваги вчених.

ВИСНОВКИ

У дисертації з'ясовано кримінально-правове значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність. Основні висновки дисертаційної роботи такі:

1. Актуальність теми дисертації, обґрунтована у вступі, повністю підтвердилася у процесі дослідження. Представники науки кримінального права на сучасному етапі розвитку її теорії усвідомлюють важливість розгляду практики застосування закону про кримінальну відповідальність, включають її у предмет перспективних досліджень, аналізують її як предмет систематизації та узагальнення, вирішують окремі питання її правового значення (як джерела кримінального права тощо), використовують як емпіричний та ілюстративний матеріал досліджень кримінально-правових проблем, адресат рекомендацій, які висловлюються у висновках наукових пошуків, та ін. Водночас теза, яку ми висунули у дисертації, підтвердилася повною мірою. Представники науки кримінального права в Україні не здійснювали комплексні дослідження кримінально-правового значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

2. Дослідження структури кримінально-правового регулювання та місця у ній практики застосування закону про кримінальну відповідальність дає підстави для твердження про те, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність у аспекті об'єкта кримінально-правового регулювання виявляється як:

– безпосередній об'єкт впливу норм кримінального права, які визначають: а) підставу кримінальної відповідальності – питання кримінально-правової кваліфікації; б) призначення покарання;

– частина кримінально-правової реальності, життя, соціального буття кримінального права;

– частина, рівень кримінально-правової політики держави.

Інструментальну характеристику практики застосування закону про кримінальну відповідальність ми здійснили із застосуванням понять «правовий підхід» або «правова позиція», які у теорії кримінального права не становили предмет детального наукового аналізу. Це дало підстави для висновку про те, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність, будучи частиною об'єкта кримінально-правового регулювання, одночасно може виступати та фактично виступає його засобом (інструментом).

3. Застосування сучасних підходів до визначення системи джерел кримінального права та підтримка концепції розрізнення джерел права та джерел законодавства дало змогу стверджувати, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність в аспекті визначення її значення як джерела кримінального права наділена такими властивостями:

- належить до джерел права і у широкому, і у вузькому розуміннях, оскільки є причиною та відображає закономірності правотворення, водночас є способом закріплення та існування положень нормативного характеру;

- виступає фактичним джерелом кримінального права, оскільки містить кримінально-правові норми або їх елементи, які регулюють кримінально-правові відносини та належать до правової системи держави;

- існує у певній формі, яка недосконала, потребує комплексного вирішення, більшої відкритості та доступності для сприйняття представниками правозастосовних органів;

- фактично застосовується як джерело кримінального права, виконує властиві тільки їй специфічні функції: забезпечення законності; заповнення прогалин; оцінки якості закону; інтерпретації його змісту; емпіричну та дидактичну.

Крім того, є всі підстави для визнання того, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність стане повноцінним джерелом кримінального права тоді, коли набуде визначеної форми. Йдеться про те, що джерело права – це явище, з якого черпають знання про право. Джерела права стають такими лише за умови набуття певної форми – зовнішнього вияву, який

уможливиює отримання відповідних знань. І якщо судова практика ще має такі форми, достатньо доступні для правозастосовувачів, то так звана слідчо-прокурорська практика поки що не має зовнішньої форми, але, очевидно, потребує її.

4. Намагаючись визначити поняття та встановити зміст практики застосування закону про кримінальну відповідальність, ми дотримувалися того, що для того, аби з'ясувати сутність досліджуваного поняття, необхідно йти шляхом не «від поняття до його змісту», а «від змісту явища до поняття про нього». Результати аналізу висловлених під час анкетування позицій практиків щодо цього правового феномена не дають змогу виявити однозначні тенденції у розумінні практики застосування закону про кримінальну відповідальність самими практиками. Поляризація позицій здійснюється від очевидних «відписок» до інтуїтивного відчуття значення практики для правової системи держави. Поняття «практика застосування закону про кримінальну відповідальність» на практиці досі невизначено.

Проведене дослідження дає нам підстави для висновку, що судова практика одночасно є й динамікою вказаного виду судової діяльності, і її статикою. А отже, загальне розуміння практики застосування закону про кримінальну відповідальність повинно охоплювати ці два аспекти: це діяльність уповноважених органів держави щодо безпосереднього застосування закону про кримінальну відповідальність і специфічний результат цієї діяльності – правоположення, які полягають у розробленні конкретизуючих правил застосування такого закону. І знову цей висновок підтверджує попередній. Динаміка практики застосування закону про кримінальну відповідальність є об'єктом кримінально-правового регулювання, а її статика – засобом.

Розгляд питань змісту практики застосування кримінального закону дає підстави визначити відповідне поняття так: практика застосування кримінального закону – це діяльність уповноважених на те органів держави із реалізації приписів КК України (частина об'єкта кримінально-правового регулювання) та розроблення правоположень на підставі розкриття й

конкретизації змісту кримінально-правових норм, які здатні впливати на подальше застосування КК України (засіб кримінально-правового регулювання), та результати такої діяльності.

5. Досліджуючи форми практики застосування закону про кримінальну відповідальність, ми зважали на те, що термін «форма практики застосування закону про кримінальну відповідальність» може застосовуватися цілком адекватно, адже це й 1) зовнішні межі практики застосування закону, які дають можливість визначити її контури; й 2) шаблон, який дасть змогу сформулювати обриси практики застосування закону про кримінальну відповідальність; й 3) тип, будова, спосіб організації, зовнішній вияв практики застосування закону про кримінальну відповідальність, пов'язані з її змістом; й 4) спосіб існування змісту, внутрішня структура, організація і зовнішній вираз практики застосування закону про кримінальну відповідальність.

Серед видів юридичної практики як родового поняття практика застосування кримінального закону є видом юридичної практики, яка, своєю чергою, складається із: а) практики, умовно говорячи, досудового застосування кримінального закону; б) судової практики. Ці два види практики застосування кримінального закону розрізняються за суб'єктом правозастосування: для першого випадку – органи досудового розслідування; для другого – суди України. Означені види практики відрізняються й за правовими наслідками юридичної діяльності. Органи досудового розслідування здійснюють, так би мовити, попереднє та неповне (кримінально-правову кваліфікацію) застосування кримінального закону, яке не позбавлене правових наслідків для особи, щодо якої застосовується кримінальний закон. Суди ж здійснюють остаточне застосування кримінального закону (кримінально-правову кваліфікацію і призначення покарання). У решта ознаках практика застосування кримінального закону в обох видах повинна збігатися. Це ж стосується і форм такої практики.

Отже, форми практики застосування закону про кримінальну відповідальність є тим об'єктивованим утіленням, якого набувають певні

сторони правозастосовної діяльності, пов'язані із конкретизацією правових норм у процесі їх застосування. Цю залежність між процесом конкретизації та способом його об'єктивізації необхідно розкрити, оскільки після того, як виявлена залежність форми від змісту, важливо встановити, чому такий зміст виражається в цій, а не іншій формі.

Якщо абстрагуватися від форм практики, які обумовлені суб'єктами її вироблення, а також стадіями кримінального переслідування, на яких вона здійснюється, видається необхідним зазначити таке. З огляду на роль, яку виконує практика застосування закону про кримінальну відповідальність у структурі кримінально-правового регулювання, що є її змістом, практика має такі своєрідні форми: 1) правозастосовного рішення у тій частині практики, яка виконує роль об'єкта кримінально-правового регулювання; 2) сконструйованих правоположень як інструментальний прояв практики застосування закону про кримінальну відповідальність. Перший вид форми найбільше нагадує прецедент у правовій системі держави. У іншій формі практика застосування закону про кримінальну відповідальність є проявом творчого опрацювання певної кількості казуальних правозастосовних рішень, а це:

- постанови пленумів вищих судових інстанцій з тих чи інших категорій кримінальних справ;
- узагальнення практики застосування законодавчих норм стосовно певних категорій злочинів;
- листи, роз'яснення, відповіді на запитання, що надходять до керівних правоохоронних органів;
- методичні вказівки щодо розслідування, розгляду окремих категорій справ.

Дійсне та бажане значення різних форм практики застосування закону про кримінальну відповідальність розрізняються залежно від органу правозастосування, однак очікувано, що форми судової практики – узагальнення та постанови пленумів судових інстанцій – найбільш затребувані.

б. Кримінально-правове значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність виявляється через функції, які виконує така практика. У результаті дослідження ми зробили висновок, що практика застосування закону про кримінальну відповідальність виконує такі функції:

забезпечення законності – однакового застосування кримінального закону всіма правозастосовними органами на всій території України;

заповнення прогалін – забезпечення відсутності недоліків закону, яке може виконуватися і безпосередньо правозастосовними органами (у цьому випадку – судами), і шляхом звернення до компетентних органів щодо внесення відповідних законопроектів, які вирішують колізію чи заповнюють прогалину;

оціночну – оцінка змісту нормативного матеріалу, його здатності бути застосованим на практиці, здійснити заданий законодавцем вплив;

інтерпретаційну – тлумачення кримінально-правових понять, конкретизація їх змісту;

емпіричну – є критерієм істини у здійсненні наукових досліджень, визначає їх пріоритетні напрями, забезпечує високий ступінь ймовірності одержаних результатів;

дидактичну – забезпечує практичну складову навчального процесу, максимальну прив'язку навчального процесу до подальшої юридичної практики фахівця.

7. Розкриваючи функцію забезпечення законності та її реалізацію через узагальнення практики застосування закону про кримінальну відповідальність, у дисертаційній роботі здійснено аналіз узагальнень судової практики, які проводилися Верховним Судом України (всього 12) та Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ (всього 1), що дало підстави для таких міркувань:

а) не всі узагальнення містять висновки з їх проведення – ту структурну частину документа, яка б підсумовувала результати узагальнення;

б) в окремих узагальненнях вищі судові інстанції України вказують на помилки судів, пов'язані із незнанням законодавства, а не з проблемними випадками, які виникають у правозастосуванні;

в) часто у своїх узагальненнях Верховний Суд України дослівно відтворює положення чинного на момент його здійснення кримінального або регулятивного законодавства, що, здається, зайве;

г) наукова складова здійснених Верховним Судом України узагальнень часто зводиться до відтворення положень науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України;

г) трапляються випадки, коли в узагальненні порушується конкретна проблема, вирішення якої Верховний Суд фактично не пропонує;

д) проаналізовані узагальнення містять положення, які насправді актуальні і такі, на вирішення яких і повинна бути спрямована діяльність вищих судових інстанцій під час проведення відповідної аналітичної роботи.

Орієнтуючи суди на предмет здійснення узагальнень, необхідно насамперед акцентувати на моментах, які залежать від суддів, – тих функціях практики застосування КК, які ми окреслювали: 1) судовий угляд; 2) установлення змісту оціночних понять; 3) виявлення недоліків чинного законодавства та його прогалин і т. д. Питання законності, відповідності нормам матеріального та процесуального права не повинні бути основою узагальнень, оскільки такі порушення повинні слугувати підставою узагальнення дисциплінарної практики щодо суддів, які не знають або не вміють застосовувати положення закону.

8. З'ясовуючи сутність функції заповнення прогалин та її реалізацію через безпосереднє звернення до законодавчого органу, ми проаналізували 63 Закони України, якими були внесені зміни та доповнення до КК України упродовж 2008-2012 років на предмет виявлення значення практики як тієї сили, що обумовлює необхідність зміни КК України. Результатом такого аналізу стали такі положення:

– всі законодавчі акти, якими внесені зміни та доповнення у КК України, можна класифікувати на три групи залежно від характеру цих актів: 1) ті, які стосуються внесення змін і доповнень до комплексу нормативно-правових актів у зв'язку із прийняттям кодифікованого акта (Бюджетного кодексу,

Кримінального процесуального кодексу тощо), регулятивного закону або намаганням вирішити комплексну проблему, – найбільша група нормативних актів – 28 (46%); 2) самостійні регулятивні закони, у прикінцевих положеннях яких містяться відповідні зміни і доповнення до КК України, – найменша група – 8 актів (13%); 3) законодавчі акти, які насамперед спрямовані на внесення змін і доповнень до КК України, – 25 законів (41%);

– виявляючи роль практики застосування закону про кримінальну відповідальність у прийнятті змін і доповнень до КК України, ми класифікували реальні причини прийняття відповідних змін і виокремили такі групи:

а) унормування відповідно до новоприйнятого регулятивного законодавства;

б) суспільна потреба, соціальна необхідність, інші подібні аргументи;

в) істотне погіршення ситуації, потреба у встановленні або збільшенні кримінально-правових санкцій;

г) виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань – прийняття так званих конвенційних норм;

г) в обґрунтуванні зазначені теоретичні проблеми та наведені наукові аргументи на користь прийняття того чи іншого законопроекту;

д) законопроекти, в обґрунтуванні необхідності прийняття яких потреби у зміні та доповненні КК України взагалі не вказані;

е) виправлення технічної помилки;

є) потреби практики;

– потреби практики як причини внесення змін і доповнень до КК України вказані у 12% випадків, проте спільне для всіх те, що вони зроблені без ґрунтового узагальнення слідчої чи судової практики та не за зверненням органів, які застосовують кримінальне законодавство. Принаймні, безпосередньо на потреби практики за ініціативи вищих судових інстанцій у жодній пояснювальній записці не вказано.

9. Аналізуючи оціночну функцію практики застосування закону про кримінальну відповідальність, ми вкотре упевнилися у тому, що саме за

допомогою практики, точніше – усієї правозастосовної практики (слідчої, прокурорської, судової), визначається зміст оціночних понять у кримінальному праві, адже через нефіксовану структуру свого змісту вони охоплюють нефіксовану жорсткими межами чималу кількість кримінально-правових характеристик (ознак), а це допомагає практично відразу же «відгукнутися» на відповідні соціальні і юридичні зміни, відтак виступати одним із технічних засобів забезпечення стабільності й динамічності кримінального закону.

Крім того, у дисертаційній роботі доведено, що оціночна функція практики застосування закону про кримінальну відповідальність проявляється і у завданні обмеження так званого судового угляду або меж судової дискреції.

10. Розкриваючи сутність інтерпретаційної функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність, здійснено аналіз змісту постанов пленумів вищих судових інстанцій (усього 26). Можна виокремити чотири групи положень, які: 1) дослівно відтворюють текст Кримінального кодексу України або інших законодавчих актів; 2) тлумачать поняття, що вживаються у Кримінальному кодексі України; 3) рекомендують органам правозастосування правила застосування Кримінального кодексу України; 4) мають декларативний або службовий характер і за суттю не мають кримінально-правового значення. Якщо встановити відсоткове співвідношення цих положень, то: перша група – 8%; друга – 18%; третя – 64%; четверта – 10%. Як бачимо, більшість положень постанов Пленуму Верховного Суду України стосуються не тлумачення кримінально-правових понять (усього їх розтлумачено у абсолютних цифрах 266), а рекомендацій щодо застосування законодавства про кримінальну відповідальність і в аспекті кримінально-правової кваліфікації, і стосовно призначення покарання чи вирішення інших питань застосування кримінального закону.

11. Аналізуючи емпіричну та дидактичну функції практики застосування закону про кримінальну відповідальність, зроблено такі висновки:

– як правило, вчені застосовують своєрідні штампи, кліше, які копіюються з автореферату в автореферат і відрізняються лише кількістю фактично використаних практичних матеріалів;

– джерелами одержаних знань про практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність науковці здебільшого називають «матеріали судової практики», «статистичну звітність», «результати вивчення та узагальнення слідчої, прокурорської та судової практики», «офіційні статистичні дані» тощо;

– потреба вивчення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність як підґрунтя визначення потреби дослідження кримінально-правової проблеми взагалі, або ж додатковим аргументом на користь тих чи інших наукових результатів, повинна стати одним із першочергових завдань будь-якого наукового пошуку;

– у зв'язку із цим видається необхідним запровадити вимоги щодо збільшення практичної складової у наукових дослідженнях із кримінального права. Наприклад, шляхом уведення у структуру наукової роботи обов'язкової частини (розділу чи підрозділу), в якій доцільно самостійно поглиблено аналізувати практику застосування кримінального закону з того чи іншого предмета дослідження;

– практична складова навчального процесу з кримінального права потребує значного розширення. Це обумовлено й тим, що часто чуємо нарікання роботодавців на неготовність випускників юридичних факультетів ВНЗ до безпосередньої діяльності за фахом, і тим, що «життєва, практична» складова кримінального права є його невід'ємною частиною та потребує підвищеної уваги вчених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абросімова Ю. А. Злочинність неповнолітніх та запобігання їй на регіональному рівні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Ю. А. Абросімова. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.
2. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Авраменко. – Львів, 2008. – 19 с.
3. Алексеев С. С. Социальная ценность права в советском обществе / С. С. Алексеев. – М.: Юридическая литература, 1971. – 222 с.
4. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски решения / С. С. Алексеев. – М.: Норма, 2001. – 748 с.
5. Акімов М. О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / М. О. Акімов. – К., 2009. – 18 с.
6. Андрушко П. П. Тенденции (особенности) уголовно-правовой политики в Украине на современном этапе / П. П. Андрушко // Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели: материалы 7 Рос. конгресса уголовного права (31 мая – 1 июня 2012 г.): тезисы докл. – М.: Проспект, 2012. – С. 540–557.
7. Андрушко П. П. Проблеми впровадження результатів наукових досліджень з кримінального права у правозастосовчу діяльність та їх використання (врахування) у законотворчій діяльності / П. П. Андрушко // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (15 травня 2009 р.) / ред. кол. В. І. Борисов (гол. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009. – С. 52–56.

8. Андрушко П. П. Пробелы в уголовном законе / П. П. Андрушко // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Шестой Международной научно-практической конференции (29–30 января 2009 г.). – М.: Проспект, 2009. – С. 134–137.

9. Арманов М. Г. Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи не виконання цивільно-правових зобов'язань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. Г. Арманов. – К., 2009. – 20 с.

10. Бабанін С. В. Кримінальна відповідальність за порушення чинних на транспорті правил: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. В. Бабанін. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.

11. Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. П. Базов. – Х., 2009. – 22 с.

12. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. В. Бараненко. – К., 2009. – 16 с.

13. Баулін Ю. В. Кримінально-правова система України: загальна характеристика / Ю. В. Баулін // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 жовтня 2012 р.) / редкол. В. Я. Тацій (гол. ред.), В. І. Борисов (заст. гол. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 62–64.

14. Бережний С. Д. Відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів за кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. Д. Бережний. – К., 2009. – 22 с.

15. Берзін П. Щодо питання про оціночні поняття, які визначаються матеріальними критеріями і виступають кваліфікуючими ознаками за чинним Кримінальним кодексом України / П. Берзін // Кримінальне право. – 2002. – № 10. – С. 90–95.

16. Библик О. Н. Источники уголовного права Российской Федерации / О. Н. Библик. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 243 с.

17. Бобонич Є. Ф. Порухення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг: кримінально-правова характеристика (ст. 202 Кримінального кодексу України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Є. Ф. Бобонич. – К., 2009. – 21 с.

18. Богатирьова О. І. Кримінально-виконавча інспекція як суб'єкт виконання покарань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. І. Богатирьова. – К., 2009. – 22 с.

19. Бойко А. И. Язык уголовного закона и его понимание: монография / А. И. Бойко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 320 с.

20. Борисов В. І. Дослідження інститутом вивчення проблем злочинності АПрН України якості законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю / В. І. Борисов // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (15 травня 2009 р.); ред. кол. В. І. Борисов (гол. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009. – С. 14–18.

21. Браинин Я. М. Уголовный закон и его применение / Я. М. Браинин. – М.: Юридическая литература, 1967. – 240 с.

22. Братусь С. Судебная практика в советской правовой системе / С. Братусь. – М.: Юридическая литература, 1975. – С. 3–7.

23. Васильченко А. А. Система уголовно-правового регулирования общественных отношений / А. А. Васильченко // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Пятой Международной научно-практической конференции (24–25 января 2008 г.). – М.: Проспект, 2008. – С. 77–81.

24. Веренкіотова О. Використання оціночних понять у вітчизняній правовій науці / О. Веренкіотова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 5. – С. 14–16.

25. Вильнянский С. И. Лекции по советскому гражданскому праву / С. И. Вильнянский. – Х.: Изд-во Харьковского ун-та, 1958. – 184 с.

26. Вильнянский С. И. Правовые и иные социальные нормы в период развернутого строительства коммунизма / С. И. Вильнянский // Правоведение. – 1962. – № 4. – С.14–27.

27. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. А. Вознюк. – К., 2009. – 20 с.

28. Волков К. А. Судебный прецедент и его роль в регулировании уголовно-правовых отношений: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права» / К. А. Волков. – Иркутск, 2002. – 22 с.

29. Газье Ф. Роль судебной практики в развитии административного права Франции / Ф. Газье // СССР–Франция: социологический и международно-правовой аспекты сравнительного правоведения. – М., 1987. – С. 53–63.

30. Гайворонський Є. П. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Є. П. Гайворонський. – Х., 2009. – 21 с.

31. Гальперин И. М. Уголовная политика и уголовное законодательство / И. М. Гальперин // Основные направления борьбы с преступностью. – М., 1975. – С. 70–76.

32. Гармаш Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. О. Гармаш. – Х., 2008. – 22 с.

33. Горбачева І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Горбачева. – Одеса, 2008. – 21 с.

34. Гранат Н. Л. Источники права / Н. Л. Гранат // Юрист. – 1998. – № 9. – С.8–9.

35. Гринберг М. С. Пределы принуждения (уголовно-правовой аспект) / М. С. Гринберг // Государство и право. – 1999. – № 4. – С. 41.

36. Грищук В. К. Поняття, предмет, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права: навч. посібник / В. К. Грищук. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 112 с.

37. Гураленко Н. Основні концептуальні підходи до розуміння категорії «джерело права» / Н. Гураленко // Юридична Україна. – 2006. – № 6. – С. 13–18.

38. Губанова О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання згвалтуванню (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Губанова. – К., 2008. – 15 с.

39. Гулкевич В. Д. Кримінально-правова охорона авторського права і суміжних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. Д. Гулкевич. – Львів, 2008. – 20 с.

40. Гуртовенко О. Л. Психічне насильство у кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Л. Гуртовенко. – Одеса, 2008. – 18 с.

41. Гусар Л. В. Необхідна оборона: кримінологічні та кримінально-правові аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л. В. Гусар. – Одеса, 2009. – 23 с.

42. Гусєва К. А. Нормативно-правове забезпечення запобігання злочинам міліції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / К. А. Гусєва. – К., 2009. – 19 с.

43. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози; пер. с франц. В. А. Туманова. – М.: Международные отношения, 1999. – 400 с.

44. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи або терористичної організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. О. Данилевський. – К., 2009. – 22 с.

45. Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. М. Данилюк. – Львів, 2009. – 24 с.

46. Дашенко О. В. Умовно-дострокове звільнення від покарання неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Дашенко. – Запоріжжя, 2009. – 23 с.

47. Дем'яненко Ю. І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканості приватного життя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. І. Дем'яненко. – Х., 2008. – 26 с.

48. Дідик С. Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. Є. Дідик. – К., 2009. – 18 с.

49. Діордіца І. В. Кримінальна відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення

державної влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. В. Діордіца. – К., 2009. – 23 с.

50. Дітріх О. І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. І. Дітріх. – К., 2009. – 13 с.

51. Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. П. Дзюба. – Х., 2008. – 24 с.

52. Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Доляновська. – К., 2008. – 22 с.

53. Дякур М. Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. Д. Дякур. – К., 2009. – 21 с.

54. Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. П. Дячкін. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.

55. Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http // reyestr. court. gov. ua](http://reyestr.court.gov.ua)

56. Ємельяненко В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Ємельяненко. – Х., 2009. – 21 с.

57. Есаков Г. А. Судебная практика по уголовным делам: сборник / Г. А. Есаков. – М.: Проспект, 2010. – 1104 с.

58. Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. – 2-е изд., перераб. и доп. / А. Э. Жалинский. – М.: Проспект, 2009. – 400 с.

59. Жалинский А. Э. Уголовное право как социальный инструмент и правовая компетенция (модели возможного развития) / А. Э. Жалинский // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Пятой Международной научно-практической конференции (24–25 января 2008 г.). – М.: Проспект, 2008. – С. 15–19.

60. Жалинский А. Э. Неотвратимость уголовной ответственности и усмотрение судей в условиях социальных преобразований / А. Э. Жалинский // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы IX Международной научно-практической конференции (26–27 января 2012 г.). – М.: Проспект, 2012. – С. 20–23.

61. Жариков Ю. С. Уголовно-правовое регулирование и механизм его реализации / Ю. С. Жариков. – М.: Юриспруденция, 2009. – 216 с.

62. Жоль К. К. Методы научного познания и логика (для юристов): учебное пособие / К. К. Жоль. – К.: Атика, 2001. – 360 с.

63. Жуйков В. М. К вопросу о судебной практике как источнике права / В. М. Жуйков // Судебная практика как источник права. – М., 2000. – С. 53–63.

64. Жук І. В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. В. Жук. – К., 2009. – 21 с.

65. Загайнова С. К. Судебный прецедент: проблемы правоприменения / С. К. Загайнова. – М.: НОРМА, 2002. – 176 с.

66. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с.

67. Задоя К. П. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / К. П. Задоя. – К., 2009. – 18 с.

68. Золотарьов А. І. Звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування за злочини у сфері господарської діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. І. Золотарьов. – К., 2008. – 15 с.

69. Иоффе О. С. Советское гражданское право: курс лекций / О. С. Иоффе. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1958. – Т. 1. – 440 с.

70. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. О. Йосипів. – Львів, 2009. – 23 с.

71. Капліна О. В. Правотворча роль судової практики в кримінальному судочинстві / О. В. Капліна // Проблеми законності. – 2009. – Вип. 100. – С. 346–354.

72. Карамішева Н. В. Логіка: підручник для студентів юридичних факультетів ВУЗів / Н. В. Карамішева. – Львів: Стрім, 1998. – 247 с.

73. Карасова А. Л. К вопросу о перспективах развития науки уголовного права / А. Л. Карасова, Е. В. Тищенко // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Шестой Международной научно-практической конференции (29–30 января 2009 г.). – М.: Проспект, 2009. – С. 103–105.

74. Кармаліта М. Значення правової доктрини в контексті джерел права / М. Кармаліта // Юридична Україна. – 2010. – № 6. – С. 17–21.

75. Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. І. Карпенко. – Запоріжжя, 2010. – 19 с.

76. Кауфман М. А. Судебное толкование уголовно-правовых норм и его значение для решения правоприменительных задач / М. А. Кауфман // Библиотека уголовного права и криминологии. – 2013. – № 1. – С. 130–136.

77. Кашанина Т. В. Оценочные понятия в советском праве: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Татьяна Васильевна Кашанина. – Свердловск, 1974. – 201 с.

78. Квасневська Н. Д. Відповідальність за постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове та криминологічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Н. Д. Квасневська. – К., 2009. – 16 с.

79. Кириченко І. В. Запобігання злочинам у сфері обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / І. В. Кириченко. – К., 2009. – 22 с.

80. Кириченко Ю. В. Кримінальна відповідальність за викрадення електричної або теплової енергії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Ю. В. Кириченко. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.

81. Кирюшкин М. В. Структурные предпосылки развития уголовно-правовой науки / М. В. Кирюшкин // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Пятой Международной научно-практической конференции (24–25 января 2008 г.). – М.: Проспект, 2008. – С. 19–24.

82. Клевцов А. О. Звільнення від відбування покарання неповнолітніх за кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А. О. Клевцов. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.

83. Кленова Т. В. Оценочные понятия уголовного кодекса Российской Федерации: проблемы законодательного и судебного толкования /

Т. В. Кленова // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы 4-й Международной научно-практической конференции. – М.: ТК Велби, Проспект, 2007. – С.94–97.

84. Кленова Т. В. Проблема конкретизации уголовно-правовых дефиниций / Т. В. Кленова // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Пятой Международной научно-практической конференции (24–25 января 2008 г.). – М.: Проспект, 2008. – С. 57–61.

85. Ключев М. М. Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. М. Ключев. – К., 2008. – 22 с.

86. Книга М. М. Примусові заходи медичного характеру як засіб попередження злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. М. Книга. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.

87. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном законе: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е. В. Кобзеева. – Саратов, 2002. – 18 с.

88. Ковалев М. И. Оптимальное соотношение формального и оценочного в уголовном законе / М. И. Ковалев // Советское государство и право. – 1973. – № 11. – С. 68–74.

89. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. П. Коваленко. – Львів, 2009. – 23 с.

90. Козак О. С. Звільнення від кримінальної відповідальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. С. Козак. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.

91. Козлюк Л. Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л. Г. Козлюк. – К., 2009. – 20 с.

92. Козяр В. Значення постанов Пленуму Верховного Суду з питань застосування кримінального законодавства / В. Козяр // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2. – С.122–125.

93. Кокорев Л. Д. Некоторые вопросы методики обобщения судебно-следственной практики / Л. Д. Кокорев // Изучение и предупреждение преступности: материалы практической конференции (май 1965 г.). – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1966. – Вып. 2. – С. 157–166.

94. Колодяжний М. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання вимаганням, поєднаним з насильством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. Г. Колодяжний. – Х., 2010. – 22 с.

95. Кондратішина В. В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Кондратішина. – Львів, 2009. – 20 с.

96. Коняхин В. П. Теоретические основы построения Общей части российского уголовного права / В. П. Коняхин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 348 с.

97. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Копотун. – К., 2008. – 22 с.

98. Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція / Л. Корчевна // Право України. – 2004. – № 5. – С. 19–22.

99. Костенко О. Кримінальний кодекс і доктрина / Олександр Костенко // Право України. – 2004. – № 7. – С. 43–47.

100. Красноголовец С. В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референтних прав громадян в Україні та держав центральної Європи (порівняльний аналіз на прикладі Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. В. Красноголовец. – Львів, 2009. – 22 с.

101. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 19 травня 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня. – № 90–91.

102. Кропачев Н. М. Уголовно-правовое регулирование: механизм и система / Н. М. Кропачев. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского гос. ун-та, 1999. – 260 с.

103. Кропачев Н. М. Механизм уголовно-правового регулирования: уголовная ответственность: учебное пособие / Н. М. Кропачев, В. С. Прохоров. – СПб., 2000. – 60 с.

104. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М.: Юридическая литература, 1972. – 352 с.

105. Кудрявцев В. Н. Юридические нормы и фактическое поведение / В. Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1980. – № 2. – С.14–17.

106. Кузнецова Н. В. А судьи кто? (К вопросу о профессиональном отборе на судебную работу) / Н. В. Кузнецова // Государство и право. – 1994. – № 8–9. – С. 130–133.

107. Кулієв А. Ю. Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів проти особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. Ю. Кулієв. – К., 2010. – 19 с.

108. Ларченко М. О. Кримінологічна характеристика злочинця, винного у статевому злочині: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. О. Ларченко. – К., 2009. – 20 с.

109. Лановенко К. Суб'єктивний момент при застосуванні оціночних понять у кримінальному законодавстві / К. Лановенко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 9. – С. 152–155.

110. Левченко Ю. О. Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. О. Левченко. – К., 2008. – 20 с.

111. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности: теория и законодательная практика. – 2-е изд. / Т. А. Лесниевски-Костарева. – М.: НОРМА, 2000. – 400 с.

112. Лист Верховного Суду України № 5-2450/0/8-13 від 01.11.2013 р.

113. Лисько Т. Д. Кримінальна відповідальність за згвалтування (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. Д. Лисько. – К., 2008. – 16 с.

114. Мадьярова А. В. Разъяснения Верховного Суда Российской Федерации в механизме уголовно-правового регулирования / А. В. Мадьярова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 405 с.

115. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А. А. Малиновский. – М.: Международные отношения, 2002. – 375 с.

116. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії і практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. К. Матвійчук. – К., 2008. – 33 с.

117. Матвійчук Я. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту (порівняльне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Я. В. Матвійчук. – К., 2009. – 22 с.

118. Марко С. І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. І. Марко. – Львів, 2009. – 23 с.

119. Марченко Н. В. Додаткові покарання та особливості їх призначення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. В. Марченко. – К., 2009. – 22 с.

120. Мельник М. І. Вступне слово // Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / М. І. Мельник. – К.: Атіка, 2008. – С. 7–13.

121. Мельник Р. І. Кримінально-правова характеристика завідомо незаконного затримання, приводу, арешту та тримання під вартою (ст. 371 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Р. І. Мельник. – К., 2008. – 36 с.

122. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у сфері зовнішньоекономічної діяльності: кримінологічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. В. Мельничук. – Одеса, 2009. – 20 с.

123. Методика обобщения судебной практики / под. ред. А. Н. Балашова. – М.: Юридическая литература, 1976. – 112 с.

124. Микитчик А. В. Кримінологічні засади запобігання шахрайству з нерухомістю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. В. Микитчик. – К., 2008. – 22 с.

125. Миронова В. О. Кримінальна відповідальність за порушення законів і звичаїв війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Миронова. – Дніпропетровськ, 2008. – 21 с.

126. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. І. Митрофанов. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.

127. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Михайлов. – К., 2008. – 18 с.

128. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Р. О. Мовчан. – К., 2009. – 19 с.

129. Мозоль С. А. Запобігання злочинам проти виборчих прав громадян: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. А. Мозоль. – К., 2008. – 22 с.

130. Москаль Д. П. Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. П. Москаль. – К., 2009. – 22 с.

131. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій / В. О. Навроцький. – К.: Знання, 2000. – 771 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

132. Навроцький В. О. Опублікована судова практика у кримінальних справах – джерело права / В. О. Навроцький // Кримінальне право України. – 2006. – № 1. – С. 116–125.

133. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібн. – 2-ге вид. / В. О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.
134. Назаренко Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. О. Назаренко. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.
135. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Налуцишин. – К., 2008. – 13 с.
136. Наумов А. В. Проблемы совершенствования уголовного закона / А. В. Наумов. – М.: Юридическая литература, 1984. – 174 с.
137. Наумов А. В. Источники уголовного права / А. В. Наумов // Уголовное право: новые идеи. – М.: ИГПАН, 1994. – С. 2–26.
138. Наумов А. В. Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарий судебной практики и доктринальное толкование / А. В. Наумов; под ред. Г. М. Резника. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 1024 с.
139. Нерсесян А. С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. С. Нерсесян. – К., 2008. – 22 с.
140. Нерсесян В. С. У российских судов нет правотворческих полномочий / В. С. Нерсесян // Судебная практика как источник права. – М., 2000. – С. 110–116.
141. Ніколаєнко Т. Б. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із передачею особи на поруки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. Б. Ніколаєнко. – К., 2008. – 22 с.
142. Новий тлумачний словник української мови. У трьох томах / укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – Т. 2. – К.: Аконт, 2003. – 928 с.

143. Новий тлумачний словник української мови. У трьох томах / укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – Т. 3. – К.: Аконт, 2003. – 864 с.
144. Новицкий И. Б. Источники советского гражданского права / И. Б. Новицкий. – М.: Госюриздат, 1959. – 240 с.
145. Ображиев К. В. Формальные (юридические) источники российского уголовного права: монография / К. В. Ображиев. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 216 с.
146. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. В. Орел. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.
147. Павленко Т. А. Концепція кримінально-правової охорони права людини на життя в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. А. Павленко. – Львів, 2008. – 20 с.
148. Панов М. І. Методологія науки як необхідна складова фундаментальних досліджень кримінального права / М. І. Панов // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 жовтня 2012 р.) / редкол. В. Я. Тацій (гол. ред.), В. І. Борисов (заст. гол. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 25–31.
149. Паньчук О. В. Кримінологічна характеристика експлуатації дітей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Паньчук. – Львів, 2008. – 21 с.
150. Письменський Є. О. Інститут судимості у кримінальному праві в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Є. О. Письменський. – К., 2009. – 23 с.

151. Питецкий В. В. Конкретизация оценочных признаков уголовного законодательства / В. В. Питецкий // Советская юстиция. – 1991. – № 2. – С. 11–14.

152. Питецкий В. В. Оценочные признаки уголовного закона (сущность, функции, перспективы использования в законодательстве): учеб. пособ. / В. В. Питецкий. – Красноярск: Красноярск. гос. ун-т, 1993. – 89 с.

153. Повітряний кодекс України: станом на 16.05.2013 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

154. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук. – 2003. – № 4 (35). – С. 93–96.

155. Положення про організацію і методику узагальнення судової практики. Затверджене Рішенням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 8 від 24.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/vr008740-11>

156. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Попрас. – Х., 2008. – 19 с.

157. Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации по вопросам применения уголовного права (1995–2005 гг.): тексты и научно-практические комментарии. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 2005. – 214 с.

158. Примаченко В. Ф. Затримання особи, яка вчинила злочин як обставина, яка виключає злочинність діяння: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. Ф. Примаченко. – Дніпропетровськ, 2008. – 23 с.

159. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості

України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, Державного комітету телебачення і радіомовлення України: станом на 16.10.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

160. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків: станом на 18.09.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

161. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за фальшування марок акцизного збору: станом на 18.09.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

162. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

163. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне поводження зі зброєю та вибухонебезпечними матеріалами: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

164. Про внесення зміни до статті 292 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за втручання в роботу об'єктів трубопровідного транспорту: станом на 24.05.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

165. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці та

охорону надр: станом на 24.05.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

166. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: станом на 15.08.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

167. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

168. Про внесення зміни до статті 306 Кримінального кодексу України: станом на 04.11.2011 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

169. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і одурманюючих засобів: станом на 06.10.2011 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

170. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг: станом на 22.09.2011 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

171. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів: станом на 19.11.2011 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

172. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи: станом на 05.07.2011 р.: пояснювальна

записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

173. Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України: станом на 19.11.2011 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

174. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних: станом на 04.02.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

175. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо інсайдерської інформації: станом на 22.04.2011 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

176. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

177. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: станом на 09.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

178. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань міграції: станом на 25.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

179. Про доступ до публічної інформації: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

180. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному

господарстві: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

181. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

182. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

183. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за втручання в діяльність транспорту: станом на 02.12.2010 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

184. Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб): станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

185. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за неналежне виконання обов'язків стосовно охорони життя та здоров'я дітей, а також за зловживання опікунськими правами: станом на 23.09.2010 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

186. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини: станом на 01.04.2011 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

187. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: станом на від 04.04.2013 р.: пояснювальна записка до

Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

188. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Бюджетного кодексу України: станом на 28.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

189. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації: станом на 15.06.2010 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

190. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: станом на 01.06.2010 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

191. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»: станом на 05.07.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

192. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу: станом на 21.01.2010 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

193. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії розповсюдженню дитячої порнографії: станом на 20.01.2010 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

194. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля: станом на 19.11.2012 р.:

пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

195. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: станом на 05.11.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

196. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: станом на 22.10.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

197. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

198. Про внесення зміни до статті 301 Кримінального кодексу України: станом на 11.06.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

199. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматизованої системи документообігу в адміністративних судах: станом на 05.06.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

200. Про внесення змін до Кримінального та Сімейного кодексів України щодо усиновлення: станом на 04.06.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

201. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна: станом на 04.06.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

202. Про внесення змін до статті 338 Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за наругу над державними символами України: станом на 04.06.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

203. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо Державної спеціальної служби транспорту: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

204. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

205. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України: станом на 01.01.2013 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

206. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого: станом на 19.03.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

207. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку чи конопель: станом на 19.03.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

208. Про внесення змін до статті 325 Кримінального кодексу України: станом на 17.03.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

209. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат: станом на 19.02.2009 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

210. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

211. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

212. Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей: станом на 01.10.2008 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

213. Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх: станом на 25.09.2008 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

214. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: станом на 01.06.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

215. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: станом на 19.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

216. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: станом на 02.12.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

217. Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 15 від 8 жовтня 2004 р. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

218. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

219. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 15 травня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

220. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 15 квітня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

221. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16 квітня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

222. Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за окремі корупційні правопорушення: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 9 від 14 червня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_plenumu.html

223. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 3 червня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

224. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 23 грудня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

225. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 4 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

226. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 12 червня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

227. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: станом на 04.11.2012 р.: пояснювальна записка до Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

228. Про судоустрій і статус суддів: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, 43, 44–45. – Ст. 529.

229. Про судову практику у правах про необхідну оборону: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26 квітня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

230. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

231. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності: Постанова Пленуму

Верховного Суду України № 3 від 25 квітня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

232. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23 грудня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

233. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

234. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 12 від 23 грудня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

235. Про практику застосування судами України законодавства про погашення та зняття судимості: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 16 від 26 грудня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

236. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квітня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

237. Про судову практику у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів: Постанова

Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

238. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26 квітня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

239. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30 травня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

240. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30 травня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

241. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 6 листопада 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

242. Про судову практику у справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22 грудня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

243. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26 грудня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

244. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10 грудня

2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

245. Прохоров В. С. Механизм уголовно-правового регулирования: норма, правоотношение, ответственность / В. С. Прохоров, Н. М. Кропачев, А. Н. Тарбагаев. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – 322 с.

246. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 квітня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)

247. Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Пустовіт. – К., 2008. – 21 с.

248. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. – вид. 10-е, доп. / П. М. Рабінович. – Львів: Край, 2008. – 224 с.

249. Рарог А. И. Законодательная техника как средство ограничения судебного усмотрения / А. И. Рарог, Ю. В. Грачева // Государственно и право. – 2002. – № 11. – С. 98–101.

250. Рарог А. И. Роль Верховного Суда РФ в формировании судебной практики по уголовным делам / А. И. Рарог // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы 4-й Международной научно-практической конференции. – М.: ТК Велби, Проспект, 2007. – С. 5–6.

251. Рарог А. И. Некоторые направления совершенствования уголовного законодательства / А. И. Рарог // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Пятой Международной научно-практической конференции (24–25 января 2008 г.). – М.: Проспект, 2008. – С. 3–10.

252. Рарог А. И. Роль судебной практики в развитии науки уголовного права / А. И. Рарог // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Шестой Международной научно-практической конференции (29–30 января 2009 г.). – М.: Проспект, 2009. – С. 2–6.

253. Резніченко Г. С. Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. С. Резніченко. – Дніпропетровськ, 2009. – 21 с.

254. Результати моніторингу потреб територіальних підрозділів ДСБЕЗ у науковому забезпеченні їх службової діяльності та вивчення можливостей вищих навчальних закладів МВС України у цьому аспекті у 2009 році: інформаційний бюлетень / упор. Т. С. Коханюк. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 60 с.

255. Реутов В. П. Юридическая практика и развитие законодательства: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория государства и права» / В. П. Реутов. – Свердловск, 1968. – 20 с.

256. Реутов В. П. Стадии воздействия юридической практики на развитие законодательства // В. П. Реутов // Правоведение. – 1970. – № 3. – С. 114–117.

257. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. А. Робак. – К., 2008. – 19 с.

258. Рощина І. О. Ефективність норми кримінального права у запобіганні злочинам: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. О. Рощина. – К., 2009. – 16 с.

259. Сарнавський О. М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Сарнавський. – К., 2009. – 21 с.

260. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР 1924–1973. – М.: Юридическая литература, 1974. – 400 с.

261. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних із позбавленням волі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Северин. – Запоріжжя, 2009. – 28 с.

262. Серверэн Э. Роль судей и судебной практики в процессе нормотворчества / Э. Серверэн // Судебная практика как источник права. – М.: Юрист, 2000. – С. 46–60.

263. Семенюк О. О. Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про референдум: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Семенюк. – К., 2009. – 23 с.

264. Сийплові М. В. Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Сийплові. – К., 2009. – 22 с.

265. Сингаївська І. В. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика фальшивомонетництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. В. Сингаївська. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.

266. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.

267. Смирнов Л. В. Деятельность судов Российской Федерации как источник права / Л. В. Смирнов // Журнал российского права. – 2001. – № 3. – С. 52–58.

268. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. М. Собко. – К., 2008. – 21 с.

269. Созанський Т. І. Кваліфікація сукупності злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та

кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. І. Созанський. – Львів, 2009. – 23 с.

270. Соловьев В. Ю. Понятие судебной практики / В. Ю. Соловьев // Журнал российского права. – 2003. – № 1. – С. 92–97.

271. Становкина М. В. Обобщение судебной практики в судах основного звена: особенности правового регулирования / М. В. Становкина // Новый университет. – 2012. – № 10 (20). – С. 51–55. – (Серия «Экономика и право»).

272. Старовойтова Ю. Г. Кримінально-правова протидія порушенням законодавства України про фінансовий моніторинг: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. Г. Старовойтова. – К., 2009. – 15 с.

273. Стеблинська О. С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми у стані сп'яніння: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. С. Стеблинська. – Львів, 2008. – 17 с.

274. Стрелковська Ю. О. Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. О. Стрелковська. – Одеса, 2008. – 21 с.

275. Стрельцова О. Співвідношення понять судового прецеденту та судової практики / О. Стрельцова // Право України. – № 10. – 2004. – С. 138–139.

276. Судебная практика в советской правовой системе / под ред. С. Н. Братуся. – М.: Юридическая литература, 1975. – 328 с.

277. Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України / упорядник і автор передмови М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006 – 550 с.

278. Судово-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. А. В. Савченка. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 1272 с.

279. Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні:

матеріали наук. конф. (15 травня 2009 р.) / ред. кол. В. І. Борисов (гол. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009. – 304 с.

280. Тихонова О. В. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Тихонова. – К., 2009. – 22 с.

281. Тімошенко Н. О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. О. Тімошенко. – К., 2009. – 21 с.

282. Ткешелиадзе Г. Т. Судебная практика и уголовный закон / Г. Т. Ткешелиадзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1975. – 175 с.

283. Топчій В. В. Кримінально-правова характеристика невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Топчій. – Львів, 2009. – 21 с.

284. Тубелець О. С. Окремі аспекти реалізації кримінально-правової політики під час здійснення досудового слідства / О. С. Тубелець // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 жовтня 2012 р.) / редкол. В. Я. Тацій (гол. ред.), В. І. Борисов (заст. гол. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 615–618.

285. Узагальнення про практику розгляду судами кримінальних справ щодо неповнолітніх / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Проведене суддею Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Н. Д. Квасневською. – К., 2011. – 69 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

286. Узагальнення судової практики у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність / Верховний Суд України. – К., 2003-4. – 35 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&>]

287. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) / Верховний Суд України. Узагальнення до друку підготовлено суддею Верховного Суду України О. Т. Кузьменко та головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О. С. Іщенко. – К., 2008. – 23 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&>]

288. Узагальнення практики розгляду судами кримінальних справ про злочини, пов'язані з порушенням вимог законодавства про охорону праці / Верховний Суд України. Підготовлене суддею Верховного Суду України у відставці П. О. Самелюком та головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики О. С. Іщенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&>]

289. Узагальнення практики розгляду судами справ про злочини проти власності / Верховний Суд України. Підготовлено до друку суддею Верховного Суду України С. М. Міщенком і головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України В. В. Антощуком. – К., 2008 – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&>]

290. Узагальнення судової практики розгляду справ про злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку / Верховний Суд України. Суддя Верховного Суду України М. І. Гриців. – К., 2008. – 10 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&>

291. Узагальнення судової практики розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / Верховний Суд України. Підготовлене суддею Верховного Суду України В. І. Косаревим, науковим консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики О. Г. Литвишко, начальником відділу контролю за культивуванням нарковмісних рослин Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України А. Г. Скибінським. – К., 2007. – 18 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&>

292. Узагальнення судової практики у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи / Верховний Суд України. Підготовлене суддею Верховного Суду України А. М. Скотарем, начальником управління вивчення та узагальнення судової практики Ф. М. Марчуком і головним консультантом цього управління В. В. Антощуком. – К., 2006. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&>

293. Узагальнення практики розгляду судами кримінальних справ про невиконання заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат / Верховний Суд України. Підготовлене суддею Верховного Суду України О. Ф. Селівомом та головним консультантом управління узагальнення судової практики О. С. Іщенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://>

[www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD & CouNt=500&\]](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&)

294. Узагальнення практики розгляду судами кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 368 Кримінального кодексу України (одержання хабара) / Верховний Суд України. Підготовлене суддею Верховного Суду України В. Г. Жуком та головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О. С. Іщенко. – К., 2009. – 14 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD & CouNt=500&](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&)

295. Узагальнення судової практика розгляду кримінальних справ про службові злочини з ознаками корупційних діянь (статті 364, 365 та 368 Кримінального кодексу України), а також справ про адміністративну відповідальність за порушення вимог Закону від 5 жовтня 1995 р. «Про боротьбу з корупцією» / Верховний Суд України. Підготовлено суддею Верховного Суду України М. І. Грицівим, начальником відділу узагальнення судової практики управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України Л. В. Гавриловою, головним консультантом цього відділу О. С. Іщенко, старшим консультантом відділу судової статистики О. М. Колянчук. – К., 2008. – 26 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory = 041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&>

296. Узагальнення практики розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України (службове підроблення) / Верховний Суд України. Підготовлено суддею Верховного Суду України В. Г. Жуком та головними консультантами управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О. С. Іщенко та

А. І. Смоліною. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A5038C2256C96004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C9ADFBD&Count=500&>

297. Узагальнення практики розгляду судами кримінальних справ про хуліганство / Верховний Суд України. Підготовлене суддею Верховного Суду України Ю. М. Кармазіним та науковим консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики О. Г. Литвишко. – К., 2006. – 11 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/041F15031A9E538C22566004ADFBD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=041F15031A9E5038C2256C96004ADFBD&Count=500&>

298. Українець В. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Українець. – К., 2009. – 23 с.

299. Философия: энциклопедический словарь / под. ред. А. А. Ивина. – М.: Гардарики, 2006. – 1072 с.

300. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.

301. Хавронюк М. І. Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 550 с.

302. Халимон С. І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку у кримінально-виконавчій інспекції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. І. Халимон. – Дніпропетровськ, 2008. – 24 с.

303. Харь І. О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. О. Харь. – Запоріжжя, 2010. – 21 с.

304. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини): автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. В. Хилюк. – Львів, 2008. – 18 с.

305. Хлистова Н. Б. Заохочення суспільно-корисної мотивації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. Б. Хлистова. – К., 2008. – 22 с.

306. Хоменко Е. А. Логика: учебн. пособие / Е. А. Хоменко. – М., Воениздат, 1971. – 192 с.

307. Царюк С. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. В. Царюк. – Дніпропетровськ, 2009. – 22 с.

308. Цепелев В. Ф. О некоторых тенденциях развития науки уголовного права / В. Ф. Цепелев // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Шестой Международной научно-практической конференции (29–30 января 2009 г.). – М.: Проспект, 2009. – С. 100–103.

309. Чебакова О. В. Тлумачення оціночних понять та їх роль у процесі правового регулювання / О. В. Чебакова // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 3. – С. 131–137.

310. Чепелюк О. В. Амністія та помилування в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Чепелюк. – К., 2009. – 20 с.

311. Чистякова А. С. Кримінально-правові аспекти відповідальності за примушування до антиконкурентних узгоджених дій (ст. 228 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. С. Чистяков. – К., 2009. – 21 с.

312. Чумаченко Т. А. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самостійного використання (ст. 188¹ КК України): кримінально-правова характеристика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. А. Чумаченко. – К., 2008. – 18 с.

313. Шапченко С. Д. Оценочные понятия в составах конкретных преступлений: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. Д. Шапченко. – К., 1988. – 24 с.

314. Швидченко І. Г. Свобода віросповідання як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. Г. Швидченко. – К., 2009. – 21 с.

315. Шиян Д. С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. С. Шиян. – Дніпропетровськ, 2008. – 23 с.

316. Якімець Т. І. Крайня необхідність за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. І. Якімець. – К., 2008. – 14 с.

317. Яцеленко Б. В. О природе противоречий уголовно-правового регулирования / Б. В. Яцеленко // Правоведение. – 1991. – № 1. – С. 31–36.

318. Яцун О. С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. С. Яцун. – Львів, 2009. – 22 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати анкетування (узагальнені)

1. Орган застосування кримінального закону, в якому Ви працюєте		
а) суд;	76	42%
б) прокуратура	27	15%
в) адвокатура;	29	16%
г) слідчі підрозділи МВС України;	48	27%
г) слідчі підрозділи СБ України;	0	
д) інше (вказати)	всього 180 = 100%	
2. Стаж роботи за спеціальністю		
а) до 3-х років;	53	29%
б) від 3-х до 5-ти років;	34	19%
в) від 5-ти до 10-ти років;	36	20%
г) понад 10 років;	57	32%
г) інше (вказати)		
3. Що Ви розумієте під практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність (напишіть власне визначення)?		
4. Чи мають, на Вашу думку, прикладне значення результати слідчої або/та судової практики у професійній діяльності юриста?		
а) обов'язково повинні використовуватися;	105	58%
б) можуть мати значення у окремих випадках правозастосування;	73	41%
в) не мають прикладного значення;	3	2%
г) Ваша відповідь		
5. Практика яких органів, що застосовують законодавство про кримінальну відповідальність, має прикладне значення у професійній діяльності юриста?		
а) слідчих органів;	15	8%
б) прокуратури;	5	3%
в) суду;	58	32%
г) усіх наведених;	105	58%
г) Ваша відповідь		
6. Чи доводилося Вам використовувати у своїй роботі результати слідчої або судової практики?		
а) так;	166	92%
б) ні;	14	8%
в) Ваша відповідь		
7. Який вид практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (за суб'єктом її вироблення) Ви використовували у своїй професійній діяльності?		
а) слідчих органів;	27	15%
б) прокуратури;	8	4%
в) суду;	95	53%

г) всіх наведених;	51	28%
г) Ваша відповідь		
8. В якій формі найчастіше Вам доводилося ознайомлюватися із практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);	33	18%
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	101	56%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	125	69%
г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	70	39%
г) думка більш досвідчених колег по роботі;	43	24%
д) Ваша відповідь		
9. Яку форму об'єктивізації результатів слідчої або/та судової практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність Ви вважаєте найбільш вдалою?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);	31	17%
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	75	42%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	117	65%
г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	33	18%
г) думка більш досвідчених колег по роботі;	21	12%
д) Ваша відповідь		
10. Який рівень узагальнення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність видається Вам найбільш доцільним?		
а) відомчий всеукраїнський;	79	44%
б) міжвідомчий всеукраїнський;	80	44%
в) відомчий регіональний;	13	7%
г) міжвідомчий регіональний;	13	7%
г) Ваша відповідь		
11. Для вирішення яких питань найчастіше використовується практика застосування законодавства про кримінальну відповідальність у Вашій професійній діяльності?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	104	58%

б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	94	52%
в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	30	17%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)	5	3%
12. Для вирішення яких питань найбільш доцільно використовувати практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	114	63%
б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	78	43%
в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	30	17%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)	2	1%
13. Оцініть рівень впливу практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність на законотворчу роботу парламенту (врахування проблем і потреб практики під час внесення змін і доповнень до КК України) (від 1 до 5)		
а) 1	26	14%
б) 2	38	21%
в) 3	66	37%
г) 4	33	18%
г) 5	14	8%
14. Дайте оцінку використання практики, її потреб у проведенні наукових досліджень з кримінального права (від 1 до 5)		
а) 1	7	4%
б) 2	22	12%
в) 3	49	27%
г) 4	58	32%
г) 5	43	24%
15. Дайте оцінку якості підготовки випускників вищих юридичних навчальних закладів у аспекті знання ними практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (від 1 до 5)		
а) 1	27	15%
б) 2	48	27%
в) 3	59	33%
г) 4	39	22%
г) 5	6	3%

Результати анкетування (працівники органів внутрішніх справ)

1. Орган застосування кримінального закону, в якому Ви працюєте		
а) суд;		
б) прокуратура		
в) адвокатура;		
г) слідчі підрозділи МВС України	48	100%
г) слідчі підрозділи СБ України;		
д) інше (вказати)		
2. Стаж роботи за спеціальністю		
а) до 3-х років;	18	37,5%
б) від 3-х до 5-ти років;	12	25%
в) від 5-ти до 10-ти років;	6	12,5%
г) понад 10 років;	12	25%
д) інше (вказати)		
3. Що Ви розумієте під практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність (напишіть власне визначення)?		
<p>– повне та всебічне дослідження всіх обставин кримінального правопорушення та збирання доказової бази з метою кримінального провадження;</p> <p>– це практичний досвід встановлення, до якого саме злочину належить те чи інше діяння, вчинене особою;</p> <p>– це використання набутого досвіду в практичних органах (МВС, СБУ, прокуратура, суд) у різних сферах законодавства;</p> <p>– це використання норм кримінального права у діяльності міліції та різних служб і структур;</p> <p>– це застосування норм закону про кримінальну відповідальність у різних сферах права та повсякденному житті;</p> <p>– використання набутого досвіду правоохоронних органів у різних сферах законодавства;</p> <p>– отримання покарання за вчинення злочину особою;</p> <p>– це застосування норм кримінального права щодо осіб, вина яких доведена у суді;</p> <p>– це прийняття об'єктивного рішення згідно з чинним законодавством щодо осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення, або стосовно осіб, щодо яких триває судове слідство;</p> <p>– власне застосування кримінальної відповідальності за вчинення злочину;</p> <p>– це використання набутого досвіду у притягненні до кримінальної відповідальності винних осіб на стадії досудового та судового слідства;</p> <p>– діяльність суб'єкта кримінального процесу під впливом узагальнених способів використання кримінального законодавства</p>		
4. Чи мають, на Вашу думку, прикладне значення результати слідчої або/та судової практики у професійній діяльності юриста?		
а) обов'язково повинні використовуватися;	33	68,8%
б) можуть мати значення у окремих випадках правозастосування;	16	33,3%
в) не мають жодного прикладного значення;		
г) Ваша відповідь		

5. Практика яких органів, що застосовують законодавство про кримінальну відповідальність, має прикладне значення у професійній діяльності юриста?		
а) слідчих органів;	11	23%
б) прокуратури;	1	2%
в) суду;	4	8%
г) всіх наведених;	33	69%
г) Ваша відповідь		
6. Чи доводилося Вам використовувати у своїй роботі результати слідчої або судової практики?		
а) так;	44	92%
б) ні;	4	8%
в) Ваша відповідь		
7. Який вид практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (за суб'єктом її вироблення) Ви використовували у своїй професійній діяльності?		
а) слідчих органів;	21	44%
б) прокуратури;		
в) суду;	10	21%
г) всіх наведених;	18	38%
г) Ваша відповідь		
8. В якій формі найчастіше Вам доводилося ознайомлюватися із практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);	15	31%
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	5	10%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	27	56%
г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	14	29%
г) думка більш досвідчених колег по роботі;	12	25%
д) Ваша відповідь	– безпосереднє провадження досудового слідства	
9. Яку форму об'єктивізації результатів слідчої або/та судової практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність Ви вважаєте найбільш вдалою?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);	18	38%
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	5	10%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	15	31%

г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	13	27%
г) думка більш досвідчених колег по роботі;	9	19%
д) Ваша відповідь		
10. Який рівень узагальнення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність видається Вам найбільш доцільним?		
а) відомчий всеукраїнський;	20	42%
б) міжвідомчий всеукраїнський;	22	46%
в) відомчий регіональний;	2	4%
г) міжвідомчий регіональний;	2	4%
г) Ваша відповідь		
11. Для вирішення яких питань найчастіше використовується практика застосування законодавства про кримінальну відповідальність у Вашій професійній діяльності?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	29	60%
б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	12	25%
в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	10	20%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)		
12. Для вирішення яких питань найбільш доцільно використовувати практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	33	69%
б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	9	19%
в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	11	23%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)		

13. Оцініть рівень впливу практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність на законотворчу роботу парламенту (врахування проблем і потреб практики під час внесення змін і доповнень до КК України) (від 1 до 5)		
а) 1	9	19%
б) 2	13	27%
в) 3	13	27%
г) 4	10	20%
г) 5	2	4%
14. Дайте оцінку використання практики, її потреб у здійсненні наукових досліджень із кримінального права (від 1 до 5)		
а) 1	5	10%
б) 2	3	6%
в) 3	11	23%
г) 4	14	29%
г) 5	15	31%
15. Дайте оцінку якості підготовки випускників вищих юридичних навчальних закладів у аспекті знання ними практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (від 1 до 5)		
а) 1	10	20%
б) 2	15	31%
в) 3	12	25%
г) 4	8	17%
г) 5	3	6%

Результати анкетування (працівники прокуратури)

1. Орган застосування кримінального закону, в якому Ви працюєте		
а) суд;		
б) прокуратура	27	100%
в) адвокатура;		
г) слідчі підрозділи МВС України		
г) слідчі підрозділи СБ України;		
д) інше (вказати)		
2. Стаж роботи за спеціальністю		
а) до 3-х років;	7	26%
б) від 3-х до 5-ти років;	4	15%
в) від 5-ти до 10-ти років;	6	22%
г) понад 10 років;	10	37%
г) інше (вказати)		
3. Що Ви розумієте під практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність (напишіть власне визначення)?		
<ul style="list-style-type: none"> – це діяльність щодо виявлення кримінального правопорушення, накопичення достатніх доказів для пред'явлення особі підозри у вчиненні злочину та притягнення її до відповідальності; – це використання практики в теорії; – виконання норм законодавства про кримінальну відповідальність; – використання теоретичних навиків у практичній діяльності; – однакове застосування законодавства про кримінальну відповідальність в одній і тій же ситуації, за одних і тих же обставин; 		

– це загально визначені правила використання законодавства про кримінальну відповідальність, встановлені законом та опрацьовані і визначені як єдино справедливі органами судової влади, прокуратурою та іншими правоохоронними органами;		
– система вироблених і зумовлених об'єктивними чинниками в роботі судових і правоохоронних органів усталених правил використання норм права у відповідних ситуаціях		
4. Чи мають, на Вашу думку, прикладне значення результати слідчої або/та судової практики у професійній діяльності юриста?		
а) обов'язково повинні використовуватися;	16	59%
б) можуть мати значення у окремих випадках правозастосування;	11	41%
в) не мають прикладного значення;		
г) Ваша відповідь		
5. Практика яких органів, що застосовують законодавство про кримінальну відповідальність, має прикладне значення у професійній діяльності юриста?		
а) слідчих органів;		
б) прокуратури;	3	11%
в) суду;	8	30%
г) всіх наведених;	18	67%
г) Ваша відповідь		
6. Чи доводилося Вам використовувати у своїй роботі результати слідчої або судової практики?		
а) так;	27	100%
б) ні;		
в) Ваша відповідь		
7. Який вид практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (за суб'єктом її вироблення) Ви використовували у своїй професійній діяльності?		
а) слідчих органів;	1	4%
б) прокуратури;	6	22%
в) суду;	9	33%
г) всіх наведених;	14	52%
г) Ваша відповідь		
8. У якій формі найчастіше Вам доводилося ознайомлюватися із практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);	11	41%
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	14	52%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	15	56%
г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	8	30%
г) думка більш досвідчених колег по роботі;	4	15%
д) Ваша відповідь	– всі наведені варіанти	

9. Яку форму об'єктивізації результатів слідчої або/та судової практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність Ви вважаєте найбільш вдалою?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);	9	33%
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	12	44%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	16	59%
г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	4	15%
г) думка більш досвідчених колег по роботі;	2	8%
д) Ваша відповідь	– всі зазначені відповіді	
10. Який рівень узагальнення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність видається Вам найбільш доцільним?		
а) відомчий всеукраїнський;	10	37%
б) міжвідомчий всеукраїнський;	17	63%
в) відомчий регіональний;	2	7%
г) міжвідомчий регіональний;	1	4%
г) Ваша відповідь		
11. Для вирішення яких питань найчастіше використовується практика застосування законодавства про кримінальну відповідальність у Вашій професійній діяльності?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	15	56%
б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	15	56%
в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	2	7%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)	– пов'язаних із кваліфікацією злочинів	
12. Для вирішення яких питань найбільш доцільно використовувати практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	17	63%

б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	14	52%
в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	4	15%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)	1	4%
13. Оцініть рівень впливу практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність на законотворчу роботу парламенту (врахування проблем і потреб практики під час внесення змін і доповнень до КК України) (від 1 до 5)		
а) 1	4	15%
б) 2	6	22%
в) 3	10	37%
г) 4	4	15%
г) 5	2	7%
14. Дайте оцінку використання практики, її потреб у здійсненні наукових досліджень з кримінального права (від 1 до 5)		
а) 1	2	7%
б) 2	2	7%
в) 3	7	26%
г) 4	9	33%
г) 5	6	22%
15. Дайте оцінку якості підготовки випускників вищих юридичних навчальних закладів у аспекті знання ними практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (від 1 до 5)		
а) 1	3	11%
б) 2	11	41%
в) 3	8	30%
г) 4	4	15%
г) 5		

Результати анкетування (працівники суду)

1. Орган застосування кримінального закону, в якому Ви працюєте		
а) суд;	76	100%
б) прокуратура		
в) адвокатура;		
г) слідчі підрозділи МВС України;		
г) слідчі підрозділи СБ України;		
д) інше (вказати)		
2. Стаж роботи за спеціальністю		
а) до 3-х років;	19	25%
б) від 3-х до 5-ти років;	16	21%
в) від 5-ти до 10-ти років;	16	21%

г) понад 10 років;	25	33%
г) інше (вказати)		
<p>3. Що Ви розумієте під практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність (напишіть власне визначення)?</p> <ul style="list-style-type: none"> – реалізація норм права, відшукування складності у застосуванні, оцінка ефективності, з'ясування прогалин у законодавстві; – застосування заходів впливу щодо осіб, які вчинили кримінально карані діяння, та попередження вчинення злочинів; – застосування заходів впливу щодо осіб, які вчинили кримінально карані діяння; – ухвалення рішень відповідно до принципів верховенства права; – сукупність певних засобів і прийомів, за допомогою яких регламентуються і охороняються суспільні відносини; – дає змогу з'ясувати та заповнити прогалини законодавства, складнощі у застосуванні правових норм, здатність нормативного матеріалу бути застосованим на практиці; – практика застосування норм права в професійній діяльності; – застосування на практиці узагальнень, постанов і використання їх у професійній діяльності; – виконання закону слідчими органами, прокуратурою, судом і дотримання закону у своїй діяльності під час виконання своїх обов'язків; – узагальнення слідчої та судової практики, які використовуються у застосуванні кримінального закону; – це узагальнення слідчої, судової практики, а також практики діяльності органів прокуратури, які використовуються під час застосування закону про кримінальну відповідальність; – це курування нею в роботі для вирішення прогалин у законодавстві і встановлення оціночних понять; – дослідження правильності та однаковості застосування судами законодавства, визначення проблемних і спірних питань призначення покарань і т.д.; – використання нормативно-правових актів та ін. тлумачення правових норм закону виконує важливу роль у практиці юриста; – правила застосування кримінального законодавства при колізії і конкуренції правових норм; – це узагальнена, уніфікована практика застосування законодавства правозастосовними суб'єктами, затверджена спільними з'їздами органів самоврядування таких суб'єктів та державних органів, які застосовують законодавство про кримінальну відповідальність; – це використання результатів діяльності відповідних державних органів, які у своїй діяльності згідно з вимогами чинного законодавства під час вирішення аналогічних питань органами того ж рівня; – усталений (загально визнаний) спосіб, порядок застосування та/або виконання конкретних законодавчих норм про кримінальну відповідальність; – це вироблений досвід практичного застосування норм кримінального закону; – узагальнений виклад застосування відповідних правових норм у конкретній правозастосовній ситуації; – складова кримінального права; – сукупність рішень судів судової системи України всіх інстанцій, постанови ПВСУ, рішення Конституційного Суду України, а також рішення Європейського суду з прав людини; – сукупність знань, отриманих від вивчення узагальнень слідчої, судової практики, постанов пленумів вищих судових інстанцій, які постановили законне обґрунтоване рішення 		
<p>4. Чи мають, на Вашу думку, прикладне значення результати слідчої або/та судової практики у професійній діяльності юриста?</p>		
а) обов'язково повинні використовуватися;	41	54%

б) можуть мати значення у окремих випадках правозастосування;	33	43%
в) не мають прикладного значення;	2	3%
г) Ваша відповідь	– повинні застосовуватися у випадку, якщо не суперечать вимогам закону	
5. Практика яких органів, що застосовують законодавство про кримінальну відповідальність, має прикладне значення у професійній діяльності юриста?		
а) слідчих органів;	2	3%
б) прокуратури;	1	1%
в) суду;	34	45%
г) всіх наведених;	37	49%
г) Ваша відповідь	– застосування практики певного органу залежить від виду діяльності юриста	
6. Чи доводилося Вам використовувати у своїй роботі результати слідчої або судової практики?		
а) так;	70	92%
б) ні;	6	8%
в) Ваша відповідь		
7. Який вид практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (за суб'єктом її вироблення) Ви використовували у своїй професійній діяльності?		
а) слідчих органів;	5	7%
б) прокуратури;	2	3%
в) суду;	61	80%
г) всіх наведених;	7	9%
г) Ваша відповідь	– жоден не використовував	
8. В якій формі найчастіше Вам доводилося ознайомлюватися із практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);	2	3%
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	60	79%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	60	79%
г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	37	49%
г) думка більш досвідчених колег по роботі;	16	21%
д) Ваша відповідь		
9. Яку форму об'єктивізації результатів слідчої або/та судової практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність Ви вважаєте найбільш вдалою?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством	3	4%

(МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);		
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	44	58%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	61	80%
г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	7	9%
г) думка більш досвідчених колег по роботі;	4	5%
д) Ваша відповідь		
10. Який рівень узагальнення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність видається Вам найбільш доцільним?		
а) відомчий всеукраїнський;	37	49%
б) міжвідомчий всеукраїнський;	24	32%
в) відомчий регіональний;	9	12%
г) міжвідомчий регіональний;	7	9%
г) Ваша відповідь		
11. Для вирішення яких питань найчастіше використовується практика застосування законодавства про кримінальну відповідальність у Вашій професійній діяльності?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	42	55%
б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	47	62%
в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	11	14%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)	– у процесуальній діяльності не використовується; – мотивування судових рішень; – для вироблення єдиної практики застосування законодавства з певних питань	
12. Для вирішення яких питань найбільш доцільно використовувати практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	45	59%
б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	39	51%

в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	11	14%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)		
13. Оцініть рівень впливу практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність на законотворчу роботу парламенту (врахування проблем і потреб практики під час внесення змін і доповнень до КК України) (від 1 до 5)		
а) 1	10	13%
б) 2	11	14%
в) 3	33	43%
г) 4	12	16%
г) 5	9	12%
14. Дайте оцінку використання практики, її потреб у здійсненні наукових досліджень із кримінального права (від 1 до 5)		
а) 1		
б) 2	6	8%
в) 3	27	36%
г) 4	25	33%
г) 5	18	24%
15. Дайте оцінку якості підготовки випускників вищих юридичних навчальних закладів у аспекті знання ними практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (від 1 до 5)		
а) 1	9	12%
б) 2	11	14%
в) 3	33	43%
г) 4	21	28%
г) 5	2	3%

Результати анкетування (адвокати)

1. Орган застосування кримінального закону, в якому Ви працюєте		
а) суд;		
б) прокуратура		
в) адвокатура;	29	100%
г) слідчі підрозділи МВС України;		
г) слідчі підрозділи СБ України;		
д) інше (вказати)		
2. Стаж роботи за спеціальністю		
а) до 3-х років;	8	28%
б) від 3-х до 5-ти років;	2	7%
в) від 5-ти до 10-ти років;	8	28%
г) понад 10 років;	10	34%
г) інше (вказати)		

3. Що Ви розумієте під практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність (напишіть власне визначення)?		
– постанови пленуму вищих судових інстанцій; – це висновки та узагальнені положення щодо застосування норм законодавства України суб'єктами правозастосовної діяльності; – аналіз тенденцій і суперечностей розвитку кримінального права		
4. Чи мають, на Вашу думку, прикладне значення результати слідчої або/та судової практики у професійній діяльності юриста?		
а) обов'язково повинні використовуватися;	15	52%
б) можуть мати значення у окремих випадках правозастосування;	13	45%
в) не мають прикладного значення;	1	4%
г) Ваша відповідь	– у нашій державі та у системі правоохоронних та судових органів законом маніпулюють, як «дишлом»	
5. Практика яких органів, що застосовують законодавство про кримінальну відповідальність, має прикладне значення у професійній діяльності юриста?		
а) слідчих органів;	2	7%
б) прокуратури;		
в) суду;	12	41%
г) всіх наведених;	17	59%
г) Ваша відповідь		
6. Чи доводилося Вам використовувати у своїй роботі результати слідчої або судової практики?		
а) так;	25	86%
б) ні;	4	14%
в) Ваша відповідь		
7. Який вид практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (за суб'єктом її вироблення) Ви використовували у своїй професійній діяльності?		
а) слідчих органів;		
б) прокуратури;		
в) суду;	15	52%
г) всіх наведених;	12	41%
г) Ваша відповідь	– свою практику і можливості	
8. У якій формі найчастіше Вам доводилося ознайомлюватися із практикою застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);	5	17%
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	22	76%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	23	79%
г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	11	38%

г) думка більш досвідчених колег по роботі;	11	38%
д) Ваша відповідь	– усі – усі можливі варіанти	
9. Яку форму об'єктивізації результатів слідчої або/та судової практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність Ви вважаєте найбільш вдалою?		
а) узагальнення слідчої практики, проведене відповідним відомством (МВС України, Генеральною прокуратурою, СБ України);	1	3%
б) узагальнення судової практики вищих судових інстанцій;	14	48%
в) постанови пленумів вищих судових інстанцій;	25	86%
г) Єдиний державний реєстр судових рішень;	9	31%
г) думка більш досвідчених колег по роботі;	6	21%
д) Ваша відповідь		
10. Який рівень узагальнення практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність видається Вам найбільш доцільним?		
а) відомчий всеукраїнський;	12	41%
б) міжвідомчий всеукраїнський;	17	59%
в) відомчий регіональний;		
г) міжвідомчий регіональний;	3	10%
г) Ваша відповідь		
11. Для вирішення яких питань найчастіше використовується практика застосування законодавства про кримінальну відповідальність у Вашій професійній діяльності?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	18	62%
б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	20	69%
в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	7	24%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)	– вирішення по суті конкретних справ	

12. Для вирішення яких питань найбільш доцільно використовувати практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність?		
а) для заповнення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність;	19	66%
б) для встановлення змісту оціночних понять у законодавстві про кримінальну відповідальність;	16	55%
в) для реалізації дискреційних (судового угляду) повноважень органу, який застосовує законодавство про кримінальну відповідальність;	4	14%
г) для вирішення інших питань (вказіть яких)	– вирішення по суті конкретних справ	
13. Оцініть рівень впливу практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність на законотворчу роботу парламенту (врахування проблем і потреб практики під час внесення змін та доповнень до КК України) (від 1 до 5)		
а) 1	3	10%
б) 2	8	28%
в) 3	10	34%
г) 4	7	24%
г) 5	1	3%
14. Дайте оцінку використання практики, її потреб у здійсненні наукових досліджень з кримінального права (від 1 до 5)		
а) 1		
б) 2	11	37%
в) 3	4	14%
г) 4	10	34%
г) 5	4	14%
15. Дайте оцінку якості підготовки випускників вищих юридичних навчальних закладів у аспекті знання ними практики застосування законодавства про кримінальну відповідальність (від 1 до 5)		
а) 1	5	17%
б) 2	11	38%
в) 3	6	20%
г) 4	6	20%
г) 5	1	3%

Узагальнення опрацювання авторефератів дисертацій

№ з/п	Назва та вихідні дані дисертації	Емпірична база дослідження	Використання результатів дисертації на практиці
1	<i>Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально – правові та психологічні аспекти. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. – 19 с.</i>	<i>С. 5. Емпіричну основу дослідження становлять матеріали судової практики. Вивчено понад 200 кримінальних справ про злочини проти життя та здоров'я особи, розглянуті судами України у 2002–2007 рр., з яких 62 стосувалися злочинів, вчинених у стані сильного душевного хвилювання.</i>	<i>С. 7. Окремі результати цього дослідження безпосередньо впроваджено у навчальний процес Львівського державного університету внутрішніх справ; пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КК прийнято Комітетом з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України; пропозиції щодо внесення відповідних змін і доповнень до постанов Пленуму Верховного Суду України прийнято Верховним Судом України.</i>
2	<i>Бабанін С. В. Кримінальна відповідальність за порушення чинних на транспорті правил. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2008. – 22 с.</i>	<i>С. 6. Емпіричну основу дослідження становлять показники статистичної звітності МВС України за 2002–2007 рр., дані вибіркового вивчення 108 кримінальних справ щодо порушень чинних на транспорті правил за період 1998–2007 рр., розглянутих місцевими судами Дніпропетровської, Запорізької, Харківської областей, АР Крим, а також 423 матеріали, за якими відмовлено у порушенні кримінальних справ. У роботі використано статистичні дані ДАІ та ГСУ МВС України, судові огляди та інші документи за темою дослідження, результати проведеного опитування 143 слідчих органів внутрішніх справ України щодо питань відповідальності за порушення чинних на транспорті правил. Під час дослідження вивчено й використано різноманітні джерела: монографії, підручники, коментарі, автореферати дисертацій та інші наукові публікації; кримінальне законодавство; слідчу, судову і прокурорську практику стосовно злочинів проти безпеки руху на транспорті в Україні та за кордоном; кримінальне законодавство інших країн.</i>	<i>С. 8. Практичне значення одержаних результатів визначається пропозиціями стосовно доцільності внесення змін до кримінального законодавства України (акт впровадження Верховної Ради України № 103 від 29.02.2008 р.). Крім того, результати, отримані під час проведення дослідження, використовують у правозастосовній діяльності – для вирішення проблемних питань кваліфікації порушень правил безпеки руху та експлуатації транспорту (акт впровадження ГСУ МВС України від 05.03.2008 р.), а також у процесі вдосконалення відповідних положень постанов Пленуму Верховного Суду України.</i>

3	<p>Чумаченко Т. А. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самостійного використання (ст. 188¹ КК України): кримінально- правова характеристика. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – 18 с.</p>	<p><i>С. 5. Емпіричною основою</i> дисертаційної роботи є матеріали практики судів України в справах про викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання. Зокрема, були вивчені п'ять кримінальних справ, що розглядалися місцевими районними судами Івано-Франківської, Київської та Херсонської областей, а також м. Києва. Були використані ухвали колегії суддів Судової палати з кримінальних справ Верховного Суду України у конкретній категорії справ, що пов'язана із кваліфікацією дій винних за ст. 188¹ КК.</p>	<p><i>С. 6–7. У практичній діяльності</i> судових та правоохоронних органів, які застосовують КК, – зокрема, Пленумом Верховного Суду України при врахуванні рекомендацій щодо застосування ст. 188¹ КК при прийнятті постанов в окремих категоріях кримінальних справ.</p>
4	<p>Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину). – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 22 с.</p>	<p><i>С. 6. Емпіричну базу дослідження</i> становлять матеріали вісімнадцяти кримінальних справ, розглянутих судами України за період з 2002 – I півріччя 2007 рр.; результати анкетування 250 неповнолітніх у м. Києві та Київській області, які навчаються в загальноосвітніх школах, училищах, технікумах; дані анкетування працівників Київського міського центру соціальних служб для молоді, Дитячого фонду України, представників міжнародних та громадських неурядових організацій з попередження різних форм експлуатації, викладачів загальноосвітніх шкіл, середніх та вищих навчальних закладів освіти у кількості 150 осіб.</p>	<p><i>С. 8. Наукові розробки дисертації</i> впроваджені та використані у практичній діяльності: 1) Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України (акт про впровадження від 5 січня 2004 р. № 06-1д/15-12); 2) Київського університету туризму, економіки і права (лист від 30 грудня 2004 р. № 388-01-4/у).</p>
5	<p>Діордіца І. В. Кримінальна відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. – К.: Академія адвокатури України, 2009. – 23 с.</p>	<p><i>С. 6. Емпіричну основу</i> дисертаційної роботи становлять статистична інформація Служби безпеки України щодо злочинів проти основ національної безпеки України; матеріали 7 порушених кримінальних справ за ст. 109 КК України; матеріали про відмову у порушенні кримінальних справ.</p>	<p><i>С. 8. Рекомендації щодо</i> вдосконалення практики застосування закону можуть сприяти правильному вирішенню багатьох питань, наприклад, кваліфікації вчиненого, попередженню і профілактиці злочинів тощо.</p>
6	<p>Дем'яненко Ю. І. Кримінальна відповідальність за порушення</p>		<p><i>С. 8. У правозастосовчій діяльності –</i> як наукове тлумачення ст. 182 КК і рекомендації щодо кваліфікації цього та суміжних злочинів.</p>

	<i>недоторканості приватного життя. – Х.: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2008. – 26 с.</i>		
7	<i>Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину). – Х.: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2008. – 24 с.</i>	С. 3–4. Про це свідчить вивчення опублікованої та неопублікованої судової практики, яке показало, що при кваліфікації злочинів, пов'язаних з викраденням, привласненням, вимаганням документів, печаток, штампів, заволодінням ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, їх знищенням, пошкодженням та приховуванням доволі часто допускаються неточності у встановленні кола предметів даного складу злочину, його об'єктивних і суб'єктивних ознак.	С. 8. <i>У правозастосовній діяльності</i> – при підготовці роз'яснень Пленуму Верховного Суду України з проблем кваліфікації злочинів, які вчиняються у сфері управління, а також у практичній діяльності судових і правоохоронних органів як рекомендації при вирішенні спірних питань кваліфікації злочинів у сфері інформаційного забезпечення управлінської діяльності.
8	<i>Гармаш Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом. – Х.: Інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук, 2008. – 22 с.</i>	С. 5. Статистичний, емпіричний і конкретно-соціологічний – при збиранні, узагальненні й аналізі інформації, наприклад, при вивченні матеріалів 76 кримінальних справ, анкетуванні 50 працівників органів внутрішніх справ, а також при дослідженнях, що сприяли отриманню повного інформаційного матеріалу про розглядуване явище, обґрунтуванні нових теоретичних положень, пропозицій і практичних рекомендацій у сфері боротьби з порушеннями порядку здійснення операцій з металобрухтом за допомогою важелів кримінального права.	С. 7. <i>У правозастосовчій діяльності:</i> при підготовці проектів постанов пленуму Верховного Суду України з проблем кваліфікації злочинів у сфері господарської діяльності; у <i>практичній діяльності</i> слідчих, прокурорів, суддів для забезпечення правильної кваліфікації злочинів, передбачених ст. 213 КК України, відмежуванні їх від суміжних злочинів.
9	<i>Горбачева І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз). – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2008. – 21 с.</i>	С. 7. Правозастосовній діяльності – у слідчій та судовій практиці як рекомендації щодо практичного застосування заходів безпеки, передбачених чинним КК України, порядок яких не врегульовано його Загальною частиною.	С. 8. Окремі аспекти дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі при викладанні курсу «Кримінальне право» в Одеській національній юридичній академії, а також відображені в доповідній записці з питання уніфікації норм Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів, які регулюють питання так

			званої «спеціальної конфіскації», підготовленої та направленої до Міністерства юстиції України (лист від 25.09.2007 р. № 22-52/451); у проекті закону щодо внесення відповідних змін до чинного Кримінального кодексу України 2001 року в аспекті досліджуваної тематики, направленою до Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України.
10	<i>Гуртовенко О. Л. Психічне насильство у кримінальному праві України. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2008. – 18 с.</i>	С. 5. Емпіричну основу дослідження становлять оброблені за відповідною програмою рішення Європейського суду з прав людини, матеріали правозастосовної практики вищих судових інстанцій України, рішення судів України і Російської Федерації у кримінальних справах, матеріали контент-аналізу засобів масової інформації та мережі Інтернет. В роботі методом монографічного аналізу оброблено 25 вироків й ухвал українських судів у кримінальних справах, пов'язаних із застосуванням психічного насильства.	С. 6. У правозастосуванні – при тлумаченні, застосуванні положень КК України, пов'язаних з регулюванням психічного насильства; С. 7. Підготовлено проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України щодо меж правомірної шкоди у стані переборних фізичного або психічного примусу», який передано до комітету з питань правової політики і комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Верховної Ради України.
11	<i>Губанова О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання зґвалтуванню (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – 15 с.</i>	С. 5. Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять узагальнені дані, отримані в ході вивчення та аналізу: аналізу статистичних даних МВС України за 1996–2006 рр.; 200 архівних кримінальних справ, які були розглянуті судами Автономної Республіки Крим у 1996–2005 рр. за ст. 152 КК України (ст. 117 КК України 1960 р.); 30 постанов органів дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи; анкетування 50 осіб, які притягнуті до кримінальної відповідальності за ст. 152 КК України (ст. 117 КК України 1960 р.) судами Автономної Республіки Крим у 1996–2005 рр. та знаходяться в місцях позбавлення волі; анкетування слідчих органів внутрішніх справ та прокуратури України в Автономній Республіці Крим (64 особи); анкетування населення Автономної Республіки Крим щодо вивчення громадської думки з проблем профілактики зґвалтування (350 осіб).	С. 6. У правозастосуванні – при розробці та впровадженні державних та регіональних програм з профілактики статевих злочинів, при розслідуванні даної категорії злочинів (дисертантом направлені відповідні пропозиції до Верховної Ради АРК – Додатки П, Р); Результати дисертаційного дослідження використовуються у практичній діяльності Верховної Ради АРК, правоохоронних органів АРК, Ради Міністрів АРК, Міністерства освіти та науки АРК, Міністерства культури та туризму АРК.
12	<i>Гулкевич В. Д. Кримінально-правова охорона авторського права і суміжних прав. –</i>	С. 4. Автором вивчено і узагальнено практику судових і правоохоронних органів, яка стосується кримінальної відповідальності за порушення авторського права і суміжних прав.	С. 7. Практичне значення дисертації полягає у тому, що висновки і пропозиції можуть бути використані під час опрацювання рекомендацій щодо внесення змін і доповнень до КК

	<i>Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. – 20 с.</i>	Під час написання дисертаційної роботи досліджено матеріали 108 кримінальних справ, статистичну інформацію Державної судової адміністрації України та департаменту інформаційних технологій МВС України. Проведено анкетування працівників правоохоронних органів (усього опитано 168 респондентів).	України, під час підготовки проекту постанови Пленуму Верховного Суду України стосовно кваліфікації порушення авторського права і суміжних прав. Положення дисертаційного дослідження можуть бути застосовані працівниками правоохоронних органів та суддями у їх практичній діяльності.
13	<i>Хлистова Н. Б. Заохочення суспільно-корисної мотивації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. – К.: Академія адвокатури України, 2008. – 22 с.</i>	С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять 65 кримінальних справ, за якими винесено постанови судів України щодо звільнення від кримінальної відповідальності (ст.ст. 45, 46, 47, 48 КК України) у 2003–2008 рр., 79 кримінальних справ щодо перевищення меж необхідної оборони (ст.ст. 118, 124 КК України) у 2003–2008 рр., опитування 400 пересічних громадян, анкетування 106 осіб, які проходять реабілітацію після відбування кримінального покарання у реабілітаційних центрах м. Донецька, опитано 112 працівників кримінально-виконавчої системи.	С. 8. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні теоретичні положення, висновки і пропозиції можуть бути використані у процесі подальшого застосування та вдосконалення кримінального законодавства, для нових наукових розробок цієї проблематики, а також у процесі викладання курсів «Кримінальне право», «Кримінологія та профілактика правопорушень», «Кримінально-виконавче право».
14	<i>Халимон С. І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку у кримінально-виконавчій інспекції. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2008. – 24 с.</i>	С. 5–6. Висновки і рекомендації автора ґрунтуються на матеріалах вивчення особових справ і анкетуванні осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції. Усього вивчено 1200 особових справ осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції. Опитано 100 співробітників кримінально-виконавчої інспекції. Окрім цього, проаналізовано статистичні дані Державного департаменту України з питань виконання покарань, МВС України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, що відображають практику призначення і виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, за період 2001–2007 рр.	С. 8. У правозастосовчій діяльності – розроблено та впроваджено в практику органів виконання покарань методичні рекомендації щодо запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції (акт впровадження Управління ДДУВП у Чернігівській області від 19 листопада 2007 р. № 1809-1).
15	<i>Хиліук С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини). – Львів:</i>	С. 5 Емпіричну базу дослідження становлять результати проведеного соціологічного дослідження (проанкетовано 110 науковців, які працюють в галузі кримінального права), а також майже 3000 публікацій з особливої частини кримінального права України.	С. 7–8. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для подолання негативних явищ, які присутні в кримінально-правовій науці України, для підвищення якості та ефективності наукових досліджень особливої частини кримінального права України, а також у навчальному процесі під час викладання курсів Загальної та Особливої частин

	<i>Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. – 18 с.</i>		кримінального права України. Крім того, висновки і пропозиції, які наведені у дисертації, можуть стати вихідними положеннями для проведення подальших наукових досліджень в галузі кримінального права.
16	<i>Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 22 с.</i>	С. 5. Емпіричну базу дослідження становлять: систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності; узагальнені результати анкетування слідчих органів внутрішніх справ і працівників оперативних підрозділів МВС України (260 осіб), а також громадян (198 осіб); зведені дані вивчення 315 архівних кримінальних справ про злочини, передбачені ст. 293–296 КК, що перебували провадженні протягом 2005–2008 рр. у м. Києві, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Одеській областях та Автономній Республіці Крим. Використано також узагальнення адміністративної, оперативно-розшукової, слідчої і судової практики, аналітичні звіти та довідки, а також інші матеріали, отримані в Державній судовій адміністрації, Верховному Суді, Міністерстві внутрішніх справ України.	С. 6–7. Практичне значення одержаних результатів полягає у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування. Розроблені в дисертації теоретичні положення є основою подальшої оптимізації кримінально-правової охорони громадського порядку. Матеріали дослідження впроваджені як рекомендації у законотворчий процес і практичну діяльність з розкриття злочинів та охорони громадського порядку (акти впровадження Міністерства внутрішніх справ України № 17 від 10 серпня 2007 р.; № 6 від 21 березня 2008 р.; № 16 від 29 березня 2008 р.; акт впровадження Національного агентства України з питань підготовки та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу № 792/06 від 9 червня 2008 р.), а також у навчальний процес Київського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження № 21 від 31 травня 2008 р.).
17	<i>Клюєв М. М. Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 22 с.</i>	С. 6. Інформаційну та емпіричну основу дисертації склали: здійснені за спеціально розробленою анкетною узагальнення практики діяльності окремих суб'єктів запобігання злочинності щодо програмування своєї компетентної діяльності та відповідні їм документи (вивчено понад 200 програм, планів, директив, наказів, інструкцій, настанов, довідок, методичних рекомендацій тощо); програмні рішення координаційних комітетів по боротьбі зі злочинністю регіонального рівня, ухвалені у 1994–2001 рр.; результати опитування 310 працівників адміністративно-командної ланки УМВС (ГУМВС) України в Харківській, Донецькій та Луганській областях; політико-правова публіцистика, довідкові	С. 8. У практиці правозастосування – розроблені положення та рекомендації слід використовувати у практичній діяльності суб'єктів запобігання злочинності, і в першу чергу штабних та інформаційно-аналітичних підрозділів (акт впровадження результатів дисертації в діяльність підрозділів і служб ГУМВС України в Донецькій обл. від 18.01. 2008 р.).

		видання, статистичні матеріали МВС України та Державної судової адміністрації за 2003–2006 рр. Під час роботи над дисертаційним дослідженням використовувався також багаторічний правоохоронний досвід автора.	
18	Козак О. С. <i>Звільнення від кримінальної відповідальності.</i> – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2008. – 22 с.	С. 5. Емпіричною базою дослідження є матеріали офіційної статистичної звітності Державної судової адміністрації України за 2002–2007 роки, дані, одержані при вивченні 738 постанов про закриття кримінальних справ та звільнення осіб від кримінальної відповідальності, винесені судами Запорізької, Луганської, Одеської, Полтавської, Харківської, Хмельницької областей та АР Крим у 2006-2008 роках, результати опитування 230 працівників суду, прокуратури і слідчих підрозділів та анкетування 577 осіб, які вперше засуджені до відбування покарання у вигляді позбавлення волі.	С. 7. У правотворчості – при подальшому вдосконаленні кримінального та кримінально-процесуального законодавства України (лист до Верховного Суду України від 24.03.2005 р. вх. № 352); у правозастосуванні – сприяти вдосконаленню практики застосування звільнення від кримінальної відповідальності (акт впровадження СУ УМВС України в Запорізькій області від 04.04.2008 р. № 6/1897).
19	Лисько Т. Д. <i>Кримінальна відповідальність за зґвалтування (порівняльно-правовий аналіз).</i> – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – 16 с.	С.4. Емпіричною основою дисертаційного дослідження є матеріали практики судів України у справах про зґвалтування. Зокрема, було вивчено 175 кримінальних справ, що розглядалися Верховним Судом України, апеляційними судами м. Києва, Київської, Житомирської, Тернопільської, Хмельницької областей.	С. 6. У правозастосовній діяльності – у слідчій та судовій практиці та для удосконалення постанов Пленуму Верховного Суду України (дисертантом направлені відповідні пропозиції щодо вдосконалення проекту постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», які взяті до уваги, що підтверджується листом голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України – Додатки А, Б).
20	Левченко Ю. О. <i>Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України.</i> – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 20 с.	С. 3–4. Емпіричною базою дослідження є результати вивчення матеріалів 220 кримінальних справ про злочини, вчинені в нафтогазовому комплексі України; узагальнені дані опитування 267 працівників органів внутрішніх справ, статистичні відомості Міністерства внутрішніх справ України щодо кількості зареєстрованих злочинів, виявлених на підприємствах, в установах й організаціях нафтопереробної та газової промисловості в регіонах України за 2000–2007 рр., офіційні	С. 7. У законотворчій діяльності – сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства (акт впровадження у законотворчу діяльність від 07 листопада 2005 р. № 06 19/15–1623); – у практичній діяльності – для вдосконалення профілактичної та слідчої діяльності з протидії злочинам і розслідування кримінальних справ щодо злочинних виявів у нафтогазовому комплексі (акт впровадження у практичну діяльність від 18 квітня 2006 р. № 13/3–540,

		звіти та довідки Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» тощо.	методичні рекомендації та довідка Департаменту Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України від 04 грудня 2006 р. № 5/8541).
21	Микитчик А. В. Кримінологічні засади запобігання шахрайству з нерухомістю. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 22 с.	С. 5–6. <i>Емпіричну базу</i> дисертації становлять: матеріали дослідження 210 кримінальних справ про шахрайство з нерухомістю, які вчинені на території м. Києва, Київської області та в інших регіонах України за 2003–2007 рр., матеріали судової практики Верховного Суду України, статистична інформація МВС України щодо шахрайства та суміжних із ним злочинів, вчинених у період 2003–2007 рр., статистична інформація щодо розгляду судами загальної юрисдикції кримінальних справ, порушених за ст.190 КК України в період 2003–2007 рр., результати анкетування 350 працівників органів внутрішніх справ, які ведуть боротьбу зі злочинами пов'язаними з шахрайством з нерухомістю.	С. 7. У правотворчій діяльності з метою вдосконалення законодавства, яке регламентує: а) кримінальну відповідальність за шахрайство з нерухомістю; б) організаційно-правові основи діяльності правоохоронних та інших державних органів щодо запобігання та протидії шахрайству з нерухомістю. Пропозиції автора щодо вдосконалення: а) Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» надіслані до Інституту законодавства Верховної Ради України та будуть враховані в процесі розроблення законопроекту про внесення змін з питань запобігання корупції при виділенні земельних ділянок під будівництво органами місцевого самоврядування (лист Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією від 15.05.2008 р. № 04-12/9-1515); б) правового забезпечення операцій з земельними ділянками та запобіганні шахрайству з нерухомістю (лист Державного Комітету України із земельних ресурсів від 21.05.2008 р. № 14-17-3/7089); – у правозастосовній діяльності – як рекомендації щодо вдосконалення діяльності державних, зокрема правоохоронних органів, щодо запобігання та протидії шахрайству з нерухомістю: пропозиції в системі службової підготовки та практичній діяльності органів досудового слідства МВС України (акт впровадження в практику ГУ МВС України в м. Києві від 03.07.2008 р. № 1/3572); рекомендації щодо виявлення та запобігання шахрайства при цивільно-правових операціях купівлі-продажу об'єктів нерухомості (акт впровадження Фонд Державного майна України від 30.11.2007 р. № 16-1641).
22	Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт		С. 7. Правотворча робота – для вдосконалення національного кримінального законодавства України

	<p><i>злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні. – К.: Академія адвокатури України, 2008. – 18 с.</i></p>		
23	<p><i>Мельник Р. І. Кримінально-правова характеристика завідомо незаконного затримання, приводу, арешту та тримання під вартою (ст. 371 КК України). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – 36 с.</i></p>	<p>С. 8–9. Емпірична база дослідження включає результати вивчення й узагальнення слідчої, прокурорської та судової практики, а також статистичних даних ГІЦ МВС України, відділу статистичної інформації та аналітичної роботи Генеральної прокуратури України, управління узагальнення судової практики Верховного Суду України про кількісні показники застосування запобіжних заходів, пов'язаних з попереднім ув'язненням особи, та наслідків порушення при цьому вимог закону; підсумки анкетного опитування 145 працівників слідчих підрозділів ОВС і прокуратури Луганської області щодо юридичних ознак злочинів, передбачених ст. 371 КК України; дані, отримані за результатами вивчення 150 архівних кримінальних справ, у яких провадилися затримання, приводи та арешти, а також п'яти кримінальних справ, порушених за ст. 371 КК України, що розслідувалися слідчими підрозділами прокуратур Рівненської, Миколаївської, Дніпропетровської та Донецької областей. Також урахувався особистий досвід роботи дисертанта слідчим.</p>	<p>С.11–12. У <i>правотворчості</i> – для подальшого вдосконалення чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства України (лист Комітету Верховної Ради України з питань забезпечення правоохоронної діяльності, вих. № 04-19/14-1593 від 04.07.2008 р.); у <i>правозастосовній діяльності</i> органів досудового розслідування, прокурорського нагляду й судового контролю (акт впровадження в діяльність Генеральної прокуратури України вих. № 06/2-233 від 17.07.2008 р.).</p>
24	<p><i>Мозоль С. А. Запобігання злочинам проти виборчих прав громадян. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 22 с.</i></p>	<p>С. 6. <i>Емпіричну базу</i> дослідження становлять: результати вивчення 140 кримінальних справ про злочини проти виборчих прав громадян; узагальнені дані опитувань 510 працівників слідчих та оперативних підрозділів МВС України, а також статистичні відомості Департаменту інформаційних технологій МВС України щодо кількості зареєстрованих злочинів проти виборчих прав громадян, виявлених за 2000–2007 рр.</p>	<p>С. 8. У <i>законотворчій процес</i> – у рамках опрацювання Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією проекту Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (лист Комітету Верховної Ради України про впровадження в законодавчу діяльність від 26 січня 2008 р. № 04-12/9-32); у <i>практичну діяльність</i> органів внутрішніх справ з розкриття та розслідування злочинів, а також для вдосконалення</p>

			профілактичної і слідчої діяльності з протидії злочинам проти виборчих прав громадян (акт впровадження Департаменту громадської безпеки МВС України від 16 травня 2008 р. № 10/7-3413; акт впровадження Головного управління МВС України в м. Києві від 17 травня 2008 р. № 1/1265); у судову практику – сформульовано низку пропозицій за результатами узагальнення Верховним Судом України практики розгляду судами кримінальних справ про злочини, пов'язані з порушенням виборчих прав громадян під час виборів Президента України 2004 р. (довідка про впровадження у судову практику Верховного Суду України від 18 червня 2008 р. № 5-2268/0/8-08).
25	<i>Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії і практики. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2008. – 33 с.</i>	С. 3. Емпіричну базу дослідження становлять: відомості, одержані в результаті вибіркового вивчення дисертантом кримінальних справ відповідної категорії, розглянутих судами України в 1988–2007 рр. (500 справ); узагальнення практики, зроблені судами, статистичні дані щодо справ кримінальної та адміністративної юрисдикції. Крім того, проаналізовано 400 матеріалів про відмову в порушенні кримінальних справ зазначеної категорії. За спеціальною програмою проанкетовано 500 осіб: суддів, працівників прокуратури, органів внутрішніх справ та окремих громадян щодо проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища.	С. 8. 1) <i>правотворчості</i> – при підготовці розділу КК 2001р. «Злочини проти довкілля», використані при розробці концептуальних положень екологічної політики в досліджуваній сфері, а також при підготовці законодавчих і підзаконних актів, подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства (за підсумками роботи підготовлено і надіслано пропозиції до Комітету з питань правової політики Верховної Ради України – акт № 0619/14–1108 від 7 травня 2007 р.); 2) <i>правозастосовній діяльності</i> – при підготовці постанови ПВС України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17 (за результатами дослідження надіслано пропозиції до Верховного Суду України, які отримали позитивний відгук і були використані під час внесення змін і доповнень до зазначеної постанови – лист від 13.07.2007 р. № 3270).
26	<i>Миронова В. О. Кримінальна відповідальність за порушення законів і звичаїв війни. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2008. – 21 с.</i>		С. 7. <i>У правотворчості</i> – при подальшому вдосконаленні кримінального законодавства; <i>у правозастосуванні</i> – для вирішення питань кваліфікації порушення законів та звичаїв війни, відмежування цього складу злочину від суміжних складів злочинів.

			Результати проведених досліджень використовуються в навчальному процесі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 10 жовтня 2007 р.), у навчальному процесі Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 23 жовтня 2007 р.), а також у діяльності органів та підрозділів і в навчальному процесі в системі СБ України (акт впровадження від 24 жовтня 2007 року, реєстр. № 25/975).
27	<i>Нерсесян А. С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2008. – 22 с.</i>		Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані: 1) у правотворчості під час опрацювання пропозицій щодо змін та доповнень до кримінального законодавства; 2) у практичній діяльності органів прокуратури, внутрішніх справ, судів України; 3) у навчальному процесі під час викладання курсу «Кримінальне право України».
28	<i>Назаренко Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2008. – 22 с.</i>	<i>С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять офіційні статистичні дані Верховного Суду України, статичні звіти про діяльність органів внутрішніх справ із забезпечення адміністративного нагляду стосовно звільнених з місць позбавлення волі, матеріали Державного департаменту України з питань виконання покарань, дані, отримані в результаті вивчення 490 вироків та 150 архівних кримінальних справ, розглянутих судами міст Дніпропетровська, Києва, Харкова та Харківської області України у 2006–2008 роках, результати опитування 120 дільничних інспекторів міліції та контакт-опитування 250 осіб, які притягалися до кримінальної відповідальності за порушення правил адміністративного нагляду.</i>	<i>С. 8. У законотворчій діяльності – при опрацюванні пропозицій щодо змін та доповнень до КК України з метою його подальшого вдосконалення в аспекті розробки законів України щодо кримінальної відповідальності за порушення правил адміністративного нагляду; у правозастосовній діяльності – при застосуванні судами положень КК України, що регулюють процедуру відповідальності за порушення правил адміністративного нагляду (акт впровадження ДДУПВП у Харківській області від 28.05.2008 р.).</i>
29	<i>Ніколаєнко Т. Б. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із передачею особи на поруки. – К.:</i>	<i>С. 3–4. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали опублікованої судової практики, дані, одержані при вивченні матеріалів 181 кримінальної справи, що пов'язані зі звільненням від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки,</i>	<i>С. 5–6. У правотворчості – для вдосконалення кримінально-правової норми про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження</i>

	<i>Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 22 с.</i>	розглянуті військовими судами Хмельницького регіону, судами Хмельницької, Кіровоградської, Київської, Луганської, Херсонської, Чернігівської областей за період 2002–2006 рр., а також результати анкетування 250 працівників досудового слідства та суддів з проблемних питань звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки; окремі узагальнення судової практики з цих питань, що проводилися Верховним Судом України.	від 07.05.2007 р. № 06-19/14-1108); у <i>правозастосуванні</i> – при звільненні судами від кримінальної відповідальності особи у зв'язку з передачею її на поруки; з урахуванням конкретних пропозицій запропонована авторська редакція ст. 47 КК України, а також сформульовані рекомендації щодо зміни редакції відповідних пунктів постанови Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності».
30	<i>Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – 13 с.</i>	С. 4. <i>Емпіричну основу дисертації</i> становлять матеріали практики судів України в справах про хуліганство; за спеціальною методикою вивчені та опрацьовані 243 кримінальні справи про хуліганство (за період з 2001 до 2007 рр.). Також була вивчена та використана практика застосування статті 296 КК апеляційними судами та Верховним Судом України.	С. 6. Викладені у роботі положення можуть бути використані у практичній діяльності правоохоронних органів та судів при застосуванні кримінального законодавства; у науково-дослідницькій діяльності для подальшого вивчення питань, пов'язаних з кримінально-правовою характеристикою хуліганства; у навчальному процесі при викладанні курсу з Особливої частини кримінального права України, відповідних спецкурсів, при проведенні занять з підвищення кваліфікації та професійної майстерності слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів; у законотворчості – з метою вдосконалення редакції ст. 296 КК.
31	<i>Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2008. – 22 с.</i>	С. 6. <i>Емпіричну базу дослідження</i> склали вивчені автором статистичні звіти про роботу Державної судової адміністрації України та ДДУПВП, дані, отримані внаслідок вивчення 316 вироків та 74 архівних кримінальних справ, розглянутих судами України, результати анкетування засуджених та опитування співробітників кримінально-виконавчих установ.	С. 8. У <i>правотворчості</i> – для подальшого вдосконалення чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України; у <i>правозастосовчій діяльності</i> – при підготовці нової постанови Пленуму Верховного Суду України з питань відповідальності за злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі, у слідчій та судовій практиці, у діяльності органів і установ ДДУПВП (акт впровадження в діяльність Управління ДДУПВП у Миколаївській області, вих. № 22/5 – 1737 від 21.02.2008 р.).

32	<p>Паньчук О. В. <i>Кримінологічна характеристика експлуатації дітей. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. – 21 с.</i></p>	<p>С. 5. Емпіричну базу дослідження становлять вивчені матеріали 211 кримінальних справ про порушені права дитини, які розслідувались органами досудового слідства; статистичні дані МВС України щодо стану цього виду злочинності за 2001–2006 роки.</p>	<p>С. 6. У правотворчості – використання результатів дослідження буде сприяти удосконаленню правового регулювання системи профілактики кримінальної експлуатації дітей; у правозастосовчій діяльності – використання одержаних результатів дозволить поліпшити практичну діяльність суб'єктів кримінологічної профілактики кримінальної експлуатації дітей.</p>
33	<p>Пустовіт О. В. <i>Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. – К.: Академія адвокатури України, 2008. – 21 с.</i></p>	<p>С. 6–7. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали статистичної звітності за основними результатами діяльності ОВС, Департаменту Державної служби боротьби з економічною злочинністю, Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю, Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків, Департаменту інформаційних технологій за 2001–2006 роки; результати вивчення й узагальнення 78 архівних кримінальних справ, порушених за ознаками ст. 209 КК України та розглянутих судами різних регіонів України у 2002–2006 роках із винесенням обвинувальних вироків; результати опитування за спеціально розробленою анкетой 450 працівників підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю ОВС, прокуратури, СБУ, податкової міліції, Державної митної служби України, органів виконавчої влади, банків та інших фінансових установ. Проведено вивчення періодичної преси та електронних видань. У перебігу дослідження використано також власний досвід практичної роботи автора в підрозділах Державної служби боротьби з економічною злочинністю та підрозділах по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ.</p>	<p>С. 9. У правотворчій діяльності – з метою вдосконалення законодавства, яке регламентує:</p> <p>а) кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;</p> <p>б) організаційно-правові основи діяльності правоохоронних та інших державних органів щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів злочинного походження; у правозастосуванні – з метою удосконалення: а) практики застосування правоохоронними, судовими органами норми Особливої частини Кримінального кодексу України, що встановлює відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів злочинного походження, забезпечення одноманітності щодо розуміння її змісту; б) діяльності державних, зокрема правоохоронних, органів щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів; Пропозиції автора щодо вдосконалення ст. 209 Кримінального кодексу України надіслані до Інституту законодавства Верховної Ради України та можуть бути враховані в процесі розроблення законопроекту про внесення змін до Кримінального кодексу України (акт впровадження від 29 грудня 2006 року за № 22/358-2/21). Результати дисертаційного дослідження впроваджені в навчальний процес Донецького юридичного інституту з курсу «Кримінологія та профілактика правопорушень» (акт впровадження</p>

			від 25 грудня 2006 року за № 12) та використовуються в практичній діяльності УДСБЕЗ ГУМВС України в Донецькій області під час проведення оперативно-розшукових і профілактичних заходів щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, проведення дослідчих перевірок, розслідування кримінальних справ за ст. 209 КК України, кваліфікації зазначеного злочину та розмежування суміжних складів злочинів (акт впровадження від 29 серпня 2007 року за № 2/4308).
34	Павленко Т. А. <i>Концепція кримінально-правової охорони права людини на життя в Україні. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. – 20 с.</i>	С. 5. Емпіричною базою дослідження є окремі узагальнення, проведені Верховним Судом України, аналіз кримінальних справ, розглянутих у місцевих судах м. Харкова за 2002–2006 рр., результати анкетування 300 респондентів, серед яких – 100 співробітників правоохоронних органів.	С. 6. <i>У правотворчості</i> – для вдосконалення кримінально-правового регулювання охорони права людини на життя; <i>у правозастосуванні</i> – при призначенні судами покарання за злочини, які посягають на право людини на життя.
35	Примаченко В. Ф. <i>Затримання особи, яка вчинила злочин як обставина, яка виключає злочинність діяння. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2008. – 23 с.</i>	С. 5–6. <i>Емпіричною базою дослідження</i> є результати: анкетування 330 працівників міліції Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Львівської, Миколаївської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Чернівецької областей та м. Києва; вивчення в управліннях МВС України у Дніпропетровській, Херсонській областях та м. Севастополі 71-го архівного матеріалу службових перевірок та розслідувань, а також 68 постанов про відмову в порушенні чи закритті кримінальних справ за фактами застосування працівниками міліції табельної вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу при затриманнях осіб, які вчинили злочини; аналізу відповідної категорії статистичних даних Департаменту інформаційних технологій МВС України за 1997–2007 рр.; вивчення 54 кримінальних справ, порушених за ст. 118, 124 КК України у 2001–2007 рр.	С. 8. Правозастосовній діяльності – при вирішенні питань щодо наявності чи відсутності в діях осіб такої обставини, що виключає злочинність діяння, як затримання особи, що вчинила злочин (<i>акти впровадження</i> у: Департаменті громадської безпеки МВС України від 11.12.2007 р., УМВС України в Дніпропетровській області від 06.06.2007 р., Прокуратурі Запорізької області від 29.01.2007 р.).

36	<p>Попрас В. О. <i>Штраф як вид покарання за кримінальним правом України. – Х.: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2008. – 19 с.</i></p>	<p>С. 5. Застосування методів статистичного аналізу (було досліджено за спеціальною програмою 112 вироків у кримінальних справах, винесених районними судами міст Полтави та Харкова, якими 115 осіб за вчинення 124 злочинів були засуджені до основного покарання у виді штрафу; 9 опублікованих ухвал Верховного Суду України, які стосувалися призначення штрафу як виду покарання) допомогло з'ясувати позиції судів щодо застосування штрафу як виду покарання.</p>	<p>С. 6. У законотворчій діяльності – при опрацюванні пропозицій щодо змін та доповнень до КК з метою його подальшого вдосконалення, зокрема в аспекті розробки проектів законів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності за низку злочинів; у правозастосовній діяльності – при застосуванні судами положень КК, що регулюють умови та порядок призначення штрафу як виду покарання та звільнення від цього покарання; С. 7. основні теоретичні положення та висновки дисертації були апробовані автором в його практичній діяльності як судді Київського районного суду м. Харкова при здійсненні правосуддя у кримінальних справах (2002–2007 рр.).</p>
37	<p>Робак В. А. <i>Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. – К.: Академія адвокатури України, 2008. – 19 с.</i></p>	<p>С. 5. Емпіричною базою дослідження є дані, отримані при вивченні понад вісімдесяти кримінальних справ, три з яких порушені за ст. 260 КК України, а інші за суміжними до ст. 260 КК України злочинами, понад 10 адміністративних матеріалів, порушених за ст. 186⁵ України Кодексу про адміністративні правопорушення, дані проведеного анкетування суддів (більше 35 осіб), співробітників слідчих підрозділів (більше 70 осіб), науковців (більше 60 осіб) та опитування пересічних громадян (більше 150 осіб).</p>	<p>С. 8. У <i>правотворчості</i> – при подальшому вдосконаленні чинного законодавства України, зокрема в частині відповідальності за злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями; у <i>правозастосовчій практиці</i> – при вирішенні питань кваліфікації злочинів, що вчинюються стійкими злочинними об'єднаннями (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність слідчих підрозділів ГУ МВС України в АР Крим; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність слідчих відділів ГУ СБ України в АР Крим).</p>
38	<p>Шиян Д. С. <i>Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2008. – 23 с.</i></p>	<p>С. 3–4. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали, отримані при аналізі й узагальненні 237 кримінальних справ, у яких засуджено 253 особи, розглянутих судами Донецької, Запорізької та Київської областей за період з 1998 до 2007 р., у яких призначено або могло бути призначено позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або як додаткове покарання, матеріали опублікованої судової практики; дані статистичної звітності Державної судової адміністрації України за період 2003–2007 рр. про кількість засуджених осіб до</p>	<p>С. 8. Окремі висновки та пропозиції дисертанта були впроваджені у практичну діяльність судів Запорізької області (акт впровадження від 25.01.2005 р. № 8-12), у навчальний процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 25.12.2007 р.), а також у законотворчу діяльність Верховної Ради України (лист вих. № 1/801 від 25.12.2007 р.).</p>

		позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного та як додаткового покарання за вироками, що набрали чинності; а також результати анкетування 157 суддів стосовно проблемних питань призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.	
39	Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2008. – 21 с.	С. 3. За допомогою соціологічного методу проведено вивчення кримінальних справ (115 кримінальних справ) та опитування респондентів (державних виконавців, слідчих і суддів – 170 осіб).	С. 8. У законодавчому процесі – у результаті дослідження сформульовано пропозиції та рекомендації, які можуть бути використані при підготовці нормативно-правових актів, у подальшому вдосконаленні кримінального законодавства України; у правозастосовній діяльності – результати дослідження можуть бути використані у слідчій та судовій практиці при провадженні та вирішенні кримінальних справ про злочини, за які може бути застосована додатковий вид покарання у вигляді конфіскації майна.
40	Сингаївська І. В. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика фальшивомонетництва. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2008. – 22 с.	С. 6. <i>Емпіричну базу роботи становлять:</i> 1) матеріали 130 архівних кримінальних справ, розглянутих судами АР Крим, м. Києва, Київської, Сумської, Харківської, Херсонської областей у 1996–2005 роках, за якими було засуджено 237 осіб; узагальнені матеріали судової та слідчої практики даної категорії справ у довідково-публіцистичних та періодичних виданнях; 2) результати анкетування 52 спеціалістів, котрі працюють у банківських установах м. Харкова; 3) результати контент-аналізу офіційної та комерційної преси за 1996–2006 роки; 4) відомості щорічних статистичних звітів ДІТ МВС України, ДСБЕЗ МВС України за 1996–2006 роки та інформаційно-аналітичних матеріалів МВС України, експертних висновків за аналогічний період.	С. 8. У правотворчості – використання висновків та рекомендацій дисертаційного дослідження під час опрацювання пропозицій щодо змін і доповнень до законодавства про кримінальну відповідальність, зокрема удосконалення ст. 199 КК України; у правозастосовчій діяльності – для підвищення рівня юридичної підготовки та ефективності діяльності судових і правоохоронних органів.
41	Стеблинська О. С. Запобігання злочинам, які вчиняються	С. 5. Емпіричною базою дослідження є результати вивчення 250 кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми та за їх	С. 6. У законодавчій діяльності – сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства

	<p><i>неповнолітніми у стані сп'яніння. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 17 с.</i></p>	<p>участю в стані сп'яніння, а також підсумкові дані, отримані шляхом анкетування (1340 респондентів), проведеного в квітні-травні 2006 р. у Вінницькій, Житомирській, Івано-Франківській, Миколаївській, Тернопільській, Черкаській, Чернівецькій обл. та в м. Севастополь, а також результати соціологічних досліджень попередніх років.</p>	<p>(акт впровадження у законотворчу діяльність від 28.05.2008 р. № 04-19/14-1281); у практичній діяльності – для вдосконалення профілактичної діяльності ОВС щодо запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння (акт впровадження у практичну діяльність УМВС України в Івано-Франківській обл. від 27.05.2008 р. № 7/3-420 та УМВС України в Львівській обл. від 16.05.2008 р. № ПВ/ 361).</p>
42	<p><i>Стрелковська Ю. О. Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2008. – 21 с.</i></p>	<p>С. 5. Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати опитування шляхом анкетування 1048 засуджених, що відбувають покарання в установах виконання покарань в Одеській області (Одеська виправна колонія № 14, Південна виправна колонія № 51; Чорноморська виправна колонія № 74) та 208 засуджених – колишніх працівників правоохоронних органів, що відбувають покарання у Менській виправній колонії (№ 91). Здійснено аналіз статистичних даних Центру статистики Управління інформаційних технологій при ГУМВС України в Одеській області щодо 529 осіб, які входили до складу 118 організованих груп та злочинних організацій, стосовно яких кримінальні справи було закінчено та направлено до суду за 2002–2006 роки (Ф. 2 Статистична картка на особу, яка вчинила злочин – Додаток до п. 6.2.4. Інструкції про єдиний облік злочинів, що ведеться МВС України). Було також здійснено вибіркоче вивчення 78 архівних кримінальних справ, в яких злочини було скоєно у складі організованої групи або злочинної організації, що розглядалися судами Одеської та деяких інших областей України у 1997–2007 роках. В якості експертів було опитано шляхом анкетування 48 співробітників слідчого управління МВС України в Одеській області та відділу прокуратури Одеської області з нагляду за додержанням законів спецпідрозділами та іншими установами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю. Крім цього, у ході дослідження було</p>	<p>С. 7. У сфері правотворчості – для удосконалення чинного законодавства, спрямованого як на попередження маргіналізаційних процесів в українському суспільстві, так і на протидію організованій злочинності; правозастосовчій діяльності – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів при розслідуванні злочинів, скоєних організованими групами та злочинними організаціями.</p>

		проаналізовано статистичні дані МВС України, Державної прикордонної служби України, Державного комітету статистики та інших органів, що стосуються тематики дослідження. Вивчено матеріали періодичної преси та електронних видань з проблем дисертаційного дослідження.	
43	Якімець Т. І. Крайня необхідність за кримінальним правом України. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – 14 с.		С. 6. б) у законотворчій – при розробці змін та доповнень до чинного кримінального законодавства у напрямі удосконалення інституту крайньої необхідності (розроблені на основі цього дослідження конкретні рекомендації направлені до Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією) (акт впровадження від 22 листопада 2007 року за № 06-18/15-2554); в) у правозастосовній – з метою покращення практики застосування норм про крайню необхідність, зокрема, у частині визначення пріоритетності об'єктів кримінально-правового захисту.
44	Золотарьов А. І. Звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування за злочини у сфері господарської діяльності. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – 15 с.	С. 5. Соціологічні методи використовувалися при дослідженні практики застосування норм КК, які передбачають можливість застосування зазначених форм кримінально-правового впливу на осіб, що вчинили злочини у сфері господарської діяльності.	С. 6. У <i>правотворчості</i> – внесені в дисертації пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правових норм, при використанні їх в процесі подальшого вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства, дозволять підвищити ефективність здійснення звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання, від його відбування; у <i>правозастосуванні</i> – для вдосконалення практики здійснення звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та звільнення від відбування покарання за злочини у сфері господарської діяльності.
45	Арманов М. Г. Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи не виконання цивільно-правових зобов'язань. – К.: Національна академія прокуратури	С. 5. Статистичний метод було використано для аналізу даних Державного комітету статистики України, Департаменту інформаційних технологій МВС України, Державної виконавчої служби та Державної судової адміністрації про кількість злочинів цього виду, зареєстрованих, розслідуваних та розглянутих судами; метод експертного опитування	С. 7. У <i>правотворчості</i> – при вдосконаленні законодавства про кримінальну відповідальність за самоправство та за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань; у <i>правозастосовчій діяльності</i> – при кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи, злочинів проти власності, самоправства та примушування до виконання чи

	<i>України, 2009. – 20 с.</i>	застосовувався при анкетуванні 308 осіб, які репрезентували різні соціальні групи населення; метод документального аналізу було застосовано при вивченні відповідних процесуальних документів, які містилися у 103 справах дослідчої перевірки та в 94 кримінальних справах за фактами примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.	невиконання цивільно-правових зобов'язань.
46	Акімов М. О. <i>Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 18 с.</i>	С. 4. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали 25 кримінальних справ, порушених за ознаками ст. 123–1 КК України 1960 р. та ст. 147 КК України 2001 р. у період із 1993 р. до 2004 р. у Автономній Республіці Крим, 12 областях, містах Києві та Севастополі. Крім цього, проанкетовано 228 практичних працівників органів внутрішніх справ щодо кримінально-правових проблем захоплення заручників і питань удосконалення відповідної норми КК України.	С. 7. <i>Практичній діяльності</i> – як рекомендації органам досудового слідства, прокуратури та суду з удосконалення правозастосування; <i>правотворчості</i> – при підготовці пропозицій з удосконалення чинного вітчизняного кримінального законодавства. Підготовлений на основі отриманих результатів законопроект прийнятий до розгляду Верховною Радою України (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження від 14.05.2008 р. № 04-19/14-1120).
47	Абросімова Ю. А. <i>Злочинність неповнолітніх та запобігання їй на регіональному рівні. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009. – 22 с.</i>	С. 6. <i>Емпірична база</i> дослідження ґрунтується на даних, одержаних у результаті: узагальнення даних опитування слідчих прокуратури та органів внутрішніх справ, оперуповноважених кримінальної міліції у справах дітей, співробітників служби у справах дітей, педагогічних та медичних працівників (165 респондентів) у Львівській області щодо визначення регіональних чинників злочинності неповнолітніх; опитування 630-и учнів 9–11 класів загальноосвітніх шкіл м. Львова; вивчення 160-и кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми за період 2001–2008 рр. (за матеріалами судів Франківського, Галицького, Шевченківського, Личаківського, Залізничного районів у м. Львові та судів Миколаївського і Жовківського районів Львівської області), 50-и обліково-профілактичних справ неповнолітніх у відділі кримінальної міліції у справах дітей станом на 1 січня 2009 р. (за матеріалами Галицького, Жовківського, Шевченківського, Франківського райвідділів ГУМВС	С. 8. У законотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства щодо запобігання та протидії злочинності неповнолітніх; у діяльності суб'єктів запобігання злочинності – зокрема, при впровадженні регіональної системи запобігання злочинності серед неповнолітніх; Сформульовані автором пропозиції були використані при розробці Регіональної програми запобігання злочинності неповнолітніх у Львівській області (акт впровадження УМВС України у Львівській області від 30 грудня 2006 р. № 26).

		України у Львівській області); опитування неповнолітніх жебраків та безпритульних, які перебували у будинку дитини № 1 м. Львова, дитячому будинку «Оранта» м. Дрогобич за період 2004–2009 рр. (50 респондентів); опитування неповнолітніх правопорушників у м. Львові (виховна колонія) за період 2004–2009 рр. (130 респондентів віком 14–17 років); аналізу статистичних даних Державної судової адміністрації України та Департаменту інформаційних технологій МВС України з 2004 до 2008 р.	
48	Бараненко Д. В. <i>Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз.</i> – <i>К.: Академія адвокатури України, 2009.</i> – 16 с.	С. 3 Емпіричною базою дослідження є дані статистичного характеру (детермінанти та підсумкові показники кримінологічного і правового характеру), вибіркові дослідження, а також аналіз матеріалів 620 кримінальних справ, розглянутих районними судами м. Миколаєва у 2003–2008 роках.	С. 4. У законотворчій діяльності – для вдосконалення національного кримінального законодавства в розрізі кримінальної відповідальності спеціального суб'єкта злочину; у діяльності правозастосовних органів – при підготовці роз'яснень щодо застосування КК України в постановках Пленуму Верховного Суду України, при реалізації нормативних положень у судовій практиці.
49	Бобонич Є. Ф. <i>Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та надання фінансових послуг: кримінально-правова характеристика (ст. 202 Кримінального кодексу України).</i> – <i>К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009.</i> – 21 с.	С. 5–6. Емпіричною основою дослідження є матеріали практики судів різних областей України у справах про порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг та у справах про злочини, юридичні склади яких є суміжними до юридичних складів злочину, передбаченого ст. 202 КК України (зайняття забороненими видами господарської діяльності, порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом та ін.). Зокрема, було вивчено 150 кримінальних справ щодо злочинів такої категорії (за матеріалами судів різних областей України в період з 2001 до 2009 р.), рішення місцевих та господарських судів України про визнання правочинів (договорів) недійсними.	С. 9. У законотворчості – для подальшого вдосконалення кримінально-правових норм щодо врегулювання питань, пов'язаних з криміналізацією окремих проявів незаконної господарської діяльності; у правозастосуванні – при розгляді конкретних кримінальних справ, пов'язаних із злочинним посяганням на порядок здійснення господарської діяльності та діяльності з надання фінансових послуг.
50	Богатирьова О. І. <i>Кримінально-виконавча інспекція як суб'єкт виконання покарань.</i> – <i>К.: Київський</i>	С. 6. Емпіричною базою дослідження є результати опрацювання понад 850 особових справ засуджених, які перебували на обліку кримінально-виконавчих інспекцій Івано-Франківської, Черкаської, Чернігівської та Дніпропетровської	С. 7. У нормотворчості – для вдосконалення кримінального, кримінально-виконавчого законодавства (лист Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 3563 від 27 листопада

	<i>національний університет внутрішніх справ, 2009. – 22 с.</i>	областей у 2006–2008 роках, результати проведеного опитування та анкетування 465 працівників кримінально-виконавчої інспекції та 385 засуджених, які відбували покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських та виправних робіт. У дисертації також були використані статистичні дані Управління КВІ ДДУПВП, судові огляди та інші документи за темою дослідження, а також особистий практичний досвід роботи в кримінально-виконавчій інспекції.	2008 р.); під час підготовки галузевих нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України та Державного департаменту України з питань виконання покарань щодо загальнодержавних і регіональних програм (лист ДДУПВП № 19/1-246 від 21 травня 2008 р.); у правозастосовчій діяльності – для удосконалення функціонування підрозділів кримінально-виконавчої інспекції Управління ДДУПВП у Черкаській області (акт впровадження від 26 вересня 2008 р.), Управління ДДУПВП у Дніпропетровській області (акт впровадження № 15/27-1611 від 27 листопада 2008 р.).
51	<i>Бережний С. Д. Відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів за кримінальним законодавством України. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 22 с.</i>	С. 6. <i>Емпіричну базу дослідження становлять матеріали 98 кримінальних справ про вбивства з корисливих мотивів, вчинені на території Хмельницької області у 2000–2008 рр., деякі ухвали Верховного Суду України у цій категорії справ.</i>	С. 8. 3) окремі з теоретичних висновків втілено у пропозиціях дисертанта щодо вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері відповідальності за злочини проти життя особи, та у сфері регулювання питання призначення покарання; 4) окремі пропозиції дисертанта можуть бути використані при кваліфікації конкретних посягань на життя людини, вчинених за наявності корисливих спонукань.
52	<i>Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину). – Х.: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2009. – 22 с.</i>	С. 5. <i>Статистичний</i> (під час аналізу статистичних даних судової практики, анкетуванні практичних правників).	С. 8. <i>У правотворчості</i> – при подальшому вдосконаленні чинного кримінального законодавства України шляхом опрацювання внесених пропозицій.
53	<i>Чистякова А. С. Кримінально-правові аспекти відповідальності за примушування до антиконкурентних узгоджених дій (ст. 228 КК України). – К.: Київський національний</i>	С. 6. <i>Емпіричною базою дисертаційного дослідження є статистичні дані, річні звіти, рішення Антимонопольного комітету України з розгляду справ про антиконкурентні узгоджені дії, окремі рішення господарських судів по даній категорії справ у період з 2003 по 2008 роки, статистичні дані Державної судової адміністрації України, підписані Україною міжнародні договори, які</i>	С. 8. Результати дослідження використовувались під час підготовки робочою групою Антимонопольного комітету України, до складу якого входив дисертант, проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» (лист АМК від 14.05.2008 р. № 21-293/02-3305). Підготовлені дисертантом зауваження та пропозиції до проекту Закону

	<i>університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 21 с.</i>	встановлюють інші правила регулювання у сфері конкуренції, ніж встановлені національним законодавством, зареєстровані у Верховній Раді України законопроекти, якими пропонуються зміни до чинного регулятивного законодавства щодо обсягу та змісту правової охорони конкуренції (економічної, добросовісної).	«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за антиконкурентні узгоджені дії» (реєстраційний номер 3577 від 29 грудня 2008 року) були направлені до Верховної Ради України, і визнані слушними та будуть використані при доопрацюванні проекту Закону, про що свідчить лист Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 13 березня 2009 року № 04-19/3-656.
54	<i>Чеплюк О. В. Амністія та помилування в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження). – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2009. – 20 с.</i>	С. 5. Емпірико-статистичний метод надав можливість обґрунтувати деякі теоретичні положення дослідження за допомогою оброблених статистичних даних Верховного Суду України, Комісії при Президентові України у питаннях помилування та Державного департаменту України з питань виконання покарань.	С. 7. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані: 1) у правотворчості під час опрацювання пропозицій щодо змін та доповнень до законодавства України про кримінальну відповідальність; 2) у практичній діяльності органів прокуратури, внутрішніх справ, судів України.
55	<i>Царюк С. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009. – 22 с.</i>	С. 5. Емпіричну основу дослідження становлять показники статистики Державного департаменту України з питань виконання покарань за 2004–2008 роки; узагальнені дані анкетування 430 засуджених до покарання у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, які відбувають покарання у ВК максимального рівня безпеки Житомирської, Луганської, Львівської, Рівненської, Сумської областей; результати вивчення 150 особових справ засуджених; дані опитування 120 співробітників цих установ, а також наукові публікації та власний досвід роботи дисертанта у Державній кримінально-виконавчій службі України.	С. 8. У правотворчості – для вдосконалення Кримінально-виконавчого кодексу України (лист Комітету Верховної Ради України з питань забезпечення правоохоронної діяльності № 04-19/2231 від 22 вересня 2008 р.); у правозастосовчій діяльності – у розробці рекомендацій до складання характеристик на засуджених при оцінці ступеня їх виправлення та при зверненні із клопотанням про помилування до Президента України (акт впровадження Державного департаменту України з питань виконання покарань № 5-2559/Ін від 05 червня 2008 р.).
56	<i>Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи або</i>	С. 4. Емпіричну основу роботи становлять статистична інформація, надана Департаментом інформаційних технологій МВС України та Державною судовою адміністрацією України, повідомлення засобів масової інформації, матеріали кримінальних справ, опубліковані іншими дослідниками.	С.7. У правотворчості – при подальшому вдосконаленні кримінального та антитерористичного законодавства; у правозастосовчій діяльності – для вирішення питань кваліфікації цього злочину.

	<i>терористичної організації. – К.: Академія адвокатури України, 2009. – 22 с.</i>		
57	<i>Дякур М. Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2009. – 21 с.</i>	С. 5. Емпірико-статистичний метод надав можливість обґрунтувати деякі положення дослідження за допомогою оброблених статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України та Верховного Суду України з питань призначення покарання за замах на злочин. Також у процесі дослідження вивчено більше ста кримінальних справ, порушених за ознаками статті 17 КК України (в ред. 1960 року) та статті 15 КК України від 5 квітня 2001 року.	С. 7. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для: 1) вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність; 2) вдосконалення суті, змісту і методів правозастосовчої діяльності при вирішенні питань притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення замаху на злочин, кваліфікації таких діянь і призначення покарання за вчинене.
58	<i>Дітріх О. І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 13 с.</i>	С. 4. <i>Емпіричною базою</i> дисертації є матеріали дослідження 103 кримінальних справ про корисливі злочини проти власності із застосуванням насильства, вчинені у м. Києві, Київській, Луганській, Хмельницькій областях, що розглядалися місцевими та апеляційними судами у 2000–2008 роках; ухвали колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України за 2001–2005 роки.	С. 5. Теоретичні положення, висновки і пропозиції, викладені в дослідженні, можуть бути використані: у науково-дослідницькій діяльності – для подальшого вивчення насильства як способу вчинення корисливих злочинів проти власності; у законотворчості для удосконалення положень ч. 2 ст. 186, ст.ст. 187, 189 КК України; у правозастосовчій діяльності – у слідчій та судовій практиці при розслідуванні корисливих злочинів проти власності із застосуванням насильства, при тлумаченні та застосуванні відповідних положень КК України, пов'язаних з відповідальністю за ці злочини; у навчальному процесі – для підготовки підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, а також при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальне право України. Особлива частина», спецкурсу «Теоретичні основи кваліфікації злочинів» (акт впровадження № 042/504 від 08.05.2009 р. – Додаток А).
59	<i>Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку. – Дніпропетровськ:</i>	С. 6. <i>Емпіричною базою дослідження</i> є статистичні дані МВС України про зареєстровані в країні досліджувані злочини за період 2002–2008 рр., а також 150 кримінальних справ цієї категорії, розглянутих судами Дніпропетровської, Запорізької,	С. 8. У правотворчості – при подальшому вдосконаленні закону про кримінальну відповідальність; – правозастосуванні – для вирішення питань кваліфікації злочинних посягань на об'єкти електроенергетики та зв'язку;

	<i>ДДУВС, 2009. – 22 с.</i>	Миколаївської, Херсонської областей та АР Крим за відповідний період.	правозастосовчій діяльності органів внутрішніх справ України – акти впровадження в практичну діяльність та систему службової підготовки лінійного управління на Придніпровській залізниці Управління МВС України на залізничному транспорті від 12 січня 2009 р. (реєстр. № 3/75), Головного управління МВС України в Дніпропетровській області від 21 січня 2009 р. (реєстр. № 8/550), Управління МВС України на залізничному транспорті від 3 лютого 2009 р. (реєстр. № 9/737); законотворчості – акт впровадження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 10 березня 2009р. (реєстр. № 04-19/14-601).
60	<i>Дащенко О. В. Умовно-дострокове звільнення від покарання неповнолітніх. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2009. – 23 с.</i>	С. 5. Емпіричну базу дослідження становлять офіційні статистичні дані Верховного Суду України про злочинність неповнолітніх, матеріали Державного департаменту України з питань виконання покарань, дані, отримані внаслідок вивчення 243 постанов місцевих судів про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх засуджених та про відмову в такому звільненні.	С. 7. У сфері правотворчості – внесені пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правової норми про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх; у сфері правозастосовної діяльності – при здійсненні судами умовно-дострокового звільнення неповнолітніх від відбування покарання.
61	<i>Дідик С. Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2009. – 18 с.</i>	С. 5. У дисертаційному дослідженні було вивчено та проаналізовано практику Апеляційного суду м. Києва за 2003–2008 роки, вибірково – практику судів України за Єдиним державним реєстром судових рішень України, узагальнені дані практики діяльності органів прокуратури України та дані Державної судової адміністрації України за 2003–2008 роки.	С. 7. Сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані: у законотворчій діяльності при подальшому вдосконаленні законодавства України, спрямованого на кримінально-правову охорону правосуддя; у практичній діяльності суддів, органів прокуратури та внутрішніх справ як рекомендації щодо кваліфікації злочинів проти правосуддя.
62	<i>Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину. – Львів: Львівський державний університет</i>	С. 5. Емпіричною основою дослідження є матеріали опублікованої судової практики, а також місцева судова практика. У процесі дисертаційного дослідження опрацьовано понад 100 кримінальних справ, розглянутих судами Львівської та Чернівецької областей, та понад 200 вироків у кримінальних справах, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень України.	С. 6. Теоретична і практична значущість одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані: а) у науці кримінального права – як матеріал для подальшого дослідження проблем розмежування закінченого та незакінченого злочину в цілому та встановлення моменту закінчення певних видів злочинів зокрема; б) у законотворчій діяльності –

	<i>внутрішніх справ, 2009. – 24 с.</i>		при подальшій діяльності щодо вдосконалення чинного КК України; в) у навчальному процесі – при викладанні курсу «Кримінальне право України. Загальна та Особлива частина», для підготовки відповідних методичних матеріалів, підручників, навчальних посібників тощо; г) у практиці роботи судів – при обґрунтуванні вироків у конкретних справах.
63	Ємельяненко В. В. <i>Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом. – Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – 21 с.</i>	С. 5. Емпіричною базою дослідження є матеріали опублікованої судової практики, дані, одержані при вивченні 486 кримінальних справ, пов'язаних із незаконними заволодіннями транспортними засобами, статистична інформація МВС України.	С. 8. <i>У правотворчій діяльності</i> – при роботі над пропозиціями щодо змін і доповнень до чинного законодавства з метою його подальшого вдосконалення; <i>у практичній діяльності</i> – при застосуванні кримінального законодавства в частині кваліфікації незаконних заволодінь транспортними засобами, звільнення від кримінальної відповідальності й призначення покарання за них.
64	Гайворонський Є. П. <i>Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання. – Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – 21 с.</i>	С. 5. Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять вивчені й проаналізовані справи, що стосуються незаконного переміщення культурних цінностей через митний кордон України, з яких 40 – кримінальних і 47 – про адміністративні правопорушення, а також анкетування (в 2007 р.) 380 працівників митних органів, аналіз та узагальнення статистичних звітів, довідок та інформації Верховного Суду України, МВС України, Національного центрального бюро Інтерполу в Україні, СБУ, Державної митної служби України, Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, Інституту археології Національної академії наук України, Державного комітету архівів України. Також були використані результати наукових (у тому числі кримінологічних) досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Усе це дозволило забезпечити багатоканальність надходження інформації, її перевірку й репрезентативність дослідження, що дало змогу підтвердити висунуті	С. 6. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в дисертації, можуть бути використані для вдосконалення кримінального, адміністративного й митного законодавства. Результати дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності митних і правоохоронних органів, у навчальному процесі при вивченні курсів «Кримінологія», «Кримінальне право» в юридичних вузах, а також стануть у нагоді при подальших наукових розробках цієї проблематики.

		теоретичні положення і сформулювати пропозиції щодо поліпшення запобігання контрабанді культурних цінностей.	
65	Гусєва К. А. <i>Нормативно-правове забезпечення запобігання злочинам міліції України. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 19 с.</i>	С. 5. Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики МВС України за 2004–2008 рр. щодо запобігання злочинам; узагальнені дані вивчення, аналізу й класифікації чинних нормативно-правових актів України, у тому числі відповідних відомчих документів МВС України з питань запобігання злочинам; результати опрацювання 300 статистичних карток первинного обліку злочинів та осіб, які їх вчинили (Солом'янський РУ ГУ МВС України у м. Києві) щодо зареєстрованих фактів запобігання й припинення злочинів міліцією за 2001–2004 рр.; дані анкетного опитування працівників галузевих служб кримінальної міліції, міліції громадської безпеки та слідчих ОВС семи областей України та м. Києва (усього опитано 1030 осіб); результати узагальнення сучасної практики залучення до запобігання злочинам громадських організацій у м. Києві, Київській, Чернігівській і Луганській областях.	С. 7. Положення та висновки дисертації, а також розроблені пропозиції були впроваджені: у законотворчий процес ВР України (акт впровадження № 02/9-478 від 19.11.2007 р.); у практичну діяльність Департаменту громадської безпеки МВС України (акт впровадження від 14.11.2008 р.).
66	Гусар Л. В. <i>Необхідна оборона: кримінологічні та кримінально-правові аспекти. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2009. – 23 с.</i>	С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, інші закони та підзаконні акти. Вивчено і проаналізовано практику судів України за 2003–2006 рр. Вивчено 65 кримінальних справ за фактами вчинення умисних вбивств при перевищенні меж необхідної оборони, заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони, проведено інтерв'ю 200 громадян (робітників, службовців, підприємців) і 50 практичних працівників правоохоронних органів щодо питань реалізації права на необхідну оборону.	С. 8. <i>Правозастосовчій діяльності</i> – в процесі розслідування та розгляду справ про необхідну оборону і перевищення її меж слідчими і судовими органами.
67	Жук І. В. <i>Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у</i>	С. 6. Емпіричною базою дисертаційного дослідження є статистичні й аналітичні відомості Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Державної судової	С. 8. <i>У правотворчості</i> – при вдосконаленні положень КК України, КВК України та КПК України в частині застосування примусових заходів медичного характеру та примусового лікування (акт Комітету

	<i>кримінальному праві України. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 21 с.</i>	адміністрації України за період з 2003 до 2008 рр.; практика судів України та Європейського суду з прав людини щодо застосування примусових заходів медичного характеру та примусового лікування; результати анкетування 90 суддів, 70 медичних працівників і 85 засуджених; матеріали 315 кримінальних справ щодо застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, а також 110 особових справ хворих, які утримуються в Українській психіатричній лікарні із суворим наглядом (м. Дніпропетровськ).	з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 12 вересня 2008 р. № 04-19/14-2127); у <i>правозастосовній практиці</i> – при вирішенні питань щодо правильного застосування судами України норм щодо примусових заходів медичного характеру та примусового лікування (Акт Верховного Суду України від 22 серпня 2008 р. № 02-135/2-817).
68	<i>Клевцов А. О. Звільнення від відбування покарання неповнолітніх за кримінальним законодавством України. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009. – 22 с.</i>	С. 5–6. <i>Емпіричну основу дослідження</i> становлять дані статистичної звітності Державної судової адміністрації України. В судах Київської, Харківської, Дніпропетровської та Запорізької областей було вивчено 317 кримінальних справ щодо 349 засуджених за 2000–2008 рр., в яких застосовувалися ст.ст. 45, 46-1 Кримінального кодексу України 1960 року, та ст.ст. 75, 104 Кримінального кодексу України. Крім того, в зазначених областях України було опитано 115 суддів та працівників Державного департаменту України з питань виконання покарань на предмет оцінювання ними підстав звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, що вчинили злочини у неповнолітньому віці, та обов'язків, які покладаються на неповнолітнього внаслідок такого звільнення.	С. 7. 1) <i>правотворчості</i> – за підсумками роботи підготовлено пропозиції з удосконалення положень ч.1 ст.75, ч.1 ст. 76, ст.77, ч.1 ст. 89 та ч. 2, 3 і 4 ст.104 КК України, ст. 408-1 КПК України, які були подані до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (акт впровадження № 171/ВР від 15.01.2008 р.); 2) <i>правозастосовній діяльності</i> правоохоронних органів – запропоновані в роботі класифікація неповнолітніх та рекомендації щодо встановлення підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, що вчинили злочини у неповнолітньому віці, сприятимуть вдосконаленню судово-слідчої практики та більш широкому застосуванню цього виду звільнення. Результати дослідження впровадженні у діяльність Головного слідчого управління МВС України (акт впровадження від 05.03.2008 р.).
69	<i>Кириченко І. В. Запобігання злочинам у сфері обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 22 с.</i>	С. 7. <i>Емпіричною основою дослідження</i> є результати вивчення та аналізу понад 150 кримінальних справ, що були розглянуті судами або перебували у провадженні органів слідства Донецької, Івано-Франківської, Львівської, Одеської, Тернопільської та Харківської областей у 2002–2006 роках за статтями 204, 216 КК України, у тому числі й порушені за сукупністю злочинів; результати проведеного опитування й анкетування працівників підрозділів податкової міліції	С. 8–9. 2) у <i>нормотворчості</i> – для удосконалення чинного кримінального законодавства (довідка Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 12 листопада 2007 р. № 06-19/14–1763); 3) у <i>практичній діяльності</i> – для використання в системі службової підготовки працівників підрозділів податкової міліції (довідка Головного управління податкової міліції ДПА України від 23 грудня 2007 р. № 411-89/26/3012) та при розробці

		Державної податкової служби України (425 осіб); інформація Департаменту інформаційних технологій МВС України про стан злочинності на території держави; аналітичні матеріали щодо порушених кримінальних справ Головного слідчого управління МВС України за 2005–2007 роки. У роботі також використано інші статистичні матеріали щодо корисливих злочинів у сфері обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів, а також особистий практичний досвід проходження служби в Головному управлінні по боротьбі з організованою злочинністю МВС України.	науково-практичного посібника «Протидія злочинам, що вчиняються у сфері обігу підакцизних товарів» (акт про впровадження в практичну діяльність підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України результатів дисертаційного дослідження від 31 липня 2008 р. № 5/5693).
70	Козлюк Л. Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2009. – 20 с.	С. 5. У дисертаційному дослідженні було вивчено та проаналізовано практику судів Київської, Рівненської, Тернопільської, Івано-Франківської, Донецької, Запорізької областей, а також м. Києва (300 кримінальних справ); узагальнені дані діяльності органів прокуратури України та дані Державної судової адміністрації України за 2005–2008 роки; використано інформаційно-аналітичні матеріали Державного департаменту України з питань виконання покарань; опрацьовано статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України; проведено анкетування серед засуджених (400 осіб) у Павлоградській виховній колонії Дніпропетровської області, Дубенській виховній колонії Рівненської області, Березанській виправній колонії Київської області.	С. 7. У законотворчій діяльності при подальшому вдосконаленні законодавства України, спрямованого на кримінально-правову охорону статевої свободи та статевої недоторканості особи; у практичній діяльності органів, які здійснюють запобігання та розслідування статевих злочинів щодо неповнолітніх, та при розробці різного рівня програм, спрямованих на запобігання цим злочинам.
71	Книга М. М. Примусові заходи медичного характеру як засіб попередження злочинності. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009. – 22 с.	С. 5–6. Емпіричну базу дослідження склали: матеріали опитування 210-и слідчих ОВС та прокуратури, 73-х судів та працівників прокуратури, 92-х працівників адміністративної служби міліції, 93-х судових психіатрів і лікарів психіатрів з питань щодо застосування примусових заходів медичного характеру, яке проводилося в Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській та Полтавській областях; матеріали опитування психіатрів спеціального лікувального закладу для психічно	С. 7–8. 1) <i>правотворчості</i> – за підсумками роботи підготовлено пропозиції з удосконалення положень ст.ст. 92-95 КК України, надані до Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України (акт впровадження від 20.11.2008 р.); 2) <i>правозастосовній діяльності</i> правоохоронних органів – в частині вдосконалення роботи щодо попередження суспільно небезпечних діянь осіб, до яких застосовуються примусові заходи медичного

		<p>хворих при Вільнянській виправній колонії № 20 Запорізької області; результати вивчення 217-и архівних кримінальних справ, де застосовувалися примусові заходи медичного характеру; матеріали 102-х архівних кримінальних справ, у яких призначалися судово-психіатричні експертизи, розглянуті судами Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської та Полтавської областей; статистичні дані МВС України, МОЗ України та Верховного Суду України за 2002–2008 рр.</p>	<p>характеру, оптимізації взаємодії між правоохоронними та іншими державними органами. Результати дослідження впроваджено в діяльність: Прокуратури Запорізької області (акт впровадження від 29 січня 2007 р.), Слідчого управління УМВС України в Дніпропетровській області (акт впровадження від 08 лютого 2007 р.), Слідчого управління УМВС України в Запорізькій області (акт впровадження від 19 лютого 2007 р.), УМВС України в Дніпропетровській області (акт впровадження від 14 листопада 2007 р.).</p>
72	<p>Квасневська Н. Д. Відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження). – К.: ДНДІ МВС України, 2009. – 16 с.</p>	<p>С. 5. Інформаційною й емпіричною основою дослідження стали: аналіз практичної діяльності судів, органів прокуратури у 2004–2009 роках (за даними Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України); практика Європейського суду з прав людини; результати опитування 420 випускників вищих навчальних закладів IV рівня акредитації спеціальності «Правознавство» в м. Києві (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), м. Львові (Львівський національний університет імені Івана Франка), м. Харкові (Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого), м. Одесі (Одеська національна юридична академія); матеріали судової статистики.</p>	<p>С. 6. У правоохоронній сфері – як рекомендації для удосконалення організаційних та методичних основ запобіжної діяльності судових та правоохоронних органів; у сфері правотворчості – для уточнення низки законодавчих актів, що в подальшому сприятиме удосконаленню правового регулювання інституту відповідальності суддів.</p>
73	<p>Красноголовець С. В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референдних прав громадян в Україні та держав центральної Європи (порівняльний аналіз на прикладі Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії). – Львів: Львівський державний університет</p>	<p>С. 5. Емпіричну основу дослідження становлять кримінальні справи, порушені за ознаками злочинів проти виборчих та референдних прав громадян, що розслідувались прокуратурою Закарпатської області, а також матеріали, розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень.</p>	<p>С. 8. Результати дослідження можуть бути використані в законотворчій діяльності для подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства, зокрема тих статей КК України, якими встановлено відповідальність за злочини, що посягають на виборчі та референдні права громадянина.</p>

	<i>внутрішніх справ, 2009. – 22 с.</i>		
74	Коваленко В. П. <i>Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 23 с.</i>	<i>С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали опублікованої судової практики, відповідні узагальнення Генеральної прокуратури України та Верховного Суду України, а також слідчо-прокурорська та судова практика. Загалом вивчено матеріали понад 200 кримінальних справ та наглядових проваджень прокуратури у 100 кримінальних справах відповідної категорії.</i>	<i>С. 8. Використання наукових результатів дослідження можливе у подальшому вдосконаленні кримінального та кримінально-процесуального закону. Відповідні пропозиції та законопроект про внесення змін до КК надіслані до профільного Комітету Верховної Ради України, який визнав їх слушними (листи № 04-19/14-2939 від 13 грудня 2008 р., № 04-19/4-294 від 6 лютого 2009 р.). На практиці положення, що викладені в дисертації, можуть бути використані у правозастосуванні, насамперед у процесі кваліфікації відповідних злочинів.</i>
75	Кондратишина В. В. <i>Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 20 с.</i>	<i>С. 5. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали опитування працівників правоохоронних органів (МВС і ДКВС) – усього 250 осіб, архівні матеріали (досліджено 100 архівних кримінальних справ на 100 засуджених, які вчинили злочини в УВП). Здійснено анкетування представників різних соціальних груп з метою визначення оцінок практики виконання кримінальних покарань (більше 4 тис. громадян).</i>	<i>С. 6–7. У правотворчості: у результаті проведеного дослідження сформульовані пропозиції можуть бути використані під час розробки концептуальних положень кримінально-виконавчої політики України, а також підготовки законодавчих та інших нормативно-правових актів, подальшого вдосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства (лист про впровадження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 04–19/14-569 від 05.03.09 р.); у правозастосовній діяльності: результати дослідження можуть бути використані в кримінально-виконавчій діяльності органів й установ виконання покарань та інших учасників кримінально-виконавчих відносин (акти впровадження Міністерства юстиції України; ДДУПВП; управлїн ДДУПВП у Волинській, Кіровоградській, Рівненській, Херсонській і Черкаській областях).</i>
76	Кириченко Ю. В. <i>Кримінальна відповідальність за викрадення електричної або теплової енергії. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009. – 22 с.</i>	<i>С.6. Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні дані МВС України та Державної судової адміністрації України щодо викрадення електричної або теплової енергії за період 2005–2008 рр.; матеріали, отримані при аналізі й узагальненні 56 кримінальних справ, порушених за ознаками ст. 87² КК</i>	<i>С. 5–6. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені та сформульовані в роботі теоретичні положення і пропозиції можуть бути використані: у законотворчому процесі – під час підготовки проекту Закону України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України»</i>

		1960 р., ст.ст. 185, 188 ¹ , 192 КК України, 116 матеріалів про відмову у порушенні кримінальних справ, 84 справ про правопорушення у сфері використання електричної та теплової енергії; результати опитування 285 працівників органів внутрішніх справ із семи областей України (Запорізької, Дніпропетровської, Херсонської, Одеської, Полтавської, Черкаської, Київської) та м. Київ, а також 160 споживачів електроенергії Запорізької та Дніпропетровської областей стосовно проблемних питань кримінальної відповідальності за незаконне використання електричної або теплової енергії.	стосовно кримінальної відповідальності за незаконне використання електричної або теплової енергії (відповідний Лист Комітету ВР України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності надіслано дисертантом 06.10.2008 р.); у правозастосовній діяльності – стосовно кваліфікації незаконного використання електричної або теплової енергії органами внутрішніх справ (Лист Головному слідчому управлінню МВС України надіслано дисертантом 06.10.2008 р.), а також для підготовки методичних рекомендацій з питань кваліфікації цього злочину в практичній діяльності УДСБЕЗ та СУ ГУМВС України в Запорізькій області (акти впровадження № 5/3903 від 15.09.2006 р.; № 5/835 від 20.02.2007 р.; № 6/4899 від 05.09.2008 р.).
77	Ларченко М. О. Кримінологічна характеристика злочинця, винного у статевому злочині. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 20 с.	С. 6. <i>Емпіричну базу дослідження</i> становлять: результати вивчення 247 архівних кримінальних справ (із використанням спеціальної анкети), розглянутих судами Чернігівської та Дніпропетровської областей щодо злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством; узагальнені дані опитувань працівників органів внутрішніх справ (46 осіб) та засуджених за статеві злочини, що відбуваються у виправних колоніях Даріївській, Херсонської області і Березанській, Київської області та Прилуцькій колонії, Чернігівської області для неповнолітніх (107 осіб); статистичні відомості Державної судової адміністрації України про осіб, справи яких щодо статевого злочинів розглядались судами України в 2003–2008 р. (5517 осіб), а також статистичні звіти МВС України за 2003–2008 роки, інша статистична інформація Департаменту інформаційних технологій МВС України.	С. 8. У законотворчому процесі – для розробки та впровадження загальнодержавних програм запобігання злочинності (лист Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 04-19/14-419 від 28.02.2008 р.); у правозастосовчій діяльності – розроблено та впроваджено в практику боротьби зі статевими злочинами рекомендації щодо загального та індивідуального запобігання, які використані при складанні плану роботи слідчого Управління УМВС України в Чернігівській області на 2009 рік (довідка слідчого Управління УМВС України в Чернігівській області № 17 від 06.10.2008 р.).
78	Москаль Д. П. Кримінально-правова характеристика згвалтування та насильницького задоволення	С. 6. <i>Емпіричною базою</i> дисертаційного дослідження є: результати анкетування 80 суддів, 300 працівників правоохоронних органів і 400 пересічних громадян з питань, пов'язаних з темою дослідження, за період із січня по	С. 8. 2) у правотворчості – при вдосконаленні розділу IV Особливої частини КК України (акт Комітету з питань правосуддя Верховної Ради України від 29.05.2008 р. № 04-30/18-1051); 3) у правозастосовній практиці – при вирішенні проблемних питань щодо

	<i>статевої пристрасті неприродним способом. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 22 с.</i>	листопад 2007 р. (регіони: м. Київ, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Луганська, Одеська, Черкаська та Чернівецька області); дані вибіркового вивчення 270 кримінальних справ та 413 засуджених за злочини, передбачені ст. 152 і 153 КК України, за період 2001–2006 рр.; показники статистичної звітності МВС України з 2004 по 2008 рр.; практика Європейського суду з прав людини та судова практика щодо кримінальних справ про зґвалтування й насильницькі дії сексуального характеру в Російській Федерації.	кваліфікації зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом (акт Головного слідчого управління МВС України від 30.05.2008 р. № 13/2-547).
79	<i>Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009. – 22 с.</i>	<i>С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять 431 кримінальна справа про злочини, вчинені наркозалежними особами за період з 2000 до 2007 р., матеріали кримінально-правової статистики та інших відомостей довідкового характеру, що безпосередньо стосуються наркозалежних засуджених; матеріали анкетування 870 засуджених, хворих на наркоманію, які утримуються в виправних колоніях Державного департаменту України з питань виконання покарань Полтавської, Харківської та Дніпропетровської областей; матеріали експертного опитування 80-и працівників установ виконання покарань, 30-и суддів місцевих судів, а також 13-и лікарів-наркологів наркологічних диспансерів Полтавської області.</i>	<i>С. 8. На основі результатів наукового дослідження кафедрою криміналістики, кримінального права та процесу Кременчуцького державного політехнічного університету імені Михайла Остроградського розроблено науково-методичні рекомендації щодо запобігання наркотизму в навчальних колективах неповнолітніх і молоді та направлено до ГУМВС України в Полтавській області для практичного використання (акт впровадження від 25.12.2006 р. № 1187). Висновки і пропозиції дисертанта можуть бути використані при розробці та реалізації політики у сфері протидії злочинності, в тому числі й наркозалежних осіб, та політики у сфері виконання кримінальних покарань, підготовці законодавчих та інших нормативно-правових актів. Отримані результати є корисними в процесі подальшого здійснення реформи кримінального та кримінально-виконавчого законодавства у сфері соціальної і медичної реабілітації наркозалежних осіб, при розгляді судами питань призначення примусового лікування.</i>
80	<i>Марченко Н. В. Додаткові покарання та особливості їх призначення. – К.: Академія адвокатури України, 2009. – 22 с.</i>	<i>С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, історичні правові пам'ятки, постанови Пленуму Верховного Суду України, чинне кримінальне законодавство України та іноземних держав, матеріали 1800 кримінальних справ, які зберігалися у архівах районних судів міст обласного значення у трьох регіонах України: міста – Запоріжжя,</i>	<i>С. 10. У правотворчості – для вдосконалення норм кримінального, кримінально-виконавчого законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України; у правозастосовній діяльності – при обранні судом міри покарання особі, винній у вчиненні злочину.</i>

		Луганськ, Львів за період 2000–2007 рр.; статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України за період 2002–2007 рр.; дані судової статистики Верховного Суду України за період 2002–2007 рр.	
81	<i>Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 19 с.</i>	С. 5. Емпіричну базу дослідження становить правозастосовна практика у 85 кримінальних справах про самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, розглянутих судами України у період з 2007 р. до 2009 р.; статистичні дані МВС України про кількість зареєстрованих протягом 2007–2009 рр. злочинів, передбачених ст. 197-1 КК України; статистичні дані Державної інспекції з контролю за використанням та охороною земель про кількість зареєстрованих випадків самовільного зайняття земельних ділянок протягом 2001–2009 років.	С. 7. а) у правотворчості – при подальшому вдосконаленні кримінального та земельного законодавства (лист Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 21 травня 2009 р. № 04-19/14-1465); б) у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників та при викладенні курсу Особливої частини кримінального права (акт впровадження у навчальний процес Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка від 29 травня 2009 року); в) у правотворчості – для вирішення питань кваліфікації злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України.
82	<i>Марко С. І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 23 с.</i>	С. 6. Емпіричною базою дослідження стали: статистична інформація правоохоронних органів України щодо стану злочинності у сфері господарської діяльності в цілому та щодо злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 199 КК України, зокрема; авторське узагальнення слідчої (понад 200 справ, порушених за фактом вчинення такого злочину) та судової практики (67 справ даної категорії, за якими винесено обвинувальні вироки та засуджено 127 осіб), а також матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень України (понад 120 документів); анкетування практичних працівників ОВС (опитано 160 працівників різних служб ОВС). При підготовці дисертаційного дослідження використовувався також особистий досвід роботи автора на посаді старшого оперуповноваженого в ОВС УБОЗ України.	С. 9. Результати дослідження можуть бути використані у законотворчій діяльності для подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства України. Матеріали дослідження можуть бути використані і при підготовці проєктів постанов Пленуму Верховного Суду України, а також суддями в процесі здійснення судочинства. Матеріали дослідження можуть бути використані працівниками правоохоронних органів у їх діяльності. Так, у процесі службової підготовки та практичній діяльності органів досудового слідства МВС України використовуються розроблені на основі матеріалів дослідження методичні рекомендації для слідчих органів внутрішніх справ України (акт ГСУ МВС України від 13.06.03 р., реєстр. №13/2-547).
83	<i>Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у сфері зовнішньоекономіч-</i>	С. 5–6. Емпіричну основу дослідження становить комплекс даних практичного характеру, джерелами яких є: вивчення та аналіз статистичних показників щодо стану	С. 7. У правотворчості та правозастосуванні – для розробки державних програм протидії злочинності, удосконалення економіко-позитивного регулювання

	<p><i>ної діяльності: кримінологічне дослідження. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2009. – 20 с.</i></p>	<p>зовнішньоекономічних відносин України з країнами світу згідно з даними Державного комітету статистики України за 2000–2007 рр., звітності Міністерства внутрішніх справ України щодо стану злочинності у зовнішньоекономічній сфері за 1996–2007 рр., даних Державної судової адміністрації України щодо стану здійснення кримінального правосуддя та осіб, які були засуджені за вчинення окремих злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності у 2003–2007 рр.; контент-аналіз офіційних повідомлень про оперативну діяльність Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України щодо виявлення та протидії злочинності у зовнішньоекономічній сфері; вивчення матеріалів окремих кримінальних справ про злочини та злочинну діяльність у зовнішньоекономічній сфері; анкетне опитування працівників Державної митної служби України загальною кількістю 361 особа.</p>	<p>зовнішньоекономічної діяльності в напрямку нейтралізації криміногенних ризиків, розробки заходів щодо забезпечення зовнішньоекономічної безпеки країни, для удосконалення діяльності контролюючих та правоохоронних органів щодо більш повного обліку злочинів у зовнішньоекономічній сфері, усунення причин тінізації зовнішньоекономічної сфери та протидії зовнішньоекономічним злочинам, а також співпраці з відповідними міжнародними інституціями.</p>
84	<p><i>Матвійчук Я. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту (порівняльне дослідження). – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 22 с.</i></p>	<p>С. 5–6. <i>Емпіричну базу дослідження становлять: результати дослідження 433 кримінальних справ про порушення правил дорожнього руху; статистичні дані ДАІ МВС та Державного комітету статистики України, Міністерства транспорту і зв'язку Литви, Міністерства транспорту Латвії, Департаменту шосейних доріг Естонії; результати анкетування 450 респондентів (150 з них – слідчі (дознавачі), які спеціалізуються на розслідуванні дорожньо-транспортних злочинів, 300 – водії).</i></p>	<p>С. 7. <i>У правотворчій діяльності – за результатами дослідження надані пропозиції до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності про внесення змін до Кримінального кодексу України стосовно кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту (акт впровадження Верховної Ради України від 9 липня 2008 р. № 04-19/14-1616), а також до Верховного Суду (лист Верховного Суду України № 5-2570/0/8-08 від 17 липня 2008 р.); у правозастосовчій діяльності – при вирішенні судами, слідчими та іншими працівниками правоохоронних органів проблемних питань кваліфікації порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту (акт впровадження у практику Слідчого управління Головного управління МВС в м. Києві від 20 червня 2008 р.).</i></p>

85	<p><i>Письменський Є. О. Інститут судимості у кримінальному праві в Україні. – К.: Академія адвокатури України, 2009. – 23 с.</i></p>	<p><i>С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять: дані, одержані в результаті вибіркового вивчення 150 кримінальних справ, розглянутих протягом 2000–2007 рр. судами загальної юрисдикції; матеріали опублікованої судової практики, статистичні дані та довідки органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, територіальних управлінь Державної судової адміністрації України, управлінь Державного департаменту України з питань виконання покарань; результати анкетування 150 суддів стосовно проблемних питань інституту судимості.</i></p>	<p><i>С. 8. Зокрема, підготовлену за результатами дисертаційного дослідження доповідну записку із пропозиціями, спрямованими на вдосконалення КК України, було надіслано до Верховної Ради України і, як впливає з листа Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 04-19/14-1166 від 19 травня 2008 р., вони використовуватимуться в законодавчій діяльності. Дисертантом розроблено зауваження та пропозиції до постанов Пленуму Верховного Суду України «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» і «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості», які взято до уваги Верховним Судом України (лист вченого секретаря Науково-консультативної ради при Верховному Суді України № 20-1915/0/8-08 від 26 травня 2008 р.).</i></p>
86	<p><i>Резніченко Г. С. Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2009. – 21 с.</i></p>	<p><i>С. 6. Емпірична база дослідження. Окремі аспекти кримінологічної, кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристики засуджених до позбавлення волі жінок за чинності нового КВК та КК вивчалися на підставі аналізу даних анкетування, яке було проведене в кримінально-виконавчих установах, де утримувалися засуджені жінки, які вперше відбували позбавлення волі (проанкетовано 1214 засуджених жінок). Дослідити доцільність та ефективність визначених чинним кримінально-виконавчим законодавством умов та порядку виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок вважається можливим на підставі порівняльного аналізу даних, які були отримані в Україні під час спеціального перепису засуджених 1970, 1979, 1989 рр. (часів існування СРСР), даних цього дослідження. Результати такого аналізу є репрезентативними, відтворюють загальнодержавні</i></p>	<p><i>С. 8. У правотворчій діяльності – при підготовці проектів змін до кримінально-виконавчого законодавства, інших нормативних актів України, що визначають порядок та умови відбування покарання у виді позбавлення волі; правозастосовній діяльності – при підготовці постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судової практики визначення доцільного обсягу кримінальної репресії щодо жінок, які вчили суспільно небезпечне діяння, виду та строку покарання; у практичній діяльності жіночих кримінально-виконавчих установ мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання.</i></p>

		тенденції. Емпіричну базу у сфері дослідження кримінально-правової характеристики засуджених жінок склали не лише дані анкетування, а й результати вивчення особових справ щодо 1148 засуджених жінок, які утримувалися в колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання.	
87	Рощина І. О. <i>Ефективність норми кримінального права у запобіганні злочинам. – К.: Академія адвокатури України, 2009. – 16 с.</i>	С. 4–5. Емпіричну базу дослідження склали дані статистичної звітності судів і правоохоронних органів України за період 2001–2007 р. Було проаналізовано дослідження громадської думки методом анкетування за репрезентативною вибіркою – 511 мешканців м. Києва та 275 слідчих м. Києва і Київської обл. Все це дозволило забезпечити достатню репрезентативність дослідження.	С. 5. У законотворчій діяльності – для подальшого вдосконалення норм чинного кримінального законодавства України; у правозастосовній діяльності – при підготовці постанов Пленуму Верховного Суду України з питань підвищення ефективності норм кримінального законодавства у запобіганні злочинам.
88	Швидченко І. Г. <i>Свобода віросповідання як об'єкт кримінально-правової охорони. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 21 с.</i>	<i>Емпіричну базу дослідження</i> становлять статистичні й аналітичні дані МВС України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України стосовно виявлення, розкриття та розгляду злочинів, передбачених ст.ст. 178–181 КК України, узагальнені результати анкетування 450 слідчих органів внутрішніх справ з м. Києва, м. Одеси та деяких областей України, що охоплюють різні регіони України, зведені дані вивчення кримінальних справ, порушених за ст.ст. 178–181 КК України.	С. 7. У правотворчій діяльності – при удосконаленні відповідних кримінально-правових норм, внесенні змін до законодавчих та інших нормативних актів, спрямованих на охорону свободи віросповідання (Довідка Інституту законодавства Верховної Ради України № 48-2008 від 16.03.2008 р.); у правозастосовчій діяльності – при удосконаленні практики застосування досліджуваних кримінально-правових норм, досягнення одноманітності щодо розуміння їх змісту (акт впровадження в ГУ МВС України в Одеській обл. від 9.10.2008).
89	Сийпловіч М. В. <i>Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 22 с.</i>	С. 6. <i>Емпіричну основу</i> дисертаційного дослідження становлять: статистична звітність Державної судової адміністрації України (2001–2008 рр.); узагальнення результатів анкетування 375 слідчих і працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів (органів внутрішніх справ, податкової міліції, прокуратури) м. Києва, м. Мукачеве та дванадцяти областей України, що охоплюють північні, західні, східні, південні та центральні регіони України; 55 виправдувальних вироків за кримінальними справами, що перебували у провадженні протягом 2001–2008 рр. у м. Києві, Закарпатській, Запорізькій, Київській,	С. 8–9. У правотворчості – з метою удосконалення правових норм про відповідальність за злочини проти правосуддя (Акт впровадження у законотворчий процес Комітету з питань правосуддя Верховної Ради України від 5 січня 2008 р., № 06-1д/15-12); у правозастосованні – при розслідуванні правоохоронними органами та розгляді судами України кримінальних справ про притягнення завідомо невинних до кримінальної відповідальності (Акт впровадження у практичну діяльність податкової міліції ДПА у Закарпатській області від 1 грудня 2008 р., № 2267/10/09-0).

		Кіровоградській областях; зведені дані вивчення 20 кримінальних справ, порушених за ст. 372 КК, що розслідувалися протягом 2002-2008 рр. слідчими органів прокуратури м. Києва, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Луганської, Миколаївської, Одеської областей та Автономної Республіки Крим.	
90	<i>Сарнавський О. М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем. – К.: Національна академія прокуратури України, 2009. – 21 с.</i>	С. 5. Емпіричну базу дисертації становлять відомості Державної судової адміністрації України та результати вивчення 107 кримінальних справ, що розглядалися місцевими та апеляційними судами України.	С. 7. У законотворчості – для вдосконалення положень кримінального законодавства України (акт № 04–19/14 – 2598 від 07.11.08 р. Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України про впровадження пропозицій до законодавства та лист Міністерства юстиції України № 22-52/837 від 05.11.08 р. про врахування пропозицій у ході подальшої законопроектної роботи); у правозастосовчій діяльності – при підготовці роз'яснень Пленуму Верховного Суду України з питань застосування судами кримінально-правової норми, якою встановлюється відповідальність за вчинення розглядуваного злочину, а також у практичній діяльності судових і правоохоронних органів у якості пропозицій при вирішенні спірних питань кваліфікації злочину та відмежування його від суміжних злочинів.
91	<i>Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних із позбавленням волі. – Запоріжжя: Класичний інститут права імені Володимира Сташица Класичного приватного університету, 2009. – 28 с.</i>		С. 8. У правотворчості – для подальшого вдосконалення кримінально-правових норм, що стосуються кримінальної відповідальності неповнолітніх; у правозастосуванні – при розв'язанні конкретних кримінальних справ, пов'язаних зі скоєнням злочинів неповнолітніми.
92	<i>Семенюк О. О. Кримінально-правова характеристика</i>	С. 6. Емпіричною базою дослідження є: 217 кримінальних справ, порушених за ст.ст.157, 158, 159 КК України та розглянутих судами України у період	С. 8. У законотворчій роботі – висновки та пропозиції, які містяться в роботі, використані при вдосконаленні положень КК України

	<i>порушення законодавства про референдум. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 23 с.</i>	з 2002 до 2007 р.; результати анкетування в 2006–2009 рр. 625 слідчих, дізнавачів, оперативних працівників підрозділів карного розшуку та боротьби з організованою злочинністю МВС України у АР Крим та чотирнадцяти областях України (Донецькій, Харківській, Миколаївській, Вінницькій, Тернопільській, Полтавській, Рівненській, Хмельницькій, Кіровоградській, Черкаській, Івано-Франківській, Волинській, Житомирській, Закарпатській) щодо повноти змісту кримінально-правової охорони права громадян на участь у референдумі; статистичні дані Державної судової адміністрації України щодо кількісних показників об'єктивних та суб'єктивних проявів злочинів, передбачених ст.ст. 157, 158, 159 КК України.	(акт впровадження в законотворчий процес Верховної Ради України № 04-30/18-2763 від 19 листопада 2008 р.); у практичній діяльності органів внутрішніх справ – для правильного та однозначного застосування кримінально-правових норм під час виявлення та розслідування злочинів, що посягають на виборчі права та права на участь у референдумі (акт впровадження ГСУ МВС України від 05 лютого 2009 р.; акт впровадження Управління МВС України в Закарпатській області від 23 жовтня 2008 р.).
93	<i>Старовойтова Ю. Г. Кримінально-правова протидія порушенням законодавства України про фінансовий моніторинг. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2009. – 15 с.</i>	С. 4. Емпіричну базу дослідження становлять: дані, одержані в результаті вивчення 5 кримінальних справ, порушених за ознаками злочинів, передбачених ст. 209-1 КК України; 10 постанов суду в справах про вчинення адміністративних проступків, передбачених ст. 166-9 КУпАП; 100 кримінальних справ, порушених за ознаками злочину, передбаченого ст. 209 КК України; статистичні дані, одержані від ДІТ МВС України, Держфінмоніторингу України; Державної судової адміністрації України; дані, одержані за результатами опитування 150 працівників правоохоронних органів та банківських установ.	С. 5. 2) у правотворчій діяльності для вдосконалення норм ст. 209-1 КК України, ст. 166-9 КУпАП та базового антилегалізаційного законодавства України; 3) у правозастосовній діяльності – для здійснення правильної кваліфікації порушень законодавства України про фінансовий моніторинг.
94	<i>Тимошенко Н. О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання. – К.: Академія адвокатури України, 2009. – 21 с.</i>	С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять результати аналізу 186-х порушених правоохоронними органами кримінальних справ, які перебувають у провадженні органів слідства та дізнання та судових справ, розглянутих судами України, а також вивчення статистичних даних Державного архіву МВС України. Також були використані ухвали колегії суддів Палати Верховного Суду України з кримінальних справ по конкретних справах.	С. 8. 2) окремі положення, сформульовані у дисертаційному дослідженні, що мають дискусійний характер, можуть стати базою для подальшого наукового дослідження проблем кримінально-правової охорони управлінських відносин, і, зокрема, відносин у сфері документообігу; 3) окремі з теоретичних висновків втілено у пропозиціях дисертанта щодо вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері відповідальності за підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут та використання

			підроблених документів; 4) окремі пропозиції дисертанта можуть бути використані при кваліфікації конкретних посягань на встановлений у державі порядок засвідчення юридично значимих фактів та документообіг у суспільстві.
95	Тихонова О. В. <i>Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 22 с.</i>	С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять 73 кримінальні справи про злочини, відповідальність за які передбачена ст. 210 КК України, що були розглянуті судами України протягом 2004–2008 рр. (46% від загальної кількості справ зазначеної категорії, за якими закінчено провадження в судах); результати анкетування 202 працівників органів внутрішніх справ та прокуратури щодо проблемних питань кримінальної відповідальності за вказаний злочин; статистичні дані Державної судової адміністрації та Департаменту інформаційних технологій МВС України щодо кількості осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за порушення законодавства про бюджетну систему України.	С. 7. У законодавчій сфері – для внесення змін та доповнень у законодавство щодо кримінально-правової охорони бюджетної системи України (акт впровадження в законотворчий процес Верховної Ради України № 04-19/14-301 від 6 лютого 2009 р.); у правозастосовній діяльності – для оптимізації діяльності спеціалізованого відділу захисту бюджетних коштів УДСБЕЗ ГУ МВС України в м. Києві (акт впровадження від 7 жовтня 2008 р.).
96	Топчій В. В. <i>Кримінально-правова характеристика невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 21 с.</i>	С. 7–8. Емпіричною базою дисертаційного дослідження є судова практика щодо злочинів, які полягають у невиклаті заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Було вивчено 300 кримінальних справ цієї категорії.	С. 10. У правотворчості – запропоновані зміни до ст. ст. 172, 175, 212 ¹ КК України можуть бути використані в процесі вдосконалення кримінального законодавства; у правозастосуванні – висунуті пропозиції можуть використовуватися при підготовці постанов Пленуму Верховного Суду України щодо цієї категорії справ.
97	Українець В. В. <i>Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації. – К.: Академія адвокатури України, 2009. – 23 с.</i>	С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять дані, одержані в результаті вивчення окремих кримінальних справ, розглянутих судом Солом'янського районного суду м. Києва, а також матеріали аналізів та узагальнень судової практики у справах про злочини, вчинені організованими злочинними об'єднаннями в період 2003–2008 років, надані управлінням організації роботи	С. 8–9. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання у законопроектній роботі, а також для подальших наукових пошуків, в навчальному процесі, при розробці відповідних програм боротьби з корупцією, відмиванням грошових коштів, реалізацією заходів проти транснаціональної організованої злочинності. Ступінь готовності до

		з ведення судової статистики, діловодства та архіву судів Верховного Суду України. Всього проаналізовано близько 100 кримінальних справ вказаної категорії.	використання пропозицій здобувача у законопроектній роботі визначається текстами проектів змін і доповнень до чинного КК України.
98	Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 20 с.	С. 6. Емпіричною базою дослідження є нормативно-правові акти України, в тому числі історичні правові джерела українського кримінального законодавства; кримінальне законодавство зарубіжних країн, досвід яких у сфері звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій може бути використаний в Україні; постанови Пленуму Верховного Суду України; кримінальні справи; матеріали офіційної статистичної звітності Департаменту інформаційних технологій МВС України за 2002–2008 рр.; результати анкетування 310 працівників ОВС Вінницької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Київської, Рівненської, Хмельницької, Черкаської та Чернігівської областей у 2007–2008 рр.	С. 8. У правозастосуванні – для удосконалення практики застосування положень КК України про спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності (акт впровадження у практичну діяльність СУ УМВС України в Кіровоградській області від 12 лютого 2009 р.). Результати дослідження також можуть бути використані у законотворчості – для удосконалення положень КК України щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій (лист Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Верховної Ради України № 46/14ВР від 1 квітня 2009 р.).
99	Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 23 с.	С. 5. Результати дослідження також можуть бути використані у законотворчості – для удосконалення положень КК України щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій (лист Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Верховної Ради України № 46/14ВР від 1 квітня 2009 р.).	С. 7. У правотворчості – при подальшому вдосконаленні кримінологічних досліджень у сфері попередження насильницької злочинності; у практичній діяльності – для оптимізації діяльності працівників органів внутрішніх справ та інших правоохоронних структур з попередження насильницької злочинності.
100	Яцун О. С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 22 с.	С. 5. Емпіричну базу дисертації становлять проаналізовані матеріали 140 кримінальних справ про злочини неповнолітніх, що розглядалися судами м. Запоріжжя та Запорізької області, матеріали опублікованої судової практики, статистичні дані, а також результати анкетування суддів, прокурорів, слідчих ОВС, працівників установ для неповнолітніх, засуджених (усього 200 респондентів).	С.6. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що окремі положення дисертації впроваджені: у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо покарання неповнолітніх)», розробленого за участю автора (акт № 19/14-615 від 9 липня 2008 р.); у проекті змін до Постанови Пленуму Верховного Суду України (довідка № 342/0/21-98 від 16 липня 2008 р.), а також можуть бути використані у навчальному

			процесі, для подальшого розвитку науки кримінального права, правильного застосування положень КК України.
101	Задоєв К. П. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 33 с.	С. 9. Емпіричною основою дисертаційного дослідження є матеріали практики судів України в справах про перевищення влади або службових повноважень та в справах про злочини, юридичні склади яких є суміжними до юридичного складу перевищення влади або службових повноважень (зловживання владою або службовим становищем, службова недбалість). Зокрема, було вивчено 79 справ, які розглядалися Верховним Судом України, апеляційними та місцевими судами м. Києва, Київської, Закарпатської, Житомирської, Чернігівської, Полтавської, Сумської, Волинської, Львівської, Хмельницької, Рівненської, Дніпропетровської областей.	С. 12. У законотворчості – для удосконалення положень ст. ст. 364, 365 КК; у правозастосовчій діяльності – у слідчій та судовій практиці та для удосконалення постанов Пленуму Верховного Суду України (дисертантом направлені відповідні пропозиції щодо вдосконалення постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень», які взяті до уваги, що підтверджується листом голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України – Додатки А, Б).
102	Созанський Т. І. Кваліфікація сукупності злочинів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 23 с.	С. 5. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики та узагальнення деяких апеляційних судів України. Всього вивчено матеріали понад 300 відповідних кримінальних справ.	С. 7. Одержані в ході виконання дисертації результати мають як практично-прикладне, так і теоретичне значення. Використання наукових результатів дослідження може здійснюватися при подальшому удосконаленні кримінального закону. Відповідні пропозиції та законопроект про внесення змін до КК надіслані до профільного Комітету Верховної Ради України, який визнав їх слухними (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження № 04-19/14-2236 від 30 липня 2009 р.). На практиці положення, які викладені у дисертації, можуть бути використані безпосередньо при правозастосуванні, а також Пленумом Верховного Суду України при формулюванні рекомендацій щодо застосування кримінального закону. Результати дослідження можуть використовуватися також і у навчальному процесі при викладанні курсу Особливої частини кримінального права України та спецкурсу «Проблеми кримінально-правової кваліфікації» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження № 11 від 22 травня 2009 р.).

103	<p>Харь І. О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010. – 21 с.</p>	<p>С. 5. Емпірична база дослідження – відомості, одержані в результаті вивчення дисертантом кримінальних справ відповідної категорії, розглянутих судами України в 1984–2009 рр. (200 справ); узагальнення практики, зроблені судами, статистичні дані щодо справ кримінальної та адміністративної юрисдикції за 1984–2009 рр.; 200 матеріалів про відмову в порушенні кримінальних справ. Крім того, вивчено 200 адміністративних матеріалів зазначеної категорії за 1984–2009 рр., опитано працівників судів, прокуратури, органів внутрішніх справ (300 осіб).</p>	<p>С. 7. У правотворчості – для вдосконалення окремих положень КК України, пов’язаних з кримінальною відповідальністю за забруднення атмосферного повітря (лист до Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 31.07.2009 р. № 04–19/14–2272); <i>правозастосовній діяльності</i> – при підготовці постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля» від 10.12.2004 р. № 17 (лист до Верховного Суду України від 17.06.2009 р. № 10–09/240).</p>
104	<p>Кулієв А. Ю. Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів проти особистості. – К.: Національна академія прокуратури України, 2010. – 19 с.</p>	<p>С. 6. Емпіричну базу дослідження становлять вивчені автором дані з 280 кримінальних справ, з них 60 – за фактом зґвалтування, 120 – вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, розглянутих місцевими судами м. Одеси за період 2006–2008 рр., а також результати статистичного опитування 110 працівників правоохоронних органів. Крім того були вивчені статистичні дані МВС України про стан, структуру і динаміку насильницьких злочинів за період 2005–2009 рр.</p>	<p>С. 8. У практичній діяльності судових і правоохоронних органів під час організації та здійснення віктимологічної профілактики, її диференціації, захисту та надання допомоги жертвам насильницьких злочинів проти особистості, виявлення і розкриття цих злочинів, вирішення спірних питань кваліфікації, індивідуалізації відповідальності; у правотворчій сфері – під час розробки законодавства, спрямованого на вдосконалення правового забезпечення віктимологічної профілактики та реалізацію керівних принципів захисту жертв насильницьких злочинів проти особистості.</p>
105	<p>Колодяжний М. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання вимаганням, поєднаним з насильством. – Х.: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2010. – 22 с.</p>	<p>С. 6. Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять вивчення та аналіз із використанням спеціалізованого питальника 430 архівних кримінальних справ (511 епізодів), які були розглянуті апеляційними і місцевими судами України протягом 1996 – 2008 рр. за частинами 3 і 4 ст. 189 КК України 2001 р. (частини 2 і 3 статей 86² і 144 КК України 1960 р.); анкетування 250 працівників органів внутрішніх справ і 100 суддів Апеляційного і місцевих судів м. Харкова; інтерв’ювання 50 засуджених за вимагання; анкетування (інтерв’ювання) 400 підприємців малого та середнього бізнесу;</p>	<p>С. 7–8. У правотворчій діяльності – з метою удосконалення ст. 189 КК України та розробки державної й регіональних програм запобігання злочинності (акт впровадження Харківської обласної державної адміністрації від 07.09.2009 р. та прокуратури Чернігівської області від 02.07.2009 р.); у правозастосуванні – з метою підвищення ефективності запобіжної діяльності правоохоронних органів та інших суб’єктів щодо запобігання вимаганню, поєднаному з фізичним насильством (акт впровадження МВС України від 07.07.2009 р.).</p>

		узагальнення за спеціалізованою схемою чинних державної, 20 регіональних та 17 міських комплексних програм запобігання злочинності в Україні; бесіди з керівництвом Українського союзу промисловців і підприємців; контент-аналіз офіційної та комерційної преси; статистичні звіти МВС України, ДСА України, а також судові огляди та інші матеріали, що стосуються тематики дослідження.	
106	Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010. – 19 с.	С. 4–5. <i>Емпірична база дослідження</i> – відомості, одержані в результаті вибіркового вивчення дисертантом кримінальних справ відповідної категорії, розглянутих військовими судами в період 1984 – 2009 рр. (300 справ); узагальнення практики, зроблені судами, статистичні дані щодо справ кримінальної юрисдикції. Крім того, вивчені матеріали практичної діяльності колишніх Головного управління виховної роботи МО України, Головного управління з гуманітарних питань та соціального захисту ГШ ЗС України; діючого нині Головного управління виховної та соціально-психологічної роботи ЗС України стосовно дисциплінарної практики зазначеної категорії за 1992–2009 рр.	С. 6. <i>У правотворчості</i> – для вдосконалення окремих положень КК, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за діяння, передбачене ст. 406 КК (лист Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 04-19/14-2273 від 31.07.2009 р.); <i>правозастосовній діяльності</i> – при підготовці постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» (лист Верховного Суду України від 17.06.2009 р. № 10-09/240); при розслідуванні кримінальних справ і кваліфікації діянь слідчими військових прокуратур (лист Головного управління військових прокуратур від 09.11.2009 р. № 10/6-4968/09); у практичній діяльності Головного управління виховної та соціально-психологічної роботи ЗС України (акт впровадження від 03.07.2009 р.).

**Аналіз законопроектів,
якими внесено зміни та доповнення до КК України
за 2008–2012 рр.**

№ з/п	Назва закону, яким змінено КК України	Текст зміни	Обґрунтування необхідності прийняття закону у пояснювальній записці
1	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, Державного комітету телебачення і радіомовлення України // 16.10.2012 р.</i>	36. У примітці до статті 305 Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) слова «спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я» замінити словами «центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу».	Проект розроблено у зв'язку із необхідністю приведення законодавства у відповідність до Конституції України, в частині перерозподілу повноважень між Президентом України та Кабінетом Міністрів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи, законів України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», а також у зв'язку з прийняттям Указу Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади». (юридико-технічне)
2	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків // 18.09.2012 р.</i>	6. У статті 200 Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): назву після слова «рахунків» доповнити словами «електронними грошима»; абзац перший частини першої викласти в такій редакції: «1. Підробка документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, електронних грошей, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ, платіжних	Сьогодні є необхідним упорядкування діяльності платіжних систем, використання електронних платіжних засобів, посилення контролю за функціонуванням платіжних систем і захист інтересів їх користувачів. (фактично відсутнє)

		карток або їх використання чи збут, а також неправомірний випуск або використання електронних грошей».	
3	<i>Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за фальшування марок акцизного збору // 18.09.2012 р.</i>	<p>1. Назву ч. 1 та 2 ст. 199 викласти в такій редакції: «Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів</p> <p>1. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту, а також збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору, голографічних захисних елементів, підробленої національної валюти України у виді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї – караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи у великому розмірі, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна».</p> <p>2. У статті 216: у назві слова «марок акцизного збору чи» виключити; в абзаці першому частини першої слова «марок акцизного збору або» виключити.</p>	<p>Законопроект розроблено з метою захисту національних інтересів України, недопущення негативних наслідків для її економічної безпеки та втрат Державного бюджету. За даними Служби безпеки України основними чинниками, які зумовлюють збереження у державі значних масштабів «тонізації» ринку підакцизної продукції продовольчої групи, є використання для їх маркування фальсифікованих марок акцизного збору. На даний час сформувалася стійка тенденція щодо виявлення правоохоронними органами фактів виготовлення та ввезення в Україну фальшивих марок акцизного збору. Зазначені дії зумовили значні збитки Державного бюджету. Зокрема, в грудні 2007 року під час здійснення митного контролю у зоні діяльності поста «Одеса-порт» Службою безпеки України спільно з Держмитслужбою було виявлено 2,2 тис. бобін із стрічкою з голографічними зображеннями герба України і написом «Акцизна марка», яка могла бути використана для виготовлення 50 млн. шт. фальшивих акцизних марок. У травні – листопаді 2008 року поліцією Турецької Республіки вилучено понад 22 млн. марок акцизного збору України для алкогольних напоїв і тютюнових виробів та спеціальне обладнання для їх виробництва. Правоохоронними органами України в поточному році також затримувались фальшиві марки акцизного збору України, які були завезені</p>

			з Туреччини та інших країн. Відповідальність, передбачена за ці дії статтею 216 Кримінального кодексу України, неадекватна масштабам завдання шкоди економічним інтересам України. (дані оперативної роботи)
4	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів // в редакції 19.11.12 р.</i>	<p>1) у статті 305: в абзаці другому частини першої слова «трьох до восьми» замінити словами «п'яти до восьми»; в абзаці другому частини другої слова «п'яти до десяти» замінити словами «восьми до десяти»; в абзаці другому частини третьої слова «восьми до дванадцяти» замінити словами «десяти до дванадцяти»;</p> <p>2) статтю 321-1 викласти в такій редакції: «Стаття 321-1. Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів</p> <p>1. Виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів – караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини та обладнання для їх виготовлення.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, або якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я особи, а так само виробництво фальсифікованих лікарських засобів – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини, обладнання для їх виготовлення та майна.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, або вчинені в особливо великих розмірах, – караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини, обладнання для їх виготовлення та майна.</p> <p>4. Особа, яка добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту, збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, їх ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію (частина перша цієї статті, якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей);»</p> <p>3) доповнити статтею 321-2 такого змісту: «Стаття 321-2. Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів</p> <p>1. Умисне порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань лікарських засобів, фальсифікація їх результатів, а</p>	<p>Розроблено з метою вирішення проблеми підвищення ефективності боротьби з незаконним обігом лікарських засобів та їх фальсифікацією, оскільки зазначена проблема полягає, зокрема, у низькому рівні юридичної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів, їх незаконний обіг. Так, відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів передбачена статтею 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) і статтею 321 Кримінального кодексу України (далі КК України). Основний критерій відмінності, або «межа» відповідальності між адміністративною і кримінальною, полягає у розмірі фальсифікації лікарських засобів (який визначається спеціально уповноваженим органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я). Вважаємо, що така конструкція юридичної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів створює конкуренцію вказаних норм адміністративного та кримінального права. З цього вбачається, що вказана конкуренція норм несе значні корупційні ризики, які можуть бути використані у якості «інструмента уникнення» від кримінальної відповідальності шляхом</p>

		<p>також порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів, – караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років»</p>	<p>складання адміністративного протоколу, наприклад у разі виявлення частини фальсифікату.</p> <p>Враховуючи зазначене, стаття 44 потребує вилучення з КУпАП, оскільки відповідальність за вчинення вказаних дій передбачена статтею 321 Кримінального кодексу України.</p> <p>Проектом пропонується уніфікувати механізм юридичної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів, шляхом приведення до санкції лише однієї норми – норми Кримінального кодексу України.</p> <p>(практика, але без посилання на реальні потреби)</p>
5	<p><i>Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне поводження зі зброєю та вибухонебезпечними матеріалами // в редакції 19.11.2012 р.</i></p>	<p>1) у частині першій статті 263: в абзаці першому слова «виготовлення, ремонт» виключити; в абзаці другому слова «від двох до п'яти» замінити словами «від трьох до семи»;</p> <p>2) доповнити статтею 263-1 такого змісту: «Стаття 263-1. Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв</p> <p>1. Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв - караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, – караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років».</p>	<p>Недосконалість кримінального законодавства в частині встановленої заборони незаконних операцій з холодною, вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин і пристроїв, а також нещодавно організована та проведена 27 квітня 2012 року серія вибухів у Дніпропетровську з тяжкими наслідками для громадян вимагають вжиття невідкладних заходів з удосконалення правового регулювання даної сфери суспільних відносин.</p> <p>Зокрема, існуюча на сьогодні правова конструкція частини першої статті 263 КК України передбачає два різних за своїм кримінально-правовим змістом види забороненої поведінки, пов'язаної з незаконним оборотом (придбання, зберігання, носіння, збут)</p>

			<p>безпосередньо вогнепальної і холодної зброї, бойових припасів, вибухових речовин і пристроїв та з ремонтом і виготовленням цих предметів, останнє з яких, особливо за умови системності таких дій, становить більш високий рівень загрози для суспільства.</p> <p>Крім цього, сама назва статті 263 (Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами) КК України не охоплює злочинних дій з ремонту і виготовлення вказаних предметів, оскільки в непридатному для використання стані (у випадку ремонту) та на незавершених стадіях технологічного процесу створення (у випадку виготовлення) вони ще не є зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами.</p> <p>Зазначене детермінує необхідність запровадження окремої форми зовнішнього вираження та закріплення кримінально-правової заборони з учинення вказаних дій – нової статті Кримінального кодексу України.</p> <p>Недосконалим є чинне законодавство і в частині правового регулювання самої процедури продукування перелічених вище предметів.</p> <p>Так, передбачена сьогодні частиною першою статті 263 КК України кримінально-правова заборона незаконного носіння, зберігання, придбання, виготовлення та збуту зброї як сукупності технічних пристроїв та засобів, створених для заподіяння шкоди життю і здоров'ю людини, не поширюється на такі дії, предметом яких є <i>основні частини</i> цих пристроїв і засобів</p>
--	--	--	---

			<p>(частини зброї, що визначають її функціональне призначення і можуть бути використані для створення зброї за допомогою загальнодоступних інструментів (ствол, ствольна коробка, рамка, затвор, барабан тощо). Унаслідок цього вони не входять до сфери правової регламентації і не є караними.</p> <p>Аналогічно й у випадку бойових припасів та вибухових пристроїв – об'єктом правової заборони є вже готові предмети озброєння, що містять розривні, металеві, піротехнічні чи інші заряди або їх поєднання (боєприпаси) і вже конструктивно завершені пристрої, призначені для вибуху з метою пошкодження об'єктів або ураження людей (вибухові пристрої), у той час як їх комплектуючі та складові – ні.</p> <p>(без посилання на потреби практики)</p>
6	<p><i>Про внесення зміни до статті 292 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за втручання в роботу об'єктів трубопровідного транспорту // 24.05.2012 р.</i></p>	<p>«Стаття 292. Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів</p> <p>1. Пошкодження чи руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, а також незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створили небезпеку для життя людей, – караються штрафом від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк».</p>	<p>Аналіз зафіксованих в останні роки правопорушень у нафтогазовій галузі свідчить, що найбільш небезпечними з них є протиправні врізання до промислових та магістральних трубопроводів. Зазначені правопорушення створюють реальні умови для виникнення надзвичайних ситуацій з тяжкими наслідками (вибухи, пожежі, забруднення навколишнього середовища), загрожують життю та здоров'ю людей. На ліквідацію їх наслідків витрачаються значні фінансові та матеріальні ресурси підприємств Компанії.</p> <p>Разом із тим, боротьба з цим видом злочинів у значній мірі</p>

			<p>ускладнюється через недосконалість діючої нормативно-правової бази. Зокрема, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 292 КК України «Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів» передбачає наявність складу злочину лише у випадку, коли таке пошкодження «призвело до порушення нормальної роботи трубопроводів або спричинило небезпеку для життя людей».</p> <p>Таке формулювання не є коректним з тих міркувань, що кожне окреме несанкціоноване врізання до трубопроводів послаблює їх міцність на 50–70%. Підвищений вплив корозії у місцях пошкодження суттєво скорочує термін експлуатації трубопроводів.</p> <p>Також у момент свердління трубопроводу створюються реальні умови для вибуху та виникнення пожежі. Як наслідок – загроза життю та здоров'ю людей, забруднення навколишнього середовища та інше.</p> <p>При цьому, стаття 292 Кримінального Кодексу України не передбачає кримінальної відповідальності за навмисне пошкодження промислових і міжпромислових трубопроводів, які експлуатуються багатьма підприємствами галузі, а також газорозподільних та внутрішніх газопроводів, що не сприяє профілактиці зазначених правопорушень та не дає можливості притягувати винних до кримінальної відповідальності.</p> <p>(практика, але без посилення на реальні потреби)</p>
--	--	--	---

7	<p><i>Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці та охорону надр // 24.05.2012 р.</i></p>	<p>2. В абзаці другому частини першої статей 267, 271, 272 і 275 Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) слова «до п'ятдесяти» замінити словами «від ста до двохсот».</p>	<p>Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці та охорону надр» розроблено на виконання Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2010 рік, затвердженої Законом України, як один із заходів забезпечення дієвого механізму економічної заінтересованості та відповідальності власника за створення нешкідливих, безпечних умов праці та недопущення аварії. (подано статистику адмін. правопорушень)</p>
8	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України // у редакції 15.08.2012 р.</i></p>	<p>1) у статті 48 слова «розслідування або розгляду справи в суді» замінити словами «кримінального провадження»; 2) частину другу статті 53 після слів «винного в межах від тридцяти» доповнити словами «неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»; 3) статтю 65 доповнити частиною п'ятою такого змісту: «5. У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди»; 4) у статті 75: після частини першої доповнити новою частиною такого змісту: «2. Суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням». У зв'язку з цим частини другу та третю вважати відповідно частинами третьою та четвертою; частину третю викласти в такій редакції: «3. У випадках, передбачених частинами першою, другою цієї статті, суд ухвалює звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки. Тривалість іспитового строку та обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, визначаються судом»; 5) у частині третій статті 91 слова «Кримінально-процесуальним» замінити словами «Кримінальним процесуальним»;</p>	<p>(приведення у відповідність КК до КПК)</p>

	<p>6) частину шосту статті 369 викласти в такій редакції: «6. Особа, яка пропонувала чи дала хабар, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї мало місце вимагання хабара або якщо після давання хабара вона добровільно заявила про те, що сталося, до повідомлення їй про підозру у вчиненні злочину органом, службова особа якого наділена законом правом здійснювати повідомлення про підозру»;</p> <p>7) у статті 374: в абзаці першому частини першої слова «особою, яка провадить дізнання» виключити; в абзаці першому частини другої слово «злочину» замінити словами «кримінального правопорушення»;</p> <p>8) доповнити статтями 381-1 та 389-1 такого змісту: «Стаття 381-1. Невиконання слідчим вказівок прокурора 1. Умисне систематичне невиконання слідчим органом досудового розслідування законних вказівок прокурора, наданих ним письмово в установленому Кримінальним процесуальним кодексом України порядку, при здійсненні кримінального провадження – карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого»;</p> <p>«Стаття 389-1. Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості 1. Умисне невиконання засудженим угоди про примирення або про визнання винуватості – карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років»;</p> <p>9) в абзаці першому частини першої статті 383 слова «органу дізнання» замінити словами «органу досудового розслідування»;</p> <p>10) у статті 385: абзац перший частини першої викласти в такій редакції: «1. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України»;</p> <p>у частині другій слова «дізнання, досудового слідства» замінити словами «досудового розслідування»;</p> <p>11) в абзаці першому статті 386 слово «слідства» замінити словом «розслідування»;</p> <p>12) у статті 387: у назві слова «досудового слідства або дізнання» замінити словами «оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування»;</p> <p>абзац перший частини першої викласти в такій редакції: «1. Розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила оперативно-розшукову діяльність, даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані»;</p>	
--	---	--

		<p>абзац перший частини другої викласти в такій редакції: «2. Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність»;</p> <p>13) абзац перший частини першої статті 426 викласти в такій редакції: «1. Умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, якщо це заподіяло істотну шкоду».</p>	
9	<p><i>Про систему гарантування вкладів фізичних осіб // в редакції 04.11.2012 р.</i></p>	<p>3) у статті 342 Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>а) назву доповнити словами «уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»;</p> <p>б) абзац перший частини другої доповнити словами «або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб».</p>	(без пояснення причин)
10	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності // в редакції 19.11.2012 р.</i></p>	доволі масштабні зміни	<p>Необхідність прийняття названого Закону обумовлена тим, що надмірне втручання правоохоронних органів у діяльність господарюючих суб'єктів створює істотні перешкоди для реалізації конституційно закріпленого права громадян на зайняття підприємницькою діяльністю.</p> <p>Вітчизняне законодавство характеризується необґрунтовано завищеним рівнем криміналізації правопорушень у сфері господарської діяльності, що є перешкодою для розвитку підприємництва, а також виступає причиною недоотримання Державним бюджетом України належного відшкодування шкоди, завданої протиправними діями у зазначеній сфері.</p> <p>Так, невиправдано широке коло законодавчо встановлених підстав для застосування покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення злочинів в</p>

			<p>економічній сфері не сприяє відшкодуванню засудженими заподіяної ними шкоди.</p> <p>Крім того, непоодинокими є випадки зловживань правоохоронними органами під час притягнення підприємців до кримінальної відповідальності, що має наслідком погіршення інвестиційного клімату в державі і зниження підприємницької активності населення.</p> <p>Отже, на сьогодні очевидно є потреба у приведенні положень вітчизняного законодавства, що встановлює юридичну відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері економіки та господарської діяльності, у відповідність із європейськими стандартами, згідно з якими за скоєння зазначених правопорушень пріоритет надається застосуванню фінансових санкцій.</p> <p>(без вказівки на реальні потреби)</p>
11	<p><i>Про внесення зміни до статті 306 Кримінального кодексу України // 04.11.2011 р.</i></p>	<p>1. В абзаці другому частини першої статті 306 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) слова «від семи до двадцяти» замінити словами «від семи до дванадцяти».</p>	<p>Серед іншого, зазначеним Законом України вносились зміни до абзацу другого частини першої статті 306 Кримінального кодексу України, а саме: слова «від п'яти до дванадцяти» необхідно було замінити словами «від семи до дванадцяти». Але під час роздрукування остаточної редакції законопроекту була допущена технічна помилка, а саме: замість слів «від семи до дванадцяти» були надруковані слова «від семи до двадцяти». Таким чином, склалась ситуація, що міра покарання, передбачена частиною першою статті 306 Кримінального кодексу України, є більш суворою, ніж міра покарання,</p>

			передбачена частиною другою цієї ж статті. До того ж, Кримінальним кодексом України (частина друга статті 63) передбачено, що позбавлення волі в Україні встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, тобто частина перша статті 306, в редакції прийнятого 6 жовтня 2011 року Закону, не узгоджується із частиною другою статті 63 Кримінального кодексу України. (виправлення технічної помилки)
12	<i>Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і одурманюючих засобів // 06.10.2011</i>	<p>1) у статті 306: у назві та частині першій слова «їх аналогів або прекурсорів» замінити словами «їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів»; в абзаці другому частини першої слова «від п'яти до двадцяти» замінити словами «від семи до двадцяти»; абзац другий частини другої після слів «до трьох років» доповнити словами «з конфіскацією коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом»;</p> <p>2) у статті 307: в абзаці другому частини першої слова «від трьох до восьми» замінити словами «від чотирьох до восьми»; в абзаці другому частини другої слова «від п'яти до десяти» замінити словами «від шести до десяти»; в абзаці другому частини третьої слова «від восьми до дванадцяти» замінити словами «від дев'яти до дванадцяти»;</p> <p>3) в абзаці другому частини першої статті 319 слова «до п'ятдесяти» замінити словами «до сімдесяти»;</p> <p>4) у статті 320: в абзаці другому частини першої слова «до п'ятдесяти» замінити словами «до сімдесяти», а після слів «доходів громадян» доповнити словами «або арештом на строк до шести місяців»; в абзаці другому частини другої слова «до сімдесяти» замінити словами «від сімдесяти до ста двадцяти», а після слів «доходів громадян» доповнити словами «або арештом на строк від трьох до шести місяців»;</p> <p>5) абзац другий частини першої та абзац другий частини другої статті 321 після слів «доходів громадян» доповнити словами «або арештом на строк від трьох до шести місяців»;</p> <p>6) в абзаці другому статті 322 слова «від п'ятдесяти до ста» замінити словами «від сімдесяти до ста двадцяти».</p>	<p>Необхідність розроблення зазначеного проекту Закону України викликана стійкою тенденцією до збільшення рівня наркотизації населення в країні та подальшого загострення проблем, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і одурманюючих засобів, а також потребою в захисті суспільства, здоров'я та інтересів громадян від їх негативного впливу. Так, протягом останніх п'яти років кількість споживачів наркотиків значно збільшилася. Якщо у 2005 році на медичних обліках перебувало 141,7 тис. наркоспоживачів, то зараз понад 157,7 тис., у тому числі 2,4 тис. неповнолітніх. На даний час у середньому на кожні 10 тис. населення припадає 34 споживачі наркотиків (у 2005 році – 30 споживачів).</p> <p>Ситуація, що склалася в Україні, вимагає пошуку нових шляхів протидії наркоманії, у тому числі посилення відповідальності за вчинення правопорушень та злочинів у цій сфері. (без вказівки на реальні потреби)</p>

13	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг // 22.09.2011 р.</i></p>	<p>2. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>1) у частині першій статті 222 слова «громадянином-підприємцем або громадянином-засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності» виключити;</p> <p>2) назву та абзац першої частини першої статті 388 викласти в такій редакції:</p> <p>«Стаття 388. Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації</p> <p>1. Розтрата, відчуження, приховування, підміна, пошкодження, знищення майна або інші незаконні дії з майном, на яке накладено арешт, із заставленим майном або майном, яке описано, чи порушення обмеження (обтяження) права користуватися таким майном, здійснене особою, якій це майно ввірено, а також здійснення представником банку або іншої фінансової установи банківських операцій з коштами, на які накладено арешт».</p>	<p>Недостатність законодавчих засобів для захисту прав кредиторів на сьогодні стає причиною збільшення ризиків банківського сектору, що, в свою чергу, негативно позначається на забезпеченні системної стабільності, потреб економіки, умов подальшого кредитування фізичних та юридичних осіб (встановлення більш високих процентних ставок, визначення більш вимогливіших забезпечувальних умов в договорах) та перспективах відновлення позитивних темпів економічного розвитку. (потреби у зміні КК не наведені, проте є практика цивільного судочинства)</p>
14	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів // в редакції 19.11.2011 р.</i></p>	<p>1) статтю 305 викласти у такій редакції:</p> <p>«Стаття 305. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів</p> <p>1. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди, та з конфіскацією майна.</p> <p>3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчинена організованою групою, а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах, – карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років із конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи</p>	<p>За даними Державної інспекції з контролю якості лікарських засобів Міністерства охорони здоров'я України на території України у 2009 році було виявлено та заборонено – 99 серій 68 найменувань, то у 2010 році, тільки за перші вісім місяців, 309 серій 69 найменувань неякісних препаратів. І це розрахунок лише кількості найменувань та серій препаратів, без зазначення загальної кількості та вартості такого фальсифікату, оскільки їх обрахувати практично неможливо.</p> <p>Фальсифіковані ліки несуть високу загрозу життю та здоров'ю громадян України, особливо якщо врахувати, що за даними ВОЗ найбільша кількість підробок – 42 % це антибіотики, та 18 % – психотропні речовини. При цьому, в Україні на законодавчому рівні не визначено поняття «фальсифіковані лікарські засоби» і відсутня кримінальна</p>

		<p>прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди, та з конфіскацією майна.</p> <p>Примітка. Поняття великий та особливо великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або фальсифікованих лікарських засобів, що застосовується в цьому розділі, визначається спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я»;</p> <p>2) доповнити статтю 321-1 такого змісту: «Стаття 321-1. Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів</p> <p>1. Умисне виготовлення фальсифікованих лікарських засобів, а так само придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, якщо такі дії створили загрозу для життя чи здоров'я особи, або вчинені у великих розмірах, – караються штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини та обладнання для їх виготовлення.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або в особливо великих розмірах, або якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я особи, а так само виробництво фальсифікованих лікарських засобів, – караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини та обладнання для їх виготовлення.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини, обладнання для їх виготовлення та майна.</p> <p>4. Особа, яка добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за виготовлення, придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту, збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, їх ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію (частина перша цієї статті, якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей)».</p>	<p>відповідальність за виготовлення та розповсюдження фальсифікованих лікарських препаратів, що є однією з основних причин фальсифікації. (потреб практики застосування закону немає, оскільки не було закону, а потреба протидії вказана)</p>
15	<p><i>Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи // 05.07.2011 р.</i></p>	<p>1) у статті 150: частину першу викласти в такій редакції: «1. Експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці – карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або</p>	<p>На жаль, така конкретизація щодо обов'язкових ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін злочину можуть унеможливити застосування цієї статті, коли фактично торгівля</p>

		<p>займатися певною діяльністю на строк до трьох років»;</p> <p>доповнити частиною третьою такого змісту: «3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, – караються позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»;</p> <p>2) частину першу статті 150-1 викласти в такій редакції: «1. Використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк».</p>	<p>людьми все ж таки має місце, але злочинці не ставлять за мету експлуатацію (наприклад, сім’я, що не може мати власних дітей, купує малолітню дитину не заради її експлуатації, але це все одно з об’єктивної сторони – торгівля людьми).</p> <p>(посилання на потреби практики немає, проте є теоретичне обґрунтування)</p>
16	<p><i>Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України // в редакції 19.11.2011 р.</i></p>	<p>а) частину першу статті 44 викласти в такій редакції: «1. Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом»;</p> <p>б) текст статті 85 викласти в такій редакції: «На підставі закону про амністію або акта про помилування засуджений може бути повністю або частково звільнений від основного і додаткового покарань»;</p> <p>в) у статті 86: частину другу викласти в такій редакції: «2. Законом про амністію особи, визнані винними у вчиненні злочину обвинувальним вироком суду, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили, можуть бути повністю або частково звільнені від відбування покарання»; частину третю виключити.</p>	<p>Разом з тим, зміст законів про амністію, прийнятих останнім часом, вимагає як концептуального, так і техніко-юридичного удосконалення. Так, до цього часу залишається спірним питання звільнення від кримінальної відповідальності з припиненням всіх кримінальних справ і справ, що не розглянуті судами. Виходячи з принципу виняткового гуманізму і позицій матеріального поняття злочину, подібне відношення з боку держави, можливо, виправдане, але є ще і юридична природа таких понять, як принцип законності і принцип винної відповідальності за вчинене діяння.</p> <p>(посилання на потреби практики немає, проте є теоретичне обґрунтування)</p>
17	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних // в редакції 04.02.2012 р.</i></p>	<p>2. Статтю 182 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) викласти в такій редакції: «Стаття 182. Порушення недоторканності приватного життя</p> <p>1. Незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу, – караються штрафом від п’ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або</p>	<p>Законопроект розроблено з метою приведення законодавства України в частині встановлення відповідальності за порушення вимог щодо захисту персональних даних у відповідність до положень Конвенції Ради Європи про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до неї щодо</p>

		<p>виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи, – караються арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>Примітка. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».</p>	<p>органів нагляду та транскордонних потоків даних, ратифікованих Законом України від 6 липня 2010 року № 2438-VI, Директиви 95/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 жовтня 1995 року щодо захисту осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та щодо вільної передачі таких даних, а також Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI. (конвенційна норма)</p>
18	<p><i>Повітряний кодекс України // в редакції 05.01.2013 р.</i></p>	<p>3) Кримінальний кодекс України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) доповнити статтею 276-1 такого змісту: «Стаття 276-1. Здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин Здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин – карається виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років».</p>	<p>(потреб у зміні КК не наведено)</p>
19	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо інсайдерської інформації // 22.04.2011 р.</i></p>	<p>2. У статті 232-1 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>1) частину першу замінити двома частинами такого змісту: «1. Умисне незаконне розголошення, передача або надання доступу до інсайдерської інформації, а так само надання з використанням такої інформації рекомендацій стосовно придбання або відчуження цінних паперів чи похідних (деривативів), якщо це призвело до отримання особою, яка вчинила зазначені дії, чи третіми особами необґрунтованого прибутку в значному розмірі, або уникнення учасником фондового ринку чи третіми особами значних збитків, або якщо це заподіяло значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, – караються штрафом від семисот п'ятдесяти до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>2. Вчинення з використанням інсайдерської інформації на власну користь або на користь інших осіб правочинів, спрямованих на придбання або</p>	<p>Крім того, з метою уточнення норм, які передбачають встановлення кримінальної й адміністративної відповідальності, а також фінансових санкцій до юридичних осіб за використання інсайдерської інформації та підвищення їх дієвості, норми статті 232-1 Кримінального кодексу України, абзацу першого частини першої статті 163⁹ Кодексу України про адміністративні правопорушення та абзацу першого пункту 12 частини першої статті 11 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» законопроектом пропонується викласти у новій редакції. Також законопроектом пропонується доповнити статтю 232-1</p>

		<p>відчуження цінних паперів чи похідних (деривативів), яких стосується інсайдерська інформація, якщо це призвело до отримання особою, яка вчинила зазначені дії, чи третіми особами необґрунтованого прибутку в значному розмірі, або уникнення учасником фондового ринку чи третіми особами значних збитків, або якщо це заподіяло значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, –</p> <p>карається штрафом від семисот п'ятдесяти до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».</p> <p>У зв'язку з цим частину другу вважати частиною третьою;</p> <p>2) у частині третій: абзац перший викласти в такій редакції: «3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо такі дії спричинили тяжкі наслідки»;</p> <p>абзац другий після слів «обмеженням волі на строк від двох до п'яти років» доповнити словами «або позбавленням волі на той самий строк»;</p> <p>3) доповнити частиною четвертою такого змісту: «4. Дії, передбачені частинами першою-третьою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою, – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої»;</p> <p>4) у примітці: пункт 1 викласти в такій редакції: «1. Значним розміром (значним збитком, значною шкодою) у цій статті вважається розмір (збиток, шкода), який в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян»;</p> <p>доповнити пунктом 3 такого змісту: «3. Під особами, які вчинили дії, передбачені цією статтею, розуміються: посадові особи емітента, у тому числі ті, які були посадовими особами емітента на момент ознайомлення з інсайдерською інформацією; особи, які мають доступ до інсайдерської інформації у зв'язку з виконанням ними трудових (службових) обов'язків або договірних зобов'язань незалежно від відносин з емітентом, у тому числі співробітники професійних учасників фондового ринку; державні службовці, яким відома інсайдерська інформація внаслідок виконання ними посадових (службових) обов'язків; особи, які ознайомилися з інсайдерською інформацією неправомірним шляхом; аудитори, нотаріуси, експерти, оцінювачі, арбітражні керуючі або інші особи, які виконують надані законом публічні повноваження».</p>	<p>Кримінального кодексу України нормами з метою передбачення більш жорсткіших санкцій у разі вчинення незаконного використання інсайдерської інформації за попередньою змовою групою осіб або організованою групою. (посилання на потреби практики немає, проте дається розгорнуте обґрунтування)</p>
20	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих</i></p>	<p>3. Кримінальний кодекс України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) доповнити статтею 222-1 такого змісту:</p>	<p>Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів»</p>

	<p><i>актів України щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом // в редакції 19.11.2012 р.</i></p>	<p>«Стаття 222-1. Маніпулювання на фондовому ринку 1. Умисні дії службової особи учасника фондового ринку, що мають ознаки маніпулювання на фондовій біржі, встановлені відповідно до закону щодо державного регулювання ринку цінних паперів, що призвели до отримання професійним учасником фондового ринку або фізичною особою чи третіми особами прибутку у значних розмірах, або уникнення такими особами збитків у значних розмірах, або якщо це заподіяло значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, – караються штрафом від семисот п’ятдесяти до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п’яти років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Примітка. 1. Значним розміром у цій статті вважається розмір, який у п’ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. 2. Значною шкодою у цій статті вважається шкода, яка у п’ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. 3. Тяжкими наслідками у цій статті вважається шкода, яка у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».</p>	<p>України щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» (далі – проект Закону) розроблено Державним комітетом фінансового моніторингу України з метою повної імплементації в законодавство України вимог Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму від 16 травня 2005 року (далі – Варшавська конвенція) та прийняття змін до законодавства з метою реалізації прийнятого 18 травня 2010 року Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом». (конвенційна норма)</p>
21	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення // в редакції 19.11.2012 р.</i></p>	<p>масштабні зміни</p>	<p>(конвенційна норма)</p>
22	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань міграції // в редакції 25.11.2012 р.</i></p>	<p>2. Статтю 332 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) викласти в такій редакції: «Стаття 332. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України 1. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод – караються позбавленням волі на строк від трьох до п’яти років з конфіскацією транспортних засобів або інших засобів вчинення злочину.</p>	<p>За останніми повідомленнями Держкомкордону України, збільшення потоку неконтрольованої нелегальної міграції може призвести до значного зростання криміналізації суспільства в наших прикордонних районах. Правоохоронні органи дійшли висновку, що зі зростанням кількості нелегальних мігрантів збільшується й кількість</p>

		<p>2. Ті самі дії, вчинені способом, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно переправляли через державний кордон України, чи вчинені щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з конфіскацією транспортних засобів або інших засобів вчинення злочину, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або без такої.</p> <p>3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або вчинені з корисливих мотивів, – караються позбавленням волі на строк від семи до дев'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією транспортних засобів або інших засобів вчинення злочину та з конфіскацією майна».</p>	<p>наших співвітчизників, які допомагають їм переправлятися до зарубіжних країн. Вартість затриманих товарів, які нелегальними мігрантами передбачалося таємно переправити через кордон, щороку становить сотні мільйонів гривень. Потік нелегалів поповнюється й через власників фальшивих віз, на яких спеціалізуються деякі особи, зустрічаються випадки, коли в такій діяльності їм допомагають корумповані співробітники правоохоронних органів та органів виконавчої влади, як місцевого, так і загальнодержавного рівня. (прямого посилання на потреби практики немає)</p>
23	<i>Про доступ до публічної інформації // в редакції 19.11.2012 р.</i>	<p>2) у назві та абзаці першому частини першої статті 330 Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) слова «яка є власністю держави» замінити словами «яка знаходиться у володінні держави»</p>	(упорядкування відповідно до регулятивного законодавства)
24	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві // в редакції 19.11.2012 р.</i>	<p>3) розділ IX Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) доповнити статтею 270-1 такого змісту:</p> <p>«Стаття 270-1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства</p> <p>1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі, – карається штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або загальнонебезпечним способом, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили майнову шкоду в особливо великому розмірі або загибель людини чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.</p> <p>Примітка. 1. Під об'єктами житлово-комунального господарства в цій статті слід розуміти житловий фонд, об'єкти благоустрою, теплопостачання, водопостачання та водовідведення, а також їх мережі чи складові (кришки люків, решітки на них тощо).</p>	<p>Останнім часом почастишали випадки травмування та загибелі громадян, пов'язані із умисним пошкодженням сторонніми особами об'єктів житлово-комунального господарства, у тому числі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – крадіжки кришок люків і решіток інженерних мереж призводять до падіння людей в колодязі та оглядові камери; – перебудова або пошкодження систем вентиляції та газодимоходів в жилих багатоквартирних будинках, обладнаних газовими водонагрівальними колонками і газовими котлами, призводить до отруєння мешканців квартир продуктами згорання газу; – крадіжки та пошкодження обладнання на системах протипожежної автоматики, пожежних гідрантів та

		<p>2. Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, що в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в особливо великих розмірах – якщо прямі збитки становлять суму, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».</p>	<p>димовидалення в багатьох жилих будинках підвищеної поверховості виводять ці системи із робочого стану, унеможливають своєчасне оповіщення мешканців та гасіння пожеж і становлять потенційну загрозу життю людей;</p> <p>– пошкодження електрощитових в житлових будинках та на прибудинковій території стають причинами чисельних нещасних випадків травмування громадян;</p> <p>– пошкодження та викрадення ліфтового обладнання стало причиною непоодиноких випадків травмування та загибелі громадян, що підвищує небезпеку проживання в житлових будинках;</p> <p>– зберігання вибухонебезпечних речовин, газових балонів, тощо в житлових будинках спричинили вибухи, обвали конструкцій та людські жертви;</p> <p>пошкодження конструкцій багатоквартирних житлових будинків через самочинно виконувані роботи із перепланування та переобладнання квартир призводить до передчасного руйнування конструкцій, обвалів частин будинків і травмування їх мешканців, тощо.</p> <p>(прямого посилання на потреби практики немає, але вже є приклади з практики)</p>
25	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні // в редакції 19.11.2012 р.</i></p>	<p>2. Кримінальний кодекс України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) доповнити статтею 203-2 такого змісту: «Стаття 203-2. Зайняття гральним бізнесом</p> <p>1. Зайняття гральним бізнесом – карається штрафом від десяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони були вчинені особою, раніше судимою за зайняття гральним бізнесом, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років».</p>	<p>З огляду на те, що органи державної податкової служби перевірок не проводять, така система подачі позовів до суду не виправдана з точки зору документообігу. Тому даним законопроектом органам міліції надається право здійснювати перевірки фізичних та юридичних осіб з метою ліквідації порушень</p>

			законодавства про заборону грального бізнесу в Україні та відповідний Акт перевірки напряму подавати до суду для прийняття рішення про застосування санкцій, пов'язаних із заборобою організації і проведення азартних ігор на території України. (посилання на потреби практики немає, приведення у відповідність до регулятивного законодавства)
26	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України // в редакції 19.11.2012 р.</i>	3. Частину четверту статті 212 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) викласти в такій редакції: «4. Особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня)».	Законопроект підготовлено у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України у першому читанні проекту Податкового кодексу України. (упорядкування відповідно до регулятивного законодавства)
27	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за втручання в діяльність транспорту // 02.12.2010 р.</i>	2. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): 1) в абзаці другому частини першої статті 277 слова «до ста» замінити словами «від п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти»; 2) в абзаці другому частини першої статті 279 слова «до п'ятдесяти» замінити словами «від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти».	Протягом останніх років розкрадання вантажів, що перевозяться залізничним транспортом, набуло масового та організованого характеру. Так, якщо у 2007 році збитки залізниць від розкрадання вантажів склали 3 млн. 687 тис. грн., то у 2008 році вони зросли в 1,7 раза та сягнули 6 млн. 297 тис. грн. У 2009 році збитки залізниць не збережених перевезень вантажів склали 6 млн. 480 тис. грн. Кримінальні посягання на вантажі по своїй суті є несанкціонованим втручанням зловмисників у функціонування залізничного транспорту, чим створюється значна загроза для безпеки руху, життя пасажирів і працівників залізничного транспорту. Завдається відчутної шкоди престижу залізничної галузі, виникають передумови для зменшення довіри з боку

			відправників та одержувачів, у тому числі іноземних, до українських залізниць, яким все складніше власними силами забезпечувати збереженість вантажів та безпеку перевезень. Це негативно впливає на імідж не тільки українських залізниць, але й України як транзитної держави в цілому, може призвести як до скорочення обсягів міжнародних перевезень та відчутних фінансових втрат для держави, так і до перешкод для інтеграції України у загальноєвропейську транспортну систему. (прямого посилання на потреби практики немає, проте наводяться докази обґрунтування)
28	<i>Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції // в редакції 02.12.2012 р.</i>	2) статтю 227 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) викласти в такій редакції: «Стаття 227. Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції Умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах, – караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Примітка. Під введенням в обіг (випуском на ринок України) небезпечної продукції, вчиненим у великих розмірах, слід вважати введення в обіг продукції, загальна вартість якої перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».	(упорядкування відповідно до регулятивного законодавства)
29	<i>Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо водосконалення процедури примусового виконання рішень судів та</i>	5. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): 1) статтю 164 доповнити приміткою такого змісту: «Примітка. У статтях 164 і 165 цього Кодексу під злісним ухиленням від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) або на утримання непрацездатних батьків слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за шість місяців відповідних платежів»;	Обов'язковою складовою підвищенні суспільного статусу державного виконавця, зміни дійсного відношення до нього як до представника влади, є підвищення рівня його захищеності під час виконання своїх обов'язків. Це стосується як встановлення запропонованим проектом відповідальності за чинення державному виконавцю перешкод,

	<p><i>інших органів (посадових осіб) // в редакції 19.11.2012 р.</i></p>	<p>2) статтю 342 викласти в такій редакції: «Стаття 342. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві</p> <p>1. Опір представникові влади, крім державного виконавця, під час виконання ним службових обов'язків – карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Опір працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю під час виконання ним службових обов'язків, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку – карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років»;</p> <p>3) назву та частину першу статті 343 викласти в такій редакції: «Стаття 343. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби</p> <p>1. Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення – карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців»;</p> <p>4) абзац перший частини першої статті 384 після слів «або в суді» доповнити словами «завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна під час здійснення виконавчого провадження».</p>	<p>погрози його життю, здоров'ю, майну під час виконання ним своїх службових обов'язків, а також підвищення його соціальної захищеності. Крім того пропонується надати державному виконавцю можливість для швидкого отримання інформації відносно боржника та оперативного звернення на нього стягнення. (посилання на потреби практики відсутнє)</p>
30	<p><i>Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за неналежне виконання обов'язків стосовно</i></p>	<p>1. Внести до Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) такі зміни:</p> <p>1) у статті 137: абзац другий частини першої викласти в такій редакції: «карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи</p>	<p>Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» (щодо посилення відповідальності за злочини проти дітей)» розроблено для підвищення ефективності охорони життя та здоров'я дітей та забезпечення правової основи</p>

	<p><i>охорони життя та здоров'я дітей, а також за зловживання опікунськими правами // 23.09.2010 р.</i></p>	<p>займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»;</p> <p>частину другу викласти в такій редакції: «2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»;</p> <p>2) абзац другий статті 167 викласти в такій редакції: «карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк».</p>	<p>притягнення до відповідальності за порушення законодавства у сфері майнових прав неповнолітніх. (вказівки на потреби практики відсутні, загальні фрази)</p>
31	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини // в редакції 01.04.2011 р.</i></p>	<p>2. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>1) в абзаці другому частини першої статті 193 слова «до п'ятдесяти» замінити словами «від ста до ста п'ятдесяти»;</p> <p>2) статтю 298 викласти в такій редакції: «Стаття 298. Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини</p> <p>1. Незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини – караються штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>2. Умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин – караються штрафом до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо пам'яток національного значення, – караються позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>4. Дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини, – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>5. Дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, – караються позбавленням волі на строк від трьох до</p>	<p>Питання взаємного узгодження зазначених нормативних актів між собою та усунення колізій між нормами законодавства про охорону культурної спадщини та земельного законодавства пропонується вирішити в об'єднаному законопроекті, яким вносяться зміни як до Земельного кодексу України, так і до Закону України «Про охорону культурної спадщини». (вказівки на потреби практики не наведені, названі інші причини)</p>

		восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».	
32	<i>Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування // в редакції від 04.04.2013</i>	<p>3) статтю 212-1 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) викласти в такій редакції:</p> <p>«Стаття 212-1. Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування</p> <p>1. Умисне ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності або особою, яка здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана його сплачувати, якщо таке діяння призвело до фактичного ненадходження до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування коштів у значних розмірах, – карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>2. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування коштів у великих розмірах, – караються штрафом від п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені особою, раніше судимою за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування коштів в особливо великих розмірах, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.</p> <p>4. Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувала шкоду, завдану фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування їх несвоєчасною сплатою (штрафні санкції, пеня).</p>	(причин внесення змін у КК не наведено, упорядкування відповідно до регулятивного законодавства)

		Примітка. Під значним розміром коштів слід розуміти суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в тисячу і більше разів перевищують установлений законом неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під великим розміром коштів слід розуміти суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які в три тисячі і більше разів перевищують установлений законом неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в п'ять тисяч і більше разів перевищують установлений законом неоподатковуваний мінімум доходів громадян».	
33	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Бюджетного кодексу України // в редакції 28.11.2012 р.</i>	4) у Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): а) у статті 210: назву та абзац перший частини першої викласти в такій редакції: «Стаття 210. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням 1. Нецільове використання бюджетних коштів службовою особою, а так само здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетному кодексу України (2456-17) чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах»; у пункті 1 примітки слова «у бюджети всіх рівнів» замінити словами «до державного бюджету і місцевих бюджетів»; б) назву та абзац перший частини першої статті 211 викласти в такій редакції: «Стаття 211. Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону 1. Видання службовою особою нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах».	(приведення у відповідність до регулятивного законодавства)
34	<i>Про судоустрій і статус суддів // в редакції 01.12.2012 р.</i>	3.4. Статтю 382 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) викласти в такій редакції: «Стаття 382. Невиконання судового рішення 1. Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню – карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років. 2. Ті самі дії, вчинені службовою особою, – караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів	(упорядкування відповідно до регулятивного законодавства, вказівки на потреби практики немає)

		<p>громадян або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>4. Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».</p>	
35	<p><i>Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації // 15.06.2010 р.</i></p>	<p>I. Внести зміни до Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>1. Частину першу статті 201 після слів «(крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї)» доповнити словами «спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації».</p> <p>2. Статтю 359 викласти в такій редакції: «Стаття 359. Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації</p> <p>1. Незаконне придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а також незаконне їх використання – караються штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років.</p> <p>3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, – караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років».</p>	<p>Необхідність розробки законопроекту обумовлена незадовільним станом забезпечення в Україні прав людини на недоторканість приватного життя, зокрема, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. (вказівки на потреби практики не наведені)</p>
36	<p><i>Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти статевої свободи та</i></p>	<p>1. Внести до Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) такі зміни:</p> <p>а) абзац другий частини четвертої статті 152 викласти в такій редакції: «карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років»;</p> <p>б) абзац другий частини третьої статті 153 викласти в такій редакції: «карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років».</p>	<p>Зважаючи на особливу суспільну небезпечність подібних діянь, надзвичайно негативні наслідки таких злочинів, згубний вплив на психіку дитини, що може відобразитися на всьому її подальшому житті, видається необхідним посилити кримінальну</p>

	<i>статевої недоторканості особи // 01.06.2010 р.</i>		відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. (вказівка на потреби практики відсутня)
37	<i>Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» // в редакції 05.07.2012 р.</i>	3) У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): а) у статті 209: в абзаці першому частини першої слова «чи укладення угоди» замінити словами «чи правочину»; пункт 1 примітки викласти в такій редакції: «1. Суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, відповідно до цієї статті є діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі (за винятком діянь, передбачених статтями 207, 212 і 212-1 Кримінального кодексу України), або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за Кримінальним кодексом України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи»; б) статтю 209-1 викласти в такій редакції: «Стаття 209-1. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму 1. Умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади із спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, – карається штрафом від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років. 2. Розголошення у будь-якому вигляді інформації, яка відповідно до закону надається спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади із спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу, особою, якій ця інформація стала відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо такі дії заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, – карається штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади	Прийнята в червні 2003 року на Берлінському засіданні FATF нова редакція Сорока рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), яка є основним джерелом міжнародних стандартів у сфері боротьби з відмиванням грошей, знаменує підсумок десятирічної роботи експертів FATF. Імплементация їх положень в законодавство України є надзвичайно важливим завданням, що стоїть перед нашою країною сьогодні. За результатами ґрунтовного системного аналізу Рекомендацій, можна дійти до висновку про необхідність суттєвого перегляду Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом». (конвенційні норми, упорядкування відповідно до регулятивного законодавства)

		<p>або займатися певною діяльністю на строк до трьох років»;</p> <p>в) у частині першій статті 258-3 слово «матеріальне» виключити;</p> <p>г) у частині першій статті 258-4 слова «фінансування, матеріальне забезпечення» виключити;</p> <p>г) доповнити статтею 258-5 такого змісту: «Стаття 258-5. Фінансування тероризму</p> <p>1. Фінансування тероризму, тобто дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації), – караються позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди, – караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків, – караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.</p> <p>4. Особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.</p> <p>Примітка. 1. Фінансування тероризму визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>2. Фінансування тероризму визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».</p>	
38.	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського</i></p>	<p>2. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>1) у статті 248:</p> <p>в абзаці другому частини першої слова «до ста» замінити словами «від ста до двохсот»;</p>	<p>Необхідність внесення зазначеного проекту закону обумовлена також тим, що чинним законодавством не врегульовано низка</p>

	<p><i>господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу // 21.01.2010 р.</i></p>	<p>в абзаці другому частини другої слова «від ста до двохсот» замінити словами «від двохсот до чотирьохсот»; доповнити приміткою такого змісту: «Примітка. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян»;</p> <p>2) у статті 249: в абзаці другому частини першої слова «до ста» замінити словами «від ста до двохсот»; частину другу викласти в такій редакції: «2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, – караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого».</p>	<p>проблем, зокрема, мисливського собаківництва, а діючі на сьогоднішній день штрафи за незаконне полювання значно нижчі від встановленої користувачами угідь вартості проведення полювання на мисливських тварин. (потреби наведені, проте потреби практики не наведено)</p>
39	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії розповсюдженню дитячої порнографії // в редакції 20.01.2010 р.</i></p>	<p>1. У статті 301 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>1) у частині третій: абзац перший викласти в такій редакції: «3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому розмірі»;</p> <p>в абзаці другому слова «комп'ютерних програм» замінити словами «матеріальних носіїв комп'ютерних програм»;</p> <p>2) доповнити частинами четвертою, п'ятою та приміткою такого змісту: «4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, або примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією порнографічних предметів, кіно- та відеопродукції, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, засобів їх виготовлення, розповсюдження і демонстрування.</p> <p>5. Дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому розмірі, – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією порнографічних предметів, кіно- та відеопродукції, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, засобів їх виготовлення, розповсюдження і демонстрування.</p>	<p>МВС України, звітуючи про посилення боротьби з дитячою порнографією, наголошує на тому, що існують проблемні питання із системами моніторингу. Відомо, що західні компанії мають достатній прогрес у цьому напрямку. (віддалено нагадує потреби практики)</p>

		Примітка. Отримання доходу у великому розмірі має місце, коли його сума у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».	
40	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля // в редакції 19.11.2012 р.</i>	<p>3. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>1) доповнити статтями 239-1 та 239-2 такого змісту: «Стаття 239-1. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель</p> <p>1. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, – карається штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.</p> <p>2. Та сама дія, якщо вона вчинена повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або заподіяла матеріальну шкоду у великому розмірі, – карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, масову загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу або інші тяжкі наслідки, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.</p> <p>Примітка. У цій статті матеріальна шкода вважається заподіяною у великому розмірі, якщо її розмір у сто або більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p> <p>Стаття 239-2. Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах</p> <p>1. Незаконне заволодіння поверхневим (ґрунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах – карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.</p> <p>2. Та сама дія, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб, – карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються обмеженням волі на строк від трьох до</p>	<p>Розробка проекту Закону обумовлена необхідністю встановлення на законодавчому рівні заборони стосовно штучного утворення земельної ділянки, особливо у межах прибережних захисних смуг та зонах особливого режиму використання земель (навив, засипка чи іншим чином штучне утворення земельної ділянки) без оформлення необхідної проектної документації та отримання дозволу на проведення таких робіт. Наразі, правоохоронні органи стикаються з прогалинами чинного законодавства, які унеможливають кваліфікацію як злочину або адміністративно-правового делікту незаконних дій стосовно земель водного фонду, зокрема змін рельєфу цих земель та незаконне ними заволодіння.</p> <p>(вказані потреби практики – прогалини у законодавстві)</p>

		<p>п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння. Примітка. Особливо великим розміром у цій статті слід розуміти обсяг поверхневого (грунтового) шару земель, який становить більше, ніж десять кубічних метрів»;</p> <p>2) статті 240 і 245 викласти в такій редакції: «Стаття 240. Порушення правил охорони або використання надр</p> <p>1. Порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, – карається штрафом від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>2. Порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення – караються штрафом від чотирьохсот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або вчинені повторно, – караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування.</p> <p>4. Діяння, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування»;</p> <p>«Стаття 245. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу</p> <p>1. Знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом – караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років».</p>	
41	<p><i>Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо</i></p>	<p>1. Внести до Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) такі зміни:</p> <p>1) частину другу статті 115 доповнити пунктом 14 такого змісту:</p>	<p>З початку 2008 року в Україні було зафіксовано 29 інцидентів з учиненням насильства над іноземцями, що, на думку</p>

	<p><i>відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості // 05.11.2009 р.</i></p>	<p>«14) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»;</p> <p>2) абзац перший частини другої статті 121 викласти в такій редакції: «2. Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого»;</p> <p>3) абзац перший частини другої статті 122 викласти в такій редакції: «2. Ті самі дії, вчинені з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»;</p> <p>4) абзац перший частини другої статті 126 викласти в такій редакції: «2. Ті самі діяння, що мають характер мордування, вчинені групою осіб, або з метою залякування потерпілого чи його близьких, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»;</p> <p>5) частину другу статті 127 викласти в такій редакції: «2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років»;</p> <p>6) абзац перший частини другої статті 129 викласти в такій редакції: «2. Те саме діяння, вчинене членом організованої групи або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»;</p> <p>7) статтю 161 викласти в такій редакції: «Стаття 161. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань</p> <p>1. Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками – караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>2. Ті самі дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою, – караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>	<p>міжнародних експертів, можуть кваліфікуватися як расова нетерпимість чи ксенофобія. Кількість подібних проявів сьогодні перевищує аналогічну статистику за весь 2007 рік. При цьому абсолютна більшість випадків не фіксуються правоохоронними структурами або ж жертви не звертаються до органів МВС у зв'язку з відсутністю надії на реагування. Окрім того, в Україні відкрито почали діяти так звані скінхедські групи, які сповідують расистські принципи. На відміну від попередніх років абсолютна більшість злочинів проти іноземців сьогодні скоюються членами подібних організованих груп, які спонукаються мотивами расової ненависті. (вказується потреба, проте не потреби практики)</p>
--	---	--	---

		<p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які були вчинені організованою групою осіб або спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років»;</p> <p>8) статтю 300 викласти в такій редакції: «Стаття 300. Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію</p> <p>1. Ввезення в Україну творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні – караються штрафом до ста п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з конфіскацією творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, засобів їх виготовлення та розповсюдження.</p> <p>2. Ті самі дії щодо кіно- та відеопродукції, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, а також збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, – караються штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п’яти років, з конфіскацією кіно- та відеопродукції, що пропагує культ насильства і жорстокості, расову, національну та релігійну нетерпимість та дискримінацію, засобів її виготовлення і демонстрування.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб, а також примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, – караються позбавленням волі на строк від трьох до п’яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією творів, кіно- та відеопродукції, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, засобів їх виготовлення і демонстрування».</p>	
42	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України // 22.10.2009 р.</i></p>	<p>1. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>1) у назві та абзаці першому статей 435 та 445 слова «символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця» та «символіки Червоного Хреста або Червоного Півмісяця» замінити словами «символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала»;</p>	<p>Проект Закону розроблено у зв’язку з підготовкою пропозицій щодо ратифікації Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми</p>

		2) в абзаці першому статті 435 слова «знаками Червоного Хреста і Червоного Півмісяця» замінити словами «знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала».	(Протокол III). (конвенційна норма)
43	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України // в редакції 19.11.2012 р.</i>	2. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): 1) частину першу статті 157 викласти в такій редакції: «1. Перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень, поєднані з підкупом, обманом або примушуванням, а також ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин – караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років»; 2) статтю 158-1 викласти в такій редакції: «Стаття 158-1. Голосування виборцем на виборчій дільниці більше ніж один раз 1. Голосування виборцем, який бере участь у виборах або референдумі на виборчій дільниці більше ніж один раз, – карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років. 2. Те саме діяння, вчинене за змовою з членом виборчої комісії або комісії з референдуму, – карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк». У зв'язку з цим статтю 158-1 вважати статтею 158-2.	Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виборів Президента України» розроблено з метою вдосконалення чинного Закону України «Про вибори Президента України» та інших законодавчих актів з огляду на сучасні вимоги та з метою забезпечення народного волевиявлення при обранні Президента України. (жодної вказівки на потреби практики, хоча такі, очевидно, були)
44	<i>Про внесення зміни до статті 301 Кримінального кодексу України // 11.06.2009 р.</i>	1. Абзац перший частини першої статті 301 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) після слів «з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення» доповнити словом «зберігання».	Є одним із міжнародно-правових зобов'язань, взятих Україною при ратифікації Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. (конвенційна норма)
45	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматизованої системи</i>	1. Кримінальний кодекс України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) доповнити статтею 376-1 такого змісту: «Стаття 376-1. Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду 1. Умисне внесення неправдивих відомостей чи несвоєчасне внесення відомостей до автоматизованої системи документообігу суду, несанкціоновані дії з	Проведений аналіз діяльності судів показав, що велика кількість зловживань відбувається на стадії розподілу справ між суддями. Відповідно до чинного законодавства, такий розподіл повністю

	<i>документообігу в адміністративних судах // 05.06.2009 р.</i>	інформацією, що міститься в автоматизованій системі документообігу суду, чи інше втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, вчинене службовою особою, яка має право доступу до цієї системи, або іншою особою шляхом несанкціонованого доступу до автоматизованої системи документообігу суду, – караються штрафом від шестисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років. 2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років».	залежить від керівництва відповідного суду, яке з метою отримання необхідного рішення розподіляє справи між тими суддями, які погодилися прийняти таке рішення. (практику застосування КК не визначено)
46	<i>Про внесення змін до Кримінального та Сімейного кодексів України щодо усиновлення // 04.06.2009 р.</i>	1. У статті 169 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): абзац другий частини першої викласти в такій редакції: «караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк»; абзац другий частини другої викласти в такій редакції: «караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років».	Законопроект про внесення доповнень та зміни до Сімейного та Кримінального кодексів України (щодо усиновлення), обумовлений необхідністю приведення у відповідність норм Сімейного та Кримінального кодексів України щодо норм Конституції України. (потреба у збільшенні санкції не визначена)
47	<i>Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна // 04.06.2009 р.</i>	2) в абзаці другому частини першої статті 185 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) слова «до п'ятдесяти» замінити словами «від п'ятдесяти до ста».	Однак, на теперішній час зазначена сума дорівнює, а в багатьох випадках значно перевищує зарплатню більшості верств населення, зокрема, педагогів, медпрацівників, працівників культурної сфери, розмір стипендії студентів та мінімальної пенсії за віком. (визначено суспільні (цивілізаційні) потреби, потреби практики не вказуються)
48	<i>Про внесення змін до статті 338 Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за наругу над державними символами України // 04.06.2009 р.</i>	1. Внести до статті 338 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) такі зміни: 1) абзац другий частини першої доповнити словами «або позбавленням волі на строк до трьох років»; 2) абзац другий частини другої доповнити словами «або позбавленням волі на строк до двох років»	Розробка проекту закону обумовлена необхідністю встановлення адекватної кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних з наругою над державними символами України, а також їх попередженням. (потреби практики не визначені)

49	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо Державної спеціальної служби транспорту // в редакції 19.11.2012 р.</i></p>	<p>3. Частину другу статті 401 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) після слів «відповідно до законів України» доповнити словами «Державної спеціальної служби транспорту».</p>	<p>На цей час у складі Державної спеціальної служби транспорту проходять військову службу 4 053 особи, з них проходять строкову службу 2 279 та контрактну 776 осіб. Під час виконання посадових обов'язків військовослужбовцями Держспецтрансслужби наявні випадки скоєння окремими з них правопорушень, в тому числі злочинів проти порядку несення військової служби встановленого Статутами Збройних Сил України. Одночасно з цим до переліку спеціальних суб'єктів, що несуть відповідальність згідно з відповідними актами законодавства військовослужбовці Держспецтрансслужби не внесені. Це призводить до ускладнень вирішення питань щодо притягнення до того чи іншого виду відповідальності так і щодо часу відшкодування заподіяної шкоди державі. (потреби практики визначені без прямої вказівки на них)</p>
50	<p><i>Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України // в редакції 19.11.2012 р.</i></p>	<p>4. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): 1) частину першу статті 63 доповнити словами «закритого типу»; 2) у статті 76: у пунктах 2, 3 та 4 частини першої слова «орган кримінально-виконавчої системи» в усіх відмінках і числах замінити словами «кримінально-виконавча інспекція» у відповідному відмінку і числі; у частині другій слова «органами виконання покарань» замінити словами «кримінально-виконавчою інспекцією»; 3) у частині третій статей 79 та 83 слова «орган кримінально-виконавчої системи» в усіх відмінках і числах замінити словами «кримінально-виконавча інспекція» у відповідному відмінку і числі; 4) у назві та тексті статей 391 та 392 слова «виправна установа» в усіх відмінках і числах замінити словами «установа виконання покарань» у відповідному відмінку і числі.</p>	<p>Проект Закону розроблено з метою приведення у відповідність із пунктом 9² статті 116 Конституції України, пунктом 4 частини першої статті 44 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» та Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» деяких законодавчих актів України. (упорядкування відповідно до регулятивного законодавства)</p>
51	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих</i></p>	<p>3. Частину другу статті 57 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) після слів</p>	<p>Крім зазначеного, проект Закону спрямований на приведення у відповідність</p>

	<i>актів України щодо діяльності Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України // в редакції 01.01.2013 р.</i>	«до військовослужбовців» доповнити словами «осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України».	до Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» деяких законів України та врегулювання питань діяльності Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (далі – Держспецзв'язку) з метою реалізації Держспецзв'язку своїх повноважень, а також поширення норм деяких законодавчих актів на осіб рядового і начальницького складу та працівників Держспецзв'язку. (приведення у відповідність до регулятивного законодавства)
52	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого // 19.03.2009 р.</i>	1. Статтю 297 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) викласти в такій редакції: «Стаття 297. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого 1. Наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого, – караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. 2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою, групою осіб, або з корисливих чи хуліганських мотивів, або щодо братської могили чи могили Невідомого солдата, або поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років».	Так, якщо в 1993 р. на території України було зареєстровано 163 злочини, передбачені ст. 212 КК 1960 р. (глу́м над могилою), то в 2003 р. їх було вже 1861, а в 2007 р – 4138, тобто за чотири роки їх кількість збільшилась у 2,5 рази. Проблема загострюється й тим, що такого типу злочинні діяння мають широкий суспільний резонанс та тісно пов'язані з національно-культурними та релігійними традиціями громадян. Окремі злочинні дії, зокрема здійснювані над тілами померлих (викрадення цінностей з тіла померлого, розчленування тіла похованого, використання тіла чи його частин з аморальними цілями, тощо), котрі демонструють зневагу до моральних цінностей суспільства, у кримінальному законодавстві не мають спеціальної кваліфікації. (в обґрунтуванні вказані потреби практики, але без звернення органів правозастосування)
53	<i>Про внесення змін до Кодексу України про</i>	У статті 310 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):	Слід звернути увагу на те, що диспозиції зазначених норм, зокрема статті 106-2

	<p><i>адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку чи конопель // 19.03.2009 р.</i></p>	<p>1) частину першу викласти в такій редакції: «1. Незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості від ста до п'ятисот рослин чи конопель у кількості від десяти до п'ятдесяти рослин – караються штрафом від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років»; 2) абзац перший частини другої викласти в такій редакції: «2. Незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку чи конопель особою, яка була засуджена за цією статтею чи яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 309, 311, 317 цього Кодексу, або вчинені за попередньою змовою групою осіб з метою збуту, а також незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості п'ятисот і більше рослин чи конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин».</p>	<p>Кодексу України про адміністративні правопорушення і частини першої статті 310 Кримінального кодексу України цілком ідентичні. Таким чином, на практиці виникають труднощі під час кваліфікації дій осіб за незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопелі. (потреби практики наведені, але без вказівки на джерело звернення)</p>
54	<p><i>Про внесення змін до статті 325 Кримінального кодексу України // 17.03.2009 р.</i></p>	<p>І. Статтю 325 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) викласти у такій редакції: «Стаття 325. Порухення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням 1. Порухення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань, – карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років. 2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років».</p>	<p>Проект Закону спрямований на посилення юридичної відповідальності за діяння, які в наслідок порушення вимог санітарних і протиепідемічних норм та правил призвели до реальної загрози життю і здоров'ю людей чи до їх смерті, до виникнення масових інфекційних захворювань чи інших тяжких наслідків. (потреби практики не визначені)</p>
55	<p><i>Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат // 19.02.2009 р.</i></p>	<p>2. У статті 175 Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): 1) частину першу викласти в такій редакції: «1. Безпідставна невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати громадянам більш як за один місяць, вчинена умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності чи громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, – карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»; 2) абзац другий частини другої викласти в такій редакції: «карається штрафом від тисячі до півтори тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або</p>	<p>Зокрема, даним законопроектом пропонується посилити економічні санкції передбачені статтею 175 Кримінального кодексу України та, за рахунок цього, пом'якшити такий вид кримінальної відповідальності як позбавлення волі посадових осіб суб'єктів господарювання, що скоїли злочин. Така правова норма відповідає визначеному Україною напряму адаптації чинного законодавства до законодавства країн ЄС у частині пом'якшення кримінальної відповідальності у вигляді</p>

		обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».	позбавлення волі за рахунок збільшення економічних санкцій до порушників. Тим більше, що фактично за чинною нормою Кримінального кодексу України вкрай рідко застосовується такий вид покарання як позбавлення волі. (дані практики наведені, але потреби саме практики застосування КК – ні)
56	<i>Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування // в редакції 19.11.2012 р.</i>	1. Кримінальний кодекс України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) доповнити статтею 150-1 такого змісту: «Стаття 150-1. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом 1. Використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) з метою отримання прибутку – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк. 2. Ті самі дії, вчинені щодо чужої малолітньої дитини або пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 150, 303, 304 цього Кодексу, або за попередньою змовою групою осіб, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років».	Отож, стаття 304 КК України не передбачає відповідальність за використання дитини для жебракування , хоча такі дії повинні визнаватися більш суспільно небезпечними, оскільки в даному випадку йдеться про використання жебраком дитини в якості корисної для нього речі, що своїм видом спонукає інших осіб до безоплатної передачі йому певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів тощо). Тобто в цьому разі дитина є знаряддям вчинення антигромадських дій, будучи одночасно <u>беззахисною жертвою</u> правопорушника. (посилання на Науково-практичні коментарі є, а на потреби практики – немає)
57	<i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів // в редакції 19.11.2012 р.</i>	1. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131): 1) у статті 202: назву викласти у такій редакції: «Стаття 202. Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг»; частину другу викласти у такій редакції: «2. Здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг, а також професійної діяльності на ринку цінних паперів без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування, якщо це було пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах, – карається штрафом від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з	Таким чином, законопроект розроблений з метою вдосконалення та введення кримінальної відповідальності за використання інсайдерської інформації при здійсненні операцій з цінними паперами, за шахрайство з цінними паперами та за перешкоджання в отриманні інформації або спотворенні інформації, яку відповідно до чинного законодавства має право отримати інвестор (в тому числі акціонер). Основним завданням законопроекту є запобігання зловживань при купівлі або продажу акцій та запобігання

	<p>позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років»;</p> <p>2) доповнити статтями 223-1, 223-2 і 232-2 такого змісту:</p> <p>«Стаття 223-1. Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів</p> <p>1. Внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери, – карається штрафом від п’ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років. Примітка. Шкода, передбачена цією статтею, вважається значною, якщо вона в двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p> <p>Стаття 223-2. Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів</p> <p>1. Невнесення службовою особою емітента чи професійного учасника фондового ринку змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку, а так само інше порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів, якщо воно призвело до втрати системи реєстру (її частини), – караються штрафом від п’ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п’яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років»;</p> <p>«Стаття 232-2. Приховування інформації про діяльність емітента</p> <p>1. Ненадання службовою особою емітента інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) на його письмовий запит інформації про діяльність емітента в межах, передбачених законом, або надання йому недостовірної інформації, якщо це заподіяло інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) матеріальну шкоду в значному розмірі, – караються штрафом від п’ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p> <p>2. Ті самі діяння, вчинені повторно, – караються штрафом від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>Примітка. У цій статті матеріальна шкода вважається заподіяною у значному розмірі, якщо її розмір у п’ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян»;</p>	<p>нанесення шкоди учасникам ринку цінних паперів через маніпуляції з інформацією про емітентів та їх цінні папери.</p> <p>(потреб практики не визначено, проте є намагання збільшення санкцій – урегулювати відповідні суспільні відносини)</p>
--	---	---

		<p>3) у примітці до статті 218 цифри «218–223» замінити цифрами «218–222»;</p> <p>4) статті 223 і 232-1 викласти у такій редакції: «Стаття 223. Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску 1. Розміщення уповноваженою особою цінних паперів у значних розмірах без реєстрації їх випуску в установленому законом порядку – карається штрафом від п’ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років. Примітка. Розміщення цінних паперів вважається у значних розмірах, якщо номінальна вартість таких цінних паперів у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян»;</p> <p>«Стаття 232-1. Незаконне використання інсайдерської інформації 1. Незаконне використання інсайдерської інформації особою, яка нею володіє, якщо це завдало істотної шкоди, – карається штрафом від семисот п’ятдесяти до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. 2. Те саме діяння, вчинене повторно, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки, – карається штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п’яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. Примітка: 1. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в п’ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. 2. Тяжкими наслідками у цій статті, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у тисячу і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян».</p>	
58	<p><i>Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім’ї та дітей // 01.10.2008 р.</i></p>	<p>1. Внести до Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) такі зміни: 1. У статті 304: 1) абзац другий частини першої викласти в такій редакції: «карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років»; 2) доповнити частиною другою такого змісту: «2. Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір’ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов’язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років». 2. У статті 323: 1) частини другу та третю викласти в такій редакції:</p>	<p>Законопроект розроблено для приведення Кримінального кодексу України у відповідність із Законом України «Про охорону дитинства» та Сімейним кодексом України. (упорядкування відповідно до регулятивного законодавства)</p>

		<p>«2. Та сама дія, вчинена батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, його тренером, або повторно, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 314, 315, 317, 324 цього Кодексу, – карається обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо двох чи більше осіб, або якщо вони заподіяли шкоду здоров'ю потерпілого, – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк»;</p> <p>2) доповнити частиною четвертою такого змісту:</p> <p>«4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони заподіяли істотну шкоду здоров'ю потерпілого або інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років».</p>	
59	<p><i>Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх // 25.09.2008 р.</i></p>	<p>I. Внести до Кримінального кодексу України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) такі зміни:</p> <p>1. У статті 155:</p> <p>1) абзац другий частини першої викласти в такій редакції:</p> <p>«караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк»;</p> <p>2) частину другу викласти в такій редакції:</p> <p>«2. Ті самі дії, вчинені батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».</p> <p>2. У статті 156:</p> <p>1) абзац другий частини першої викласти в такій редакції:</p> <p>«караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк»;</p> <p>2) частину другу викласти в такій редакції:</p> <p>«2. Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».</p>	<p>Цей проект Закону спрямовано на уточнення кола осіб, які є суб'єктами даного злочину, що в подальшому допоможе більш повно та ефективно захищати та відновлювати права дітей, що порушені під час скоєння злочину, передбаченого ст. 155, 156 Кримінального кодексу України.</p> <p>(вказівка на потреби практики відсутня)</p>
60	<p><i>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері</i></p>	<p>1. У Кримінальному кодексі України (2341-14) (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):</p> <p>1) в абзаці другому частини першої статті 286 слова «до ста» замінити словами «від двохсот до п'ятисот»;</p> <p>2) у статті 287:</p> <p>в абзаці першому слова «яка перебуває в стані сп'яніння» замінити словами «яка перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або</p>	<p>На сьогодні масштаби дорожньо-транспортного травматизму в Україні значно випереджають аналогічні показники більшості держав світу. Зокрема, за останні десять років в Україні зареєстровано майже</p>

	<p><i>забезпечення безпеки дорожнього руху // в редакції 01.06.2012 р.</i></p>	<p>під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції»; в абзаці другому слова «до ста» замінити словами «від двохсот до п'ятисот»; 3) у статті 288: в абзаці першому слова «шляхів» та «шляхових споруд» замінити відповідно словами «автомобільних доріг» та «дорожніх споруд»; в абзаці другому слова «до ста» замінити словами «від двохсот до п'ятисот»; 4) в абзаці другому статті 290 слова «від п'ятдесяти до двохсот» замінити словами «від ста п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти»; 5) у статті 291: абзац перший після слів «що забезпечують рух» доповнити словами «а також правил, норм і стандартів виготовлення, переобладнання, ремонту транспортних засобів»; в абзаці другому слова «до ста» замінити словами «від двохсот до п'ятисот».</p>	<p>400 тис. дорожньо-транспортних пригод, в яких загинули близько 63 тис. і отримали поранення різного ступеня тяжкості понад 433 тис. осіб. Якщо співвіднести кількість загиблих на 100 ДТП, то цей показник у нашій державі становить 15–17, що в 7–8 разів перевищує аналогічний показник таких держав Європи, як Австрія, Німеччина, Португалія, Швеція та в 3–4 рази показник Угорщини, Данії, Фінляндії та Франції. (причини змін визначені, потреби практики серед них не названі)</p>
61	<p><i>Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності // в редакції 19.11.2012 р.</i></p>	<p>Загалом змінами, представленими у проекті, передбачається удосконалити положення 24 статей Загальної частини та 72 статей Особливої частини Кримінального кодексу України. Масштабні зміни у всьому тексті Кодексу.</p>	<p>При цьому, результати аналізу судової практики та статистичних даних кількісного складу категорій засуджених підтвердили, що для діючого законодавства характерною є диспропорція у регламентації альтернативних видів покарання. Як свідчить практика, у суддів не завжди існує можливість призначення справедливого покарання з урахуванням усіх обставин справи та особи злочинця. (практика наводить у обґрунтування необхідності прийняття відповідних змін, а в принципі – виконання міжнародно-правових зобов'язань)</p>